

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ερμηνεία και Θεολογία Καινής Διαθήκης

Ενότητα 4: Η Α' Τιμόθεον (Εισαγωγικά-Υπομνηματισμός επιλεγμένων περικοπών)

Σωτήριος Δεσπότης

Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

1. ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΤΩΝ ΠΕ	3
2. Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΠΡΟΟΙΜΙΟ	9
2.1 Η ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ	9
2.2 Η ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ «ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ» ΤΙΜΟΘΕΟ	31
3. Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΚΥΡΙΩΣ ΣΩΜΑ	45
3.1 ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ	45
3.2 ΠΑΡΟΤΡΥΝΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ	63
3.3 ΠΑΡΟΤΡΥΝΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ	71
4. ΑΝΑΨΗΛΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΩΝ	90
4.1 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥ <i>ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ</i> ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ	91
4.2 ΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΣΤΗΝ <i>ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ</i>	93
4.3 Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΤΙΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ (ΠΕ)	96
4.4 Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΤΟΝ ΙΓΝΑΤΙΟ	98
4.5 ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΣΗΜΕΡΑ	100

1. ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΤΩΝ ΠΕ1

Α. Όπως διακρίνεται από την Εισαγωγή και τον Επίλογο της πλέον συστηματικής επιστολής από τις ΠΕ, η *Α' Τιμ.* έχει κατεξοχήν χαρακτήρα αντιρρητικό και δεν είναι απλώς «εγχειρίδιο εκκλησιαστικής οργάνωσης και ηθικής». Γράφτηκε για να αντιμετωπιστούν χριστιανοί που αναδύθηκαν στους κόλπους της Εκκλησίας και πιθανόν συνδύαζαν ετερόκλητα σε *α' ανάγνωση* ελληνικά και ιουδαϊκά χαρακτηριστικά τα οποία στο σώμα των παύλειων επιστολών απαντούν εν μέρει μόνον στις *Α' Κορ.*² και *Κολ.* Ολόκληρη η επιστολή δεν κατακλείεται με τους ασπασμούς που θα ανέμενε κάποιος στο πλέον αγαπητό προς τον Π. πρόσωπο και σε μια Εκκλησία όπου ο Π. παρέμεινε επί σχεδόν τρία συναπτά έτη, αλλά με την προστακτική: ***20**Ω Τιμόθεε, τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, **21**ἦν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἡστόχησαν.*

Μάλιστα οι ΠΕ είναι οι μοναδικές παύλειες επιστολές όπου ο σ. αναφέρεται επώνυμα σε κάποιους αιρετικούς (τέως πρεσβυτέρους;). Είναι μάλλον χαρακτηριστικό και των δογμάτων τους το γεγονός ότι ενώ σύμφωνα με το *Τιτ.* 1, 10 είναι κατεξοχήν *ἐκ περιτομῆς* και προσέχουν *ιουδαϊκούς μύθους* που σχετίζονται με τη διάκριση καθαρών και ακαθάρτων (*Τιτ.* 1, 14), κατέχουν ελληνικά ονόματα (Υμέναιος, Αλέξανδρος [*Α' Τιμ.* 1, 20] Φύλητος [*Β' Τιμ.* 1, 17-4, 14]· πρβλ. Φύγελος, Ερμογένης [*Β' Τιμ.* 1, 15]) τα οποία δεν ανήκουν στους επίσημους και γνωστούς κατεξοχήν από τον Ειρηναίο εκπροσώπους της Γνώσης³. Ταυτόχρονα παραλληλίζονται με εκείνους τους Αιγύπτιους αντισημίτες γόητες-μάγους *Ιαννή και Ιαμβρή* (*Β' Τιμ.* 3, 8) οι οποίοι στην πρώιμη χριστιανική φιλολογία συνιστούν τα αρχέτυπα των αντι-διδασκάλων/προφητών⁴. Επειδή

¹ Μια ενδιαφέρουσα μονογραφία που πραγματεύεται το θέμα είναι αυτή Lloyd K. Pietersen, *The Polemic of the Pastorals: A Sociological Examination of the Development of Pauline Christianity*. London: T & T Clark International 2004.

² Πρβλ. *Β' Κορ.* 10-12.

³ Στο *Β' Τιμ.* 1, 15 ο Παύλος σημειώνει *ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἔστιν Φύγελος καὶ Ἐρμογένης* (= γόνος Ερμή). Μάλλον πρόκειται για πρόσωπα τα οποία σε αντίθεση προς τον οίκο του Ονησιφόρου είτε στην Ασία είτε στη Ρώμη απεμπόλησαν τον Παύλο είτε ως πρόσωπο υπό διωγμό είτε και τη διδασκαλία του. Στις απόκρυφες *Πράξεις Παύλου και Θέκλας* (Μικρά Ασία τέλη 2^{ου} αι. μ.Χ.) ο Ε. χαρακτηρίζεται σιδηρουργός (όπως ο *Αλέξανδρος* του *Β' Τιμ.* 4, 14) ενώ στρέφεται εναντίον του αποστόλου, όντας υπέρμαχος του γάμου και της ήδη πραγματοποιηθείσας ανάστασης (12-13· πρβλ. *Β' Τιμ.* 2, 18). Προφανώς ο συγγραφέας έχει «συμπυκνώσει» στον Ε. χαρακτηριστικά των Υμέναιου και Αλέξανδρου όπως και στον Δήμα (*Β' Τιμ.* 4, 10· πρβλ. *Φιλήμ.* 24. *Κολ.* 4, 14) των Φύγελου (σημ. δραπέτης) και Φιλητού (σημ. αγαπητός *Β' Τιμ.* 2, 17-8) Βλ. Richard G. Fellows, **Does the author of the Acts of Paul conflate Hermogenes, Hymenaeus, Alexander, Demas, Phygelus, and Philetus into two people?** By <http://actapauli.wordpress.com/2009/05/12/does-the-author-of-the-acts-of-paul-conflate-hermogenes-hymenaeus-alexander-demas-phygelus-and-philetus-into-two-people-by-richard-fellows/> Πρβλ. Ι. Καραβιδοπούλου, (Εισαγωγή-Μετάφρασις) Γαλάνη, Ι. (Μετάφραση), *Πράξεις Παύλου, Απόκρυφα Χριστιανικά κείμενα Β'*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2004 147-197.

⁴ Βλ. Σ.Σ. Σάκκου, *Ιαννής και Ιαμβρής. Συμβολή εις την Εισαγωγήν και Ερμηνείαν της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1973: *Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς, εἶναι τὰ ὀνόματα τῆς Π. Διαθήκης Ἰαμνὶ καὶ Ζαμβρι (Ἄρ 25,14· 26,12), τὰ ὁποῖα ὁ Παῦλος ἐξελληνίζει σὴν προφορὰ καὶ σὴν κατάληξι, ὅπως κάνει κι ὁ Ἰώσηπος.* Η σύγκρουση Χριστού και Αντίχριστου στην Αποκ. ή καλύτερα η αντιπαράθεση των σημείων που επιτελούν οι μάρτυρες του Ιησού και αυτών των ψευδοπροφητών του Αντιχρίστου μας υπενθυμίζουν την δραματική σύγκρουση του Μωυσή και των τερατοποιών του Φαραώ, Ιαννή και Ιαμβρή διαμέσω σημείων (πρβλ. *Β' Θεσ.* 2, 7· *Β' Τιμ.* 3, 8), του Ηλία και των ιερέων του Βάαλ αλλά και των αποστόλων της Πρώτης Εκκλησίας με μάγους ή υποχείρια των πονηρών πνευμάτων, στα οποία ανήκει και το πνεύμα του Δράκοντα - Πύθωνα (Πρ. 16· πρβλ. σύγκρουση Πέτρου με Σίμωνα το Μάγο Πρ. 8· Ιουστ. Απολ. 26· Ειρην. 1. 16· Ψευδοκλημένεια). Ἰσως παρόμοια σύγκρουση να γινόταν και στους κόλπους της ίδιας της Εκκλησίας, αφού υπήρχαν γνωστικίζοντα μέλη και ψευδόχριστοι/

δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς συγγράφηκαν οι ΠΕ, δεν μπορούμε να συνδέσουμε τις «ασκητικές» τάσεις των αιρετικών με κάποια κρίση πολιτική ή άλλη, όπως αυτή που ευνόησε τη διάδοση του νεοπλατωνισμού τον 2^ο αι. μ.Χ. ή την ακμή της νηπτικής θεολογίας τον 6^ο-7^ο αι. μ.Χ.⁵. Οι σεισμοί του 23 και του 29 μ.Χ. αποτελούσαν ήδη παρελθόν και η Έφεσος είχε εισέλθει σε τροχιά ακμής⁶. Ίσως αυτές οι ασκητικές απόψεις συνιστούσαν την αντίδραση σε έναν τρυφηλό βακχικό τρόπο που επικρατούσε στην πόλη ακριβώς ένεκα της ακμής (Πλούταρχος, Αντώνιος 24· πρβλ. Δημόκριτος⁷). Το 37 μ.Χ. ο «ασκητικός» Απολλώνιος ωθεί τους Εφεσίους να απεμπολήσουν την αργία και να διατρέφει ο ένας τον άλλον (όπως συμβαίνει και τις ΠΕ στην ενότητα των χηρών): *Τὴν μὲν δὴ διάλεξιν τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς κρηπίδος τοῦ νεῦ πρὸς τοὺς Ἐφεσίους διελέχθη, οὐχ ὥσπερ οἱ Σωκρατικοί, ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων ἀπάνων τε καὶ ἀποσπουδάζων, φιλοσοφία δὲ μόνη ξυμβουλευῶν προσέχειν καὶ σπουδῆς ἐμπιπλάναι τὴν Ἐφεσον μᾶλλον ἢ ῥαθυμίας τε καὶ ἀγερωχίας, ὁπόσῃν εὗρεν ὄρηστων γὰρ ἠττημένοι καὶ πρὸς πυρρήχαις αὐτοὶ ὄντες αὐλῶν μὲν πάντα μεστὰ ἦν, μεστὰ δὲ ἀνδρογύνων, μεστὰ δὲ κτύπων ὁ δὲ καίτοι μεταθεμένων τῶν Ἐφεσίων πρὸς αὐτὸν οὐκ ἤξιον περιορᾶν ταῦτα,*

ψευδοπροφήτες που υιοθετούσαν ή και χρησιμοποιούσαν μαγικές πρακτικές. Σύμφωνα άλλωστε με το Δτ. 13, 2-4· 18, 19 κε. παρόμοια ψευδοσημεία θα διενεργήσει στα Ἐσχατα ο ψευδοπροφήτης, κάτι το οποίο επιβεβαίωσε και ο Ιησούς (Μτ. 24, 24). Σε αντίθεση προς το Ιω. στην Αποκ. *σημεία* επιτελεί μόνον ο διάβολος και τα ὄργανά του

⁵ Ὁ Richard Valantasis γνωστὸς γιὰ τὶς ἐργασίες του σχετικά μὲ τὴν ἀσκητικὴ θεολογία καὶ τὴν ἀσκητικότητα στὴν ἀρχαία Ἐκκλησία, πρότεινε ἕναν πιὸ ἐπιτυχημένο ὀρισμὸ γιὰ τὴν «ἄσκηση»: Ἡ ἄσκηση συνίσταται σὲ προσπάθειες ἐντὸς ἐνὸς κυρίαρχου κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, οἱ ὁποῖες ἀποσκοποῦν στὸ νὰ δημιουργήσουν μία νέα ὑποκειμενικότητα, διαφορετικὲς κοινωνικὲς σχέσεις καὶ ἕνα ἐναλλακτικὸ σύνολο συμβόλων. [=„performances, within a dominant social environment intended to inaugurate a new subjectivity, different social relations, and an alternative symbolic universe” R. Valantasis, „Constructions of Power in Asceticism”, *American Academy of Religion: Journal of the American Academy of Religion* 63 (1995) 797.

⁶ Πρβλ. Π. Γαλιατσάτου - Α. Καμάρα, Ἐφεσος (Αρχαιότητα), Ναός Ἀρτέμιδος, 2005, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ἑλληνισμοῦ, Μ. Ἀσία* http://asiaminor.ehw.gr/forms/fLemmaBodyExtended.aspx?lemmaID=4351#noteendNote_20: *Ἡ πόλη του Αυγούστου, και ιδιαίτερα τα μνημεία στις δύο Αγορές, για τα οποία έχουμε στοιχεία, καταστράφηκαν σε μεγάλο βαθμό στη διάρκεια των σεισμών του 23 μ.Χ. Το μεγαλύτερο μέρος της δραστηριότητας έως τη βασιλεία του Δομιτιανού εξαντλήθηκε σε εργασίες ανακατασκευής. Την εποχή του Νέρωνα αφιερώθηκε το Στάδιο, ενώ επιγραφές της περιόδου βρίσκονται στην Τετράγωνο Αγορά. Το σημαντικότερο πάντως μνημείο της περιόδου είναι η μεγάλη δίκλιτη βασιλική που πλαισίωνε την ανατολική πλευρά της Τετραγώνου Αγοράς. Σύμφωνα με τις επιγραφές, ήταν αφιερωμένη στην Ἀρτέμιδα Ἐφεσία, το Νέρωνα, τη μητέρα του Ἀγριππίνα και τους πολίτες της Ἐφέσου. Μεταξύ 54 και 59 χτίστηκε στην περιοχή του λιμανιού ένα μεγάλο κτήριο για την εξυπηρέτηση των αλιέων της πόλης. Την ίδια περίοδο έγιναν εργασίες στο λιμάνι της πόλης από τον ανθύπατο Barea Soranus επί Νέρωνα, για τις οποίες αργότερα κατηγορήθηκε ότι αποσκοπούσαν στην αύξηση της δημοτικότητάς τους στην Ἀσία, με σκοπὸ νὰ ἐπαναστατήσῃ. Τέλος, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Βεσπασιανοῦ (69-79), ἡ Πύλη τῆς Μαγνησίας ξαναχτίστηκε καὶ ἀπόκτησε τρεῖς μνημειακὲς εἰσόδους που ἐπιστέφονται με ἀψίδες.*

⁷ Ὁ Ἀθηναῖος διασώζει τὴν ἐξῆς ἀφήγηση τοῦ Δημόκριτου τοῦ Ἐφέσιου: *Περὶ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ ναοῦ, διηγούμενος περὶ τῆς χλιδῆς αὐτῶν καὶ ὧν ἐφόρουσαν βαπτῶν ἱματίων, γράφει καὶ τάδε: Τὰ δὲ τῶν Ἰώνων ἰοβαφεῖ καὶ πορφυροῖ καὶ κρόκινα ῥόμβοις ὑφαντά· αἱ δὲ κεφαλαὶ κατ' ἴσα διειλημμένα ζώοις. Καὶ σαράπεις μῆλινοι καὶ πορφυροῖ καὶ λευκοῖ, οἱ δὲ ἀλουργεῖς. Καὶ **καλασίρεις** Κορινθιουργεῖς· εἰσὶ δὲ αἱ μὲν πορφυροῖ τούτων, αἱ δὲ ἰοβαφεῖς, αἱ δὲ ὑακίνθιναι· λάβοι δ' ἂν τις καὶ φλογίνας καὶ θαλασσοειδεῖς. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ **Περσικαὶ καλασίρεις**, αἵπερ εἰσὶ κάλλιστα πασῶν. Ἴδοι δ' ἂν τις, φησὶ, καὶ τὰς καλουμένας **ἀκταίας**, ὅπερ ἐστὶ καὶ πολυτελέστατον ἐν τοῖς Περσικοῖς περιβλήμασιν. Ἔστι δὲ τοῦτο σπαθητὸν ἰσχύος καὶ κουφότητος χάριν· καταπέπλασται δὲ χρυσοῖς κέγχροις· οἱ δὲ κέγχροι νήματι πορφυροῖ πάντες εἰς τὴν εἴσω μοῖραν ἄμματ' ἔχουσιν ἀνὰ μέσον. Τούτοις πᾶσι χρῆσθαι φησὶ τοὺς Ἐφεσίους ἐπιδόντας εἰς **τρυφήν** (XII). Συλλογὴ ὅλων των χωρίων που αναφέρονται στὴν πολυτέλεια των Ἰώνων βλ. Edward Falkener, *Ephesus and the temple of Diana*, London 1862 135-138.*

ἀλλ' ἐξήρει αὐτὰ καὶ διέβαλλε τοῖς πολλοῖς. τὰς δὲ ἄλλας διαλέξεις περὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐν τοῖς ξυστοῖς δρόμοις ἐποιεῖτο, διαλεγόμενος δὲ ποτε περὶ κοινωνίας καὶ διδάσκοντος, ὅτι χρὴ τρέφειν τε ἀλλήλους καὶ ὑπ' ἀλλήλων τρέφεσθαι (Φιλόστρατος 4.2-3). Καὶ ο σ. των ΠΕ δεν διαλέγεται με τους αιρετικούς είτε ἔνεκα του γεγονότος ὅτι δεν εἶχαν συγκροτήσει κάποια «δογματική» διδασκαλία, είτε διότι ο σ. θεωρεῖ ἀνάξια λόγου τα «μυθεύματα»-τις γενεαλογίες που υποστήριζαν αναγόμενοι στην Πρωτοϊστορία, πράγμα ὅμως εξαιρετικά ενδιαφέρον στα ελληνορωμαϊκά χρόνια ὅπου καὶ οὖ Ρωμαῖοι ἀναζητοῦσαν στον ομηρικό Αἰνεία τις ρίζες τους ἀλλὰ καὶ οὖ Περγαμηνοί. Ἔτσι καθόριζαν καὶ την ἰδιοπροσωπία τους καὶ τὴν σχέση τους κατεξοχὴν με τους πολιτισμένους «προγόνους» των συγχρόνων τους Ελλήνων⁸.

Το βέβαιον εἶναι ὅτι το περιβάλλον τῆς Εφέσου εὐνοοῦσε τὴν διάδοση των συγκεκριμένων αιρετικῶν διδασκαλιῶν. Σε αὐτὴ λατρευόταν ἡ «φεμίνιστρια θεά» Ἄρτεμις σε ναό/Παρθενῶνα ὅπου πρωταγωνιστοῦσαν οὖ παρθένες (Αχιλλεύς Τάτιος, τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα 4.1.4- 7.13.2-4· Ξενοφών, Εφεσιακά 1.2.2) καὶ ταυτόχρονα ἦταν ἀσυλο με συνέπεια ἡ ἴδια νὰ εἶναι μεσίτρια/σώτειρα. Μάλιστα τὸ «μυστήριον» τῆς εὐσεβείας τῆς δεν περιοριζόταν στο ἄλσος-τον παράδεισο ὅπου ἐντοπιζόταν τὸ «αχειροποίητο» ξόανον ἀλλὰ εἶχε ἀποκτήσει παγκόσμιες διαστάσεις⁹. Ἡ ἐφέσια Ἄρτεμις λατρευόταν σε ὅλη τὴ Μεσόγειο: στὴ Νεάπολη τῆς Σαμαρείας, τὴ Μασσαλία, τὴ Ρώμη (τὸ λόφο Ἀβεντίνη), τὸ Augustodunum τῆς Γαλλίας ἀκόμη καὶ στο Ἡμεροσκοπεῖον τῆς Ἰσπανίας στα νότια τῆς Βαλεντίας (Valencia) (πρβλ. Στράβων, 4.1.4-8· Παιουσανίας 4.31.8). Αὐτὸ προδίδει τὴ δημοφιλία τῆς ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίστοιχη με τὸ Χριστιανισμό ἐξακίνηση τῆς λατρείας τῆς που οφείλεται στὴν ἀμεση ἐπικοινωνία με τους λάτρεις τῆς μέσω οραμάτων καὶ ἐπιφανειῶν ἀλλὰ καὶ στις θεραπείες τῆς. Εἶναι σαφές ὅτι πολλὰ στοιχεῖα των αιρετικῶν, ὅπως ἡ ἀποστροφή τους πρὸς τὸ γάμο καὶ ἡ ἐξάρση τῆς ἐπιστροφῆς στον «χαμένο» παράδεισο, ἐναρμονίζονται με τὰ ιδεώδη τῆς Εφέσου. Δεν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι ἀπὸ τὴν Ἐφεσο προέρχεται ὁ σκοτεινός Ἡράκλειος, ὁ ὁποῖος με τὴς ἀντιθέσεις του (Στράβων 14.1.25) ἴσως ἐνέπνεε τὴ γνώση των αιρετικῶν. Βεβαίως γιὰ τον σ. των ΠΕ τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας που κατέκτησε τὸν κόσμον εἶναι τὸ παύλειον κήρυγμα που περιγράφει τὴ σάρκωση του Θεοῦ στο πρόσωπο του Χριστοῦ που εἶναι ὁ αὐθεντικός μεσίτης.

Τὸ ὅτι ἡ ἐπιρροή τους ἦταν ἰσχυρὴ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός (α) ὅτι ἐντοπίζονται στα κλίματα τῆς Εφέσου ἀλλὰ καὶ τῆς Κρήτης (ὄχι ἀκόμη τῆς Ἀλεξάνδρειας καὶ τῆς Ρώμης), ὅπου καὶ ἀπευθύνονται οὖ Α' Τιμ. καὶ Τιτ. δύο συγκοινωνοῦντα δοχεῖα τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου πρὸς τὴν μεταξύ τους ἀπόσταση. (β) Μολονότι στὴν Α' Τιμ. παραδίδονται παιδαγωγικά στον Σατανά καὶ ἀφορίζονται ἀπὸ τὴν Κοινότητα, ἐντούτοις (ἴσως σε ἀντίθεση πρὸς τὸν αἰμομικτὴ τῆς Κορίνθου ὁ ὁποῖος μάλλον γίνεται ἀποδεκτός στὴ Β' Κορ. 2, 6-9), στὴ Β' Τιμ.¹⁰ ἐξακολουθεῖ ὁ ἕνας τουλάχιστον ἐξ αὐτῶν (Υμέναιος) καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι νὰ παραμένουν ἀνυπότακτοι/ἀπειθεῖς (1, 10. 16)¹¹. Ἢδη ἐπισημάνθηκε ὅτι ο σ. των ΠΕ

⁸ K.L. Osterloh, *Judea, Rome and the Hellenistic Oikoumene: Emulation and the Reinvention of Communal Identity, Heresy and Identity in Late Antiquity* (eds. E. Iricinschi and H. M. Zellentin; Tübingen: Mohr Siebeck 2008 168–206, 196-197.

⁹ C.M. Tomas, *At Home in the City of Artemis. Religion in Ephesus in the literary imagination of the Roman Period. Ephesus. Metropolis of Asia. An interdisciplinary approach to its archaeology, religion and culture*, (ed. H. Koster), Harvard 1995 81-118

¹⁰ Κάποιοι θεωροῦν ὅτι στὴν περίπτωση των αιρετικῶν ἰσχύει τὸ «υστεροπρότερον»: ὅτι δηλ. ἡ καταδίκη τους στὴν Α' Τιμ. ἱστορικά ἀκολούθησε αὐτῆς στὴ Β' Τιμ. ἐνῶ ἄλλοι σε αὐτὸ τὸ σημεῖο ἐδράζουν τὴν ἀποψη ὅτι ἡ συγγραφή τῆς Β' Τιμ. προηγείται τῆς Α' Τιμ. Βλ. Engemann, *Unzertrennlliche Drillinge?* 412.

¹¹ Ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ἀνακαλοῦν τὴ μορφή του Σαμαρίτη Σίμωνα, τὴν ἀρχὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως (1.23.4) ἡ ὁποία ἀπασχόλησε ἐντόνα τὴν Ἐκκλησία τὸν 2^ο μ. Χ. Ἡ φήμη του ἐφθασε μέχρι τὴ Ρώμη ἐνῶ οὖ ἐπιδράσεις τῆς Γνώσεως μέχρι τὴ Ροδανουσία, ὅπου καὶ ἡ ἐδρα του Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λυώνος/Λουγδούνου (1.13.7). Σύμφωνα με τὰ *Ψευδοκλημένεια* ὁ συγκεκριμένος γόης-μάγος συνιστὰ τὸν ἀντικείμενο/ἀντίπαλο δέος του Κορυφαίου Πέτρου. Βεβαίως ἀπὸ τὴς ΠΕ. δεν προκύπτει κάποια συνάφεια μεταξύ των καταπολεμῶμενων αιρετικῶν καὶ του

δεν διαλέγεται άμεσα με τους αιρετικούς ενώ παροτρύνει και τον παραλήπτη του να μην εμπλέκεται σε συζητήσεις μαζί τους αλλά να επιστομίζει/να ελέγχει αποτόμως και να παραιτείται μετά από δύο νουθεσίες (Τιτ. 1, 13· 3, 10).

Ταυτόχρονα για να καταπολεμήσει τη διδασκαλία τους χρησιμοποιεί στερεότυπα (κλισέ)¹² που χρησιμοποιούνταν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο εναντίον των σοφιστών¹³ αλλά συγκεκριμένων φιλοσοφικών σχολών. Έτσι δεν μπορούμε να αποκρυπτογραφήσουμε πλήρως τα δόγματα των αντιπάλων παρά να εικάσουμε τα εξής: Χαρακτηρίζονται καταρχάς ως *ετεροδιδάσκαλοι* οι οποίοι *προσέχουν/είναι* προσηλωμένοι σε μύθους και γενεαλογίες απέραντες (ατέρμονες αλλά και ανούσιες) αλλά και *πνεύματα πονηρίας*. Οι ίδιοι μάλλον αυτοαποκαλούνται *νομοδιδάσκαλοι*¹⁴ και επαγγέλλονται *γνώση*. Προφανώς δεν χρησιμοποιούσαν τον Νόμο/την Τορά για να καθιερώσουν την περιτομή και τη διάκριση των τροφών ώστε να εξάρουν την απαραίτητη ένταξη σε έναν αποκλειστικά εκλεκτό λαό/έθνος όπως οι ιουδαϊζόντες που απασχολούν τις πρωτοπαύλειες επιστολές Γαλ., Β' Κορ., Ρωμ. και Φιλ. Ως εργαλείο τους δεν χρησιμοποιούσαν κατεξοχήν τα *αναβατικά* (όπως εκείνοι που καταπολεμούνται στην Κολ. [2, 18: *έμβατεύων, λατρεία των αγγέλων*]) αλλά *τον λόγο* (*κνηθόμενοι τήν άκοήν* Β' Τιμ. 2, 13) μέσω του οποίου προκαλούσαν μάταιες¹⁵ *διαλεκτικές συζητήσεις*. Επί τη βάσει μάλλον της Πρωτοϊστορίας¹⁶ αλλά και συνολικά της *Γενέσεως* όπου και κυριαρχούν οι γενεαλογίες¹⁷ αλλά και του γεγονότος ότι (ίσως μέσω του βαπτίσματος - λουτρού της *παλιγγενεσίας και άνακαινώσεως Πνεύματος Αγίου*) ήδη ψυχικά αναστήθηκαν¹⁸, επιχειρούσαν ενθουσιαστικά να στρέψουν το ενδιαφέρον των εθνικών ακροατών τους (οι οποίοι και είχαν ιδιαίτερη ευαισθησία στην καταγωγή και τη γνώση) από τη βιούμενη στο εδώ και το τώρα θεϊκή Οικονομία και από τα

Σίμωννα. Απλώς η μορφή του Σίμωννα που ονομαζόταν *Μεγάλη Δύναμις* και συνοδευόταν και από την τέως πόρνη Ελένη (Έννοια/Επίνοια;) (Πρ. 8, 9-11), αποδεικνύει ότι οι ρίζες της Γνώσεως φθάνουν ακόμη και στο πρώτο ήμισυ του 1^{ου} αι.

¹² Ο σ. των ΠΕ. θεωρεί ότι ο λόγος των *διεφθαρμένων* (Α' Τιμ. 6, 5) /*κατεφθαρμένων* (Β' Τιμ. 3, 8) τον νου αιρετικών περιστρέφεται γύρω από πράγματα *μωρά, μάταια, ανωφελή, κενά* αλλά και *βέβηλα* (αφού «δεισδύουν» σε ιερά και όσια) και *επιβλαβή* αφού μεταδίδονται ως *καρκίνος-γάγγραινα*. Οι ίδιοι *αστοχούν* αναφορικά με την πίστη, *παρεκτρέπονται* και *ναυαγούν*. Οι *γραῶδεις μύθοι* προβάλλονται σε αντίθεση προς το δικό του *ευαγγέλιο της* (εσχατολογικής) *δόξης* το οποίο συνιστά την αυθεντική *επίγνωση αληθείας*. Επικεντρώνεται στην ιστορία της θείας Οικονομίας η οποία παρότι κορυφώθηκε με την *Επιφάνεια*, εξακολουθεί να πραγματώνεται στο *εδώ και το τώρα*. Πρόκειται για την *υγαιίνουσα διδασκαλία* η οποία έχει ως τέλος της την αγάπη (όχι απλώς την *φιλανθρωπία*) και μέσον μετοχής αλλά και αντικείμενο προσοικειώσεως την πίστη η οποία και επενεργείται δι' έργων αγαθών.

¹³ Σχετική βιβλιογραφία βλ. Janßen, „Wider die Antithesen der fälschlich sogenannten Gnosis“ 99 υποσ. 13.

¹⁴ Ο όρος απαντά μόνον στο δίτομο έργο του Λουκά: Λκ. 5, 17 (Φαρισαίοι) Πρ. 5, 24 (Γαμαλιήλ).

¹⁵ Μάτη = ανοησία, σφάλμα. Ίσως υπάρχει σύνδεση με σλαβική λ. «ψεύδομαι, απατώ».

¹⁶ Πλάτων, *Τίμαιος* 22^α7-22β.2. Πολύβιος, *Ιστ.* 9.1.4. Ο «ψυχαγωγικός» μύθος αντιπαράκειται προς το πραγματικό, σοβαρό, ιστορικό. Φίλων, *Ερωτήσεις εις την Γένεσιν*. Ψευδο-Φίλων, *Αρχαιολογία, Ιωβηλαία*.

¹⁷ Οι απέραντοι μύθοι και οι γενεαλογίες σχετίζονται στον επόμενο στίχο με το Νόμο/την Τορά άρα δεν πρόκειται για τις αντίστοιχες γνωστικές διδασκαλίες περί απορροής των αρχόντων/αιώνων που στηρίχθηκαν και στην Πρωτοϊστορία αναπτύχθηκαν και συστηματοποιήθηκαν τον 2^ο αι. Γι' αυτό και αντιμετωπίζονται από τον Ειρηναίο. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν είχαν αρχίσει να επωάζονται τον 1^ο αι. και σε ιουδαϊκούς κύκλους, καθώς σήμερα δεν θεωρείται έγκυρη επιστημονικά η διάκριση μεταξύ Ελλήνων γνωστικών και Ιουδαίων αποκαλυπτικών ή/και μυστικών.

¹⁸ Ιουστ. Απολ. 1.26.4 Ειρηναίος 1.23.5 (Μένανδρος μαθητής του Σίμωννα: *με τη μαγεία που διδάσκει δίδει τη γνώση για να νικήσει ακόμη και τους αγγέλους που έκαναν τον κόσμο. Οι μαθηταί του παίρνουν την ανάστασι με το βάπτισμα στο όνομά του και δεν μπορούν πλέον να πεθάνουν, αλλά παραμένουν αγέραστοι και αθάνατοι*). *Επιστολή προς Ρεγγίνον* 45.23. 49.15-16. Πρβλ. Χ. Καρακόλη "Λέγοντες την ανάστασιν ήδη γεγονέναι" (Β' Τιμ. 2,18). Ερμηνευτική, συγκριτική και θεολογική θεώρηση μιας εσχατολογικής παρεκτροπής», *Η πνευματική παρακαταθήκη του Αποστόλου Παύλου. Ποιμαντικές Επιστολές. Εισηγήσεις ΙΑ Συνάξεως Ορθοδόξων Βιβλικών Θεολόγων: Λευκάδα 25-28 Σεπτεμβρίου 2003, Θεσσαλονίκη 2004, 205-224* όπου και άλλα αρχαιότερα καινοδιαθηκικά κείμενα όπου καταπολεμώνται παρόμοιες ιδέες: Ρωμ. 6, 5-10· Α' Κορ. 15· Κολ. 2, 11-12 και Εφ. 2, 6.

αναμενόμενα Έσχατα, στο παρελθόν και τα βάθη των αιώνων. Τότε πραγματώνεται η δημιουργία μιας εκλεκτής γενιάς με αληθινή σοφία/**γνώση** (όπως αυτή του Σηθ/Ενώχ) η οποία αφορά στην απελευθέρωση από τα σαρκικά και γεώδη και προβάλλεται έναντι της πίστης.

Μάλιστα στον πυρήνα της Α' Τιμ. διαπιστώνουμε ότι οι συγκεκριμένοι αιρετικοί επενέβαιναν στις δύο ιερότερες σφαίρες της ανθρώπινης ύπαρξης που συνιστούν τα θεμέλια του Οίκου. Πρόκειται για αυτές (τις σφαίρες) της τράπεζας και της κλίνης. Θεωρούσαν ότι έχοντας ήδη ψυχικά αναστηθεί οφείλουν απέχουν από συγκεκριμένες τροφές (κρέας-οίνο; 5, 23) και το γάμο-τη γενετήσια σχέση ως μιανρά. Πίστευαν ότι έτσι υιοθετούσαν ένα **παραδείσιο μοντέλο ζωής**, όπως περιγράφεται στα Γέν. 1 και 2. Όντας *τετυφωμένοι*¹⁹ προκαλούσαν **έριδες, φθόνο** και άλλα συμπτώματα *αποσύνθεσης* του ιστού της Εκκλησίας (Α' Τιμ. 6) λειτουργώντας ως *γάγγραινα/καρκίνος*²⁰.

Αποδεικνύεται μάλιστα από τις ΠΕ ότι η συγκεκριμένη διδασκαλία γοήτευε κατεξοχήν το «ασθενές φύλο». Οι αιρετικοί, οι οποίοι προφανώς ανήκαν στο ανδρικό φύλο, *ένδύνοντες* (= έρπω, σύρομαι) **είς τὰς οἰκίας** *αίχμαλώτιζαν γυναικάρια* (α) *σεσωρευμένα ἁμαρτίαις*, (β) *ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις*, (γ) *πάντοτε μανθάνοντα καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα* (Β' Τιμ. 3, 6-7)²¹. Προφανώς δελεάζονταν από την αποτίναξη των *δεσμών του γάμου* και την απελευθέρωση από τους παραδοσιακούς ρόλους της συζύγου και μητέρας. Με τη σειρά τους νεαρές χήρες-παρθένες (ηλικίας 14-50 ετών), οι οποίες έδιναν όρκο *πίστης/αφοσίωσης* στον Κύριο, όντας *αργές* και επικαλούμενες και τον Π. (Α' Κορ. 7· πρβλ. Λκ. 20, 34-6²²) περιέρχονται τις ξένες οικίες και διαδίδουν τις αιρετικές διδασκαλίες που ονομάζονται και μύθοι *γραῶδεις*: *ἅμα δὲ καὶ ἄργαι μανθάνουσιν, περιερχόμεναι τὰς οἰκίας*²³, *οὐ μόνον δὲ ἄργαι ἀλλὰ καὶ φύλαροι καὶ περιέργοι, λαλοῦσαι τὰ μὴ δέοντα [...]* ἤδη γάρ *τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ* (Α' Τιμ. 5, 13, 15)²⁴. Δεδομένου ότι ο Σατανάς συνδέεται ἄρρηκτα με την καταπολεμούμενη αίρεση όπως και τα ρήματα *ἄπωθέω, ἀφίστημι, ἐκτρέπω*, είναι φανερό ότι οι συγκεκριμένες (αν και ζούσαν από τον κορβανά της Εκκλησίας) λειτουργούσαν ως «μισσιονάριοι» της αίρεσης (Πρ. 20, 20) έχοντες ταυτόχρονα ως κίνητρο και την πλεονεξία (6, 5) αλλά και τη φιληδονία (5, 11). Αυτό το έθος των γυναικών ονομάζεται **σπατάλη**²⁵ και ισοδυναμεί με θάνατο (πρβλ. Λκ. 15, 32). Σημειωτέον ότι η **περιέργεια** στην Κ.Δ. και ιδίως στα κλίματα της Εφέσου (Πρ. 19, 19) δεν σήμαινε μόνον ό,τι και στη νέα Ελληνική αλλά συνδεόταν ταυτόχρονα με την εφαρμογή μαγικών τεχνικών.

¹⁹ τυφος < τύφω «σηκώνω καπνό, καπνίζω < «σκορπίζω, στροβιλίζω» Ομόρρ. Τυφλός. Λοιμώδης πάθηση που εκδηλώνεται με ποικίλες μορφές και προκαλείται από βακτηρίδιο. Χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει ορισμένα είδη πυρ ετού τα οποία συνοδεύονταν από απώλεια των αισθήσεων και θολούρα, λήθαργο.

²⁰ Γαγγραίνω < γαγγράω, γράω «ροκανίζω, κατατρώγω» -γράφω. Γάγγραινα η νέκρωση ή ο θάνατος μαλακού ιστού λόγω παρεμποδίσεως της κυκλοφορίας του αίματος η οποία ακολουθείται συνήθως από αποσύνθεση και σήψη. 2 κατάσταση επεκτεινόμενης φθοράς και αποσύνθεσης. 9X στις ΠΕ, 5X σε άλλα χωρία της Κ.Δ.

²¹ Πρβλ. Τιτ, 1, 11: *οὐς δεῖ ἐπιστομίζειν, οἴτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσιν, διδάσκοντες ἂ μὴ δεῖ αἰσχροῦ κέρδους χάριν.*

²² ³⁴Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· «οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου **γαμοῦσιν καὶ γαμίσκονται**, ³⁵οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου *τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται*. ³⁶οὐδὲ γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται, ἰσάγγελοι γὰρ εἰσιν καὶ υἱοὶ εἰσιν Θεοῦ τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες».

²³ Το ίδιο κάνει ο Π. στο Πρ. 20, 20.

²⁴ Παρόμοια συμπτώματα παρουσιάζει τον 2^ο αι. μ. Χ. ο Μάρκος (Ειρηναίος 1.13) ο οποίος θεωρεί άξιες να γίνουν μέτοχοι της χάριτός του, φορείς του σπέρματος της γνώσεως και προφήτισσες γυναίκες και μάλιστα με όσες φορούν ωραία και πορφυρά ιμάτια και είναι πολύ πλούσιες (1.13.3).

²⁵ Α' Τιμ. 5, 5-6. Έχει προταθεί η σύνδεση με το ρ. *σπῶ* με τη σημ. *ρουφῶ, απομυζῶ* ενώ κατ' άλλους με το χεττ. —«χορταίνω».

Αυτήν την επιτυχία των αιρετικών στις τάξεις του γυναικείου φύλου υποβοηθούσε και το κλίμα της εποχής. Όπως επισημαίνει ο Winter²⁶ το 44 π.Χ. αναδύεται το μοντέλο της **νέας-μοντέρνας συζύγου**, το οποίο δεν συμβαδίζει με το γνωστό συντηρητικό τύπο γυναίκας που ακολουθούσε το εξής στερεότυπο: στην αρχή της εφηβείας (14 ετών) με το γάμο της με άνδρα κατά μέσο όρο μια δεκαετία μεγαλύτερο αυτής υποτάσσεται πλέον στην αυθεντία του (αντί αυτής του πατέρα), αποφεύγει τα δημόσια βλέμματα περιοριζόμενη στον οίκο της συμβιβαζόμενη την σεξουαλική ελευθερία του συζύγου ο οποίος χαίρεται με τις εταίρες (μετά τα δείπνα και κατά τη διάρκεια των συμποσίων) αλλά και τις πόρνες²⁷. Πρόκειται για οικονομικά εύρωστες κυρίες οι οποίες επιπλέον διέθεταν παιδεία. Κατείχαν τη δυνατότητα μετά το διαζύγιο να διαχειριστούν την προίκα που τους είχε δοθεί αγρεύοντας πλούσιους νέους άγαμους άνδρες. Στην Έφεσο, την πόλη της Αρτέμιδος (της οποίας η λατρεία δεν εμπεριείχε την ελευθεριάζουσα ηθική της Κορίνθιας Αφροδίτης και ταυτόχρονα είχε κατακτήσει τον κόσμο) με το περίφημο Τέμενος στο άλσος/παράδεισο και τους ευνούχους ιερείς, η γυναικεία επανάσταση έκλινε και προς το «ασκητικό» μοντέλο.

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι τόσο στην Έφεσο όσο και στην Κρήτη ο Π. καλείται να αντιμετωπίσει μάλλον έναν Πρωτο-γνωστικισμό, ο οποίος σε θεολογικά και χριστολογικά ζητήματα δεν παρέκκλιε της ορθής πίστης²⁸. Τον αξιολογεί, όμως, ως μεγάλο *πειρασμό* και απειλή για την χριστιανική Εκκλησία αφού προσβάλλει την εστία της ανθρωπίνης ύπαρξης, τον οίκο, και τελικά αποξενώνει την Εκκλησία και τα μέλη της από τον κόσμο και την ιστορία αποπροσανατολίζοντάς τα από την ευθύνη και τη διακονία να σωθούν οι πάντες. Αντί της πίστης και της αγάπης που εκδηλώνεται με καρπούς, **έργα καλά/αγαθά** (τα οποία σε αντίθεση με τις πρωτοπαύλειες εξαιρούνται μαζί με την πίστη αφού πλέον δεν γίνονται αντιληπτές *αξιομισθίες*) οι αιρετικοί αναλίσκονται οι ίδιοι και αναλώνουν και τους άλλους σε θεωρίες που (όπως προαναφέρθηκε) μυούν σε μια δήθεν μυστική, ανώτερη και ελιτίστικη **γνώση**.

Βεβαίως ο σ. των ΠΕ δεν καταπολεμά σε αυτές μόνον τους συγκεκριμένους αιρετικούς. Τους χρησιμοποιεί και ως αντι-παραδείγματα για το πώς οφείλουν να συμπεριφέρονται οι παραλήπτες των επιστολών του και τα μέλη των χριστιανικών κοινοτήτων γενικότερα ώστε η Εκκλησία να μαγνητίζει χωρίς να ασκεί προπαγάνδα το περιβάλλον της. Έτσι οι πολεμικές περικοπές συμπλέκονται με καθρέφτες κατεχοχόν των «διακόνων» της χριστιανικής κοινότητας. Ειδικότερα στο α' ήμισυ του 20^{ου} αι. διαδεδομένη ήταν η άποψη ότι ουσιαστικά οι ΠΕ ως πρωτο-κανονικό *Δίκαιο* ανήκουν στο ίδιο γένος στο οποίο εντάσσονται και οι *Διαταγές των Αποστόλων*. Αποσκοπούν στην οργάνωση και την ευταξία της εκκλησιαστικής ζωής. Αυτά όμως τα κείμενα φαίνεται να είναι επηρεασμένα από τις ΠΕ οι οποίες με τη σειρά τους στηρίζονται στους *Κανόνες οικιακής συμπεριφοράς* που απαντούν στην Κολ. και την Εφ. ενώ η Τιτ. και το πρώτο μέρος της Α' Τιμ. ασχολούνται και με πρόσωπα που στελεχώνουν τον οίκο: τις γυναίκες και τους δούλους. Για να ασκήσουν τη μεγαλύτερη δυνατή επιρροή στις Εκκλησίες που εμμέσως απευθύνονται οι ΠΕ παρότι είναι επιστολές δανείζονται στοιχεία από φιλολογικά γένη γνωστά στον ελληνορωμαϊκό κόσμο.

²⁶ Bruce W. Winter, *The 'new' Roman wife and 1 Timothy 2:9-15: The search for a Sitz im Leben*. *Tyndale Bulletin* 51.2 (2000) 285-294. του ίδιου *Roman Wives, Roman Widows: The Appearance of New Women and the Pauline Communities*, Eerdmans Publishing, 2003.

²⁷ Ο Πλούταρχος αιτιολογεί την ανδρική στάση ως εξής: *ὀρθῶς τοῦτό γ' αὐτὸ ποιοῦντες, ὅτι τοῦ συνακολασταίνειν καὶ παροινεῖν οὐ μεταδιδόασι ταῖς γαμεταῖς. ἂν οὖν ἰδιώτης ἀνὴρ, ἀκρατῆς δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ ἀνάγωγος, ἐξαμάρτη τι πρὸς ἐταίραν ἢ θεραπαινίδα, δεῖ τὴν γαμετὴν μὴ ἀγανακτεῖν μηδὲ χαλεπαίνειν, λογιζομένην ὅτι παροινίας καὶ ἀκολασίας καὶ ὕβρεως αἰδοῦμενος αὐτήν, ἔτέρα μεταδίδωσιν* (Γαμικά Παραγγέλματα 140.B.5).

²⁸ Βλ. Σ. Αγουρίδη, Η φύση της αίρεσης που καταπολεμοῦν οι Ποιμαντικές Επιστολές, *Η πνευματική παρακαταθήκη του Αποστόλου Παύλου 31-39, 37*.

2. Α' ΜΕΡΟΣ: ΠΡΟΟΙΜΙΟ

2.1 Η ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΤΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ

³ Καθώς παρεκάλεσά σε προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν,

I [A] ἵνα παραγγείλῃς τισὶν μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν
⁴μηδὲ προσέχειν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις, (περιεχόμενο διδασκαλίας)
αἵτινες ἐκζητήσεως²⁹ παρέχουσιν μᾶλλον
ἢ οἰκονομίαν³⁰ Θεοῦ τὴν ἐν πίστει.

II [B] ⁵ τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη
ἐκ καθαρᾶς καρδίας
καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς
καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου,

III [A'] ⁶ ὧν τινες ἀστοχήσαντες ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν (συνέπεια διδασκαλίας)
⁷ θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι,
μὴ νοοῦντες μήτε ἂ λέγουσιν μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται³¹.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τιτ. 1, 5. 10-2, 1:

⁵ Τούτου χάριν ἀπέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ,
ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ
καὶ καταστήσῃς κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διεταξάμην,

¹⁰ Εἰσὶν γὰρ πολλοὶ
[καὶ] ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται,
μάλιστα οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς,

¹¹ οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν,
οἵτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσιν
διδάσκοντες ἂ μὴ δεῖ
αἰσχροῦ κέρδους χάριν.

¹² Εἶπέν τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης·
«Κρήτες αἰεὶ ψεῦσαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί».

¹³ ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής.

Δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγγε αὐτοὺς ἀποτόμως,

ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει,

¹⁴ μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων
ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν.

²⁹ ζητ– D F G Ψ 0285^{vid.} 1739. 1881 m; l r

³⁰ Οἰκοδομην D*(²: –δομian) latt; l r

³¹ Ο Towner, 1 Timothy, 43 υποστηρίζει την εξής δομή στην περικοπή 1, 3-20: **A.** Η παραγγελία για αντίδραση απέναντι στους ψευδοδιδασκάλους (στ. 3-5). **B.** Οι ψευδοδιδάσκαλοι (στ. 6-7). **Γ.** Ο Νόμος: παρερμηνεία από τους ψευδοδιδασκάλους (στ. 8-10). **Γ'**: η αυθεντική διδασκαλία (στ. 10-11). **B'**: η μαρτυρία του πιστού δασκάλου (στ. 12-17). **A'**: Επαναλαμβάνεται η παράκληση προς τον Τιμόθεο.

¹⁵ Πάντα καθαρὰ τοῖς καθαροῖς·
τοῖς δὲ **μεμιαμμένοις καὶ ἀπίστοις** οὐδὲν καθαρὸν,
ἀλλὰ μεμιάνται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις.

¹⁶ Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι,
τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται,
βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς
καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι.
Σὺ δὲ λάλει ἃ πρέπει **τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ**³².

Συγκρίνοντας την Α' Τιμ. με την αντίστοιχη περικοπή της Τιτ. παρατηρούμε τα εξής:

- 1) Στην αρχαιότερη επιστολή *απολείπεται*³³ ο Τίτος στην Κρήτη, ὅπως και ο Τιμόθεος παρακαλεῖται *προσμεῖναι*³⁴ στην Ἐφεσο. Σε καμιά περίπτωση δεν δηλώνεται απροθυμία εκ μέρους των μαθητῶν να επιτελέσουν τη συγκεκριμένη αποστολή. Ο ἴδιος ο ἀπόστολος των ἐθνῶν ευαγγελιζόμενος *τὴν ὁδόν* (Πρ. 18, 25) *πορεύεται* στη Μακεδονία κατευθυνόμενος ειδικότερα στη **Νικόπολη** (πιθανόν της Ηπείρου³⁵ ὅπου ἔδρασε και ο χωλός γιος σκλάβας, ο Επικτήτος [89-135 μ.Χ.]). Δεν πρέπει να αποκλεισθεῖ βεβαίως το *πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν* να αναφέρεται (και) στον Τιμόθεο. Δεν δηλώνεται ως σημεῖο αφετηρίας της πορείας του η Ἐφεσος. Εντυπωσιακό εἶναι και το γεγονός ὅτι ο Π. δεν ανακαλεῖ την περίοδο της μακρόχρονης παρουσίας του στην πόλη για να συσπειρώσει τους παραλήπτες, ὅπως συμβαίνει στη *Διαθήκη* του στο Πρ. 20 ἐνῶ και την επιστολή γενικότερα δεν αντανακλάται σε «πρώτη ἀνάγνωση» το ειδικότερο προφίλ της πόλης. Σημειωτέον ὅτι δεν αποκλείεται και οι ἀντίπαλοι των ΠΕ να ἦταν περιφερόμενοι κήρυκες οι οποίοι επικαλοῦνταν την παύλεια παράδοση ἢ/και αυθεντία³⁶. Σε κάθε περίπτωση στο 5, 10 ἐξαίρονται οι πόδες των (περιοδεούντων) ἀγίων και η φιλοξενία προς αὐτούς.
- 2) Στο τέλος της Τιτ. ἀκούγεται η παρότρυνση: *Ὅταν πέμψω Ἀρτεμῆν πρὸς σὲ ἢ Τύχικον, σπούδασον ἔλθειν πρὸς με εἰς Νικόπολιν, ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι* (3, 12)³⁷. Ἀντιθέτως στον πυρήνα της Α' Τιμ. (3, 14-15) ο Π. ἐλπίζει **να ἔλθει σύντομα** στον μαθητὴ του (αποστολική παρουσία): *Ταῦτά σοι γράφω ἐλπίζων ἔλθειν πρὸς σὲ ἐν τάχει· ἐὰν δὲ βραδύνω, ἵνα εἰδῆς πῶς δεῖ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέφεσθαι* (4, 13: **ἕως ἔρχομαι** πρόσεχε πρβλ. Φιλήμ. 22³⁸). Ἐὰν η Τιτ. προηγείται της Α' Τιμ., τότε δεν αποκλείεται η δεύτερη να γράφηκε στη Νικόπολη, ἀφού ἀπὸ ἐκεῖ η μετάβαση στην Ἐφεσο ὄντως μπορεῖ να πραγματοποιηθεῖ ἐν τάχει. Και πάλι (ὅπως και στην Τιτ.) στον ἐπίλογο της Β' Τιμ. και μάλιστα προ του χειμῶνος (4, 21) ἀκούγεται η *επεῖγουσα* παράκληση: **Σπούδασον ἔλθειν πρὸς με**

³² Στη Β' Τιμ. 1, 3 *Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνησίαν ἐν ταῖς δεήσεσίν μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας.*

³³ Σύμφωνα με τον Townner, *Timothy* 652 κε. το ρῆμα δεν σημαίνει απλῶς *ἀφήνω κάποιον σε ἕναν χώρο* ἀλλὰ και *εγκαθιστῶ σε ἕνα αξίωμα και ἀποστέλλω ως εκπρόσωπο*. Αὐτὴ η σημασία δεν δικαιώνεται οὔτε λεξικογραφικά οὔτε ἀπὸ την χρήση της στο Β' Τιμ. 4, 20: *Τρόφιμον δὲ ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενοῦντα*. Το ἴδιο ισχύει και για το *καθιστῶ* (Τιτ. 1, 5// Λκ. 12, 42-44 [παραβολὴ ἀπιστοῦ δούλου]: Πρ. 6, 3 [επτὰ διάκονοι]: Εβρ. 5, 1· 7, 28· 8, 3 [ἀρχιερεῦς]: Α' Κλήμ. 42.4· 43.1· 44.3· 54.2). Βλ. Engelman, *Unzertrennlliche Drillinge?* 241-242.

³⁴ Ο ὅρος δεν ἔχει τη σημασία *persevere* = ἀντέχω/ἀντιστέκομαι. Βλ. Dibelius-Conzelman *The Pastoral Epistles* 15.

³⁵ Γαλίτης, *Τίτος* 363-365 (σε ἀντίθεση προς τους Πατέρες που την ταυτίζουν με τη *Νικόπολη της Θράκης*).

³⁶ Tellbe, *Christ-Believers in Ephesus* 86. 159.

³⁷ Δεν ἐπεξηγεῖται στον ἀκροατὴ το πῶς συμβιβάζεται η διαταγή στην ἀρχὴ της επιστολῆς για ἐγκατάσταση πρεσβυτέρων σε μια νήσο με τόσες πόλεις με τη σπουδὴ να ἔλθει κοντά του ο Τίτος.

³⁸ *ἄμα δὲ καὶ ἐτοίμαζέ μοι ξενίαν· ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν.*

ταχέως. [...] Λουκάς ἐστὶν ὁ μόνος μετ' ἐμοῦ³⁹. Μάρκον ἀναλαβὼν, ἄγε μετὰ σεαυτοῦ, ἔστιν γάρ μοι εὐχρηστος εἰς διακονίαν⁴⁰. **Τύχικον δὲ ἀπέστειλα εἰς Ἔφεσον** (4, 9-10. 11-12).

Σημειωτέον ὅτι και στην Τιτ. (ὅπου ὁμως υπάρχει διαζευκτικό) και στη Β' Τιμ. (ὅπου σημειώνεται ὅτι ο Τίτος εἶναι πλέον στη Δαλματία· 4, 10) αποστέλλεται ο γνωστός κομιστής και των επιστολών της αιχμαλωσίας ασιανός Τυχικός (Κολ. 4, 7· Εφ. 6, 21· πρβλ. Πρ. 20, 4)⁴¹. Σε κάθε περίπτωση ἀπὸ τα ανωτέρω κείμενα εξάγεται το συμπέρασμα ὅτι οἱ παραλήπτες Τιμόθεος και Τίτος δεν ἦταν μόνιμοι αξιωματοῦχοι στην Ἐφεσο και την Κρήτη οὔτε τοποθετήθηκαν ως ἐπίσκοποι με τα χαρακτηριστικά που ἔχει το αξίωμα ἀπὸ τον Ἰγνάτιο.

- 3) Ενώ στην Α' Τιμ. ο Π. παρακαλεῖ τον μαθητή του να παραμείνει και να **παραγγεῖλει** συγκεκριμένα λόγια στους ἀντιπάλους, στην Τιτ. **διατάσσει** (= καθορίζει με σκοπό την διευθέτηση) τον εξ ἐθνῶν ἀπόστολό του. Σε αὐτήν (την Τιτ.) το πρωτεύον εἶναι ο παραλήπτης να **επιδιορθώσῃ** (και ὄχι να απλῶς να **αναπληρώσῃ**) τα **λείποντα** και κατεξοχήν να **καταστήσῃ** (*χειροτονήσῃ*;) κατὰ τὸς πρεσβυτέρους. Γι' αὐτό και προηγείται ο «καθρέφτης» του ἐπισκόπου και ἔπεται ο ἔλεγχος των ἀντιλεγόντων στην *υγιαίνουσα διδασκαλία*⁴². Με αὐτόν τον τρόπο οἱ ἐπίσκοποι/πρεσβύτεροι καλοῦνται να λειτουργήσουν ως κατεξοχήν «παραδείγματα» προς μίμηση. Ἀντιστρόφως στην Α' Τιμ. προτεραιότητα δεν ἔχει η οργάνωση της Εκκλησίας ἀλλὰ η ἀντιμέτωπιση των ετεροδιδασκάλων. Αὐτή (η ἀντιμετώπιση), ἀκολουθώντας το πρότυπο της ἀντιδιαστολής του παλαιού με το νέο (πρβλ. Εφ. 4, 17-21 [τα «εκτός» - ἔθνη])⁴³, γίνεται σε τρία ἐπίπεδα: σε αὐτά (α) της λογικής (*αφροσύνη* 1, 8-11), (β) της πνευματικής σφαίρας (*πνευματικό ναυάγιο/σκοτός* 1, 19-21) και (γ) της ηθικής (6, 35). Στην Α' Τιμ. η κριτική/*παραγγελία* κλιμακώνεται προοδευτικά, καθὼς στην ἀρχή η διδασκαλία τους χαρακτηρίζεται *ἑτέρα* και ἐν συνεχείᾳ προσδιορίζεται ως *προσοχή/προσήλωση* σε γενεαλογίες. Μόνον στο τέλος της επιστολής ξεσπά ο Π. σε ὀριμεία πολεμική⁴⁴. Ἀντιθέτως στην Τιτ. η ἀναφορά στους αἰρετικούς γίνεται ευθύς ἀμέσως με οξείς χαρακτηρισμούς. Αὐτοὶ χαρακτηρίζονται (α) *ἀνυπότακτοι*, (β) *ματαιολόγοι* και (γ) *φρεναπάται* (κλίμαξ) ενώ και ο παραλήπτης παροτρύνεται ἀμεσα να *επι-στομίζει*⁴⁵/ *ελέγχει ἀποτόμως* ἀφού ἀνατρέπουν *ολόκληρους οἴκους* (μᾶλλον οἰκογένειες παρά τις κατ' οἶκον Εκκλησίες)⁴⁶ χάριν

³⁹ Πρβλ. Φιλήμ. 24· Κολ. 4, 14. Ἀπὸ το στ. 21 συνάγεται ὅτι και ἄλλα πρόσωπα ἐκτός του Λουκά βρῖσκονται πλησίον του Π.: *Ἀσπάζεται σε Εὐβουλος και Πούδης και Λίνος και Κλαυδία και οἱ ἀδελφοὶ πάντες.*

⁴⁰ Πρβλ. *διακονία τῶν ἁγίων*· Α' Κορ. 16, 15· Β' Κορ. 8, 4· 9, 1. 12 κε. (λογία).

⁴¹ Μάλιστα στην β' περίπτωση αὐτός δεν αποστέλλεται προς τον παραλήπτη ἀλλὰ στην Ἐφεσο. Αὐτό συνεπάγεται ὅτι ἴσως ο Τιμόθεος δεν βρισκόταν πλέον στη συγκεκριμένη πόλη ἀλλὰ ἴσως στην ευρύτερη περιοχή της Ἀσίας, ὅπου ἐντοπίζονται και ἄλλες γνωστές ἀπὸ την Κ.Δ. μορφές: *Ἄσπασαι Πρίσκαν και Ἀκύλαν και τὸν Ὀνησιφόρου οἶκον* (4, 19). Βεβαίως το ἐρώτημα το ὁποῖο πλανᾶται στον ἀκροατή εἶναι το πῶς το ἴδιο πρόσωπο αποστέλλεται στην Κρήτη (και μάλιστα για να ἀντικαταστήσει τον Τίτο) και κατόπιν στη Μικρά Ἀσία. Λογικά αὐτό προϋποθέτει ὅτι η Β' Τιμ. (ἐάν ο σ. εἶναι το ἴδιο πρόσωπο) γράφτηκε ἀρκετὰ μεταγενέστερα ἀπὸ την Τιτ. Σημειωτέον ὅτι ο Τυχικός ἀναλαμβάνει να κομίσει και την Κολ. και την Εφ. (δύο «συνοπτικές» επιστολές της αιχμαλωσίας) με ἐξαιρετικές συστάσεις: *Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσει ὑμῖν Τυχικός ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς και πιστὸς διάκονος και σύνδουλος ἐν Κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνωῶτε τὰ περὶ ἡμῶν και παρακαλέση τὰς καρδίας ὑμῶν.*

⁴² Αὐτός (ο ἔλεγχος) διεξάγεται ἀμεσα ἀπὸ τον ἐπίσκοπο (μέσω της *παρακλήσης*) και ἔμμεσα ἀπὸ τον σ..

⁴³ D.K. Darko, *No Longer Living as the Gentiles: Differentiation and Shared Ethical Values in Ephesians 4.17 – 6.9* (PhD diss.) King's College London 2006, 72.

⁴⁴ Πρβλ. Β' Τιμ. 3, 1-5: *Τοῦτο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί· ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φιλαυτοὶ, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, ὑπερήφανοι, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀχάριστοι, ἀνόσιοι, ἄστοργοι, ἄσπονδοι, διάβολοι, ἀκρατεῖς, ἀνήμεροι, ἀφιλάγαθοι, προδοταί, προπετεῖς, τετυφωμένοι, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, ἔχοντες τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἡρνημένοι· και τούτους ἀποτρέπου*

⁴⁵ Σημαίνει *θέτω χαλινάρι-δαμάζω*. Βλ. Γαλίτης, *Τίτος* 198. Ο Σενέκας τοποθετεῖται ἐναντίον του λόγου που διατυπώνεται με οξύτητα (Επ. 40.2· 59.4-7· 75.1-7· 100).

⁴⁶ Βλ. Engemann, *Unzertrennlliche Drillinge?* 185-6.

- αισχροκέρδειας.** Στην Α' Τιμ. γίνεται αναφορά απλώς σε αυτούς που είναι διεφθαρμένοι τὸν νοῦν καὶ νομίζουν πορισμὸν τὴν εὐσέβειαν στον ἐπίλογο (6, 5 κε.).
- 4) Σημειωτέον ὅτι ἡ Τιτ. ἀφορᾶ σε μια *Μεγαλόνησο* με πολλές (εκατό! Οβίδιος, *Ars* / 295-300) πόλεις καὶ ιδιόρρυθμους κατοίκους (πρβλ. *κηρτίζειν* = ψεύδεσθαι, ἔξαπατᾶν· πρβλ. Ησύχιος κ 4086· Σούδα κ. 324.2407). Προφανῶς προϋποτίθεται ὅτι ὁ σ. δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα οὔτε χρονικά οὔτε τοπικά να οργανώσει δεόντως ὅλες αὐτὲς τις ἐπιχώριες ἐκκλησίες. Εἶναι χαρακτηριστικό τὸ ὅτι στὴν Τιτ. ὁ Π. ἀναφέρεται συνήθως με τὸ *εμεῖς* (καὶ ὄχι με τὸ ἐγὼ ὅπως στὴν Α' Τιμ.) ἐνῶ εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐπιστολὴ ὅπου οἱ παραλήπτες δὲν προσφωνοῦνται ὡς *ἀδελφοί* ἐνῶ δὲν μνημονεύεται οὔτε τὸ ὄνομα *Κύριος* οὔτε ὁ ὅρος *Ἐκκλησία* γιὰ τὴν κοινότητα⁴⁷. Ἡ Α' Τιμ. ἀπευθύνεται σε μία κεντρικὴ πόλη τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου ὁ Π. ἔχει ἤδη μείνει ἐπὶ τριετία (52-55 μ.Χ.) ἀντιμετωπίζοντας μάλιστα σύμφωνα με τὸ Πρ. 19, πολλές καὶ ποικίλες προκλήσεις: Ἀπολλῶ, μαθητὲς Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστή, «ἰουδαϊκὴ» μαγεία. Ἄρα δὲν χρειάζεται τόσο ὀργάνωση ἐκκλησιαστικὴ ὅσο «οικονομία»-διαχείριση τῶν ὑπάρχοντων ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων πόρων που παρέχονται ἀπὸ πλοῦσια μέλη τῆς ὥστε ἡ κοινότητα να ἀποτελεῖ *πρότυπο-μαγνήτη-πυξίδα*.
- 5) Στὴν Τιτ. πρόκειται γιὰ πολλοὺς ἐνῶ στὴν Α' Τιμ. ἀναφέρονται *τινὲς* τοὺς ὁποῖους οφείλει ὁ Τιμόθεος να *παραγγεῖλει* να μὴν ἐτεροδιδασκαλοῦν. Μάλιστα στὴν Τιτ. οἱ κατηγορίες τοῦ σ. τεκμηριώνονται με λόγο *κάποιου* προφήτη ἐξ αὐτῶν (*τῶν ψευστῶν* [παράδοξο!]) καὶ ἐπιβεβαίωση ὅτι *ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής*. Ἡ συγκεκριμένη διατύπωση ἀντιστοιχεῖ στὴ φράση *πιστὸς ὁ λόγος* τῶν λοιπῶν ΠΕ. Σύμφωνα με *τὸν θεοφιλή καὶ σοφὸν περὶ τὰ θεῖα τὴν ἐνθουσιαστικὴν καὶ τελεστικὴν σοφίαν*⁴⁸ Ἐπιμενίδη, οἱ Κρήτες εἶναι διαχρονικά *ψεύστες* (αφοῦ ἐπιδεικνύοντας τάφο, ἀμφισβητοῦν τὴν αἰωνιότητα καὶ μακαριότητα τοῦ Δία), *κακά θηρία, γαστέρες ἀργές* (Καλλίμαχος 1.4-9· Πολύβιος 6.47.5-6· 8.16[18].4-6). Τὸ γεγονός ὅτι εἶναι *ἐκ περιτομῆς* ἀλλὰ καὶ *Κρήτες*⁴⁹ τοὺς καθιστᾶ ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνους. Σημειωτέον ὅτι στὶς ΠΕ δὲν ἀπαντᾶ ἄλλη *προφητεία* ἐκ τῶν Γραφῶν.
- 6) Ἐνῶ στὴν Τιτ. διακρίνονται στὴν πρώτη πρόταση *οἱ ἐκ περιτομῆς*, στὴν Α' Τιμ. μόνον στο τέλος τοῦ προοιμίου παρουσιάζεται ὁ αυτοχαρακτηρισμὸς τοὺς ὡς **νομοδιδασκάλων-ραβίνων** ἀν καὶ δὲν νοοῦν οὔτε ὅσα λέγουν οὔτε ὅσα διαβεβαιώνουν. Ὁ Νόμος μάλιστα καταρχὰς θεωρεῖται *καλός*. Ἐνῶ ἡ Α' Τιμ. ἀναφέρεται ἀόριστα σε *γενεαλογίες καὶ μύθους ἀπέραντους*, ἡ Τιτ. ομιλεῖ γιὰ **ἰουδαϊκοὺς μύθους** (!) καὶ *ἐντολὲς ἀνθρώπων*⁵⁰ που *ἀποστρέφονται τὴν ἀλήθεια*. Καὶ στὸν ἐπίλογο ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἐξῆς μέσω πολυσύνδετου: (α) *μωρὰς δὲ ζητήσεις καὶ* (β) *γενεαλογίας καὶ* (γ) *ἔρεις καὶ* (δ) **μάχας νομικὰς περιίστασο· εἰσὶν γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι. Αἵρετικὸν**⁵¹ *ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται* (<

⁴⁷ Βλ. Fuchs, *Unerwartete Unterschiede* 42-43.

⁴⁸ Πλούταρχος, *Σόλων* 12.7.9.

⁴⁹ Πρβλ. F. Blass and A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament*, transl. and ed. R. Funk Chicago University Press 1961, 245. Ὁ δεσμὸς τῆς Κρήτης με τοὺς Ἰουδαίους ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τις πηγές. Ὁ Φίλων σημειώνει ὅτι ἡ Κρήτη ἦταν γεμάτη ἀπὸ ἰουδαϊκὲς παροικίες (*Γάιος* 282) ἐνῶ ὁ Ἰώσηπος νυμφεύθηκε Ἰουδαία ἀπὸ τὴ Μεγαλόνησο (*Βίος* 427). Σύμφωνα με τὸ Πρ. 2, 11 στοὺς προσκυνητὲς τῆς Πεντηκοστῆς συγκαταλλέγονταν καὶ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τὴν Κρήτη, ἐνῶ ὁ Τάκιτος (*Historiae* 5.2.1-3) θεωρεῖ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι κατάγονται ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο νησί. Βλ. Engelmann, *Unzertrennliche Drillinge?* 372.

⁵⁰ Στους Ο' ὁ ὅρος *ἐντολὴ* συνδέεται κατεξοχὴν με τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐν προκειμένῳ ὁ σ. ἴσως εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴ συνοπτικὴ παράδοση ὅπου συγκεκριμένες διατάξεις περὶ καθαρότητα θεωροῦνται παραδόσεις ἀνθρώπων (Μκ. 7).

⁵¹ Ὁ ὅρος *αἵρεση*, ὁ ὁποῖος σημαίνει *ἐκλογὴ* (Ψευδοπλάτων, *Ορισμοί* 412a) ἐνῶ τὸν 1^ο αἰ. ἀποτελοῦσε τεχνικὸ ὄρο τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς που συνδυάζεται με *ἐπιλογὴ* τρόπου ζωῆς (S. Mason, *Life of Josephus. Translation and Commentary*, Brill 2001, 15), δὲν εἶχε οὔτε στοὺς Ο' οὔτε στὸν ἐλληνορωμαϊκὸ κόσμον ἀρνητικὴ σημασία. Τέτοια λαμβάνει στὸν Π. (Α' Κορ. 11, 19: *δεῖ γὰρ καὶ αἵρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα [καὶ] οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν* Γαλ. 5, 20: *διχοστασίαι, αἵρέσεις*) ἡ ὁποία ἐπίσης δὲν ἀπαντᾶ στὶς Πρ. (5, 17· 15, 5· 24, 5.14· 26, 5· 28, 22). Στὸ Β' Πέ. (2, 1) προστίθεται τὸ *ἀπωλείας* ἐνῶ στοὺς ἀποστολικούς Πατέρες (Ἰγν. *Εφ.* 6.2· *Τραλ.* 6.2· *Μαρτ.* Πολ. 2. Ιουστ., *Α' Ἀπολ.* 26. 33) καὶ ἰδίως στὸν Εἰρηναῖο (2.30.9. 3.1.2. 3.4) πλέον καθίσταται *terminus technicus* με τὴν σημασία που ἔχει καὶ σήμερον στὴ νεοελληνικὴ (πρβλ. Κλήμης, *Στρωματεῖς* 1.95.4· Ἰππόλ. *Αἱρέσεις*

έκτρέπομαι= υφίσταμαι εξάρθρωση)⁵² ὁ τοιοῦτος καὶ ἁμαρτάνει, ὡν αὐτοκατάκριτος (3, 9-11). Στον ἴδιο (τον ἐπίλογο) οι ακροατές προσκαλοῦνται νὰ προπέμψουν σπουδαίως **τον νομικό** Ζηνά (3, 13)⁵³ ὅπως και σε αὐτόν της Β'Τιμ. διατάσσεται ὁ παραλήπτης νὰ φέρει τὸν *φαιλόνην*,⁵⁴ ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ καὶ τὰ βιβλία μάλιστα τὰς μεμβράνας (4, 13)⁵⁵. Μάλλον πρόκειται γιὰ τις παλαιδιαθηκικὲς Γραφές και τις δικές του σημειώσεις ἢ ἐπιστολές ἢ ἄλλα «καινοδιαθηκικά» κείμενα τα ὁποία πολὺ νωρὶς γράφονταν σε περγαμηνὸ κώδικα⁵⁶. Ἄλλωστε εἶναι ἐξόχως σημαντικό ὅτι στην Α'Τιμ. (5, 18) ὁ σ. θεωρεῖ καινοδιαθηκικό χωρίο ὡς Γραφή ἐνὼ β) και στη Β'Τιμ. παρουσιάζεται στο τέλος νὰ εἶναι μόνος με τον ἰατρὸ συγγραφέα του δῖτομου ἔργου της Κ.Δ. που καταλαμβάνει σχεδόν τὸ 1/3 του Κανόνα ἐνὼ προσκαλεῖ και τον Μάρκο, τὸ ἀρχαιότερο ευαγγελιστὴ ἀφοῦ τον θεωρεῖ *εὐχρηστο εἰς διακονία*. Στις ἴδιες τις ΠΕ ὁ σ. ἐπεξεργάζεται κορυφαῖες παύλειες ἐπιστολές (Α'Κορ., Ρωμ., Φιλήμ., Φιλ.)⁵⁷.

47.5). Παρομοίως και οι ἀρχαῖες μεταφράσεις της Κ.Δ. χρησιμοποιοῦν τὸ νεολογισμό *sectae* ὁ ὁποῖος γίνεται *terminus* στον Τερτυλλιανό (*Praesc.* 6.1· 12.1· 14.4). Engelmann, *Unzetrennlliche Drillinge?* 405-406.

⁵² Πρβλ. Δτ. 32, 20: *γενεὰ ἐξεστραμμένη* Ιεζ. 13, 20. Γαλίτης, *Τίτος* 357.

⁵³ Ἐνα πρόσωπο με ἐθνικό ὄνομα (< Ζηνόδωρος = δῶρο του Δία) εἶναι *νομικός*. Λόγω ὀνόματος δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ ἐκδοχὴ στο Τιτ. 3, 13 (ὅπως και στα Λκ. 7, 30· 10, 25· 11, 45 κε. 52· 14, 3· πρβλ. Μτ. 22, 35) τὸ ἐν λόγω πρόσωπο νὰ ἀσχολεῖται με τὴν Τορά, ἀφοῦ και ὁ Ἀπολλῶ ἦταν *δυνατός* στην ἐρμηνεία των Γραφῶν (Πρ. 18, 24). Σχετικὰ με τὴν ἐρμηνεία του ὀρου *νομικός* βλ. Γαλίτης, *Τίτος* 367 κε..

⁵⁴ Ὁ *φαιλόνης* (< *φαινόλης* [με ἀντιμετάθεση συμφώνων] < ἀρχ. ρ. φαίνω) δὲν ἦταν μόνον τὸ ρωμαϊκὸ πανωφόρι (*raenuia*) *χωρὶς μανίκια, παλτό, μαδύας, χλαίνα* ἀλλὰ και ἡ *θήκη των βιβλίων/εὐληταρίων*. Στο συγκεκριμένο στίχο, ὁμως, δὲν ἐξάγεται τὸ γεγονός ὅτι στον Κάρπο βρίσκονται και τα τρία ἀντικείμενα παρὰ μόνον τὸ πρῶτο ἐνὼ στις ἐπιστολές εἶναι σύννητες τὸ αἶτημα νὰ κομίσει ὁ παραλήπτης ξεχασμένα ἐνδύματα. Βλ. Engelmann, *Unzetrennlliche Drillinge?* 490-491.

⁵⁵ Ἡ συγκεκριμένη «προσωπική» σημείωση της Β'Τιμ. χρησιμοποιεῖται ὡς τεκμήριο ἐναντίον της κατὰ λέξη θεοπνευστίας των Γραφῶν και ὡς τεκμήριο αὐθεντικότητας της Β'Τιμ. Κάποιοι ἰσχυρίζονται ὅτι τα συγκεκριμένα ἀντικείμενα τα ἔχει ἀνάγκη ὁ Π. ἐνόψει της μεγάλης δίκης του ἀπὸ τον Νέρωνα. Ἐχει ἤδη προηγηθεῖ μια ἀ' ἀπολογία ἡ ὁποία δὲν ταυτίζεται ἀπαραίτητα με τὴν ἀ' δίκη ἀπὸ τὴν ὁποία και ἀπελευθερώθηκε (Ευσέβιος *EI* 2.22), γεγονός τὸ ὁποῖο δὲν μνημονεύει ἡ Β'Τιμ. Τα βιβλία ἐμπεριέχουν τα τεκμήρια της ρωμαϊκῆς του πολιτείας ἐνὼ τὸ παλτό εἶναι ἀπαραίτητο ἀφοῦ ὁ ἀπόστολος των ἐθνῶν ἀναμένει τὴν ἀπελευθέρωσή του. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε προσκαλεῖται ὁ Μάρκος γιὰ νὰ κομίσει τὸ ευαγγέλιο στα ἔθνη ἐπιτελώντας ἱεραποστολικὴ διακονία ἄλλη ἀπὸ αὐτὴ του Τιμοθέου. Ἀκόμη και ὁ ὀρος *ἀνάλυσις* ἀποτυπώνει τὴν ἐλπίδα της ἀπελευθέρωσης ἐνὼ τὸ *σπένδομαι* (θυσία υγρῶν [λ.χ. οἴνου, μελιού, γάλακτος]/ χύνω αἷμα [*Ditt Syll* I 3 II 736, 1], αὐτοθυσιάζομαι [Παυσανίας 8.2.3]) τὴν ἀνάλυση του Π. στο κήρυγμα. Σημειωτέον ὅτι και τὸ *αναλύω* και τὸ *σπένδομαι* ἀπαντοῦν και στα Φιλ. 1, 23 και 2, 17 συνδεόμενα με τὸν θάνατο (πρβλ. Σοφ. 2, 1· 16, 14· Ἰώσ. *Αρχ.* 13. 241· Φίλων, *Φλάκκ.* 187. Α'Κλήμ. 44.5). Στην ἴδια ἐπιστολὴ ἀπαντὰ και ἡ εἰκόνα του Π. ὡς ἀθλητὴ που ἀγωνίζεται προκειμένου νὰ λάβει τὸ στέφανο της δικαιοσύνης (3, 14). Ἡ ἀνασκόπηση στο παρελθόν οφείλεται στο γεγονός ὅτι πλέον ὁ σ. εἶναι ἐβδομήντα ἐτῶν και γνωρίζει ὅτι οι «μεγάλες ἐποχές» της ἱεραποστολῆς ἀποτελοῦν παρελθόν. Ἄλλοι ἐρευνητές ἀντικρίζουν στην τελευταία ἐνότητα της Β'Τιμ. ἀρκετὰ στοιχεῖα κοινὰ με τὸ τέλος του Ἰησοῦ (προδοσία ἀπὸ τον Ἀλέξανδρο, ἐγκατάλειψη, δικαστήριο και προσευχή). Βλ. Engelmann, *Unzetrennlliche Drillinge?* 477. 489. 494

⁵⁶ Τὸ *καὶ μάλιστα* δὲν εἶναι σαφές ἐάν σημαίνει δύο διαφορετικὰ ἀντικείμενα ἢ ἐάν ἡ μεμβράνη (τὸ ἀκριβότερο και ἀνθεκτικότερο μεμβράνινο, περγαμηνὸ δερμάτινο [γραμμμένο ἢ ἀγραφο] βιβλίον) ἐξειδικεύει τι κατεξοχὴν χρειάζεται ὁ Π. κάποιοι ἰσχυρίστηκαν ὅτι τα βιβλία ἐμπεριέχουν κοσμικὰ κείμενα ἐνὼ οι μεβράνες ἱερά. Σημειωτέον ὅτι ἤδη στην εἰσαγωγή της Β'Τιμ. δόθηκε μεγάλη ἐμφαση ἀπὸ τον σ. στην ἀξία και του «ἰουδαϊκοῦ» παρελθόντος του ἰδίου (1, 3) και των Γραφῶν. Και ἐν προκειμένῳ ἐξαιρεται ἡ σπουδαιότητα των Γραφῶν γιὰ τὴν παύλεια θεολογία.

⁵⁷ Σε καμιά περίπτωση δὲν προβάλλεται ὁ Παῦλος ὡς ὁ ἀρχετυπικός λόγιος, δεσμευτικὸ ὑπόδειγμα ἀποστολικῆς αὐτάρκειας οὔτε και ὁ Τιμόθεος ὡς ἀποκλειστικός φορέας και ἐρμηνευτὴς του Κανόνα γενικά ἢ του Παύλου.

- 7) Συνολικά η περικοπή 1, 3-20 συνιστά το Προοίμιο της επιστολής το οποίο αποσκοπούσε στο να ελκύσει το ενδιαφέρον του ακροατή προς ό,τι πρόκειται να ακολουθήσει⁵⁸. Η έκτασή του σύμφωνα με τον Κοϊντιλιανό πρέπει να είναι τέσσερις προτάσεις (*Inst.* 4.1.62). Στην προκειμένη περίπτωση είναι εκτενέστερο διότι ο σ. απευθύνεται ουσιαστικά σε τρεις αποδέκτες: α) τους αιρετικούς (οι οποίοι και πλαισιώνουν το Προοίμιο αλλά και ολόκληρη την επιστολή), β) το τέκνο του «στρατιώτη» Τιμόθεο αλλά και γ) ολόκληρη την Εκκλησία. Ταυτόχρονα το Προοίμιο «ζωγραφίζει» το *ήθος* του αποστολέα, ο οποίος ιδίως στο *παραινετικό είδος* πριν *παρακαλέσει*, οφείλει να κερδίσει το σέβας του ακροατηρίου προβάλλοντας ως αποκλειστικός φορέας *επιταγής* του Θεού αλλά και ταυτόχρονα ζωντανή υποτύπωση της μεταμορφωτικής δραστηριότητας του ευαγγελίου. Μάλιστα στο συγκεκριμένο προοίμιο όπως και στο κεντρικό τμήμα της επιστολής (κεφ. 4) αλλά και στο επιλογικό ο αποστολέας προβάλλει ως *Παιδαγωγός*: α) προτρέπει-παραγγέλλει-θεραπεύει (αποκαλύπτοντας την ασθένεια των αιρετικών), β) παιδαγωγεί (κατεξοχήν τον Τιμόθεο) και γ) διδάσκει όλη την Εκκλησία. Ταυτόχρονα επιδεικνύει παραδείγματα (προς μίμηση [τον εαυτό του] και προς αποφυγή [επώνυμους αιρετικούς]). Έτσι χορηγεί θεραπεία/υγεία και αληθινή επίγνωση (πρβλ. Κλήμης, *Παιδαγωγός* 1.1-3).
- 8) Ο ίδιος ο Τιμόθεος μέσω της επιστολής φαίνεται να ωριμάζει-τελειοποιείται: ενώ αποκαλείται στην αρχή τέκνο, κατόπιν καλείται να διακριθεί ως στρατιώτης και αθλητής «έφηβος» και στο τέλος αυτής χαρακτηρίζεται *άνθρωπος του Θεού*. Πλέον δεν διατρέφεται με το «γάλα» του Νόμου όπως στα πρώτα στάδια της ζωής του (όπου μάλιστα δάσκαλοι-«ραβίνους» χρημάτισαν γυναίκες [μητέρα και μάμη]) αλλά με λόγους *πίστεως και επίγνωσης της αλήθειας*. Αντιστρόφως ανάλογα οι αιρετικοί οι οποίοι «σερβίζουν» νομικούς μύθους που απευθύνονται σε αδίκους απογυμνώνονται: στην αρχή γίνεται αντικείμενο κριτικής η φιλαρχία ενώ στο τέλος η φιλαργυρία αλλά και η διάσπαση που προκαλούν στο σώμα. Γι' αυτό, όπως και στο προοίμιο αποκόπτονται από το σώμα έτσι και στον επιλογικό χαιρετισμό ακούγεται η προτροπή για εκτροπή του Τιμόθεου από τη διδασκαλία τους.

Σε ολόκληρη την υπό εξέταση ενότητα είναι έντονη η αντίθεση μεταξύ ετεροδιδασκάλων και Π.:

1. Καταρχάς η συγκεκριμένη περικοπή πρέπει να αναγνωσθεί παράλληλα με αυτή του επιλόγου 6, 2β-5, όπου επίσης περιγράφονται η ετεροδιδασκαλία και οι συνέπειές της και μάλιστα με μελανότερα χρώματα από αυτά της εισαγωγής. Η διατύπωση στην υπό εξέταση εισαγωγική ενότητα σε πρώτη «ανάγνωση» φαίνεται *χαστική* γεγονός που έχει αποδοθεί (α) στην έντονη ανησυχία του σ. ή (β) στον επιπόλαιο τρόπο υπαγόρευσης στον γραμματέα (πρβλ. Γαλ. 3, 6)⁵⁹ ή και (γ) σε μεταγενέστερη προσθήκη⁶⁰. Σε αυτήν ακολουθείται ο χιασμός: A-B-A⁶¹. Στον πυρήνα της εντοπίζεται το τέλος της παύλειας παραγγελίας ενώ στις δύο ενότητες που τον πλαισιώνουν, απαντούν αναφορές στην ετεροδιδασκαλία (περιεχόμενο+συνέπειες). Σύμφωνα με τον Fiore⁶² στην παραίνεση είναι σύνηθες να προηγείται το αρνητικό παράδειγμα για να φωτίζεται εντονότερα το θετικό. Σημειωτέον ότι εισαγωγές, όπου ο αποστολέας υπόσχεται ότι θα καταγράψει εντολές τις οποίες έχει δώσει πριν προφορικά, ήταν *απόλυτα τυπικές* σε επίσημες επιστολές αξιωματούχων προς υφισταμένους⁶³. Βεβαίως αυτό το γεγονός συνεπάγεται απόδοση κύρους στον Τιμόθεο αφού αυτός παρουσιάζεται ως άμεσος εντολοδόχος του Π.⁶⁴
2. Οι *τινές*, οι οποίοι αρχικά παραμένουν ανώνυμοι και όπως διευκρινίζεται στον επίλογο *επαγγέλλονται* γνώση (6, 20), αντιπαραβάλλονται προς το *έγώ* του Π.. Ο *πορευόμενος* Π.

⁵⁸ Βλ. J. Long, *Ancient Rhetoric and Paul's Apology. The Compositional Unity of 2 Corinthians* (SNTSMS, 131) Cambridge: Cambridge University Press 2004, 145-150.

⁵⁹ Αναφορικά με τους ερμηνευτές που υποστήριξαν αυτές τις απόψεις βλ. Roloff, *Timotheus*, 62 υποσ. 38.

⁶⁰ Falconer, *Pastoral Epistles* 123. Miller, *Pastoral Letters* 60.

⁶¹ Towner, I *Timothy* 43.

⁶² *The Pastoral Epistles* 45.

⁶³ Wolter, *Pastoralbriefen* 181.

⁶⁴ Miller, *Pastoral Letters* 60.

κομιστής της επιταγής Θεού σωτήρος ἡμῶν και φορέας **υγιαίνουσας διδασκαλίας**/ του **ευ-αγγελίου της θεϊκής δόξης** που του εμπιστεύθηκε ο ἴδιος (άρα όχι κάποιου προϊόντος ατομικής ζητήσεως), **παρ-αγγέλλει** (3X) μέσω του Τιμόθεου. Μόνον στην Α' Τιμ. απαντά το συγκεκριμένο λέξημα με τέτοια εξαιρετική συχνότητα και μάλιστα στην εισαγωγή και τον επίλογο (1, 15. 18· 4, 11· 5, 7· 6, 13. 17· πρβλ. Β' Θεσ. 3, 4). Αντιθέτως οι **πινές ἑτεροδιδάσκουν και προσέχουν** (είναι **προσηλωμένοι** σε μύθους και γενεαλογίες) ενώ **παρέχουν** (ομοιοτέλετο) **ζητήσεις**. Ο Π. συνδέεται με τον Τιμόθεο ως πατέρας με **γνήσιο τέκνο**, γεγονός που σημαίνει ότι μέσω του κηρύγματος παρέχει αυθεντική ζωή/αναγέννηση, άρα και γενεαλόγηση, συγκροτώντας έναν εναλλακτικό μη πατριαρχικό (όπως θα αποδειχθεί) οίκο. Σημειωτέον ότι πλούσιοι Αθηναίοι δωροδοκούσαν ιερείς για να συνδέσουν το όνομά τους με αρχαίες γενεαλογίες⁶⁵.

3. Οι (πολλοί) μύθοι και οι γενεαλογίες είναι **ἀ-πέραντες**. Είναι άλλωστε εντυπωσιακή η επανάληψη των στερητικών **α-** ή των **μη**. Η **μία παραγγελία** του Π., ο οποίος συνεργεί στην οικονομία του Θεού (ήτοι τη συγκεκριμένη ενέργεια/δράση Του χάριν ενός επίσης συγκεκριμένου Οίκου) έχει **ένα** συγκεκριμένο **τέλος: την αγάπη**. Αυτή δεν συνδέεται με πολλαπλές (προφανώς θεωρητικές) εκ-**ζητήσεις** που προκαλούν φθόνο, έριδες και μάχες (6, 4), αλλά αποτελεί απαύγασμα καρδιάς καθαρής. Η **άστοχία** σε αυτές τις εσωτερικές προϋποθέσεις εκτρέπεται σε **ματαιολογία και μη νόηση**, γεγονός που συνιστά αστοχία και ναυάγιο. Σημειωτέον ότι οι Ρωμαίοι ως ιδιαίτερα πρακτικός λαός απεχθάνονταν αντίστοιχες διαφωνίες όπως και την φιλοσοφία γενικότερα όταν αυτά δεν είχαν κοινωνικές προεκτάσεις (Κικέρων, *Fin.* 1.2-3· Κοϊντιλιανός, *Inst.* 11.1.35. 12.2.7)⁶⁶. Το ίδιο μάλλον συμβαίνει και με τον σ. των ΠΕ ο οποίος στις συγκεκριμένες επιστολές δεν αφιερώνει χώρο στο να αναιρέσει λεπτομερώς τις διδασκαλίες των αντιπάλων του.
4. Σε αυτήν (την αγάπη) δεν εμπεριέχονται απλώς **λόγια-διδασκαλίες-διαβεβαιώσεις** αλλά μία διδασκαλία **υγιαίνουσα** και (όπως αποδεικνύεται και από το περιεχόμενο της Τιμ. και αυτό της Α' Τιμ.) όλα τα **καλά, ωφέλιμα, αγαθά** έργα. Σημειωτέον ότι και στο κήρυγμα του ιστορικού Ιησού αλλά και στις πρωτοπαύλειες επιστολές η αγάπη είναι το **τέλος/η συμπύκνωση** του Νόμου. Το Ευαγγέλιο που οδηγεί στο **έν πίστει**, επικεντρώνεται στην **οικονομία του Θεού**. Αυτός έχει ήδη ονομαστεί στον εισαγωγικό χαιρετισμό **σωτήρ ἡμῶν και Πατήρ**. Αφορά στη **δόξα** που Αυτός ως **μακάριος** παρέχει στο παρόν και ιδιαίτερα στο μέλλον (τα τελικά έσχατα· 6, 15). Συνδέεται με την **πίστη** η οποία απαντά στην υπό εξέταση περικοπή τρεις φορές ίσως και με **τρεις** διαφορετικές έννοιες: πίστη, εμπιστοσύνη, αξιοπιστία- συνέπεια (πρβλ. 6, 12: *τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν*). Άλλες έξι φορές (!) ο όρος παρατίθεται στην περικοπή 1, 12-20. Σε κάθε περίπτωση δεν δικαιώνονται εκείνοι οι ερευνητές που θεωρούν ότι ο όρος πλέον έχει τυποποιηθεί στις ΠΕ και σημαίνει, όπως και σήμερα, την χριστιανική θρησκεία⁶⁷.
5. Αυτοί που διαδίδουν τις ετεροδιδασκαλίες εκτρέπονται σε **ματαιολογία** αν και με βαθύτερο κίνητρο προφανώς τη φιλοδοξία και ενώ ταυτόχρονα δεν νοούν, θέλουν να είναι **νομοδιδάσκαλοι**. Σύμφωνα με το Τιμ. 3, 3 το **ανόητον** είναι το κατεξοχήν χαρακτηριστικό του ανθρώπου χωρίς τον Χριστό. Σημειωτέον ότι στην Π.Δ. ως κατεξοχήν **μάταια** και **βδελύγματα** θεωρούνται τα είδωλα που καταδικάζει ο Νόμος, ο οποίος και θεωρείται η κατεξοχήν οδός, ζωή και αλήθεια (Ψ. 1· 118 Ο'). Τελικά αυτοί που φαίνεται ότι διδάσκουν την Τορά, ομιλούν για αυτά απου εκείνη βδελύσσεται. Στο **συνοπτικό** κείμενο της Τιμ.⁶⁸ χρησιμοποιείται η κατηγορία του μιάσματος και της απιστίας. Και τα δύο συνδέθηκαν στα μεσοδιαθηκικά χρόνια με τη βεβήλωση του Ναού από τον Αντίοχο τον Επιφανή (167 π.Χ.) αλλά και τους Ιουδαίους που τον ακολούθησαν. Στις ΠΕ οι αιρετικοί και μάλιστα με τις ασκητικές τους προδιαγραφές βεβηλώνουν το Ναό του Σύμπαντος και της Ιστορίας.
6. Οι συγκεκριμένοι δάσκαλοι αφού **αστοχήσουν** **εκτρέπονται/ναυαγούν**. Ενώ οι αιρετικοί στρέφουν το ενδιαφέρον προς τα εκτός και τα περασμένα (ήτοι τα αρχέγονα), ο Π. αναδεικνύει

⁶⁵ J. M. Hall, *Ethnic Identity in Greek Antiquity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press 1997 40. Ελήφθη από Duling, *Ethnicity, Ethnocentrism* (βλ. υποσ. 6) 132.

⁶⁶ Πρβλ. S. Mason, *Life of Josephus. Translation and Commentary*, Brill 2001, 15.

⁶⁷ Herzer, *Die Pastoralbriefe im Licht der dokumentarischen Papyri*, 338.

⁶⁸ *Πάντα καθαρὰ τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ μεμιαμμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίνανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις.*

το εδώ, το τώρα και το βάθος⁶⁹. Μιλά για την *οικονομία Θεού*, την αγάπη (προφανώς προς τους άλλους), και τα εσωτερικά κίνητρα: καθαρά καρδιά, συνείδηση αγαθή και πίστη ανυπόκριτη.

ΑΝΑΛΥΣΗ

3 Ο στ. 1, 3 συνιστά το *κλειδί* για την κατανόηση της περίπτωσης και της σκοποθεσίας της επιστολής, καθώς συνιστά την *Πρόθεση* (*propositio generalis*) δηλώνοντας το θέμα ολόκληρης της επιστολής. Φανερώνει ότι έχει γραφτεί για κάποια συγκεκριμένη ιστορική περίπτωση. Ολόκληρη η επιστολή δεν κατακλείεται με ασπασμούς και Ευλογία αλλά με την κλητική παρότρυνση: *Ὡ Τιμόθεε, τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθεσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἦν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν*. Ενώ σε αυτό το σημείο αναμένεται η κλασική στις παύλειες επιστολές Ευχαριστία στον Θεό (κατ' αντίστοιχία προς το *προσκύνημα* των εθνικών επιστολών) όπου εντάσσεται και η ικεσία τού αποστολέα προς τον Πατέρα χάριν των παραληπτών (πρβλ. Β' Τιμ. 1, 3), στην Α' Τιμ. υπενθυμίζεται σε χρόνο αόριστο η αποστολή του Τιμόθεου στην Έφεσο. Αυτή δεν αποσκοπούσε απλώς στη διόρθωση και την οργάνωση της Εκκλησίας αφού συνδέθηκε με την παύλεια *παραγγελία* (α) να μην *ετεροδιδάσκουν* οι τινές, (β) *μηδὲ προσέχιν μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις*.

Χρησιμοποιείται το *ανακόλουθο* σχήμα (*καθώς...*) προκειμένου εκτός των άλλων να δημιουργηθεί το αίσθημα του επείγοντος ή/και για να καταδειχθεί η ισχύς που διατηρεί η αρχική εντολή που έχει δοθεί στον Τ.. Πρόκειται για μια ελλειπτική πρόταση που απαντά, όμως, αντιστοίχως και σε *διδακτικούς* επιστολικούς πατύρους⁷⁰. Μάλιστα συνδέεται άρρηκτα με τα προηγούμενα. Ο αναγνώστης αποκομίζει την εντύπωση ότι ο σ. εύχεται ιδιαίτερη χάρη, έλεος και ειρήνη στον παραλήπτη επειδή αυτός βρίσκεται σε ειδική αποστολή.

Συνήθως ο Π. ευρισκόμενος έστελνε συνεργάτες-απεσταλμένους του σε μια πόλη προκειμένου να τελειώσουν το έργο του ευαγγελισμού. Ήδη στην αρχαιότερη επιστολή του Π. (Α' Θεσ.) διαπιστώσαμε ότι ο Τιμόθεος αναλαμβάνει να γεφυρώσει το κενό που προκαλεί η απότομη αλλά και σε βραχύ χρόνο απομάκρυνση του αποστολέα από τους παραλήπτες. Κατόπιν επιστρέφει με ευχάριστα νέα (Α' Θεσ. 3, 1-2). Εν προκειμένω ο μετακινούμενος (*πορευόμενος*⁷¹) προς δυσμάς Απόστολος των Εθνών είχε παρακαλέσει τον Τιμόθεο να *προσμείνει*⁷² στη μητρόπολη της Ασίας αλλά και του Χριστιανισμού μετά την Αντιόχεια για να αντιμετωπίσει προφανώς χριστιανούς και όχι αλλότριους. Από το κείμενο δεν καθίσταται σαφές εάν (α) πριν ήταν και ο Π. στην Έφεσο, την οποία και έπρεπε να εγκαταλείψει (μετά την τριετή παραμονή και τη φυλάκιση/θηριομαχία; Πρ. 19, 21-2;) οπότε «διορίζει» εκεί τον Τ. ή (β) αν ήταν σε περιοδεία και πληροφορούμενος την ακαταστασία διατάζει τον Τ. να μην φύγει από την πόλη της Αρτέμιδος (προκειμένου να τον συναντήσει;) αλλά να παραμείνει εκεί για να αντιμετωπίσει την κατάσταση που για τον Π. θεωρείται «απειλή» για το δόγμα και τη ζωή. Το (α) μάλλον πρέπει να αποκλειστεί καθώς μετά από τριετή παραμονή του Π. ήταν αδύνατον να προέκυψαν οι αντίπαλοι που αντιμετωπίζονται στην Α' Τιμ.. Όπως επισημαίνεται στα υπομνήματα, καμιά από τις ανωτέρω επιλογές δεν ταιριάζει στα βιογραφικά του Π. όπως αυτά καταγράφονται από τον Λουκά στις Πρ. (και ιδίως το Πρ. 19, 21-22) καθώς μετά την τριετή του παραμονή στην Έφεσο ο Π. αναχώρησε για τη

⁶⁹ Luke T. Johnson, *First Timothy 1,1-20: the shape of the struggle, 1 Timothy Reconsidered*, K. Donfried (ed.) (*Corpus Oecumenicum Paulinum* 18), Peeters 2008 19-39, 27.

⁷⁰ Fiore, *Pastoral Letters* 40. Παραπέμπει στο J. Moulton G. Milligan, eds, *The Vocabulary of the Greek Testament: Illustrated from the papyri and other Non-Literary Sources*. Grand Rapid: Eerdmans 1974 314.

⁷¹ Πρβλ. Β' Τιμ. 4, 10· Α' Κορ. 10, 27· 16, 4· 6· Ρωμ. 15, 24-25.

⁷² Το ίδιο ρήμα χρησιμοποιείται για την επιμονή/υπομονή της χήρας στις προσευχές (5, 5). Πρβλ. Σοφία Σολ. 3, 9· Κρ. 3, 25^Α· Γ' Μακ. 7, 17· Τωβ^ς. 2, 2 (= ελπίζω, ζωηρώς προσδοκώ) αλλά και Μκ. 8, 2· Μτ. 15, 32· Πρ. 11, 23· 18, 18. Βλ. Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 57.

Μακεδονία, ενώ και κατά την επιστροφή του παρέδωσε στους πρεσβυτέρους της Εφέσου τη γνωστή ως *Διαθήκη*⁷³ από την Μίλητο.

Το **παρακαλέω** μπορεί να σημαίνει (α) προτρέπω/παρακινώ⁷⁴, (β) παρηγορώ, (γ) απαιτώ/αξιώνω, αλλά και (δ) καλώ τινα σε βοήθεια, (ε) προσκαλώ τινά ως μάρτυρα στο δικαστήριο. Στη συνάφεια βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την *επιταγή*. Μέσω του συγκεκριμένου ρήματος αποτυπώνεται η ευγένεια και η διάκριση του Π. ο οποίος παρότι είναι φορέας *επιταγής*, παρακαλεί και δεν διατάσσει⁷⁵ το νεαρό Τιμόθεο (πρβλ. Φιλήμ. 8). Σχολιάζει ο Ι. Χρυσόστομος: «Καθώς παρεκάλεσά σε [...]». Ἄκουε τὸ προσηνές· πῶς οὐ διδασκάλου φωνῆ χρήται, ἀλλ' ἰκέτου σχεδόν. οὐ γὰρ εἶπεν «ἐπέταξα», οὐδὲ «ἐκέλευσα», οὐ μὴν πρὸς πάντας τοὺς μαθητὰς οὕτω διακεῖσθαι χρή, ἀλλὰ πρὸς (α) τοὺς ἡμέρους καὶ (β) ἐναρέτους· πρὸς δὲ τοὺς μὴ γνησίους, ἑτέρως, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν, «ἔλεγγε αὐτοὺς μετὰ πάσης ἐπιταγῆς», ὃ καὶ ἐνταῦθα, «ἵνα παραγγείλης», οὐχ «ἵνα παρακαλέσης». Ουσιαστικά το γραπτό κείμενο που ακολουθεῖ συνιστά ανάπτυξη και επέκταση ὅσων προφορικά εἶχε ο Π. παρακαλέσει τον Τ. να παραγγείλει μετ' αὐστηρίας ὡς πρὸς διεφθαρμένους (Ο)⁷⁶. Το παραγγέλειν σε αντίθεση με το συνώνυμο *κελεύειν* συνεπάγεται ὅτι το αντικείμενο δεσμεύεται προσωπικά να επιτελέσει την εντολή⁷⁷. Εν προκειμένω η παραγγελία δεν ταυτίζεται με το αποστολικό κήρυγμα εν γένει αλλά με μια συγκεκριμένη εντολή⁷⁸.

Εν προκειμένω ο Π. ὅπως και μετά από αυτόν οι αποστολικοί Πατέρες δεν αναφέρονται επώνυμα στους αντιπάλους τους. Αυτό δεν συμβαίνει επειδή δεν γνωρίζει τα ονόματά τους, ούτε επειδή απαξιώνει να τους μνημονεύσει ούτε ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους αὐτοὺς ἐργάσθαι τῇ τοῦ ἐλέγχου περηφανείᾳ (Χ). Αρχικά θέλει να αναφερθεῖ γενικά σε αυτούς. Στο τέλος της υπό εξέταση ενότητας που συνιστά και τον εισαγωγικό χαιρετισμό ολόκληρης της επιστολῆς θα διακρίνει ἴσως τους «ηγέτες» αὐτῶν τον Υμέναιο και Φιλητό. Και πάλι, ὁμως, η μνεία τους δεν συνδέεται με την κατάκριση/ καταδίκη αλλά την παιδαγωγική τους διόρθωση. Σε κάθε περίπτωση το τινές δεν συνεπάγεται ὅτι αὐτοὶ ἦταν αριθμητικὰ λίγοι.

Ο «χριστιανικός» ὅρος *ἑτεροδιδασκαλέω*, ὅρος που στην Κ.Δ. απαντᾶ μόνον ἐδῶ και στο 6, 3⁷⁹, μπορεί να σημαίνει τη δράση/τη μέθοδο ἢ εν προκειμένω το περιεχόμενο μιας διδαχῆς το οποίο παρεκκλίνει της υγιαινούσας διδασκαλίας (1, 10), του ευαγγελίου (1, 11). Στη Γαλ. οι ιουδαϊζόντες κηρύττουν ἕτερο (ανυπόστατο κατά τον Π.) ευαγγέλιο (Γαλ. 1, 6-9) ἀπὸ αὐτὸ της ἀλήθειας⁸⁰. Σε αὐτὸ περιλαμβάνονται η

⁷³ Σημειωτέον ὅτι και ο αντικατοπτρισμός των αιρετικῶν στη Διαθήκη δεν ταιριάζει ἀπόλυτα σε αὐτοὺς που αντιμετωπίζονται στην Α' Τιμ. και γενικότερα στις ΠΕ. Εάν αὐτή εἶχε συγγραφῆ μετὰ τις Πρ. και ἐπὶ τη βάσει του ἔργου του Λουκά τότε θα ἀνέμενε κάποιος ἕνα ρμόνιση των δεδομένων.

⁷⁴ Λιβάνιος, *Επιστ. Τύποι 5: Παραινειτικὴ μὲν οὖν ἐστὶ δι' ἧς παραινουμέν τινι προτρέποντες αὐτὸν ἐπὶ τι ὀρμησαι ἢ και ἀφέξεσθαι τινος. ἢ παραίνεσις δὲ εἰς δύο διαιρεῖται, εἷς τε προτροπὴν και ἀποτροπὴν. ταύτην δὲ τινες και συμβουλευτικὴν εἶπον οὐκ εὖ, παραίνεσις γὰρ συμβουλή διαφέρει. παραίνεσις μὲν γὰρ ἐστὶ λόγος παραινειτικὸς ἀντίρρησιν οὐκ ἐπιδεχόμενος, οἷον ὡς εἶ τις εἶποι, ὅτι «δεῖ τὸ θεῖον τιμᾶν»· οὐδεὶς γὰρ ἐναντιοῦται τῇ παραίνεσει ταύτη μὴ πρότερον μανείσ· συμβουλή δ' ἐστὶ λόγος συμβουλευτικὸς ἀντίρρησιν ἐπιδεχόμενος, οἷον ὡς εἶ τις εἶποι, ὅτι «δεῖ πολεμεῖν, πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ ἐκ πολέμου κέρδη», ἕτερος δὲ τις ἂν ἀντείποι, ὡς οὐ δεῖ πολεμεῖν, πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ ἐκ πολέμου συμβαίοντα, οἷον ἦττα, αἰχμαλωσία, πληγαί, πολλάκις και πόλεως κατασκαφή.*

⁷⁵ Κάποιες μεταφράσεις χρησιμοποιοῦν το *urge* (=παροτρύνω· New Revised Standard Version 1989). Η Βουλγάτα χρησιμοποιεῖ το *rogavi* (= ζητώ).

⁷⁶ Σημειωτέον ὅτι στην Α' Κλήμ. η παραγγελία συνδέεται αποκλειστικά με εντολές του Χριστοῦ, ἐνῶ παρόμοια με την Α' Τιμ. χρησιμοποιεῖται ἀπὸ το Ιγν., *Πολύκ.* 5.1.

⁷⁷ Schmitz, παραγγέλω *ThWNT* 5.760.

⁷⁸ O. Michel, *Grundfragen der Pastoralbriefen FS Theophil Wurm* 1948 83-99, 88. Η υποσημείωση ελήφθη ἀπὸ Neudorfer, *I Timotheus* 58 υποσ. 198.

⁷⁹ Στο Ιγν., *Πολύκ.* 3.1 ἐπίσης γίνεται λόγος για ἑτεροδιδασκάλους οι οποίοι μάλιστα φαίνονται ἀξιόπιστοι.

⁸⁰ Σχετικά με τη σημασία της γενικῆς βλ. O. Hofius, «Η ἀλήθεια του ευαγγελίου». Ερμηνευτικές και θεολογικές σκέψεις σχετικά ἐμ την ἀξίωση ἀλήθειας του παύλειου κηρύγματος. *Η Αλήθεια του*

περιτομή και τα στοιχεία του κόσμου, τα οποία όμως δεν απασχολούν την Α' Τιμ.. Σε αυτή το ζητούμενο δεν είναι η γενεαλόγηση από τον Αβραάμ (μέσω της περιτομής) αλλά οι γενεαλογίες (γενικά) που ανάγονται μάλλον στην Πρωτοϊστορία (Γέν. 1-11)⁸¹. Προφανώς η ετερότητα της διδασκαλίας αγγίζει το θέμα της συνοχής και της σωτηρίας της Κοινότητας. Διαφορετικά ο σ. δεν θα καυτηρίαζε την αίρεση. Γι' αυτό άλλωστε ο σ. και στον επίλογο πάλι στρέφει τα πυρά του εναντίον της ετεροδιδασκαλίας χρησιμοποιώντας το **προσέρχομαι** για την υπακοή αλλά και την εφαρμογή της ορθόδοξης διδαχής: εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ **καὶ μὴ προσέρχεται** (α) **ὕγιαίνουσιν λόγοις τοῖς τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ** καὶ (β) τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται (α) φθόνος, (β) ἔρις, (γ) βλασφημίας, (δ) ὑπόνοιαι πονηραί.

4 Από τα ανωτέρω συνάγονται τα εξής: οι αιρετικοί που καταπολεμούνται στην Α' Τιμ. είναι μάλλον ἄνδρες, οι οποίοι ἔχουν κάποια θέση στην Εκκλησία αφού *κατηχούν ἀλλότρια*. Δεν προσέχουν απλῶς ἀλλά είναι **προσκολλημένοι/ αφοσιωμένοι**⁸² σε μύθους **καὶ** γενεαλογίες (πρβλ. Τιτ. 1, 4). Στο 4, 1 το προσέχοντες αφορά πνεύμασιν πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων. Σημειωτέον ὅτι σε ἀντίθεση με τον ενικό *οικονομία, πάντα αναφορικά με τις μυθικές ετεροδιδασκαλίες* χρησιμοποιείται πληθυντικός αριθμός για να δηλωθεί η πολυδιάσπαση της προσοχής με ποικίλα και ουσιαστικά ἀνόητα, ἀνώφελα καὶ βέβηλα ἀντικείμενα (πρβλ. 4, 7: *τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραῶδεις μύθους παραιτοῦ*). Παρόμοια στο Β' Τιμ. 4, 4 σημειώνονται τα εξής: *ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας* (ενικός) *τὴν ἀκοὴν ἀποστρέψουσιν, ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους* (πληθυντικός) *ἐκτραπήσονται*. Ἀντιθέτως στις ΠΕ ἀπαντᾷ το *καλοδιδασκαλέω* (Τιτ. 2, 3) καὶ μάλιστα ἔχοντας ως υποκείμενο γυναίκες.

Ο ὅρος **μύθος**⁸³ ἀπαντᾷ καὶ στα Τιτ. 1, 14· 3, 9 ἀλλὰ καὶ στο Β' Πέ. 1, 16 σε ἀντιθετικό παραλληλισμό προς το *ιστορικό* γεγονός της Μεταμορφώσεως. Ἦδη ὅμως στον Πλάτωνα (*Νόμ.* 636 C-D· *Πολιτεία* 376 E-383C⁸⁴. *Τίμ.* 26E· *Φαίδων* 61B· πρβλ. *Επίκτητος Διατρ.* 3.24.18· Β'Κλήμ. 13.3)⁸⁵ ἀν καὶ αὐτός χρησιμοποιεῖ διδακτικούς μύθους καὶ μάλιστα γενεσιολογικούς⁸⁶, συνδυάζεται με το ψεύδος *ὅταν ἀφορᾷ σε ἀνήθικες πράξεις των θεῶν*⁸⁷. Σύμφωνα με τον Στράβωνα (11.5.3 [63 π.Χ. – 23 μ.Χ.]) *μῦθοι* καλοῦνται *τὰ παλαιὰ καὶ ψευδῆ καὶ τερατώδη*. Ἀντιθέτως η *ἱστορία* βούλεται *τάληθές ἄν τε* (α) *παλαιὸν ἄν τε* (β) *νέον καὶ τὸ τερατώδες ἢ οὐκ ἔχει ἢ σπάνιον*. Ἐν προκειμένω (στην Α' Τιμ.) βέβαια ἀντιπαράκειται ο μύθος προς την *οικονομία*. Ο Πολύβιος (9.2 [203-120 π.Χ.]) συνδέει τους μύθους με

Ευαγγελίου. Συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών, (Επιμ. Χρ. Καρακόλης κ.ά.) Αθήνα: Άρτος Ζωής 2012, 201-242.

⁸¹ Σημειωτέον ὅτι στην κλασική ελληνική δεν μαρτυρεῖται το ὅτι το ἄλλος σημαίνει τον διαφορετικό του ἴδιου εἶδους ἐνῶ το ἕτερος τον διαφορετικό ἄλλου εἶδους.

⁸² Το *προσέχειν* χρησιμοποιεῖται στην *Επιστ. Βαρνάβα* ἔχων ως ἀντικείμενο τον εαυτό (2.1· 4.6· 4.14) καὶ την ἀποκωδικοποίηση των τύπων της Π.Δ. (7.4-9). Με την ἴδια σημασία με τις ΠΕ χρησιμοποιεῖται στο *Μαρτ. Πολυκάρπου* 2.3 (*τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι*) ἐνῶ στο *Ἰγν. Σμυρν.* 7.2 ἀφορᾷ στους προφήτες καὶ τα ευαγγέλια.

⁸³ Ἀβεβαίου ἐτύμου, πῖθ. < μῦ, ονοματοποιημένη ρίζα που σχηματίστηκε βάσει της θέσεως των χειλιῶν, ὅταν ρουφούν ἢ ἐκμυζοῦν (ἴσως ἐπομένως καὶ ὅταν ομιλοῦν). Σύμφωνα με ἄλλη ἐκδοχή η λ. ἐμφανίζει το θέμα «ἐπιθυμῶ βαθιά, δείχνω προσοχή». Η λ. *μύθος* χρησιμοποιήθηκε ἀρχικῶς ως συνώνυμο του *ἔπους*, δηλώνοντας ὅλη την εὐρεία κλίμακα των σημ. «λόγος, ομιλία» ἀργότερα δε (στους τραγικούς καὶ φιλοσόφους) ἐξειδικεύτηκε στη σημ. «ὑπόθεση τραγωδίας, δράματος».

⁸⁴ 377.α.4-7: *Οὐ μανθάνεις, ἦν δ' ἐγώ, ὅτι πρῶτον τοῖς παιδίοις μύθους λέγομεν; τοῦτο δὲ που ὡς τὸ ὄλον εἰπεῖν ψεῦδος, ἐνὶ δὲ καὶ ἀληθῆ. πρότερον δὲ μύθοις πρὸς τὰ παιδία ἢ γυμνασίοις χρώμεθα.*

⁸⁵ Πρβλ. *Φίλων, Περί Ἀρῶν* 162· *Ἰώσ.*, *Ἀππίων* 2.256.

⁸⁶ K. Morgan, *Myth & Philosophy from the Presocratics to Plato*. Cambridge: Cambridge University Press 2000. Βλ. Αθ. Γιασουμή, *Μύθος καὶ Διαλεκτική στον Πλάτωνα*, Πάτρα 2012. Ε. Κεχαγιάογλου (ἐπιμ.), *Εισαγωγή, ἀνάλυση καὶ ἐρμηνεία του ἐλληνικοῦ μύθου*, Αθήνα: Ἐκδοτική Αθηνῶν [Βῆμα] 2013.

⁸⁷ Σύμφωνα με τον Λουκιανό (Μακρόβιοι 4) οι «ὄσιοι» των Ἀσσυρίων καὶ των Ἀράβων καλοῦνταν *ἐξηγητὰὶ τῶν μύθων*.

την εγκατάσταση αποίκων, την ίδρυση πόλεων και τις σχέσεις των ανθρώπων: Πολλῶν γὰρ καὶ πολλαχῶς ἐξηριθμημένων τὰ τε **περὶ τὰς γενεαλογίας καὶ μύθους** καὶ περὶ τὰς ἀποικίας, ἔτι δὲ συγγενείας καὶ κτίσεις, λοιπὸν ἢ τὰ ἀλλότρια δεῖ λέγειν ὡς ἴδια τὸν νῦν περὶ τούτων πραγματευόμενον, ὃ πάντων ἐστὶν αἰσχιστόν, ἢ τοῦτο μὴ βουλόμενον προδήλως ματαιοπονεῖν, ὑπὲρ τοιούτων ὁμολογοῦντα συντάπτεσθαι καὶ φροντίζειν, ἃ διὰ τῶν προγενεστέρων ἰκανῶς δεδήλωται καὶ παραδέδοται τοῖς ἐπιγινομένοις. ταῦτα μὲν οὖν παρελείφθη τούτων ἕνεκα καὶ πλειόνων ἐτέρων· ὁ δὲ πραγματικὸς τρόπος ἐνεκρίθη πρῶτον μὲν διὰ τὸ καινοποιεῖσθαι συνεχῶς καὶ καινῆς ἐξηγήσεως δεῖσθαι τῷ μὴ συμβατὸν εἶναι τοῖς ἀρχαίοις τὸ τὰς ἐπιγινομένας πράξεις ἡμῖν ἐξαγγεῖλαι, δεύτερον δὲ καὶ διὰ τὸ πάντων ὠφελιμώτατον αὐτὸν καὶ πρὸ τοῦ μὲν, μάλιστα δὲ νῦν ὑπάρχειν, τῷ τὰς ἐμπειρίας καὶ τέχνας ἐπὶ τοσοῦτον προκοπὴν εἰληφέναι καθ' ἡμᾶς ὥστε πᾶν τὸ παραπίπτον ἐκ τῶν καιρῶν ὡς ἂν εἰ μεθοδικῶς δύνασθαι χειρίζειν τοὺς φιλομαθοῦντας. διόπερ ἡμεῖς οὐχ οὕτως τῆς τέρψεως στοχαζόμενοι τῶν ἀναγνωσομένων ὡς τῆς ὠφελείας τῶν προσεχόντων, τᾶλλα παρέντες ἐπὶ τοῦτο τὸ μέρος κατηνέχθημεν. περὶ μὲν οὖν τούτων οἱ συνεφιστάνοντες ἐπιμελῶς ἡμῶν τοῖς ὑπομνήμασι βεβαιότατα μαρτυρήσουσι τοῖς νῦν λεγομένοις. Οἱ μῦθοι καὶ οἱ ἀπέραντες γενεαλογίαι, οἱ ὁποῖες ὅπως ἀποδεικνύουν καὶ οἱ επανειλημμένες αναφορές του Πλουτάρχου σε αὐτές ἦταν δημοφιλεῖς καὶ στον ἐλληνορωμαϊκὸν χῶρον ἀφοῦ τεκμηρίωναν τὴν ευγένεια (πρβλ. *Ρωμύλος* 2.4.7-2.5.1 *ἔσσεσθαι γὰρ ἐξ αὐτῆς παῖδα κλεινότατον, ἀρετῇ καὶ τύχῃ καὶ ῥώμῃ διαφέροντα*)⁸⁸, σχετίζονται στον ἐπόμενο στίχο με τὸ **Νόμο/την Τορά**. Ἄρα δὲν πρόκειται γιὰ τὶς ἀντίστοιχες γνωστικὲς διδασκαλίαι περὶ ἀπορροῆς τῶν ἀρχόντων/αιῶνων οἱ ὁποῖαι ἀν καὶ στηρίχθησαν στὴν Πρωτοῖστορία, ἀναπτύχθησαν καὶ συστηματοποιήθησαν τὸν 2^ο αἰ. μ.Χ. Γι' αὐτὸ καὶ ἀντιμετωπίζονται κατεξοχὴν ἀπὸ τοῦ Εἰρηναίου (πρβλ. *Περὶ τῶν Ἀρχῶν* 1.1 4.3.2: Τερτυλλιανός, *Κατὰ Αἰρετικῶν* 14.7. 33: Ἀθανάσιος *Ἱστορία Ἀρειανῶν* 8. 66). Ἄλλωστε καὶ στὸ 1, 17 ὁ Θεὸς δοξάζεται ὡς *βασιλεὺς τῶν αἰῶνων* χωρὶς κανένα «πολεμικὸ» τόνο. Βεβαίως αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐπιδάσκονται γνωστικὲς διδασκαλίαι τὸν 1^ο αἰ. μ.Χ. καὶ σὲ ἰουδαϊκοὺς κύκλους, καθὼς σήμερα ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ἡ διάκριση μεταξὺ Ἑλλήνων γνωστικῶν καὶ ἰουδαίων ἀποκαλυπτικῶν ἢ/καὶ μυστικῶν⁸⁹.

Προφανῶς οἱ ετεροδιδάσκαλοι ποὺ ἀκολουθῶς ονομάζονται καὶ *νομοδιδάσκαλοι* στηρίζονταν κατεξοχὴν σὲ μιθράς (*μυθικὰ ραβινικὰ συναξάρια*: Τρεμπ.⁹⁰) **στὴν Πρωτοῖστορία** (Γέν. 1-11) ὅπου οἱ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦν γλῶσσα μυθική (πρβλ. τὸν γάμο τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ με τὶς κόρες τῶν ἀνθρώπων Γέν. 6⁹¹). Ἐπίσης παραθέτουν γενεαλογίαι (τολεντόθ) πολὺ σημαντικὲς ἀφοῦ μνημονεύονται σὲ αὐτές καὶ πρόσωπα ὅπως ὁ ἔβδομος ἀπὸ Ἀδάμ, ἀναληφθεὶς καὶ δοξασθεὶς **Ενώχ** ὁ ὁποῖος ἀπὸ συγκεκριμένους ἰουδαϊκοὺς κύκλους θεωροῦνταν ὡς ἀνώτερος καὶ τοῦ Μωυσέως, τοῦ προστάτη τοῦ επίσημου ἱερατείου τοῦ Ναοῦ. Σὲ αὐτὴν (τὴν Πρωτοῖστορία) τεκμαιρόταν ἡ πτώση τοῦ διαβόλου (φθόνος τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, γάμος με θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων), ἡ παραγωγή πολιτισμοῦ ἀπὸ τοὺς Καϊνίτες ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση καὶ μεγιστοποίηση τοῦ κακοῦ, ἡ ὁποία καὶ ὁδηγεῖ στὸν κατακλυσμὸ καὶ τὴ σύγχυση τῶν ἐθνῶν τῆς Βαβέλ. Τῆ σημασία αὐτῶν τῶν γενεαλογιῶν διαπιστώνει κάποιος στὰ *Ἰωβηλαία* καὶ τὴ *Βιβλικὴ Ἀρχαιολογία* τοῦ ψευδο-Φίλωνος Ὁ Φίλων στὸν *Βίος Μωυσέως* 2, 46-8 διαιρεῖ τὴν Τορά σὲ δύο μέρη: τὸ ἱστορικὸ καὶ τὸ νομικὸ (*προστάξεις καὶ ἀπαγορεύσεις*). Γιὰ τὸ πρῶτο μέρος σημειώνει: *ἔστιν οὖν τοῦ ἱστορικοῦ (α) τὸ μὲν περὶ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, (β) τὸ δὲ γενεαλογικόν, τοῦ δὲ γενεαλογικοῦ τὸ μὲν (β1) περὶ κολάσεως*

⁸⁸ Πολλὰ περισσότερα χωρία βλ. τὰ σχόλια στὸ γενεαλογικὸ δέντρο τοῦ Ι. Χριστοῦ Μτ. 1, 1-17 ἀπὸ τὸ *Neuer Wettstein, Texte zum NT aus Griechenland und Hellenismus Band I/1. G. Strecker et al. Teilband 1*. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1996, ad loc.

⁸⁹ Κ. Ζάρρα, *Ἡ Ἀρχαία Ἰουδαϊκὴ Μυστικὴ Παράδοση τοῦ Θρόνου*, Θεσ/νίκη: Τυποφιλία 2000, 197-204. Τοῦ ἰδίου Ἰουδαϊσμός καὶ Γνωστικὰ Κινήματα: Μία σύντομη πρόταση γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἀπαρχῶν καὶ τῶν ἐπιρρῶν τους, *Ἀρχαῖος Ἰουδαϊσμός: Μελέτες Α'*, Ἀθήνα: Ἐννοια 2011, 317-342. Ἀρχαία Γνώση καὶ Γνωστικοὶ στὴν αὐγὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ, 343-365 καὶ ἐιδικότερα σ. 356-365. Εἰσαγωγικὸ εἶναι τὸ κεφάλαιο γιὰ τοὺς Γνωστικοὺς στὸ Κ. Ζάρρα, *Ἱστορία τῶν Χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης: 515 π.Χ. - 135 μ.Χ.* Ἀθήνα: Ἐννοια 2012 607 - 613.

⁹⁰ Πρόκειται ἰουδαϊκὲς ἀλληγορίες τῆς δημιουργίας ἢ ἐρμηνεῖες με τοὺς πατριάρχες.

⁹¹ Ὀλόκληρο τὸ βιβλίον τῆς *Γενέσεως* ονομάζεται *Γενεαλογία* στὸ πασχάλιο Χρονικὸ (92.109B). Στὸν Ὠριγένη (Κέλσος 6.80) καταδικάζεται ἡ *γενεθλιαλογία* συνδεόμενη με τὴν ἀστρολογία ὡς ἀπάτη.

ἀσεβῶν, τὸ δ' αὐτῷ (β2) περὶ τιμῆς δικαίων⁹². Δεν νομίζω ότι οι γενεαλογίες συνδέονται με τις ραβινικές σειρές (catenae) ερμηνείας των χωρίων ούτε με τη γενεαλογία του Ι. Χριστού (πρβλ. Μτ. 1, 1 κε.· Λκ. 3, 23 κε.)⁹³ και άρνηση της καταγωγῆς Του από τον Δαυίδ και τον Αβραάμ (Θεόδωρος Μοψουεστίας 66. 937)⁹⁴. Ως περίληψη και συμπύκνωση του *Ευαγγελίου* του Παύλου στο Β' Τιμ. 2, 8 προβάλλει η εξής φράση, χωρίς όμως να διακρίνεται κάποια πολεμική προς ετεροδιδασκάλους: *Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐγγεγενημένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαυὶδ* (πρβλ. Ρωμ. 1, 3 κε.)⁹⁵.

Το **ἀπέραντος**⁹⁶ δεν σημαίνει μόνον τον ατελεύτητο (*απεράτῳτος*), τον αμέτρητο (Γ' Μακ. 2, 9), τον ανεξερεύνητο (Ο' Ιωβ 36, 26 γτ') αλλά και τον απροσδιόριστο, απεριόριστο-ακατάσχετο, τον άνευ ουσίας και σκοπού, αυτόν που δεν οδηγεί πουθενά άρα είναι άχρηστος. Δεν προσδιορίζει απαραίτητα μόνον τις δεύτερες (τις γενεαλογίες) αλλά και τους πρώτους (μύθους). Και ο Ιγνάτιος (*Μαγν.* 8.1-2) σημειώνει αναφορικά με ιουδαϊκές διδασκαλίες: **Μὴ πλανᾶσθε ταῖς ἑτεροδοξίαις μηδὲ μυθεύμασιν**

⁹² Συνεχίζει: *οὗ δὲ χάριν ἐνθένδε τῆς νομοθεσίας ἤρξατο τὰ περὶ τὰς προστάξεις καὶ ἀπαγορεύσεις ἐν δευτέρῳ θεῖς, λεκτέον. οὐ γὰρ οἶά τις συγγραφεὺς ἐπετήδευσε παλαιῶν πράξεων καταλιπεῖν ὑπομνήματα τοῖς ἔπειτα τοῦ ψυχαγωγῆσαι χάριν ἀνωφελῶς, ἀλλ' ἠρχαιολόγησεν ἄνωθεν ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως, ἵν' ἐπιδείξῃ δύο τὰ ἀναγκαιότατα· ἐν μὲν τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ κόσμου καὶ ἀληθεῖα νομοθέτην, ἕτερον δὲ τὸν χρησόμενον τοῖς νόμοις ἀκολουθίαν φύσεως ἀσπασόμενον καὶ βιωσόμενον κατὰ τὴν τοῦ ὄλου διάταξιν ἀρμονία καὶ συμφωνία πρὸς ἔργα λόγων καὶ πρὸς λόγους ἔργων.*

⁹³ Στο Εβρ. 7, 3 (Γέν. 14, 17-20· Ψ. 109 [110], 4) ο Ιησούς συνδεόμενος με τον αγεναολόγητο Μελχισεδέκ τίθεται υπεράνω των γενεαλογιών. Βλ. Fiore, *Pastoral Letters* 41.

⁹⁴ *Μύθους οὐ τὸν Νόμον φησὶν, ἄπαγε, ἀλλὰ τὰς παραποιήσεις καὶ τὰ παραχαράγματα καὶ τὰ παράσημα δόγματα· εἰκὸς γὰρ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἐν τοῖς ἀνονήτοις τὸν πάντα χρόνον ἀναλίσκειν, πάππους καὶ ἐπιπάππους ἀριθμοῦντας, ἵνα δῆθεν ἐμπειρίας πολλῆς καὶ ἱστορίας πείραν ἔχωσι. Τί δὲ ἐστὶ ἀπεράντοις; ἤτοι πέρασ οὐδὲν ἔχουσι χρήσιμον ἢ δυσκατάληπτον ὑμῖν. οἶμαι δὲ καὶ Ἑλληνας αἰνίττεσθαι αὐτὸν εἰπόντα μύθοις καὶ γενεαλογίαις, ὡς τοὺς Θεοὺς αὐτῶν καταλεγόντων (Δαμασκηνός 95.1000^a ἑλλην. θεογονίες). διὰ τὸ παραγγέλλειν μόνον τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν κατέλιπεν αὐτὸν ἐν Ἐφέσῳ, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐπιμελεῖσθαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, περὶ ἧς αὐτῷ καὶ γεγράφηκε. δῆλον δὲ ὅτι τὸ ἵνα παραγγείλῃς τισὶ περὶ τῶν οἰκείων λέγει· οὐ γὰρ δὴ τοῖς ἄλλοτρίοις παραγγέλλειν ἠδύνατο· τούναντίον γὰρ καὶ πολλὰ κακὰ ὑπέμενον παρ' ἐκείνων· λέγει δὲ περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς, οἱ πολὺν ὑπὲρ τοῦ νόμου δῆθεν ποιούμενοι λόγον, τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν ἐπεχείρουν διδάσκειν ἐναντία τοῦ Χριστιανικοῦ δόγματος. λέγει τοίνυν, πᾶσι μὲν παράγγελε, προηγουμένως δὲ τοῖς ἀπὸ ἐθνῶν μὴ προσέχειν τοῖς μύθοις τοῖς ὑπ' ἐκείνων λεγομένοις καὶ ταῖς γενεαλογίαις· πολλὴν γὰρ ἐποιοῦντο τὴν σπουδὴν τοῦ δεικνύναι τὸν Χριστὸν οὐκ ἀκολουθῶς ταῖς ἐπαγγελίαις ἐξ Ἀβραάμ καὶ Δαυὶδ γεγονότα· καὶ διὰ τοῦτο ἐπεχείρουν καὶ τὰ γένη τὰ παλαιὰ διηγεῖσθαι δῆθεν, ἀφ' ὧν δὴ πολλοὺς τῶν ἀπὸ ἐθνῶν πεπιστευκότων παρετάραττον, οὐδὲν τῶν παλαιῶν ἀκριβῶς ἐπισταμένων. καλῶς δὲ αὐτὰς καὶ ἀπεράντους ἐκάλεσεν, ὡς τῶν ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ἐκφερομένων, δυναμένων τῆδε κάκεῖσε περιάγεσθαι τῷ λόγῳ, ὅπερ ἐν ταῖς γενεαλογίαις γίνεσθαι ἀνάγκη· νῦν μὲν τούτου λεγόντων τὸ γένος, αὐθις δὲ τὸ ἕτερου, καὶ πάλιν ἀπὸ τούτου μεθισταμένων εἰς ἕτερον. μύθους δὲ αὐτοὺς ὠνόμασεν ὡς μὴ ἔχοντας ἀναγκαίαν διήγησιν.*

⁹⁵ Πρβλ. Β' Βασ. 7, 12-14.

⁹⁶ Χρησιμοποιεῖται στο Α' Κλημ. 20.8 για τον ωκεανό σε αντίθεση προφανώς προς τα πέρατα της γης (36.4) όπου και εκτείνεται η Εκκλησία (Διδ. 9.4). Θεωρῶ ότι το *ἀπέραντος* αρμόζει στις γενεαλογίες μόνον και όχι και στους μύθους. Ο Φίλων καταδικάζει ιδιαίτέρως τις απέραντες συζητήσεις (*Περὶ του χείρον* 130· *Περὶ της προς τα προπαιδεύματα συνόδου* 53· Αβραάμ 20: καὶ ἄλλως ὁ μὲν φαῦλος ἀγορὰν καὶ θέατρα καὶ δικαστήρια, βουλευτήριά τε καὶ ἐκκλησίας, καὶ πάντα σύλλογον καὶ θίασον ἀνθρώπων ἅτε φιλοπραγμοσύνη συζῶν μετατρέχει, τὴν μὲν γλῶτταν ἀνιείς πρὸς ἄμετρον καὶ ἀπέραντον καὶ ἄκριτον διήγησιν, συγγέων ἅπαντα καὶ φύρων, ἀληθέσι ψευδῆ καὶ ῥητοῖς ἄρρητα καὶ ἴδια κοινοῖς καὶ ἱεροῖς βέβηλα καὶ σπουδαίοις γελοῖα ἀναμιγνύς, διὰ τὸ μὴ πεπαιδεῦσθαι τὸ ἐν καιρῷ κάλλιστον, ἡσυχίαν, τὰ δὲ ὧτα ἐπουρίας ἕνεκα πολυπράγμονος περιεργίας. Βλ. και άλλα παράλληλα στο Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 62 (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* 1.22· Φιλόδημος εκ Γαδάρων, *Περὶ Οργῆς* 49.23-24).

τοῖς παλαιοῖς ἀνωφελέσιν οὖσιν⁹⁷. Δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ΠΕ δὲν καθίσταται ἐφικτό νὰ ἀποκωδικοποιήσουμε πλήρως τὴν αἴρεση ποὺ ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦς.

Ὅλες αὐτὲς οἱ μυθικὲς γενεαλογίαι παρέχουν/προκαλοῦν⁹⁸ **ἐκζητήσεις** τέ. ἐξεζητημένες ἀναζητήσεις (σπέκουλες) (Α'Κλήμ. 35.5· Διδ. 4.2· Βαρνάβα 2.1· 21.6· Ερμάς Ὁρ. 3.9.5· Κλήμ. Προτρ. 9 8.200)⁹⁹ καθὼς **ζήτησις**¹⁰⁰ εἶναι ἡ ἐπίμονη πνευματικὴ ἐρευνα πρὸς διεκρίνιση ζητήματος, ἡ ἐξερεύνηση, ἡ ἀνίχνευση. Στους Ο' τὸ ζητέω συνδέεται καὶ με τὴ λαχτάρα γιὰ κάτι (Ιώβ 38, 41) ἐνῶ τὸ ἐκζητέω σημαίνει ἀπαιτῶ (Γέν. 9, 5) ἀλλὰ καὶ παρατηρῶ, ἐφαρμόζω: Σὸς εἶμαι ἐγὼ· σῶσόν με· διότι τὰς ἐντολὰς σου **ἐξεζήτησα** (εβρ. νταράς Ψ. 118, 94· Ο'). Στὸ Α' Κορ. 3, 20 γίνεται λόγος γιὰ **συζητητές**: ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ **συζητητῆς** τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμύρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; Μάλιστα στὸν Βαρούχ (3, 23-28) ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς γιὰ αὐτοὺς ποὺ δὲν ἔχουν τὴν αὐθεντικὴ σοφία: οὔτε υἱοὶ Ἄγαρ οἱ **ἐκζητοῦντες** τὴν σύνεσιν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ἔμποροι τῆς Μερρὰν καὶ Θαιμὰν, **οἱ μυθολόγοι καὶ οἱ ἐκζητῆται τῆς συνέσεως**, ὁδὸν τῆς σοφίας οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ ἐμνήσθησαν τὰς τρίβους αὐτῆς²⁴ ὦ Ἰσραὴλ! ὡς μέγας ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιμήκης ὁ τόπος τῆς κτήσεως αὐτοῦ·²⁵ μέγας καὶ οὐκ ἔχει τελευτήν· ὑψηλὸς καὶ ἀμέτρητος²⁶ **ἐκεῖ ἐγεννήθησαν οἱ γίγαντες οἱ ὀνομαστοὶ οἱ ἀπ' ἀρχῆς γενόμενοι εὐμεγέθεις ἐπιστάμενοι πόλεμον**²⁷ οὐ τούτους ἐξελέξατο ὁ Θεὸς οὐδὲ ὁδὸν ἐπιστήμης ἔδωκεν αὐτοῖς²⁸ καὶ ἀπώλοντο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν φρόνησιν ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀβουλίαν αὐτῶν. Στὸ προκείμενο χωρίο συσσωρεύονται λεξήματα τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν καὶ στὴν ὑπὸ ἐξέταση ἐνόητα: μῦθος, ἐκζήτησις, οἶκος, ἀπώλεια ἐκείνων τῶν ὄντων τῆς Πρωτοϊστορίας ποὺ τελικὰ δὲν εἶχαν ἀληθινὴ φρόνησι. Τελικὰ ὁ ευρισκόμενος στὴ βαβυλωνιακὴ ἐξορία Βαρούχ¹⁰¹

⁹⁷ Συνεχίζει ὡς ἐξῆς: εἰ γὰρ μέχρι νῦν κατὰ Ἰουδαϊσμόν ζῶμεν ὁμολογοῦμεν χάριν μὴ εἰληφέναι·² οἱ γὰρ θεϊότατοι προφηταὶ κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν ἔζησαν διὰ τοῦτο καὶ ἐδιώχθησαν ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς χάριτος αὐτοῦ εἰς τὸ πληροφορηθῆναι τοὺς ἀπειθοῦντας ὅτι εἷς Θεὸς ἐστίν/ ὁ φανερώσας ἑαυτὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὅς ἐστιν αὐτοῦ Λόγος ἀπὸ σιγῆς προελθὼν ὃς κατὰ πάντα εὐηρέστησεν τῷ πέμψαντι αὐτόν [...]. Εἰ οὖν οἱ ἐν παλαιοῖς πράγμασιν ἀναστραφέντες εἰς καινότητα ἐλπίδος ἦλθον μηκέτι σαββατίζοντες ἀλλὰ κατὰ Κυριακὴν ζῶντες ἐν ἧ' καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἀνείλειεν δι' αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὃν τινες ἀρνοῦνται δι' οὐ μυστηρίου ἐλάβομεν τὸ πιστεῦειν καὶ διὰ τοῦτο ὑπομένομεν ἵνα εὐρεθῶμεν μαθηταὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου διδασκάλου ἡμῶν² πῶς ἡμεῖς δυνησόμεθα ζῆσαι χωρὶς αὐτοῦ οὐ καὶ οἱ προφηταὶ μαθηταὶ ὄντες τῷ πνεύματι ὡς διδάσκαλον αὐτὸν προσεδόκων καὶ διὰ τοῦτο ὃν δικαίως ἀνέμενον παρὼν ἡγείρεν αὐτοὺς ἐκ νεκρῶν; Στὸν Πολύκαρπο ἐπίσης ὁ Ἰγνάτιος σημειώνει: Οἱ δοκοῦντες ἀξιόπιστοι εἶναι καὶ ἑτεροδιδασκαλοῦντες μὴ σε καταπλησσέτωσαν, σῆθι ἔδραϊος ὡς ἄκμων τυπτόμενος μεγάλου ἐστὶν ἀθλητοῦ τὸ δέρεσθαι καὶ νικᾶν μάλιστα δὲ ἔνεκεν Θεοῦ πάντα ὑπομένειν ἡμᾶς δεῖ ἵνα καὶ αὐτὸς ἡμᾶς ὑπομείνῃ² πλέον σπουδαῖος γίνου οὐ εἴ τοὺς καιροὺς καταμάνθανε τὸν ὑπὲρ καιρὸν προσδόκα τὸν ἄχρονον, τὸν ἀόρατον τὸν δι' ἡμᾶς ὁρατὸν τὸν ἀψηλάφητον, τὸν ἀπαθῆ, τὸν δι' ἡμᾶς παθητόν, τὸν κατὰ πάντα τρόπον δι' ἡμᾶς ὑπομείναντα (3.1).

⁹⁸ Σχετικὰ με τὴ σημασία τοῦ παρέχω στὸν ὑπὸ ἐξέτασιν στ. βλ. Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 65.

⁹⁹ Καὶ ὁ Ἀμβρόσιος (Χριστιανικὴ Πίστις 4.5.60) θεωρεῖ ὅτι τὰ ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν στὴν πίστιν ἀπαντῶνται μάλλον με τὴν ἀγάπη. Στὴ Διδαχὴ 4.2 ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: **ἐκζητήσεις** δὲ καθ' ἡμέραν **τὰ πρόσωπα τῶν ἀγίων** ἵνα ἐπαναπαῖς τοῖς λόγοις αὐτῶν ἐνῶ στὴν Α'Κλήμ. ἀνακαλοῦνται χωρὶα τῆς Π.Δ. ὅπου ἀντικείμενο τῆς (ἐκ)ζήτησης εἶναι ἡ κρίσις/σωτηρία τῶν περιθωριοποιημένων (8.4 = Ησ. 1, 16) καὶ ἡ εἰρήνη (22.5 = Ψ. 31, 10). Στὴ Βαρνάβα ἡ ζήτησις ἀφορᾶ στους συμβολισμοὺς τῆς Γραφῆς (11.1· 16.6) ἐνῶ στὸ 19.10 γιὰ τὴν καθημερινὴ ἀναζήτησις πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῆς πίστεως: **Μνησθήσῃ ἡμέραν κρίσεως νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ ἐκζητήσεις** καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἢ διὰ λόγου κοπιῶν καὶ πορευόμενος εἰς τὸ παρακαλέσαι καὶ μελετῶν εἰς τὸ σῶσαι ψυχὴν τῷ λόγῳ ἢ διὰ τῶν χειρῶν σου ἐργάση εἰς λύτρον ἀμαρτιῶν σου. Ὁ Ποιμὴν ταλανίζει αὐτοὺς ποὺ δὲν ἀναζητοῦν τὴν ἀλήθεια καὶ θεότητα: Ἄκουε φησὶν οἱ μηδέποτε ἐρευνήσαντες περὶ τῆς ἀληθείας μηδὲ **ἐπιζητήσαντες** περὶ τῆς θεότητος, πιστεύσαντες δὲ μόνον, ἐμπεφυρμένοι δὲ πραγματείαις καὶ πλούτῳ καὶ φιλίαις ἔθνικαῖς καὶ ἄλλαις πολλαῖς πραγματείαις τοῦ αἰῶνος τούτου ὅσοι οὖν τούτοις πρόσκεινται οὐ νοοῦσι τὰς παραβολὰς τῆς θεότητος ἐπισκοτοῦνται γὰρ ὑπὸ τούτων τῶν πράξεων καὶ καταφθεῖρονται καὶ γίνονται κεχερωμένοι (Εντ. 1.4).

¹⁰⁰ Ἀβεβ. ἐτύμου. Ἐχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ ζητῶ καὶ ζημία, ζῆλος ἐμφανίζουν κοινὸ θέμα θ. ζη- τὸ ὁποῖο παρουσιάζεται ἐπίσης στὸ ρ. **δίζημαι** «ἀναζητῶ, ψάχνω, ἐρευνῶ».

¹⁰¹ Εἰσαγωγικὰ ἀναφορικὰ με αὐτὸ τὸ βιβλίον βλ. Σ.Ε. Καλαντζάκη, *Εἰσαγωγή στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Επισμ. Αθ. Παπαρνάκης, Θεσσαλονίκη: Πουρναρὰ 2007, 631-640. 906-916.

διακηρύσσει ότι τη σοφία τη διαθέτει ο Κύριος ο (ανα)δημιουργός του Σύμπαντος ο οποίος μάλιστα μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη (3, 38). Καὶ ο σ. των ΠΕ στρέφει το ενδιαφέρον ἀπὸ τὴν Πρωτοϊστορία στὴν οἰκονομία καὶ μάλιστα ὄχι τόσο στὴ δημιουργία ὅσο στὶς δύο Επιφάνειες χωρὶς ταυτόχρονα νὰ ἐξαίρει τὸν Ἰσραὴλ ἀλλὰ τὴν παγκόσμια Ἐκκλησία ὡς οἶκο τοῦ Θεοῦ ὅπου διαδραματίζονται μεγάλα πράγματα. Κατ' ἀναλογία καὶ οἱ ἀποστολικοὶ Πατέρες ἐπιδοκιμάζουν τὴν ἔρευνα ὅταν ἀφορᾶ στα παρόντα καὶ ἐκεῖνα που μποροῦν νὰ μας σώσουν (Βαρν. 4.1· Ἐρμ. Ἐντ. 10. 1.4-6).

Ο σ. τῆς Α' Τιμ. σε πρώτη ἀνάγνωση φαίνεται ὅτι δὲν θεολογεῖ (ὅπως ο Π. στὶς ἐπιστολές του ὅταν ἀντιμετωπίζει «αιρετικούς») ἀλλὰ δαιμονοποιεῖ τὴ θεωρητικὴ σκέψη τῶν ἀντιπάλων του. Σημειώνει ο Χρυσόστομος στο ομιλητικὸ ὑπόμνημα που ἐκφωνήθηκε στὴν Ἀντιόχεια τὸ 396-397 μ.Χ. ὅταν καὶ ἀντιμετώπιζε τὴν υποτίμηση ἐκ μέρους τῶν ἐθνικῶν τῆς πίστεως ἐναντὶ τῆς γνώσεως: **Εἶδες πῶς διαβάλλει τὴν ζήτησιν;** Ἐνθα γὰρ πίστις, οὐ χρεῖα ζητήσεως· ἐνθα μὴδὲν δεῖ περιεργάζεσθαι, τί δεῖ ζητήσεως; ἡ ζήτησις τῆς πίστεως ἐστὶν ἀναιρετικὴ. Ὁ γὰρ ζητῶν, οὐδέπω εὔρεν· ὁ ζητῶν, πιστεῦσαι οὐ δύναται. Διὰ τοῦτό φησι, «Μὴ ἀσχολώμεθα περὶ τὰς ζητήσεις»· ἐπεὶ εἰ ζητοῦμεν, οὐκ ἔστι τοῦτο πίστις· ἡ γὰρ πίστις ἀναπαύει τὸν λογισμόν. Πῶς οὖν φησὶν ὁ Χριστὸς, «Ζητεῖτε, καὶ εὑρήσετε, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν» (Μτ. 7, 7) καὶ, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ὅτι ὑμεῖς ἐν ταύταις δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν;» (Ιω. 5, 39) Ἐκεῖ μὲν τὸ, «Ζητεῖτε», περὶ αἰτήσεως λέγει καὶ σφοδρῶς πῶθου· ἐνταῦθα δὲ τὸ, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς», οὐ τοὺς ζητητικούς ἐστὶν εἰσάγοντος πόνου, ἀλλ' ἐκβάλλοντος. Εἶπε γὰρ, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς», τουτέστιν; ὥστε τὴν ἀκρίβειαν αὐτῶν καταμαθεῖν καὶ εἰδέναι, οὐχ ἵνα αἰεὶ ζητῶμεν, ἀλλ' ἵνα παυώμεθα ζητοῦντες. Καὶ καλῶς εἶπε, «Παράγγελέ τις μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν [...]» Καλῶς εἶπεν, «Οἰκονομίαν Θεοῦ»· μεγάλα γὰρ ἡμῖν δοῦναι ἠθέλησεν ὁ Θεὸς, ἀλλ' οὐ δέχεται ὁ λογισμὸς τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῶν οἰκονομιῶν. Διὰ πίστεως οὖν τοῦτο γενέσθαι δεῖ, ὅπερ ἐστὶ φάρμακον ψυχῶν μέγιστον. **Ἡ τοίνυν ζήτησις ἐναντία ἐστὶ τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ.** Τί γὰρ ἀπὸ πίστεως οἰκονομεῖται; **Δέξασθαι τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ, καὶ γενέσθαι βελτίους, καὶ περὶ μὴδενὸς ἀμφισβητεῖν καὶ ἀμφιβάλλειν, ἀλλ' ἀναπαύεσθαι.** Ἄπερ γὰρ ἡ πίστις ἤνυσεν καὶ ὠκοδόμησε, ταῦτα αὕτη καταστρέφει, ζητήσεις παρέχουσα, καὶ τὴν πίστιν ἐκβάλλουσα (62.507.28)¹⁰². Σημειωτέον ὅτι καὶ ο Λούθηρος ἀλλὰ καὶ Ἐρασμος, ἐπικαλούμενοι κατεξοχὴν τὸν ἐπίλογο τῆς Α' Τιμ.,

¹⁰² Συνεχίζει ο ἱερός Πατήρ ὡς ἐξῆς: «Μηδὲ προσέχειν, φησὶ, μύθοις καὶ γενεαλογίαις ἀπεράντοις». Καὶ αἱ γενεαλογίαι, φησὶ, τί ἔβλαπτον; Ἐλεγεν ὁ Χριστὸς, ὅτι διὰ πίστεως δεῖ σωθῆναι· ἐκεῖνοι ἐζήτησαν, καὶ ἔλεγον ὅτι οὐκ ἔνι τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μὲν ἀπόφασις κατὰ τὸ παρὸν ἦν, ἡ δὲ ἐκβασίς τῆς ἀποφάσεως ἐν τῷ μέλλοντι, πίστεως ἔδει. Ἐκεῖνοι δὲ προκατελιημμένοι τοῖς νομικοῖς παρατηρήμασιν, ἐνεπόδιζον τῇ πίστει. **Οἶμαι δὲ καὶ Ἕλληνας αὐτὸν ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι,** ὅταν λέγη, «Μύθοις καὶ γενεαλογίαις», ὡς τοὺς θεοὺς αὐτῶν καταλεγόντων. Μὴ τοίνυν προσέχωμεν ταῖς ζητήσεις. Πιστοὶ γὰρ διὰ τοῦτο κεκλήμεθα, ἵνα ἀνενδοιάστως τοῖς λεγομένοις πιστεύωμεν, ἵνα μὴδὲν ἀμφιβάλλωμεν. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα τὰ λεγόμενα ἦν, ἐχρῆν αὐτὰ βασανίζεσθαι· εἰ δὲ Θεοῦ, τιμᾶσθαι αὐτὰ μόνον χρὴ καὶ πιστεῦσθαι· ἂν δὲ μὴ πιστεύωμεν, οὐδὲ ὅτι Θεὸς ἐστὶ πεισόμεθα. Πῶς γὰρ οἶδας ὅτι Θεὸς ἐστὶν, εὐθύνας αὐτὸν ἀπαιτῶν; **Τοῦτο πρῶτον τεκμήριον τοῦ τὸν Θεὸν εἰδέναι, τὸ πιστεύειν οἷς ἂν λέγη χωρὶς τεκμηρίων καὶ ἀποδείξεων.** Τοῦτο καὶ Ἕλληνες ἴσασι· ἐπίστευον γὰρ τοῖς θεοῖς, φησὶ, καίτοι γε ἄνευ τεκμηρίων λέγουσι. Τί δήποτε; Ὅτι ἐκγονοὶ εἰσι θεῶν. Ὅρα ὅτι καὶ Ἕλληνες τοῦτο ἴσασι; Καὶ τί λέγω ἐπὶ θεῶν; ἐπὶ ἀνθρώπου τοῦτο ἐποίουν γόητος καὶ μάγου, **τοῦ Πυθαγόρου λέγω.** Αὐτὸς ἔφη· καὶ ἐπὶ ναῶν ἡ σιγὴ ἄνωθεν ἐγγέγραπτο, καὶ κατεῖχε τῷ δακτύλῳ τὸ στόμα, καὶ ἐπισφίγγουσα τὰ χεῖλη, πᾶσι τοῖς παριοῦσι σιγᾶν παρήνει. Εἶτα ἐκεῖνα μὲν οὕτω σεμνὰ, τὰ δὲ ἡμέτερα οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καταγέλαστα; καὶ ποίας οὐχὶ μανίας ἂν εἴη τοῦτο ὑπερβολή; Τὰ μὲν γὰρ Ἑλλήνων εἰκότως ζητεῖται· τοιαῦτα γὰρ ἐστὶ, μάχαι τῶν λογισμῶν καὶ ἀμφισβητήσεις καὶ συμπεράσματα· τὰ δὲ ἡμέτερα τούτων ἀπάντων κεχώρισται. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἀνθρωπίνῃ εὔρε σοφία, ταῦτα δὲ χάρις ἐδίδαξε πνευματικὴ· ἐκεῖνα μωρίας καὶ ἀνοίας, ταῦτα τῆς ὄντως σοφίας δόγματα. Ἐκεῖ οὐκ ἐστὶ μαθητῆς, οὐδὲ διδάσκαλος, ἀλλὰ πάντες συζητοῦσιν· ἐνταῦθα κἂν διδάσκαλος ἦ, κἂν μαθητῆς, μαθεῖν παρ' οὐ μαθεῖν χρὴ, πείθεσθαι, οὐκ ἀμφισβητεῖν, πιστεύειν, οὐ συλλογίζεσθαι. Διὰ πίστεως γὰρ πάντες εὐδοκίμησαν οἱ παλαιοὶ, καὶ ταύτης ἄνευ πάντα διέφθαρται. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἐπουρανίων; κἂν τὰ ἐπὶ γῆς ἐξετάσωμεν, ταύτης εὐρήσεις ἐχόμενα· οὔτε γὰρ συναλλάγματα, οὔτε τέχνη, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἔσται τοιοῦτον χωρὶς ταύτης. Εἰ δὲ ἐνταῦθα, ἐνθα περὶ ψευδῶν πραγμάτων, ταύτης δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ἐν ἐκεῖνοις.

στρέφονται εναντίον της φιλοσοφίας του Αριστοτέλη αλλά και των ακαδημαϊκών συζητήσεων των διδασκτόρων της θεολογίας¹⁰³.

Εν προκειμένω, όμως, δεν καταπολεμείται η έρευνα αλλά οι εξεζητημένες εσωτεριστικές εικασίες-σπέκουλες και μάλιστα περί του ακτίστου Θεού¹⁰⁴. Είναι σαφές ότι ο σ., ο οποίος σκέφτεται εσχατολογικά, χαρακτηρίζει όλη αυτή την εσωτεριστική πρωτολογία ως φαντασιώσεις επικίνδυνες αφού παρέχουν δήθεν γνώση σε κάποιους εκλεκτούς χωρίς να χορηγούν την επίγνωση της αλήθειας άρα και τη σωτηρία. Προφανώς οι αντίπαλοί του δεν είχαν αναπτύξει κάποια διαστρεβλωμένη χριστολογία, εκκλησιολογία ή σωτηριολογία η οποία έχρηζε συστηματικής θεολογικής αντιμετώπισης. Ήδη στο Τιτ. 3, 9 οι *ζητήσεις* αν και προηγούνται των γενεαλογιών και όχι των εριδών, διασαλεύουν την ειρήνη και την αγάπη στους κόλπους της Εκκλησίας. Αυτό σημαίνει ότι και εκεί έχουν την έννοια των αναζητήσεων: *μωρὰς δὲ ζητήσεις καὶ γενεαλογίας καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς περιίστασο· εἰσὶν γὰρ ἀνωφελεῖς καὶ μάταιοι*). Δεν πρέπει να αποκλείσουμε το γεγονός ο όρος *ζητήσεις* να σημαίνει ταυτόχρονα οξείες διαξιφισμούς/τις *συζητήσεις* και *αντεγκλήσεις* όπως ίσως υπαινίσσεται και στον επίλογο (6, 4: *νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος ἔρις βλασφημίας, ὑπόνοιαι πονηραί*).

4γ Για τον Π. (ο οποίος ως τέως ραβίνος προφανώς είχε γνώση αυτών και του ήθους που παράγουν) το ζητούμενο είναι η προσοχή να είναι στραμμένη στην *οίκονομίαν Θεοῦ τὴν ἐν πίστει*. Ο όρος *οίκονομία* σημαίνει (**α**) τη διοίκηση/διαχείριση του οίκου, ο οποίος τότε συνιστούσε μια κλειστή αυτόνομη παραγωγική μονάδα (Johnson)¹⁰⁵ αφού περιελάμβανε τη σύζυγο, τα τέκνα, τους δούλους, άγαμους συγγενείς κά. (**β**) τη μέριμνα, την ευθύνη του management που αναλάμβανε τότε ο κορυφαίος στην «ιεραρχία των δούλων» και έμπιστος οικονόμος ή χειριστής ή φροντιστής (λατ. *vilicus, actor, dispensator* Α' Κορ. 9, 17· Κολ. 1, 25 πρβλ. Ησ. 22, 19. 21), και (**γ**) τη διάταξη (το πλάνο) και την τάξη (Εφ. 1, 10· 3, 9· πρβλ. 3, 2· Διαθήκη Αβραάμ Β 7.17). Σύμφωνα με τους Dibelius-Conzelman, στην πατερική γραμματεία (Κλήμης, *Παιδ.* 1.8.64.3) ο όρος σημαίνει επιπλέον (**δ**) *τη θεϊκή παιδαγωγία/τον καταρτισμό στην πίστη*. Αυτό όμως δεν επιβεβαιώνεται απόλυτα από τις πηγές

¹⁰³ Βλ. τις σχετικές παραπομπές στο Twomey, *The Pastoral Epistles* 112-113.

¹⁰⁴ Ο Καλβίνος σχολιάζοντας το παρόν χωρίο θεωρεί ότι ο Π. κρίνει το δόγμα από τον καρπό. Ερωτήσεις που δεν οδηγούν σε άσκοπες έριδες αλλά στη διαπαιδαγώγηση είναι αποδεκτές. (Twomey ό.π. 21).

¹⁰⁵ Στην *Προς Διόγνητον* απαντά δύο φορές το λέξημα *οικονομ**: *τὸ δὲ παρεδρεύοντας αὐτοὺς ἄστροις καὶ σελήνῃ τὴν παρατήρησιν τῶν μηνῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ποιεῖσθαι καὶ τὰς οἰκονομίας Θεοῦ καὶ τὰς τῶν καιρῶν ἀλλαγὰς καταδιαιρεῖν πρὸς τὰς αὐτῶν ὁρμάς, ἃς μὲν εἰς ἐορτάς ἃς δὲ εἰς πένθη, τίς ἂν θεοσεβείας καὶ οὐκ ἀφροσύνης πολὺ πλέον ἡγήσαιο δεῖγμα;* (4.5). *Πάντ' οὖν ἤδη παρ' ἑαυτῶ σὺν τῷ Παιδί οἰκονομηκῶς μέχρι μὲν τοῦ πρόσθεν χρόνου εἶασεν ἡμᾶς ὡς ἐβουλόμεθα ἀτάκτοις φοραῖς* (9.1). Χρησιμοποιεῖται και από τον Ιγνάτιο και μάλιστα στην *Προς Εφεσίους*: *Καὶ ὅσον βλέπει τις σιγῶντα ἐπίσκοπον πλειόνως αὐτὸν φοβεῖσθω· πάντα γάρ ὃν πέμπει ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ἰδίαν οἰκονομίαν οὕτως δεῖ ἡμᾶς αὐτὸν δέχεσθαι ὡς αὐτὸν τὸν πέμπσαντα· τὸν οὖν ἐπίσκοπον δῆλον ὅτι ὡς αὐτὸν Κύριον δεῖ προσβλέπειν* (6.1)· *ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκυοφορήθη ὑπὸ Μαρίας κατ' οἰκονομίαν Θεοῦ ἐκ σπέρματος μὲν Δαυεὶδ, Πνεύματος δὲ Ἁγίου, ὃς ἐγεννήθη καὶ ἐβαπτίσθη ἵνα τῷ πάθει τὸ ὕδωρ καθάρῃς* (18.2). *Ἐάν με καταξιώσῃ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν τῇ προσευχῇ ὑμῶν καὶ θέλημα ἦ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίδιῳ, ὃ μέλλω γράφειν ὑμῖν, προσδηλώσω ὑμῖν ἧς ἡρξάμην οἰκονομίας εἰς τὸν καινὸν ἄνθρωπον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῇ αὐτοῦ πίστει καὶ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀγάπῃ, ἐν πάθει αὐτοῦ καὶ ἀναστάσει* (20.1· πρβλ. Ιουστίνος, *Διάλ.* 30.3· 45.4· Αριστείδης, *Απολογία* 15). Ιγν., *Πολύκ.* 6.1: *συγκοπιᾶτε ἀλλήλοις, συναθλεῖτε, συντρέχετε, συμπάσχετε, συγκοιμᾶσθε, συνεγείρεσθε, ὡς Θεοῦ οἰκονόμοι καὶ πάρεδροι καὶ ὑπηρέται. Στο Μαρτύριο Πολυκάρπου σημειώνονται τα εξής: τὸ γὰρ γενναῖον αὐτῶν καὶ ὑπομονητικὸν καὶ φιλοδέσποτον τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν; οἱ μάλιστα μὲν καταξανθέντες ὥστε μέχρι τῶν ἔσω φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν θεωρεῖσθαι, ὑπέμειναν ὡς καὶ τοὺς περιστώτας ἔλεειν καὶ ὀδύρεσθαι τοὺς δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον γενναιοῦτος ἔλεειν ὥστε μήτε γρύξαι μήτε στενάξαι τινὰ αὐτῶν ἐπιδεικνυμένους ἅπασιν ἡμῖν ὅτι ἐκείνη τῇ ὥρᾳ βασανιζόμενοι τῆς σαρκὸς ἀπεδήμουν οἱ γενναιοτάτοι μάρτυρες τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον δὲ ὅτι παρεστῶς ὁ Κύριος ὡμίλει αὐτοῖς* (2.2).

που επικαλούνται ούτε από το λεξικό Lampe¹⁰⁶. Επίσης ο Χ. Παπαδόπουλος¹⁰⁷ ερμηνεύει *ηθική κατά τον Θεόν προκοπή*. Εν προκειμένω συνδεόμενος (ο όρος) με τη γεν. υποκειμ. *τοῦ Θεοῦ*, αποτυπώνει το σχέδιο και τις ενέργειες του Θεού για τη σωτηρία του οίκου Του, της ανθρωπότητας, με αποκορύφωμα την Α' και τη Β' Παρουσία/Επιφάνεια του Υιού. Έτσι ο Θεός φανερώνει την **πίστη**, την πιστότητά (= αλήθεια) του, στις Διαθήκες. Άρα (α) όλοι οι ακροατές της Α' Τιμ. προσκαλούνται να στρέψουν το ενδιαφέρον τους στη συνεχιζόμενη δράση του Κυρίου στην ιστορία και τον κόσμο, όπως αυτή συμπυκνώνεται στην *πίστη* που ενστερνίστηκαν. Καλούνται να αναλογιστούν και να βιώσουν τη σοφία και την αγάπη του Πατέρα και σωτήρα που εμπεριέχεται στο θεϊκό σχέδιο όπως αυτό πραγματώνεται εντός της ιστορίας και του κόσμου και ιδίως στα έσχατα τα οποία ήδη εκτυλίσσονται. (β) Αντί να αναλώνονται σε ατελέσφορες «έρευνες» και απέραντες γενεαλογίες που ανελίσσονται στο επέκεινα «εκτός τόπου και χρόνου» προκαλώντας έριδες και φθόνο αφού διαιρούν τους πιστούς σε εκλεκτούς και μη, οι ακροατές της Α' Τιμ. παροτρύνονται επιπλέον να **συμμετάσχουν** στη δράση του Κυρίου χάριν του οίκου. Εν προκειμένω θεωρώ ότι ως οίκος δεν νοείται μόνον η Εκκλησία αλλά οι πάντες (τους οποίους θέλει να σωθούν ο σωτήρας ήμων Θεός· 2, 4) και το σύμπαν το οποίο καταφάσκουν οι ΠΕ αλλά θεωρούν εν μέρει ακάθαρτο οι αιρετικοί. Εκείνοι απασχολούνται με το Νόμο ενώ ο Π. με την οικονομία. Και τα δύο συνδέονται με το νέμω («μοιράζω, διανέμω, απονέμω, κατανέμω»)¹⁰⁸. (γ) Επίσης προσκαλούνται κατεξοχήν ο Τιμόθεος και οι ετεροδιδάσκαλοι (οι οποίοι ίσως χρημάτισαν και πρεσβύτεροι) να επικεντρωθούν στο να ανταποκριθούν στην οικονομία που τους έχει αναθέσει ο Θεός επιδεικνύοντας πίστη, εμπιστευόμενος δηλ. σε αυτούς τον οίκο την Εκκλησία. Τα ανωτέρω αποδεικνύονται από το γεγονός ότι στο πρώτο μέρος της Α' Τιμ. (κεφ. 1-3) με τρία λατρευτικά κείμενα (1, 15· 2, 5-6· 3, 16) εξάγονται (α) το γεγονός της έλευσης και της θυσίας του Ιησού στον κόσμο για χάρη πάντων των αμαρτωλών στο πρόσφατο παρελθόν, (β) η διάδοση του ευαγγελίου στην οικουμένη, ενώ (γ) στο δεύτερο τμήμα η διαχείριση των έμψυχων και υλικών πόρων εντός της Εκκλησίας. Άρα στο πρώτο μέρος δίνεται έμφαση στην οικονομία του Θεού και στην επόμενη σε αυτή που οφείλει να αναλάβει ο Τιμόθεος.

Αυτή η εμπειρία της οικονομίας πραγματώνεται **έν πίστει**, στον χώρο/πεδίο της παραδεδομένης από τον Π. πίστης/επίγνωσης της αλήθειας που βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την εσωτεριστική γεμάτη αντιθέσεις *ψευδώνυμο γνώση* του 6, 1. Ίσως, όμως, ταυτόχρονα ο σ. εξάγει και την πιστότητα του Κυρίου στις επαγγελίες του που με τη σειρά της προ(σ)καλεί σε αντίστοιχη συνεπή δράση των πιστών. Σημειωτέον ότι ο όρος *πίστη* μπορεί να σημαίνει (α) την αξιοπιστία, (β) την χριστιανική «θρησκεία»-το αντικείμενο του ευαγγελίου του Π., ο οποίος έζησε και *έν άπιστία* (1, 13), αλλά και (γ) τη συνέπεια στην τήρηση αμοιβαίων υποχρεώσεων συμπεριλαμβανομένης της δικαιοσύνης και της σωφροσύνης (5, 12· Λκ. 12, 42 κε.· 16, 10 [*πιστός οικονόμος*]).

5 Σε αντίθεση προς τις νοσηρές ζητήσεις και γενεαλογίες των οποίων το τέλος είναι *φθόνος, έρις βλασφημίας, ύπόνοιαι πονηραί* (6, 4) αλλά και *πορισμός εις βάρος των άλλων* (6, 5), η παύλεια παραγγελία δεν είναι απέραντη. Το **τέλος** της (*παραγγελίας*)¹⁰⁹, όπως αυτή δόθηκε στον Τιμόθεο προφορικά αλλά και αναπτύσσεται γραπτά μέσω της επιστολής, *έστιν αγάπη* (α) *ék καθαράς καρδιάς* (β) *καί συνειδήσεως αγαθής* (γ) *καί πίστεως άνυποκρίτου*¹¹⁰. Η αγάπη μαζί με τον Ι. Χριστό που τη

¹⁰⁶ G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961 ad loc.

¹⁰⁷ Παπαδοπούλου, *Αι Ποιμαντικά* 3.

¹⁰⁸ Πάν ό,τι απονέμεται, ό,τι κατέχει τις άρα η πατροπαράδοτος καθεστηκυία τάξη, η χρήση, η συνήθεια η λαβούσα κύρος κανόνος.

¹⁰⁹ Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον στρατιωτικό όρο *παραγγελία* για κανόνες συμπεριφοράς (*Ηθικά* 2.2.4. 1104^α) ενώ στην Α' Κλήμ. 13.3 42.3 49.1 τα παραγγέλματα συνδέονται με τις εντολές του Κυρίου και των αποστόλων. Βλ. Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 64-65. Εν προκειμένω η παραγγελία έχει συνδεθεί (α) με την εντολή στο 1, 3, (β) γενικά με την αποστολική παραίνεση αλλά και (γ) με ολόκληρη την επιστολή.

¹¹⁰ Ο Ιγνάτιος σημειώνει στην *Προς Εφεσίους*: *Ὅν οὐδέν λανθάνει ὑμᾶς ἐάν τελείως εἰς Ἰησοῦν Χριστόν ἔχητε τήν πίστιν καί τήν ἀγάπην ἣτις ἐστίν ἀρχή ζωῆς καί τέλος ἀρχή μὲν πίστις τέλος δὲ ἀγάπη· τὰ δὲ δύο ἐν ἐνότητι γινόμενα Θεός ἐστίν· τὰ δὲ ἄλλα πάντα εἰς καλοκάγαθίαν ἀκόλουθά ἐστιν* (14.1). Πρβλ. *Τρία οὖν δόγματα ἐστίν Κυρίου: ζωῆς ἐλπίς ἀρχή καί τέλος πίστεως ἡμῶν καί δικαιοσύνη κρίσεως ἀρχή καί τέλος ἀγάπη εὐφροσύνης καί ἀγαλλιάσεως ἔργων ἐν δικαιοσύνῃ*

σαρκώνει συνιστούν στον Π. (α) το σκοπό, (β) το κεφάλαιον και (γ) το πλήρωμα του Νόμου στον οποίο βασίζονται οι αντίπαλοί του στην Α' Τιμ.: *ὁ γὰρ πᾶς Νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πεπλήρωται, ἐν τῷ· «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν»* (Γαλ. 5, 14 // Λευ. 19, 18· πρβλ. Ρωμ. 13, 8-10). Η αγάπη σχετίζεται εν προκειμένω κατεξοχήν με τον Ι. Χριστό αλλά και με τον αδελφό ή/και τον συνάνθρωπο¹¹¹. Γι' αυτό και στις ΠΕ¹¹² απαντά σε συνδυασμό με την πίστη (με την οποία οποία δηλώνεται η κάθετη σχέση με τον Θεό) αν και δεν συναντάται το γνωστό τρίπτυχο *πίστη, ἐλπίδα, ἀγάπη* (Α' Θεσ. 1, 3· Α' Κορ. 12, 13). Ολόκληρη η Α' Τιμ., όπως και η παραβολή του πιστού οικονόμου του Λουκά (Λκ. 16, 1 κε.), κατακλείεται με τις προτροπές προς τους πλούσιους *ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικούς* (6, 18). Ουσιαστικά η αναφορά της εισαγωγής της επιστολής για την αγάπη βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς τις ἐριδές, τους φθόνους και τα άλλα συμπτώματα της *τύφωσης* των διεφθαρμένων τον νου αιρετικών (6, 4) που μνημονεύονται στον επίλογο.

Η αγάπη (η οποία παρατίθεται άνευ οριστικού άρθρου) είναι αυθεντική¹¹³ όταν προέρχεται από τρία τινά τα οποία και παρατίθενται διά του πολυσύνδετου: **(α) καθαρὴ καρδιά και (β) συνείδηση αγαθὴ και (γ) πίστη ανυπόκριτη**¹¹⁴. Σημειωτέον ὅτι στο (α) προηγείται το επίθετο ενώ μέσω του (γ) «ανακυκλώνεται» η αναφορά στην πίστη η οποία συνοδεύεται πλέον από το *ανυπόκριτος*. Τα τρία στοιχεία δεν αντιστοιχούν ούτε στο σύνταγμα «καρδιά και νεφρούς» (Ψ. 7, 10· Ιερ. 11, 20· 17, 10· 20, 12· Αποκ. 2, 21) ούτε στα τρία γνωστά από τον Πλάτωνα βασικά συστατικά της ανθρώπινης ψυχῆς: το λογικό, το θυμικό και το επιθυμητικό. Ανακαλείται, ὁμως, η κορυφαία εντολή: *ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου* (α) *ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου και* (β) *ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου και* (γ) *ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου* (Δτ. 6, 5).¹¹⁵

Η **καρδιά** στην Α.Γ. δηλώνει τον ἔσω κεκρυμμένο ἄνθρωπο (σε αντίθεση προς το «πρόσωπο», ἡτοι το *ἐξωτερικόν» του ἀνθρώπου*)¹¹⁶ και συνιστά τον πυρήνα της ὑπαρξης¹¹⁷ που καταφάσκει (και μέσω της λατρείας¹¹⁸. Α' Κλήμ. 41.1· 45.7) ή αρνείται τον Θεό (πρβλ. Β' Τιμ. 2, 22¹¹⁹. Μτ. 5, 8) αφού σε αυτή

μαρτυρία (Βαρνάβα 1.6). Το *εἰς τέλος* αφορά στους ΑΠ το τέρμα αυτής της ζωῆς και την πνευματικὴ κατάσταση ἐκάστου προκειμένου να ενταχθεῖ στη βασιλεία (π.χ. Ερμάς, Παρ. 6.4).

¹¹¹ Ὁ ἔρως σημαίνει τη φυσικὴ ἀγάπη/ἐλξη προς ἕνα αντικείμενο. Εμπεριέχει και ἀναζητᾶ την κατοχή, ενώ η φιλία συνδέεται με τη ζεστή συναδελφικὴ αἴσθηση και στοργή, την ἐκτίμηση. Michelle V. Lee, *Paul, the Stoics, and the Body of Christ* Cambridge: Cambridge University Press 2006, 187-188.

¹¹² Α' Τιμ. 1, 14. Β' Τιμ. 1, 13.

¹¹³ Ι. Δαμασκηνός: *Εὐ δὲ τὸ προσθεῖναι ἐκ καθαρᾶς καρδίας, ἡ ἐπειδὴ ἔστι και πονηρῶν ἀγάπη. Οἶοι ἦσαν οἱ ὁμονοοῦντες ἐπὶ τῇ κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείᾳ.* (PG. 95.1000.35).

¹¹⁴ Σύμφωνα με τους Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 79 οι οποίοι μάλιστα μεταφράζουν την αγάπη ως *charity*, τρεις ὅροι είναι συνώνυμοι και αντιστοιχούν στο Σεμά.

¹¹⁵ D.L. Christensen, (1998). Vol. 6A: Word Biblical Commentary : Deuteronomy 1-11 (electronic ed.). Logos Library System; Word Biblical Commentary. Dallas: Word, Incorporated: *Though the Heb. word בבל means "heart," it is not the physical organ as such in this context but rather what we would call the mind. The pairing of בבל, "heart," and ψον, "soul-life," suggests that a distinction of some sort is being made between mental and emotional energy and activity. In terms of modern depth psychology, we would say that our love for God is to embrace the whole of our mind, both conscious and unconscious. Self-discipline is required, in that we are to love God with all our might (τκν) as well.*

¹¹⁶ Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 75.

¹¹⁷ Ο Fiore (*Pastoral Letters* 41) επισημαίνει ὅτι αντικαθίσταται στον Φίλωνα από τους ὅρους *νοῦ και διάνοια*. Οι Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 66 λαμβάνοντας υπόψη και το ὅτι στα «ελληνικά» βιβλία της Π.Δ. (βιβλία Μακκαβαίων, σοφιολογικὴ γραμματεία, Ιουδαῖο), δεν χρησιμοποιεῖται με συχνότητα, αποδίδουν το γεγονός στην ιατρικοφιλοσοφικὴ συζήτηση τους ὑστερους αἰῶνες σχετικά με το εἴν η καρδιά αποτελεί μόνον φυσικὸ ὄργανο ή/και ἔδρα της ἀνθρώπινης θέλησης και ευφυΐας (Λουκρήτιος, *De rerum natura* 3.139-140: *consilium, animum mentemque media regione in pectoris haeret*).

¹¹⁸ Πρβλ. Δτ. 4, 29· 10, 12· 11, 13 (Ο').

¹¹⁹ *Τὰς δὲ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε· δῶκε δὲ δικαιοσύνην πίστιν ἀγάπην εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπικαλουμένων τὸν Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας.*

εγγράφονται τα προστάγματα και τα δικαιώματα του Κυρίου (Α'Κλήμ. 2.8· Β' Κλήμ. 11.1). Η καθαρή καρδιά συνδέεται στα Γέν. 20, 5-6 και Ψ. 23, 4 (Ο') με την αθωότητα των χειρών (= πράξεων). Στον γνωστό Ψ. 50 (Ο': πρβλ. 23, 4· *Διαθήκη Νεφθαλείμ* 3.1) συσχετίζεται με την μετάνοια του κατόχου της και τη δημιουργική παρέμβαση του Θεού μέσω της Παρουσίας του Πνεύματος ενώ συνιστά προϋπόθεση της αναφοράς λατρείας αποδεκτής από τον Θεό (Σέξτος [160-210 μ.Χ.], *Υποτυπώσεις* 46: *ἱερὸν ἅγιον Θεοῦ διάνοια εὐσεβοῦς· ἄριστον θουσιαστήριον Θεῷ καρδιά καθαρά καὶ ἀναμάρτητος*). Και στον Ιεζεκιήλ (κεφ. 36) η αγαθότητα/ειλικρίνεια της καρδιάς (πρβλ. Γέν. 20, 5-6) προϋποθέτει την διά του ύδατος κάθαρση από την *αδικία και τα ανόσια έργα*¹²⁰ ενώ στους Μακαρισμούς η καθαρότητα της καρδιάς έπεται της πραότητας και της ελεημοσύνης ενώ συνδέεται με τη θέα του Θεού (πρβλ. Μτ. 5, 8). Στο Τιτ. 3, 5 η κάθαρση και η πλήρωση με Πνεύμα συνδέονται με το βάπτισμα (πρβλ. Πρ. 15, 8-9)¹²¹.

Το **καθαρός** (ως αντίθετο του *ρύπαρός*¹²²) δεν χρησιμοποιείται στις ΠΕ μόνον για την καρδιά (Β' Τιμ. 2, 22)¹²³ αλλά και για τη *συνείδηση* (3, 9· Β' Τιμ. 1, 3) ενώ στο Τιτ. 1, 15 διακηρύσσεται με έμφαση: *πάντα καθαρά τοῖς καθαροῖς· τοῖς δὲ (α) μεμιασμένοις καὶ (β) ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίνανται αὐτῶν καὶ (α1) ὁ νοῦς καὶ (α2) ἡ συνείδησις*. Εν προκειμένω ο *νοῦς* αντιστοιχεί στην καρδιά ενώ σε συνδυασμό με τη μεμιασμένη *συνείδηση* οδηγεί σε *απιστία*. Και στο 3, 9 *τὸ μυστήριον τῆς πίστεως* διατηρεῖται *ἐν καθαρᾷ συνειδήσει*. Η αγάπη από καρδιά καθαρή τονίζεται σύμφωνα με τους Πατέρες καθώς υπάρχει και ομόνοια από ακάθαρτη.

Η αγαπητή στον Π. και ιδίως στην επιστολογραφία της Κορίνθου **συνείδηση**, οφείλει να είναι αγαθή σε αντίθεση προς την **κεκαυστηριαμένη/μεμιασμένη** των αντιπάλων (4, 3· πρβλ. Τιτ. 1, 15). Ο όρος *συνείδηση* (< σύννοια = γνωρίζω καλά, ξέρω· πρβλ. *conscientia/ conscio*) έχει τις εξής σημασίες: **(α)** το να έχει κάποιος γνώση *μαζί ή συγχρόνως με* κάποιον άλλον (Σωρανός 1.4)· **(β)** την ανακοίνωση, γνωστοποίηση, πληροφορία· **(γ)** τη γνώση, μάθηση και μάλιστα τη σαφή και ακριβή, την επίγνωση, τη συναίσθηση· **(δ)** τη *σύμφυτη, την εσωτερική γνώση*· **(ε)** την ενδόμυχη και έμφυτη συναίσθηση διά της οποίας ο καθένας λαμβάνει γνώση του αγαθού ή κακού χαρακτήρα των πράξεών του, τον αυτοέλεγχο, την αυτοκριτική (Μέν. Μον. 654: *βροτοῖς ἅπασιν ἡ συνείδησις θεός*)· **(στ)** την ευσυνειδησία, ευθύτητα (Παπ.: *βεβαία συνειδήσει, ὀρθῆ διανοία* πρβλ. Πρ. 23, 1, 24, 16)· **(ζ)** τη συνηγορία, ενοχή, έγκλημα (Επιγρ. *Περὶ τοῦ πεφημίσθαι αὐτὴν ἐν συνειδήσει ταύτη*).

Στην αρχαία ελληνική ηθική η θέληση όπως και η συνείδηση ουσιαστικά δεν ήταν γνωστά¹²⁴ και διαφοροποιούνται από το σωκρατικό δαιμόνιο. Το μέγεθος το οποίο στους Στωικούς ελέγχει τη συμπεριφορά μέσω μιας **καθιερωμένης** νόρμας είναι μάλλον το θεϊκό στοιχείο στην ανθρώπινη ύπαρξη, το ηγεμονικό, οπότε *αγαθή* είναι η σ. όταν υπάρχει η εσωτερική επιβεβαίωση ότι στο παρελθόν δεν έχει πραγματοποιηθεί κάτι μεμπτό. Αυτός ο αυτοέλεγχος παρέχει ύψιστη γαλήνη στην ανθρώπινη ύπαρξη (Σενέκας, *Ad Lucilium epistulae morales* 12.9· 23.7. 97.12· *De vita beata* 19.1· Πλούταρχος, *Περὶ ευθυμίας* 19 [*Ηθικά* 477A])¹²⁵. Συνεπώς η συνείδηση είναι ο αντικειμενικός κριτής των *παρελθουσών* πράξεων αφού ιδιωτικά (σε κάθε άνθρωπο ξεχωριστά) ελέγχει την ορθότητα αυτών τιμωρώντας τις ανομίες και προκαλώντας πόνο. Ειδικότερα στον Ιουδαϊσμό ήταν εξαιρετικά έντονο το αίτημα για ριζική εσωτερική κάθαρση από την αμαρτία και τα στίγματα που αφήνει εσωτερικά η διάπραξη της (Ψ. 50, 10 Ο'· Ιερ. 33, 8 Μασ'· Ιεζ. 39, 24).

¹²⁰ Πλάτων, *Πολιτ.* 496e.

¹²¹ *Πριν από αυτό σύμφωνα με το Βαρν. 16, 7 ήταν γεμάτη ειδωλολατρία και κατοικητήριο δαιμόνων: Πῶς οὖν οἰκοδομηθήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου μάθετε πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ ἦν ἡμῶν τὸ κατοικητήριον τῆς καρδίας φθαρτὸν καὶ ἀσθενές ὡς ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς ὅτι ἦν πλήρης μὲν ειδωλολατρείας καὶ ἦν οἶκος δαιμονίων διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ. Σύμφωνα με τον Ποιμένα η κάθαρση της καρδιάς από όλες τις ματαιότητες του κόσμου και από τα λόγια αλλά και από κάθε αμφιβολία για να ενδυθεί την πίστη και μάλιστα με κόπο αποτελεί διαρκές ζητούμενο (Εντ. 9.1.4-7· 12.6.5· Παρ. 5.6.2).*

¹²² Έτσι αποκαλούνται στον Ιγνάτιο οι ετεροδιδάσκαλοι και οι ακούοντες (Εφ. 15.1)

¹²³ Το *ἀγαθός* προσδιορίζει συνήθως τα *έργα* (Τιτ. 1, 16· 3, 1 [2, 10]· 2, 10· 5, 10· Β' Τιμ. 2, 21· 3, 17).

¹²⁴ A. Dihle, *Ethik*, RAC 6 (1966) 707.

¹²⁵ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 77-78.

Στην Π.Δ. δεν απαντά παρά μόνον σε κείμενα νεότερα του 2^{ου} αι. π.Χ. (Εκκλ. 10, 20: *καί γε ἐν συνειδήσει σου* [= ούτε με τις σκέψεις σου/ bemaddaaka] *βασιλέα μὴ καταράσῃ*)¹²⁶. Στην Π.Δ. ο κριτής των πράξεων είναι η καρδιά, η οποία και πατάσσει (Α'Βασ. 24, 6). Οι εσώτατες «κινήσεις» του ανθρώπου συνδέονται και με τα νεφρά (Ιερ. 11, 20)¹²⁷. Στον Φίλωνα (π.χ. *Περὶ Δημιουργίας* 128) η συνείδηση θεωρείται δικαστής αμερόληπτος, φωνή του Θεού, *μεσίτης* της αποκάλυψης, η πηγή της καθοδήγησης της συμπεριφοράς ενώ και σε άλλα κείμενα θεωρείται ως κριτής αλλά και μάρτυς κατηγορίας συνδεόμενη με το *συνέχομαι* (= συνθλίβω, ενοχλώ) *δειλὸν γὰρ ἰδίῳ πονηρία μάρτυρι καταδικαζομένη/ ἀεὶ δὲ προσεῖληφεν τὰ χαλεπὰ/συνεχομένη τῇ συνειδήσει* (Σοφ. Σολ. 17, 10): *Ἀχρι τελευτῆς τοῦ πατρὸς ἡμῶν οὐκ εἶχον παρρησίαν ἀνένισαι εἰς πρόσωπον Ἰακώβ, ἢ λαλήσαι τι τῶν ἀδελφῶν, διὰ τοὺς ὄνειδισμούς. Καὶ ἕως νῦν ἡ συνειδήσις μου συνέχει με περὶ τῆς ἀμαρτίας μου* (Διαθ. Ρουβ. 4).

Στην Κ.Δ. απαντά τριάντα φορές. Ἰδίως στη Ρωμ. η *συνείδηση* προσδιορίζεται ἀπὸ το Ἅγ. Πνεῦμα (Ρωμ. 9, 1) και λειτουργεῖ ως κριτής και μάρτυς υπεράσπισης (Ρωμ. 2, 15· 9, 1· πρβλ. Πρ. 23, 1· 24, 16)¹²⁸. Ο πιστὸς σύμφωνα με τα Α'Κορ. 8 και 10 ενεργεῖ λαμβάνοντας ὑπόψιν τὴ συνείδηση/τὴν πεποίθηση του ἀδελφοῦ ἔστω κι αὐτὴ ἀντικειμενικά σφάλλει ως προς τὴ θεώρηση του εἰδωλοθῦτου ως *ιεροθῦτου*. Στην Εβρ. (9, 14· 10, 22) ἡ κάθαρση τῆς συνειδήσεως ἀπὸ νεκρά ἔργα ἀλλὰ και τῆς καρδιάς ἀπὸ τὴν πονηρὴ συνείδηση πραγματοποιοῦνται με τὸ αἷμα του Εσταυρωμένου. Ἐτσι ἐπιτυγχάνεται ἡ ουσιαστικὴ ἐπικοινωνία με τὸν Θεὸ που ἐπιχειροῦσε ὁ Ἀρχιερέας κατεξοχὴν με τὴν εορτὴ του Εξιλασμοῦ. Στις ΠΕ συνδέεται με τὸ νοῦ (Τιτ. 1, 14) χαρακτηρίζεται *ἀγαθὴ* (1, 5· 19· πρβλ. Πρ. 23, 1· Α'Πέ. 3, 16· 21), *καθαρὴ* (3, 9· Β'Τιμ. 1, 3· πρβλ. *ἀπρόσκοπος* Πρ. 24, 16· *καλὴ* Εβρ. 13, 18· πρβλ. 9, 9· 14 *ἄμωμη καὶ ἀγνή* Πολύκ. 5.3) ἀλλὰ και *κεκαυστηριασμένη* ἀφοῦ συνδέεται με τὴν *ὑπόκριση* των ψευδολόγων (4, 1).

Θεωρῶ ὅτι ἡ συνείδηση στο ὑπὸ ἐξέτασιν χωρίο μάλλον δὲν ἀναφέρεται οὔτε (α) στον ἀλάνθαστο εσωτερικὸ κριτὴ και τὴν ἀθώωση οὔτε (β) στα ἀγαθὰ λόγια και ἔργα που κυοφορεῖ ἡ ἀγάπη¹²⁹ ἀλλὰ στα εσώτατα κίνητρα των πράξεων και των σκέψεων που δικαιοῦν σύμφωνα και με τὴν Ἐπί του ὄρους Ομιλία τις ἐνέργειες και τὸ πιστεῦν του ἀνθρώπου. Στον μικρασιάτη Εἰρηναῖο (4.18.3) ἀναφέρονται τα ἐξῆς: *Ἐξ ἀρχῆς βεβαίως ὁ Θεὸς ἐπέβλεψε στα δῶρα του Ἀβελ, διότι τα πρόσφερε με ἀπλότητα και δικαιοσύνη. Δὲν ἐπέβλεψε, ὁμως, στη θυσία του Κάιν, διότι συνοδεύονταν ἀπὸ φθόνο και κακία ἐναντι του ἀδελφοῦ του και εἶχε διχασμὸ μέσα στην καρδιά του, ὅπως του ἔλεγε ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτοντας τα μυστικά του. [...] Οἱ θυσίαι λοιπὸν δὲν ἀγιάζουν τὸν ἀνθρώπο. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ θυσίας. Ἀλλὰ ἡ συνείδηση αὐτοῦ που προσφέρει, ἀγιάζει τὴ θυσία. Καὶ ὅταν ἡ συνείδηση εἶναι καθαρὴ, κάνει τὸν Θεὸ να δεχθεῖ τὴ θυσία σαν να εἶναι ἀπὸ φίλο* (πρβλ. Στοβαῖος, *Ἐκλογή* 3.24 [*Περὶ Συνειδότος*]). Ἐν προκειμένῳ ἡ συνείδηση ἐκφράζει τα ελατήρια των ενεργειῶν, ἴσως και τους διαλογισμοὺς που εἶναι κρυμμένοι βαθιά στην ἀνθρώπινη ὑπαρξή (Διδ. 4.14//Βαρν. 19.2: *οὐ προσελεύση ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ*· Α'Κλήμ. 1.3· 41.1· 45.7· Β'Κλήμ. 16.4)¹³⁰. Πολύκ. 5.3). Σημειωτέον ὅτι στο 2, 8 οἱ ἀναπετασμένες σε προσευχὴ ὀσες χεῖρες προϋποθέτουν ἀπουσία οργῆς και διαλογισμοῦ. Οἱ αἰρετικοὶ ἀντίπαλοι των ΠΕ ὅπως δηλώνει τὸ κεφ. 1 και θα φανερώσει ὁ σ. κατεξοχὴν στο ἐπιλογικὸ κεφ. 6 λειτουργοῦν με κίνητρα τὴν φιλοδοξία και τὴν

¹²⁶ Πρβλ. Σοφ. Σολ. 17, 10: *δειλὸν γὰρ ἰδίῳ πονηρία μάρτυρι καταδικαζομένη· ἀεὶ δὲ προσεῖληφεν τὰ χαλεπὰ συνεχομένη τῇ συνειδήσει.*

¹²⁷ Schmidt/ Dellling, *Woerterbuch zur Bibel*, Hamburg Furche, 221-223. G. Luedemann, *συνείδησις EWNT III* 723-4.

¹²⁸ Ἀντίστοιχο ρόλο ἔχει και ἡ καρδιά στα Διαθ. Γαδ 5· Α'Ιω. 3, 19-21

¹²⁹ Ο.π. Πρβλ. Ἰγν., *Φιλ.* 6.3: *εὐχαριστῶ δὲ τῷ Θεῷ μου ὅτι εὐσυνειδήτοός εἰμι ἐν ὑμῖν καὶ οὐκ ἔχει τις καυχῆσασθαι οὔτε λάθρα οὔτε φανερώς ὅτι ἐβάρησά τινα ἐν μικρῷ ἢ ἐν μεγάλῳ καὶ πᾶσι δὲ ἐν οἷς ἐλάλησα εὐχομαι ἵνα μὴ εἰς μαρτύριον αὐτὸ κτήσωνται* (πρβλ. *Τραλ.* 7.2).

¹³⁰ *Καλὸν οὖν ἐλεημοσύνη ὡς μετάνοια ἀμαρτίας/ κρείσσων νηστεία προσευχῆς/ ἐλεημοσύνη δὲ ἀμφοτέρων/ ἀγάπη δὲ καλύπτει πλῆθος ἀμαρτιῶν/ προσευχὴ δὲ ἐκ καλῆς συνειδήσεως ἐκ θανάτου ρύεται/ μακάριος πᾶς ὁ εὐρεθεὶς ἐν τούτοις πλήρης ἐλεημοσύνη γὰρ κούφισμα ἀμαρτίας γίνεται.*

φιλαργυρία¹³¹. Η συνείδηση αυτών είναι *κεκαυστηριασμένη* είτε με την έννοια ότι είναι σκλάβοι των παθών είτε με την έννοια ότι έχει παραδοθεί στο πυρ και το σκότος που συνεπάγεται η ολοκληρωτική παράδοση σε αυτά (τα πάθη· πρβλ. Σοδομίτες) άρα είναι και μεμιασμένη είτε είναι πλέον αναισθητή.

Έτσι η πίστη είναι **ανυπόκριτη**¹³² ήτοι αυθεντική (Φίλων, *Ερωτήμ. Γένεση* 3.29), απροσποίητη, με συνέπεια ζωής¹³³ αλλά και ακατηγόρητη. Το αντίθετο απαντά στο Β' Τιμ. 3, 5 όπου γίνεται λόγος για *μόρφωση* (= εξωτερικό σχήμα) ευσεβείας αλλά άρνηση της δύναμης αυτής μέσω της καλλιέργειας των παθών της φιλαυτίας, φιλαργυρίας και φιληδονίας αντί της φιλοθεΐας. Ενώ ο Π. επειδή ενεργούσε στην προ Χριστού εποχή του και μάλιστα την εποχή που μεταπήδησε από την μετριοπαθή του Γαμαλιήλ στη ζηλωτική πτέρυγα σε κατάσταση *άγνοιας* τελικά ελεήθηκε παρότι βλάσφημος, οι αιρετικοί παρότι βαπτισμένοι ενεργούν *ἄ μὴ δεῖ αἰσχροῦ κέρδους χάριν* (Τιτ. 1, 11). Αυτοί στο επιλογικό κεφάλαιο παρουσιάζονται να φθάνουν στο αντίθετο της αγάπης (*φθόνοι* [...]) αλλά και στην τύφωση (= τύφλωση, αλαζονεία), την άγνοια (*μηδὲν ἐπιστάμενοι*) και τη νόσο επειδή είναι **διεφθαρμένοι τὸν νοῦν καὶ ἀπεστερημένοι τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν** (6, 4-5). Κατεξοχήν το *νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν* βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την **ανυπόκριτη** πίστη.

6 Στα τρία ανωτέρω στοιχεία *τινές/κάποιοι* αφού αστόχησαν, **εξετράπησαν σε ματαιολογία μὴ νοοῦντες μήτε ἄ λέγουσιν μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται**. Εν προκειμένω ο Π. απογυμνώνει πρώτα διανοητικά τους αντιπάλους του ενώ στο κεφ. 6 ηθικά. Το **αστοχώ**¹³⁴ (5, 15· Β' Τιμ. 4, 4) δεν

¹³¹ Οι Πατέρες θεωρούν ότι η ηθική συνείδηση είναι έμφυτος ηθικός νόμος ο οποίος διακρίνει ανάμεσα το καλό και το κακό, προτρέπει προς επιτέλεση του καλού αλλά και ελέγχει στη συνέχεια τον άνθρωπο ως αδέκαστος κατήγορος, άγρυπνος και αδιάφθορος δικαστής για τις πράξεις του, γεμίζοντάς τον ανάλογα με θετικά ή αρνητικά συναισθήματα. Βλ. Μ. Γαλενιανού, Ο έμφυτος ηθικός νόμος στην ορθόδοξη χριστιανική γραμματεία, *Κοινωνία* 2007 269-277. Β. Κινή, Η επίκληση της συνείδησης, *Η Επιστροφή της Ηθικής*, Αθήνα: Άρτος Ζωής 2013 438-470.

¹³² Ο Φιλιππίδης, *Α' Τιμόθεον* 77-78 τονίζει ότι η πίστη είναι ειλικρινής εάν δεν ομολογείται μόνον με το στόμα αλλά υπάρχει όντως στην καρδιά (Ρωμ. 10, 10) διότι από της καρδιάς πηγάζουσα καθίσταται ζώσα, διάγαθών έργων αγάπης ενεργουμένη (Α' Θεσ. 1, 3· Β' Θεσ. 1, 11· Α' Τιμ. 6, 18). Σύμφωνα με τον Παπαδόπουλο, *Αι Ποιμαντικά* 4, η **ανυπόκριτη πίστη ουδέποτε επιτρέπει το παρά την συνείδησιν πολιτεύεσθαι**. Ο Fiore, *Pastoral Letters* 42 επισημαίνει ότι το *υποκριτής* στην ιουδαιοχριστιανική φιλολογία δεν σχετίζεται με το «θέατρο» του ευσεβούς αλλά με την αντίθεση στον Θεό και το νόμο. Αυτό το γεγονός θέτει τον άνθρωπο υπό κρίση/κατηγορία. Ως κατεξοχήν παράδειγμα κομίζει το Ερμάς, *Παρ.* 9.18.3 και 9.19.2: *ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου ὄρους τοῦ ψιλοῦ οἱ πιστευσαντες τοιοῦτοι εἰσιν ὑποκριται καὶ διδάσκαλοι πονηρίας καὶ οὗτοι οὖν τοῖς προτέροις ὅμοιοί εἰσι μὴ ἔχοντες καρπὸν δικαιοσύνης ὡς γὰρ τὸ ὄρος αὐτῶν ἄκαρπον οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι οἱ τοιοῦτοι ὄνομα μὲν ἔχουσιν, ἀπὸ δὲ τῆς πίστεως κενοὶ εἰσι καὶ οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς καρπὸς ἀληθείας· τούτοις οὖν μετάνοια κείται ἐὰν ταχὺ μετανοήσωσιν ἐὰν δὲ βραδύνωσι μετὰ τῶν προτέρων ἔσται ὁ θάνατος αὐτῶν ὡς δὲ εἶδες ἐκ τοῦ πύργου τοὺς λίθους ἠρμένους καὶ παραδεδομένους τοῖς πνεύμασι τοῖς πονηροῖς καὶ ἐκεῖθεν ἐκβληθέντας καὶ ἔσται ἐν σῶμα τῶν κεκαθαρμένων ὡσπερ καὶ ὁ πύργος ἐγένετο ὡς ἐξ ἐνὸς λίθου γεγονῶς μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτόν οὕτως ἔσται καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ θεοῦ μετὰ τὸ καθαρισθῆναι αὐτήν καὶ ἀποβληθῆναι τοὺς πονηροὺς καὶ ὑποκριτὰς καὶ βλασφήμους καὶ διψύχους καὶ πονηρευομένους ποικίλαις πονηρίαις*. Στη *Σοφία* το *ανυπόκριτος* σχετίζεται με την αντικειμενική κρίση (5, 18) και την ακατάκριτη ή αμετάκριτη επιταγή (18, 15). Στα Ρωμ. 12, 9· Β' Κορ. 6, 6 σχετίζεται με τη φιλανθρωπία, στο Α' Πέ. 1, 22 (+ἐκ [καθαρᾶς] καρδιάς) με την αδελφική αγάπη και στο Ιάκ. 3, 17 με την επουράνια σοφία.

¹³³ Towner, 1 *Timothy* ad loc.

¹³⁴ Ο Ι. Χρυσόστομος σχολιάζει: *Καλῶς εἶπεν, «Ἀστοχήσαντες»: τέχνης γὰρ δεῖ, ὥστε εὐθέα βάλλειν, καὶ μὴ ἔξω τοῦ σκοποῦ. Ὡστε ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εὐθύνεσθαι· πολλὰ γὰρ τὰ τῆς εὐθείας παρεκτρέποντα· καὶ δεῖ πρὸς ἐν ὄρα· «Θέλοντες, φησὶν, εἶναι νομοδιδάσκαλοι». Ὁρᾶς καὶ ἄλλην αἰτίαν, **τὴν τῆς φιλαρχίας**; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, «Ἵμεῖς δὲ μηδένα καλέσητε Ραββί»· καὶ πάλιν ὁ Ἀπόστολος, «Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τὸν νόμον φυλάσσοουσιν, ἀλλ' ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρα σαρκὶ καυχῶσονται». Τοῦ ἀξιώματος ἐφίενται, φησί· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀλήθειαν οὐχ ὀρώσι. «Μὴ νοοῦντες, φησί, μήτε ἄ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται». Ἐνταῦθα διαβάλλει αὐτοὺς, ὡς οὐκ εἰδότας τὸν*

αναφέρεται στην μη συνειδητοποίηση και μη πραγμάτωση του **τέλους** του Νόμου αλλά και της παραγγελίας του Π. που είναι η **αγάπη** κατεξοχήν στην οριζόντια αλλά και στην κάθετη διάστασή της¹³⁵. Το ρήμα σε αόριστο υποδηλώνει μια πράξη που πραγματώθηκε στο παρελθόν και αφορά και στη **συνείδηση την αγαθή** αλλά και **την πίστη την ανυπόκριτη**. Εν προκειμένω ο Π. χρησιμοποιεί ουσιαστικά το ελληνικό συνώνυμο του **ἀμαρτάνω**. Η αστοχία συνοδεύεται από **εκτροπή**¹³⁶. Προϋποτίθεται η διδασκαλία περί δύο οδών (Διαθ. Ασήρ 1.3-5· πρβλ. 6.4-5). Στον επίλογο (6, 21) καλείται ο ίδιος ο Τ. να **εκτρέπεται τὰς βεβήλους (α) κενοφωνίας και (β) ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως ἢν τινες ἐπαγγελόμενοι/ περὶ τὴν πίστιν ἡστόχησαν**. Ἐτσι το ρήμα **ἀστοχῶ** συνιστά την «τελευταία λέξη» της Α' Τιμ. Ο απόστολος των εθνών χρησιμοποιεί, όμως, πληθυντικό διότι η αγάπη προϋποθέτει τις τρεις συνιστώσες. Ἦδη στην Α' Κορ. (12-14) η ἔλλειψη της αγάπης, η οποία συνιστά την κορυφαία αρετή του τριπτύχου πίστις-ελπίς-αγάπη, αντιπαραβάλλεται προς τη γλωσσολαλία αλλά και τη γνώση.

τοῦ νόμου σκοπὸν, οὐδὲ τὸν καιρὸν μέχρι τίνος Κύριον αὐτὸν εἶναι ἐχρῆν. Πῶς οὖν, εἰ ἐξ ἀγνοίας, ἀμάρτημα τοῦτο λέγεις; Ὅτι οὐ διὰ τὸ θέλειν νομοδιδασκάλους εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὴ κατέχειν τὴν ἀγάπην τοῦτο ἔπαθον· ἄλλως δὲ καὶ ἡ ἀγνοία ἐκ τούτων ἐτέχθη. **Ὅταν γὰρ ἡ ψυχὴ πράγμασιν ἑαυτὴν ἐκδῶ σαρκικοῖς, πηροῦται αὐτῆς τὸ διορατικόν· ἐκπεσοῦσα δὲ τῆς ἀγάπης ἐμπίπτει εἰς φιλονεικίαν, καὶ πηροῦται τὸ τῆς διανοίας ὄμμα**. Ὁ γὰρ ὑπὸ τινος ἐπιθυμίας τούτων τῶν προσκαιρῶν κατεχόμενος, μεθύων τῷ πάθει, τῆς ἀληθείας οὐκ ἂν γένοιτο κριτῆς ἀδέκαστος. «Οὐκ ἴσασι, φησὶ, περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται». Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοὺς περὶ τοῦ νόμου φθέγγεσθαι, καὶ πολλὰ περὶ καθαρσίων καὶ τῶν ἄλλων τῶν σωματικῶν λέγειν. Καὶ ὁ Ἰώσηπος χρησιμοποιεῖ τὸ ἀστοχῶ με τὴν ἔννοια που το χρησιμοποιεῖ αργότερα ὁ Αντιοχεύς πατὴρ (Πόλ. 2. 159· 4.116· 5.61).

¹³⁵ Ὁ Εἰρηναῖος (5.2.3) ἐπισημαίνει **μήτε τῆς περὶ Θεὸν δόξης [...] ἀστοχήσωμεν, μήτε τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀγνοήσωμεν** (7.1127 Δ). Ὁ Μεθόδιος ἐπισημαίνει **ὅτι οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, ἴδια δυνάμει τὴν θεοσέβειαν ζητήσαντες ἡστόχησαν** (18. 405A). Στὴ Διαθ. Σολ. 18.28 τὸ ἀστοχῶ συνδέεται με τὴν ἀποτυχία ἀφίξης στον λιμένα καὶ τὸ ναυαγῶ (πρβλ. Κλήμ., Παιδ. 2.2 [8.424^A]). Στὴ Διδαχὴ 15.3 ἀκούγεται ἡ παραίνεση: **Ελέγχετε δὲ ἀλλήλους, μὴ ἐν ὀργῇ ἀλλ' ἐν εἰρήνῃ, ὡς ἔχετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ καὶ παντὶ ἀστοχοῦντι κατὰ τοῦ ἐτέρου, μηδεὶς λαλεῖτω μηδὲ παρ' ὑμῶν ἀκουέτω ἕως οὗ μετανοήσῃ** ἐνῶ στὴ Β' Κλήμ. 17. 7 **οἱ δὲ δίκαιοι εὐπραγήσαντες καὶ ὑπομείναντες τὰς βασάνους καὶ μισήσαντες τὰς ἡδυπαθείας τῆς ψυχῆς ὅταν θεάσωνται τοὺς ἀστοχήσαντας καὶ ἀρνησαμένους διὰ τῶν λόγων ἢ διὰ τῶν ἔργων τὸν Ἰησοῦν ὅπως κολάζονται δειναῖς βασάνοις πυρὶ ἀσβέστῳ ἔσονται δόξαν διδόντες τῷ Θεῷ αὐτῶν λέγοντες ὅτι ἔσται ἐλπίς τῷ δεδουλευκότι Θεῷ ἐξ ὅλης καρδίας**.

¹³⁶ Οἱ νεαρές χήρες στὸ 5, 15 ἐκτρέπονται ὀπίσω του Σατανά ἐνῶ στὸ Β' Τιμ. 4, 4 ἄλλοι ἀφοσιώνονται στὸς μύθους. Το ρήμα χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο (Μαγν. 11.1: **καὶ βεβαίως ὑπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν ἢς ἐκτραπήναι μηδενὶ ὑμῶν γένοιτο**) καὶ τὸν Ἰουστίνου (Διάλ. 8.2: **καὶ ἱκανοὶ [οἱ λόγοι τοῦ σωτήρος] δυσωπήσαι τοὺς ἐκτρεπομένους τῆς ὀρθῆς ὁδοῦ**) γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἀποστασία ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Πρβλ. Κλήμ. Στρωμ. 1. 17: **ἐκούσιος [...] ἢ [...] τῆς ἀληθείας ἐκτροπή**. Ἀθανάσιος, Ἐπ. Σεράπ. 1. 33 (26.605): **τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας**. Ὁ Ἰ. Χρυσόστομος σχολιάζει: **Οὐδὲν οὕτω λυμαίνεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὡς τὸ φιλίας καταφρονεῖν, καὶ μὴ μετὰ πολλῆς αὐτὴν κατορθοῦν τῆς σπουδῆς· ὡσπερ οὖν οὐδὲν πάλιν ὀρθοῖ, ὡς τὸ παντὶ σθένει μεταδιώκειν αὐτήν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Χριστὸς φησιν, «Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, πᾶν, ὃ ἐὰν αἰτήσωσι, λήψονται» καὶ πάλιν, «Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη.» Τοῦτο τὰς αἰρέσεις ἔτεκε πάσας. **Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ φιλεῖν τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἑαυτῶν, ἐφθόνουν εὐδοκιμοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ φθονεῖν ἐφιλάρχουν, ἐκ δὲ τοῦ φιλαρχεῖν αἰρέσεις ἔτεκον**. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος εἰπὼν, «Ἴνα παραγγείλης τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν,» καὶ τὸν τρόπον ὑφηγεῖται, καθ' ὃν τοῦτο γενέσθαι δυνατόν. **Τίς δ' οὖν οὗτός ἐστιν; Ἡ ἀγάπη.** Ὅσπερ οὖν ὅταν λέγῃ, «**Τέλος νόμου Χριστὸς**,» τουτέστι, συμπλήρωμα, καὶ τοῦτο ἐκείνων ἔχεται, οὕτως ἡ παραγγελία αὕτη ἐνέχεται τῇ ἀγάπῃ. **Τέλος ἰατρείας ὑγεία· ὥστε ὑγείας οὕσης, οὐ πολλῆς δεῖ κατασκευῆς· καὶ ἀγάπης οὕσης, οὐ πολλῆς δεῖ παραγγελίας**. Ἀγάπην δὲ ποῖαν φησὶ; **Τὴν εἰλικρινῆ, οὐ τὴν μέχρι ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ διαθέσεως, καὶ γνώμης καὶ τοῦ συναγεῖν,» Ἐκ καθαρᾶς, φησὶ, καρδίας» ἢτοι **περὶ πολιτείας φησὶν ὀρθῆς, ἢ περὶ γνησίας φιλίας**. Ποιεῖ γὰρ καὶ βίος ἀκάθαρτος σχίσματα· «**Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσων, μισεῖ τὸ φῶς.**» Ἔστι γὰρ φιλία καὶ ἡ τῶν φαύλων, οἷον καὶ λησταὶ ληστὰς φιλοῦσιν, καὶ ἀνδροφόνοι ἀνδροφόνους· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο ἀπὸ συνειδήσεως ἀγαθῆς, ἀλλ' ἀπὸ φαύλης, οὐδ' ἐκ καθαρᾶς καρδίας, ἀλλ' ἐξ ἀκαθάρτου, οὐδὲ ἐκ πίστεως ἀνυποκρίτου, ἀλλ' ἐπιπλάστου καὶ ὑποκεκριμένης. Πίστις γὰρ τὸ ἀληθὲς δείκνυσιν· ἀπὸ δὲ πίστεως εἰλικρινοῦς ἡ ἀγάπη τίκτεται· ὁ γὰρ ὄντως εἰς Θεὸν (PG 62.509.55).****

Με τη **ματαιολογία** (η οποία ουσιαστικά συμπυκνώνει σε ένα ουσιαστικό την *ετεροδιδασκαλία*, τους μύθους και τις *απέραντες* γενεαλογίες των στ. 3-4)¹³⁷ δεν εννοείται απλώς το φληναφεί κάποιος περί *ματαιών* (Τιτ. 1, 10) και να τυρβάζει περί αυτών. Ως **μάταια** θεωρούνται τα ειδωλολατρικά στοιχεία, άρα τα βέβηλα (πρβλ. 6, 21). Στο Ησ. 32, 6 τονίζεται ότι *ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει τοῦ συντελεῖν ἄνομα καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν τοῦ διασπεῖραι ψυχὰς πεινώσας καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιῆσαι*. Και στην αλεξανδρινή *Σοφία Σολομώντος* απογυμνώνεται η ανοησία ὅσων θεωρούν ότι καταδικάζουν τον δίκαιο σε θάνατο/αφανισμό διότι αγνοούν την τελική κρίση: *¹⁴ ἄρεστή γὰρ ἦν Κυρίῳ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἔσπευσεν ἐκ μέσου πονηρίας οἱ δὲ λαοὶ ἰδόντες καὶ μὴ νοήσαντες, μηδὲ θέντες ἐπὶ διανοίᾳ τὸ τοιοῦτο ¹⁵ ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ καὶ ἐπισκοπῇ ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ ¹⁶ κατακρινεῖ δὲ δίκαιος καμῶν τοὺς ζῶντας ἀσεβεῖς καὶ νεότης τελεσθεῖσα ταχέως πολυετὲς γῆρας ἀδίκου ¹⁷ ὄψονται γὰρ τελευτην σοφοῦ καὶ οὐ νοήσουσιν τί ἐβουλεύσατο περὶ αὐτοῦ καὶ εἰς τί ἤσφαλίσατο αὐτὸν ὁ Κύριος (4, 14-17)*.

7 Ενώ αυτοί ισχυρίζονται ότι είναι ραβίνοι-διδάσκαλοι του Νόμου που καταπολεμά την ειδωλολατρία, ουσιαστικά αυτήν προάγουν με τους μύθους και τις γενεαλογίες. Εν προκειμένω, ὅπως επισημαίνει ο Νικολακόπουλος, χρησιμοποιείται η ρητορική ειρωνεία: *το υποτονικά σαρκαστικό «θέλοντες εἶναι» ἔχει καθαρὰ λοιδορικό καὶ δηκτικὸ χαρακτήρα*¹³⁸. Δεν κατανοούν ὅμως ούτε αυτά τα οποία χρησιμοποιούν στον λόγο τους και μελετούν στις Γραφές¹³⁹ ούτε αυτά τα οποία **διαβεβαιώνουν** (ομιλούν μετά πάσης βεβαιότητος) ὡσάν να είναι πραγματικές πραγματικότητες/πίστεις ενώ είναι ματαιολογία¹⁴⁰. Αντιθέτως σύμφωνα με το Παρ. 16, 23 *καρδία σοφοῦ νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος ἐπὶ δὲ χεῖλεσιν φορέσει ἐπιγνωμοσύνην* (πρβλ. 1, 6). Σημειωτέον ότι ο ὅρος *νομοδιδάσκαλος* δεν απαντά αλλού στην πρωτοχριστιανική γραμματεία παρά μόνον στον Λουκά (Λκ. 2, 46· 5, 17· Πρ. 5, 34 [Γαμαλιήλ *τίμιος παντὶ τῷ λαῷ*]) και στον Ειρηναίῳ (1.3.2)¹⁴¹. Επίσης για πρώτη φορά στην Α' Τιμ. χρησιμοποιείται λέξημα νοητικό (νοέω), το οποίο χρησιμοποιείται στο Ρωμ. 1-2 για να περιγράψει την μεταπτωτική ζόφωση του ανθρώπου (πρβλ. Μκ. 7, 18· Μτ. 15, 17 [εντολὲς διαιτητικῆς καὶ καθαρτικῆς χαρακτήρα])¹⁴². Αντιθέτως ο Π. με τη διατύπωση *πιστὸς ὁ λόγος* στις ΠΕ πιστοποιεῖ αλήθειες χριστολογικές και σωτηριολογικές για ὅλη την οικουμένη. Με το *θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι* ουσιαστικά ταλανίζεται και η φιλοδοξία των αιρετικῶν¹⁴³. Ἄλλωστε ο ἀπόστολος των εθνῶν ὅπως και ο Τιμόθεος ἐγίναν ἀπόστολοι κατόπιν του θελήματος του Θεοῦ ἀλλὰ και του Πνεύματος ἔχοντας πάντα την *ἐπίγνωση* ότι εἶναι οἱ *πρῶτοι των αμαρτωλῶν*.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ που ἐξάγεται ἀπὸ το ὑπὸ ἐξέτασιν κείμενο εἶναι η ἐφεση των αιρετικῶν στο να ομιλοῦν/να διδάσκουν γεγονὸς που αντιπαράθεται ἐμμέσως προς τον σκοπὸ της χριστιανικῆς ὑπαρξης που εἶναι η ἀγάπη (Τιτ 1, 16: *Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται, βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι*). Η *ολοκληρωτικὴ* ἀγνοια των αιρετικῶν, η ὁποία αποδίδεται ἐμφατικά με το *μῆτε/μῆτε* (πρβλ. Μτ. 5, 25· 11, 18· Πρ. 23, 12· 27, 20· Β' Θεσ. 2, 2) δεν εἶναι ταυτόσημη ἐκείνης του Π. κατὰ την προ Χριστοῦ ἐποχὴ του.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο το γεγονὸς ότι ο Ωριγένης θεωρεῖ ότι το συγκεκριμένο χωρίο ἐφαρμόζεται στην παρότρυνση του Πέτρου στο ὅρος της Μεταμορφώσεως *καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὡδε εἶναι* η ὁποία, ὅμως, δεν κατανοεῖ την ἀγάπη του Ἰησοῦ για το ἀνθρώπινο γένος: *ἀλλ' ἐπεὶ ἡ ἀγάπη οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, τὸ νομιζόμενον τῷ Πέτρῳ καλὸν οὐ πεποίηκεν ὁ Ἰησοῦς· διὸ καταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ ὄρους πρὸς τοὺς μὴ*

¹³⁷ Πολύκαρπος, *Φιλ.* 2.1· Πλούταρχος, *Ηθικά* 6-7^Α.

¹³⁸ Νικολακόπουλος, *Επὶ ψεῖς της «παυλείου» ρητορικῆς* 137.

¹³⁹ Οι Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 82 παρατηροῦν ότι το λέγω στο Β' Τιμ. 2, 7 ἀναφέρεται σε ὅσα ἔχουν προγραφῆ (πρβλ. Μκ. 13, 14. Μτ. 24, 15).

¹⁴⁰ Βλ. *βέβηλος* Α' Τιμ. 1, 9· 4, 7· 6, 20· Β' Τιμ. 2, 16· *ἀνωφελῆς, μάταιος* (Τιτ. 3, 9)· *ἀπαίδευτος* (Β' Τιμ. 2, 23)· *γραῶδης* (Α' Τιμ. 4, 7)· *ἐντολὴ ἀνθρώπων* (Τιτ. 1, 14). Για τον Ωριγένη παράδειγμα ἀνθρώπου που δεν νοοῦσε αυτά τα ὁποία ἔλεγε ἦταν ο Καϊάφας, ο ὁποῖος ὅμως σύμφωνα με το Ιω. 11, 51 προφητεύει ἀληθῆ (*Εἰς το Κατὰ Ἰωάννη* 15).

¹⁴¹ Πρβλ. Κλήμης, *Στρωμ.* 7.3· Ωριγένης, *Εἰς το Κατὰ Ἰωάννη* 28.20.

¹⁴² Ray Van Neste, *Cohesion and Structure* 78.

¹⁴³ Πρβλ. *Ουαί* του Μτ. 23, 2 κε. ὅπου ὅμως τονίζεται η ἀσυνέπεια λόγων και πράξεων.

δυναμένους αναβῆναι ἐπ’ αὐτὸ καὶ ἰδεῖν αὐτοῦ τὴν μεταμόρφωσιν, ἵνα κἂν ὁποῖον χωροῦσιν αὐτὸν ἰδεῖν θεωρήσωσι. **δικαίου τοίνυν ἐστὶ καὶ «τὴν μὴ τὰ ἑαυτῆς ζητοῦσαν ἀγάπην» ἔχοντος ἐλεύθερον μὲν εἶναι ἐκ πάντων, πᾶσι δὲ αὐτὸν δουλώσαι τοῖς κάτω, ἵνα τοὺς πλείονας αὐτῶν κερδήσῃ.** εἶποι δ’ ἂν τις πρὸς τὰ ἀποδεδομένα περὶ ἐκστάσεως καὶ ἐνεργείας πνεύματος χείρονος εἰς τὸν Πέτρον περὶ τοῦ μὴ εἰδῶς ὃ λέγει, μὴ προσιέμενος ἐκείνην τὴν διήγησιν, ὅτι παρὰ τῷ Παύλῳ «τινὲς θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι οὐκ οἶδασι περὶ ὧν λέγουσιν», ἀλλ’ ὅτι μὴ τρανοῦντες τὴν φύσιν τῶν λεγομένων, μηδὲ νοοῦντες αὐτῶν τὸ βούλημα διαβεβαιοῦνται περὶ ὧν οὐκ ἴσασι. τοιοῦτόν τι ἐπεπόνθει καὶ ὁ Πέτρος· μὴ καταλαβὼν γὰρ τί τὸ καλὸν περὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰησοῦν οἰκονομίας καὶ τῶν ὀφθέντων ἐν τῷ ὄρει Μωσέως καὶ Ἡλίου, λέγει τὸ «καλὸν ἐστὶν ἡμᾶς ὧδε εἶναι καὶ τὰ ἐξῆς», μὴ εἰδῶς ὃ λέγει· οὐ γὰρ ἤδει τί ἐλάλει (Μκ. 9, 6). καὶ γὰρ εἴπερ σοφὸς «νοήσει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος, ἐπὶ δὲ χεῖλεσι φορεῖ τὴν ἐπιγνωμοσύνην, ὃ μὴ οὕτως ἔχων οὐ νοεῖ τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος» (Παρ. 16, 23) οὐδὲ συνίησι τῆς φύσεως τῶν ὑπ’ αὐτοῦ λεγομένων.

2.2 Η ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ «ΣΤΡΑΤΙΩΤΗ» ΤΙΜΟΘΕΟ

¹⁸ Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι, τέκνον Τιμόθεε,
κατὰ τὰς προαγούσας ἐπὶ σὲ προφητείας,

ἵνα στρατεύσῃ¹⁴⁴ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν
¹⁹ ἔχων **πίστιν** καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν,
ἣν τινες ἀπώσαμένοι περὶ τὴν **πίστιν** ἐναυάγησαν,

²⁰ ὧν ἐστὶν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος,
οὓς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ,
ἵνα παιδεύωσιν **μὴ βλασφημεῖν**.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Β' Τιμ. 1, 12- 2, 4: ¹² Δι' ἣν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάσχω·

ἀλλ' οὐκ ἐπαισχύνομαι,

οἶδα γὰρ ὃ **πεπίστευκα**

καὶ πέπεισμαι ὅτι δυνατὸς ἐστὶν **τὴν παραθήκην μου** φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

¹³ Ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαίνοντων λόγων

ὧν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

¹⁴ **τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν.**

¹⁵ Οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστὶν Φύγελος καὶ Ἐρμογένης.

¹⁶ Δῶν ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ὀνησιφόρου οἴκῳ,

ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξεν καὶ τὴν ἄλυσίν μου οὐκ ἐπαισχύνθη,

2, 1: Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,

² καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων,

ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις,

οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἐτέρους διδάξαι.

³ Συγκακοπάθησον ὡς καλὸς στρατιώτης Χριστοῦ Ἰησοῦ.

⁴ οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις,

ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ.

1. Στην παρούσα ενότητα, η οποία κατακλείει την εισαγωγή/το προοίμιο στην επιστολή, ο αποστολέας μεταπηδά από το εγώ στο εσύ. Ενώ στην προηγούμενη περικοπή η θεματολογία περιστρεφόταν γύρω από τη σχέση του τέως βλάσφημου αλλά νυν διακόνου Π. με τον Ι. Χριστό, πλέον εστιάζεται στη σχέση του **πεπιστευμένου** Π. με τον **διάκονο** Τιμόθεο (ο οποίος

¹⁴⁴ □ –ευση κ* D* Ψ 1175 pc; Cl | στρατεύῃ κ² A D² F G H 33. 1739. 1881^{vid} M.

οφείλει να έχει πίστιν). Αυτός που έχει λάβει την επιταγή του Κυρίου, απευθύνεται στο γνήσιο τέκνο του για να του παραδώσει emphaticά **ταύτην τὴν παραγγελία** ως **παρα(κατα)θήκη**. Πρόκειται για «θησαυρό» που παραδίδεται *τῇ τε πίστει* προς φύλαξη προκειμένου και πάλι να *αποδοθεί/εκπισθεί* τον προκαθορισμένο καιρό στον παρακατατιθέμενο ή σε κάποιον που έχει ορίσει εκείνος με διαθήκη¹⁴⁵. Δεν αφορά άμεσα στη στάση του απέναντι στους νυν βλάσφημους αιρετικούς¹⁴⁶ αλλά το να λειτουργεί ως καλός στρατιώτης. Συνεπώς αυτός (ο Π.), ο οποίος κλήθηκε να λειτουργήσει ως *υποτύπωσις* (= υπόδειγμα μεταστροφής), παραδίδει και μέσω της επιστολής (και ιδίως των κεφαλαίων που ακολουθούν) *ύγιαίνοντες λόγους* προς **υποτύπωσιν**¹⁴⁷. Με τη σειρά του ο νεαρός Τιμόθεος καλείται να γίνει ο ίδιος *τύπος* και φορέας παράδοσης της παύλειας διδασκαλίας (4, 12· Τιτ. 2, 7).

2. Εάν στην προηγούμενη ενότητα ο Π. εξήρε τη δική του μεταστροφή όταν και ο Θεός του εμπιστεύθηκε επίσης μια παρα(κατα)θήκη, ήτοι το *ευαγγέλιο της δόξης*, σε αυτή την ενότητα υπενθυμίζει τη καθιέρωση του Τιμόθεου στη δική του διακονία μέσω **προφητειών** τις οποίες προφανώς ενέπνευσε το *ενοικούν* στον Π. και τους χαρισματούχους *πύρινο* Πνεύμα (α) *της δυνάμεως* και (β) *της αγάπης* και (γ) *του σωφρονισμού* (Β' Τιμ. 2, 14· πρβλ. 1, 6-7). Αυτές οι προφητείες συνδέονται κατεξοχήν με τη **στράτευση** του νεαρού Τιμόθεου¹⁴⁸. Στην επόμενη ενότητα που απευθύνεται και πάλι προσωπικά στον παραλήπτη, απαντά παραίνεση **για άθληση** (4, 8), η οποία (άθληση) συνδεόταν επίσης με την ετοιμότητα για τον πόλεμο. Σημειωτέον ότι στον ελληνορωμαϊκό κόσμο η στράτευση κάθε άρρενος εφήβου συνιστούσε επισφράγιση της ωρίμανσης και πεδίο στο οποίο κατεξοχήν ο *γνήσιος υιός* μιας οικογένειας επεδείκνυε τις αρετές και την παιδεία που είχε δεχθεί κατά τα προηγούμενα έτη κατεξοχήν από τον πατέρα και τους παιδαγωγούς του¹⁴⁹. Ιδιαίτερα πριν τη διεξαγωγή κάποιας μάχης ζητούνταν προφητείες και χρησμοί (*auspicia*) οι οποίοι προδίκαζαν το τέλος και ενθάρρυναν τους στρατευόμενους¹⁵⁰. Το γενικότερο κλίμα που δημιουργείται από την χρήση του όρου *παραγγελία*, την επανάληψη της ρίζας *στρατ**, του *άπωθεῖν* αλλά και του *ναυαγίου* παραπέμπει τον ακροατή σε έξοδο σε μάχη και σε καθοδήγηση την οποία επιτελεί ένας πατέρας - στρατηγός.
3. Στην υπό εξέταση ενότητα ο Τιμόθεος μετά το παράδειγμα προς μίμηση που του προτάθηκε στην προηγούμενη ενότητα και ταυτίζεται με τον Π., έρχεται αντιμέτωπος με συγκεκριμένα παραδείγματα προς αποφυγήν. Πρόκειται για πρόσωπα τα οποία αν και αντίστροφα από τον Π. ήταν προηγουμένως στην Εκκλησία, κατόπιν ένεκα κακής συνειδήσεως *ναυάγησαν* αναφορικά με την πίστη. Ενώ στην προηγούμενη ενότητα υπογραμμίστηκε ο πλούτος της

¹⁴⁵ J.H. Moulton and G. Milligan, *The Vocabulary of the Greek Testament Illustrated from the Papyri and other Non-Literary Sources* London 1914 483. Πρβλ. Πλούταρχος, *Αντώνιος* 16: *οὗτος εὐθύς Ἀντώνιον ὡς δὴ πατρῶον φίλον ἀσπασάμενος, τῶν παρακαταθηκῶν ἐμέμνητο· καὶ γὰρ ὤφειλε Ρωμαίων ἐκάστῳ δραχμὰς ἑβδομήκοντα πέντε δοῦναι, Καίσαρος ἐν ταῖς διαθήκαις γράψαντος. 21: ἀλλὰ καὶ παρὰ ταῖς Ἑστιάσι πυθόμενοι παρθένους παρακαταθήκας τινὰς κείσθαι καὶ ξένων καὶ πολιτῶν, ἔλαβον ἐπελθόντες. Ενίστε η παραθήκη απέδιδε τα χρήματα τα οποία δίνονταν στον Θεό για να ελευθερωθεί ένας δούλος ή ως ενέχυρο/ασφάλεια. Ο Ωριγένης (*Διάλεκτος προς Ηρακλείδαν* 7) διακρίνει την παρακαταθήκη από το δῶρο ή την παράδοση. Βλ. Lampe, *Lexicon* 1017.*

¹⁴⁶ Ray Van Neste, *Cohesion and Structure* 82.

¹⁴⁷ Τιτ. 2, 6-8: *Τοὺς νεωτέρους ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν περὶ πάντα, σεαυτὸν παρεχόμενος τύπον καλῶν ἔργων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀφθορίαν, σεμνότητα, ὁ λόγον ὑγιῆ ἀκατάγνωστον, ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπήῃ μηδὲν ἔχων λέγειν περὶ ἡμῶν φαῦλον.*

¹⁴⁸ Ο Παπαδόπουλος, *Αι Ποιμαντικά* 10, διακρίνει μεταξύ προφητειών-προρρήσεων υπό των προφητών κατά τον χρόνο της χειροτονίας και προφητειών-συμβουλών που δόθηκαν από τον Π. οι οποίες ίσως είναι πολλές επειδή δόθηκαν σε διαφορετικές περιστάσεις: όταν ο Τ. προσελήφθη εις μαθητήν, όταν περιετμήθη και όταν χειροτονήθηκε. Δεν αποκλείεται όμως προρρήσεις και συμβουλές να ταυτίζονται καθώς και στην Α' Τιμ. οι συμβουλές συνδυάζονται με προρρήσεις του Πνεύματος αναφορικά με τις έσχατες μέρες (πρβλ. 4, 1).

¹⁴⁹ John Lennard Friend, *The Athenian Ephebeia in the Lycurgan Period: 334/3 – 322/1 B.C. B.A. (Hons), B.Sc., M.A. Dissertation Texas at Austin August 2009* 171-7.

¹⁵⁰ F. Tóth, *Der himmlische Kult. Wirklichkeitskonstruktion und Sinnbildung in der Johannesoffenbarung*, ABG 22. Leipzig 2006, 75-77.

μακροθυμίας του Κυρίου που διορίζει ως έμπιστο οικονόμο τον κατεξοχήν υβριστή του, σε αυτή σε «πρώτη ανάγνωση» ο ελεηθείς από Αυτόν λειτουργεί αντίστροφα: δύο «επώνυμοι» αιρετικοί παραδίδονται από τον μεταστραφέντα Π. στον Σατανά¹⁵¹ προκειμένου να **παιδευθούν** να μη βλασφημούν. Τα παραδείγματα, θετικά και αρνητικά, και ιδίως η λειτουργία του πατέρα/σωφρονιστή ως προτύπου όσων διδάσκει, διεδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο και στον συμβουλευτικό λόγο αλλά και γενικότερα στην παιδεία/αγωγή. Αυτή δεν επικεντρωνόταν μόνον στη σωματική εξάσκηση αλλά και στην ευσέβεια των θεών, τη σωφροσύνη του ασκούμενου νέου, την ευταξία και τη φιλοτιμία¹⁵².

4. Αντίθετα προς την πάγια τακτική του αποστόλου των εθνών στις πρωτοπαύλειες οι αιρετικοί κατονομάζονται. Πρόκειται για τους Υμέναιο και Αλέξανδρο (όχι ο Φιλητός της Β' Τιμ. 2, 17). Τα ονόματά τους δεν φαίνονται να έχουν συμβολικό χαρακτήρα ούτε να βρίσκονται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς το όνομα Τιμόθεος. Σημειωτέον ότι ως **βλασφημία** δεν εννοείται κάποια χριστολογική αίρεση η οποία αμφισβητεί την **κυριότητα/θεότητα** του Ιησού αλλά μάλλον η πεποίθηση ότι η ανάσταση των πιστών ήδη έχει πραγματοποιηθεί αλλά και το γεγονός ότι με όλη τη δράση τους οι συγκεκριμένοι αιρετικοί αντίκεινται και «δυσφημούν» το **οικουμενικό** παύλειο κήρυγμα. Αντί έγερσης ο σ. ομιλεί για ναυάγιο στην άβυσσο και αστοχία, γεγονότα που σχετίζονται με εμπειρίες στο πεδίο της μάχης. Το τραγικό είναι, όπως διαπιστώνεται από τη μνεία του Υμέναιου και στην Α' και στη Β' Τιμ. (γεγονός που σημαίνει ότι αυτός έμεινε αμετανόητος) ότι συνεχώς **προκόπτουν** αν και αυτό ουσιαστικά γίνεται *ἐπὶ τὸ χεῖρον* (3, 13) αφού ο λόγος τους ως *γάγγραινα νομὴν ἔχει*. Σε κάθε περίπτωση τα ονόματά τους δεν συγκαταλλέγονται από τον Ειρηναίο στους γνωστικούς του 2^{ου} αι. μ.Χ. γεγονός παράδοξο αν οι ΠΕ γράφτηκαν τότε.
5. Τελικά με τον τελευταίο στίχο του κεφ. 1 υπογραμμίζεται η **αυθεντία** του αποστολέα διδασκάλου (κήρυκα όχι του νόμου πλέον αλλά της οικονομίας), η δραστική ενέργεια του λόγου του άρα και το κύρος όσων πρόκειται εν συνεχεία να **παρακαλέσει**. Αυτός λειτουργεί εν προκειμένω και ως ώριμος σε ηλικία **σωφρονιστής** ή **στρατηγός** του νεαρού μαθητή του αλλά και όπως δρούσαν οι κορυφαίοι προφήτες της Π.Δ. και της Κ.Δ. (Σαμουήλ [Α' Βασ. 15, 22-23], Νάθαν [Β' Βασ. 12, 9], Ηλίας [Δ' Βασ. 1, 3-6. 6, 16] Ησαΐας [39, 3-8])¹⁵³. Για κανέναν ραβίνο της εποχής του Π. δεν σώζεται παρόμοια εξουσία παράδοσης υπεναντίων στον αντικείμενο. Ουσιαστικά οι ίδιοι οι αιρετικοί απωθώντας την συνειδηση εξέθεσαν τους εαυτούς τους στα πονηρά πνεύματα. Πλέον ο Π. προφανώς μέσω της εξουσίας του ευαγγελίου ως νέος Μωυσής τους παραδίδει στον Σατανά για να βιώσουν το αληθινό του ποιόν. Έτσι θα κατανοήσουν οι άλλοι ότι η ανάσταση και η μετάβαση στην καινή πολιτεία δεν έχει ακόμη πραγματοποιηθεί. Αν και η κρίσιμη νίκη επιτεύχθηκε με την πρώτη επιφάνεια του Χριστού, η εσχατολογική μάχη αντιθέτως μαίνεται.
6. Από την άλλη πλευρά εξαιρείται το γεγονός ότι **κανείς δεν έχει οριστικά απολεσθεί**. Στην Τιμ. μετά από δύο νουθεσίες ο προϊστάμενος οφείλει να **παρατείνεται** *εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἀμαρτάνει ὡν αὐτοκατάκριτος* (Τιμ. 3, 11). Στην Α' Τιμ. οι αιρετικοί, οι οποίοι έχουν ναυαγήσει (υποστεί δηλ. μη ανστρέψιμη καταστροφή) παραδίδονται υπό την κυριαρχία του Σατανά προκειμένου να παιδευθούν να μη βλασφημούν και τελικά να σωθούν. Η αμέσως επόμενη **πράκλιση** ξεκινά με την παρότρυνση για προσευχή και δη ευχαριστία χάριν των πάντων, άρα και των αιρετικών αφού ο Θεός επιθυμεί τη λύτρωση όλων. Ο ίδιος ο Π. χρημάτισε βλάσφημος αλλά ένεκα του ελέους μεταστράφηκε σε διάκονο του ευαγγελίου. Αντιθέτως ο **καταρτισμένος** Τιμόθεος δεν είχε τέτοια εμπειρία αφού γνωρίζει *ἐκ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα* (Β' Τιμ. 3, 15). Ίσως κινδυνεύει αγωνιζόμενος υπέρ της ορθοδοξίας να εκτραπεί και ο ίδιος σε παγίδες εξ αριστερών αλλά και εκ δεξιών, ήτοι σκλήρυση ένεκα του

¹⁵¹ Ο ίδιος ο Παύλος, αν και θεώρησε αποκαλύψεις, παραδόθηκε από τον Κύριο (όπως και ο Ιώβ 2, 6 κε.) σε άγγελο Σατάν προκειμένου να βιώσει τη δύναμη/χάρη του Κυρίου μέσω του σκόλωπα τῆς σαρκός (Β' Κορ. 12, 7: ασθένειες [οφθαλμοί Γαλ. 4, 13-15; κεφαλγίες-ημικρανίες; διώξεις; Γαλ. 6, 17- Β' Κορ. 11, 21-33 12, 10], πειραστές άνθρωποι Α' Τιμ. 1, 20 2, 17).

¹⁵² Friend, *The Athenian Ephebeia* 161-172.

¹⁵³ David R. McCabe, *How to Kill Things with Words: Ananias and Sapphira under the Apostolic-Prophetic Speech-Act of Divine Judgment (Acts 4:32-5:11)*, PhD diss. University of Edinburgh, 2008, 145 κε..

ασυμβίβαστου αγώνα υπέρ της ορθοδοξίας. Γι' αυτό και στη Β' Τιμ., όπου επίσης ακούγεται η πρόσκληση για επιστράτευση, διατυπώνεται η εξής παράδοση παρότρυνση: *Δούλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι*¹⁵⁴ ἀλλὰ ἤπιον εἶναι πρὸς πάντας (!) διδασκτικόν, ἀνεξίκακον, ἐν πραύτητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, **μήποτε δώῃ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα** (2, 24-26). Η διαφορά του αγώνα του Π. προς τον οποίο καλεῖται να συστρατευθεῖ και ο Τιμόθεος προς τον κουμρανικό πόλεμο των υιών του φωτός εναντίον αυτών του σκότους όπου δεσπόζει το μίσος για τους ακαθάρτους είναι σαφής.

7. Ενώ στις πρωτοπαύλειες επιστολές (Α' Θεσ. 5, 7-10· Ρωμ. 6, 19-22· 13, 12) η στρατευομένη διάσταση της Εκκλησίας συνδέεται κατεξοχήν με την εγρήγορση/τη νήψη ενόψει της αιφνίδιας ἔλευσης του Κυρίου ως κλέπτη (πρβλ. Β' Πέ. 3, 10· Αποκ. 3, 3), εν προκειμένω η στράτευση απαιτεῖ κατεξοχήν **πίστη** (= ἀπόλυτη εμπιστοσύνη, προσήλωση) και κυρίως **αγαθή συνείδηση**. Στον πυρήνα της υπό εξέταση ενότητας διακηρύσσεται ὅτι ὅταν ἡ καλή συνείδηση *απλωθεῖται* (= εκ περιφρονήσεως αποκρούεται, αποτινάσσεται απ' ἑαυτοῦ)¹⁵⁵ και εἶναι καυτηριασμένη, σκλάβια φιλαργυρίας και φιλοδοξίας¹⁵⁶, οδηγεί σε **ναυάγιο περὶ τὴν πίστη** (ἡ ὁποία ἀπὸ τον Π. ταυτίζεται με τὴν **ἀλήθεια**¹⁵⁷) και προφανῶς σε ἀπώλεια. Ὅπως εὐστοχα υπογραμμίζει ο Παπαδόπουλος¹⁵⁸, ἰδίως για τον ποιμένα ἡ πίστη και ἡ συνείδηση εἶναι ὅ,τι για το πλοῖο το πηδάλιο και ἡ ἄγκυρα: ἡ ἔλλειψις αυτών αναπόφευκτα οδηγεί στο ναυάγιο. Ἄρα ἡ στρατεία εἶναι *καλή* ὅταν ὑπάρχει ἡ συνείδηση. Ὅπως ἤδη υπογραμμίσθηκε στο 1, 5, ὡς *συνείδησις* εννοοῦνται τα βαθύτερα κίνητρα που ὠθοῦν στην πίστη ἡ ὁποία μπορεί να εἶναι εἴτε υποκριτική (πρβλ. *μόρφωσιν/εξωτερικὸ σχῆμα ευσεβείας*: Β' Τιμ. 3, 5) εἴτε ἀνυπόκριτη (= ἀκατηγόρητη, πλήρης, τελεία). Στη Β' Τιμ. ἡ στρατεία συνδέεται με το *κακοπάθησον/* τὴν μη εμπλοκή στις *πραγματείες* του βίου προκειμένου να ἀρέσει ο στρατιώτης στον στρατολόγο ο ὁποῖος δεν ταυτίζεται με τον Π. ἀλλὰ τον Θεό.
8. Στην υπό εξέταση ἐνότητα **δεν προσδιορίζεται ο εχθρός**. Στο Εφ. 6 ο εσχατολογικὸς πόλεμος ἀφορᾷ μόνον σε πονηρὰ πνεύματα και ὄχι στους ἀσεβεῖς και τα ἔθνη (ὅπως συνέβαινε στο Κουμράν) ἐνῶ συνδυάζεται με ἀναφορά στον *ιερό γάμο*¹⁵⁹. Στις ΠΕ ἡ μάχη ἐν *ὑστέροις/χαλεποῖς καιροῖς* (πρβλ. Β' Τιμ. 3, 1) διεξάγεται ἐναντίον ἐτεροδιδασκάλων οἱ ὁποῖοι ἀν και κινοῦνται μέσα στον χώρο της Εκκλησίας ἐμπνέονται ὁμως ἀπὸ τους δαίμονες. Μάλιστα στη Β' Τιμ. οἱ αἰρετικοὶ παρομοιάζονται με τους μάγους του Φαραώ, Ἰαννῆ και Ἰαμβρῆ, κάτι που συνεπάγεται ὅτι ο Π. ἀλλὰ και ο Τιμόθεος «ταυτίζονται» με τον Μωυσῆ ἀν και ο σ. στο κείμενο ὡς ἀντίπαλον δέος ἐναντι των αἰρετικῶν προβάλλει *ἡ ἀλήθεια* (3, 8). Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για τον αγώνα που προηγείται της *Εξόδου*. Σημειωτέον, ὁμως, ὅτι ο Τιμόθεος σε μια ἐπιστολή που θέλει να του προσδώσει αὐθεντία, δεν εικονίζεται ὡς στρατηγὸς ἢ αξιωματοῦχος ὅπως συμβαίνει ἀντιθέτως στα *υπομνήματα*, ἀλλὰ ὡς **ἀπλὸς στρατιώτης**. Ἐπίσης δεν προβάλλεται **ὡς ἀποκλειστικὸς διάδοχος του ἀποστόλου των ἐθνῶν** ὅπως συνέβη με τα ζεύγη Μωυσῆς-Ἰησοῦς Ναυῆ, Ἡλίας-Ἐλισσαῖος, Δαυὶδ-Σολομών.
9. Προκαλεῖ ἐντύπωση ὅτι ο ὅρος ἀλλὰ και ἡ ἐννοία της *παραθήκης* ἀπουσιάζουν ἐντελῶς ἀπὸ τὴν Τιμ., ὅπου ἐπίσης δεν χρησιμοποιοῦνται οἱ μεταφορές/εἰκόνες του στρατιώτη, του ἀθλητῆ και του γεωργού. Ἀντιθέτως ἀπαντοῦν στη Β' Τιμ., ὅπου ὁμως ὑπάρχει ἐντονότερα ἀπὸ τὴν Α' Τιμ. ἡ ἔξαρση του πάθους/μαρτυρίου χάριν της μαρτυρίας και ο προσανατολισμὸς προς τὴν ἡμέρα του Κυρίου ἡ ὁποία και θα δικαιώσει τον ἀγωνιστῆ. Σημειωτέον ὅτι στη Β' Τιμ. συναντᾷ κάποιος πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα με τὴν πρώτη, ὅπως τὴν παρακίνηση του Τιμόθεου προς τὴν ὀρθὴ διδασκαλία και τὴν καταδίκη αυτών που ἐξέπεσαν αὐτῆς: **τάς δὲ βεβήλους**

¹⁵⁴ Το παράδοξο ἐγκέται στο γεγονός ὅτι στις ΠΕ ο Τιμόθεος παροτρύνεται σε αγώνα/μάχη.

¹⁵⁵ Το *ἀπλωθῶ* ἐκτός των ἄλλων σημασιῶν εἶναι και κέλευσμα ναυτικὸ/στρατιωτικὸ για ἀπομάκρυνση της πρῶρας του ἐφορκίου (ισοδύναμο με το *ἀβάρα*).

¹⁵⁶ Αὐτό ἐξάγεται ἀπὸ τὴ βούλησή τους να εἶναι νομοδιδάσκαλοι ἀλλὰ και ὅπως κατεξοχήν θα ἀποδειχθεῖ και στο κεφ. 6.

¹⁵⁷ Πρβλ. Β' Τιμ. 2, 18: **περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν**.

¹⁵⁸ *Αἱ Ποιμαντικαί* 11.

¹⁵⁹ Πρβλ. Σ. Δεσπότη, Ο σκοπὸς Συγγραφῆς και ἡ ρητορική Στρατηγική της *Προς Εφεσίους. Ἐπιστημονική Ἐπιθεώρηση του Μεταπτυχιακοῦ Προγράμματος «Σπουδές στην Ὀρθόδοξη Θεολογία»* 2 (2012) 151-200.

κενοφωνίας περίστασο. Ἐπί πλεῖον γάρ προκόψουσιν ἀσεβείας, καί ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομήν ἔξει. Ὡς ἔστιν Ὑμέναιος καί Φιλητός, οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγενῆσθαι, καί ἀνατρέπουσι τὴν τινῶν πίστιν (Β' Τιμ. 2, 16-18)¹⁶⁰.

ΑΝΑΛΥΣΗ

18 Το **ταύτην τὴν παραγγελίαν** δεν εἶναι σαφές εἰς ἀνακαλεί (α) τὴν περικοπή 1, 3-12 (καταπολέμηση αἰρετικῶν) ἢ (β) ὅτι ἀκολουθεῖ στο 1, 18-20 (καλὴ στρατεία τοῦ Τιμόθεου) ἢ εἰάν (γ) ἀναφέρεται σε ὅλες τὶς ὁδηγίες τῆς ἐπιστολῆς¹⁶¹. Ὁ Ray Van Neste¹⁶² στηριζόμενος στο ὅτι το παραγγέλλω ἀπαντᾷ καὶ στο 1, 3 ἀλλὰ καὶ σε ἄλλους κοινούς «δείκτες» (1, 5: *συνειδήσεως καὶ πίστεως ἀγαθῆς* // 1, 19: 1, 6// 1, 19) τάσσεται ὑπὲρ τῆς πρώτης ἀπόψεως καθὼς καταδεικνύεται δομικὴ παραλληλότητα μεταξύ 1, 5-7 καὶ 1, 18-20 οἱ ὁποῖες καὶ λειτουργοῦν ὡς Συμπερίληψη στὴν ευρύτερη συνάφεια 1, 5-20. Θεωρῶ ὅτι πρωτίστως το **ταύτην τὴν παραγγελίαν** ἀναφέρεται στὴν προτροπὴ γιὰ καλὴ στρατεία, ἡ ὁποία περιλαμβάνει καὶ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν αἰρετικῶν καὶ μετὰ τὴν σειρά τῆς μάλλον ἀνακαλεῖ τὴν νοουθεσίαν τοῦ Τιμόθεου κατὰ τὴ συγκλονιστικὴ γι' αὐτὸν ἐμπειρία τῆς χειροτονίας του. Μάλιστα πιστεύω ὅτι με αὐτὴν (τὴν παραγγελίαν) ταυτίζεται ἡ παραθήκη ὡς ἡ ἐντολὴ τὴν ὁποία ὁ παραλήπτης οφείλει τηρεῖν ἄσπιλον ἀνεπίλημπτον (6, 14). Ὀλόκληρη ἡ Α' Τιμ. κατακλείεται με τὴν ἐξῆς παρότρυνση: Ὡς Τιμόθεε, **τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτρέπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν. Ἡ χάρις μετ' ὑμῶν** (6, 21). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι σε αὐτὴ τὴν περίπτωσιν ὁ Π. δεν προσθέτει το **ταύτην** πρὶν τὴν παρακαταθήκην, ὅπως θα ἔκανε εἰάν ὁ ὅρος σήμαινε τὴν ἴδια τὴν ἐπιστολή. Ὅπως θα ἀναλυθεῖ στο οἰκίον μέρος, πρὶν τὸν ἐπίλογο πάλι ὁ ἴδιος παραθέτει ἐπεξεργασμένο ἓνα ευρὺ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν νοουθεσίαν κατὰ τὴν χειροτονία. Το γεγονός ὅτι ἡ παρακαταθήκη ἐμπεριείχε κατὰ τὴν χειροτονία ἐντολὴ καὶ μάλιστα στρατεύσεως, ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἐξῆς:

1. Στὴν ἐλληνικὴ φιλολογία ἡ παρακαταθήκη συνδέεται με ἐντολές, κανόνες, συμβουλές οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ διαφυλαχθοῦν ὡς κάτι πολυτίμητο καὶ προ(σ)καλοῦν σε πλήρη συμμόρφωση. Στὶς πρακτικὲς διδασχῆς τοῦ ψευδο-Ἰσοκράτη πρὸς κάποιον νεαρό Δημόνικο γιὰ ἓνα ὀρθὸ καὶ ἠθικὸ τρόπο ζωῆς ἀκούγεται ἡ παρότρυνση: *μᾶλλον τήρει τὰς τῶν λόγων ἢ τὰς τῶν χρημάτων παρακαταθήκας* (1.22). Ὁ Αἰσχίνης (345 π.Χ.) υπενθυμίζει στοὺς Ἀθηναίους ὅτι ὁ Δράκων, ὁ Σόλων καὶ ἄλλοι νομοθέτες *τούτους τοὺς νόμους ἀναγράφαντες ὑμῖν παρακατέθεντο καὶ ὑμᾶς αὐτῶν ἐπέστησαν φύλακας* (Τίμαρχος 7). Το ἴδιο κάνει καὶ ὁ Δημοσθένης (Ὀμ. 21.177) ποὺ θεωρεῖ ἐκτὸς τῶν νόμων καὶ τὸν ὄρκο ὡς *παρακαταθήκη*¹⁶³ καθὼς αὐτὸς διαδραμάτιζε καθοριστικὸ ρόλο σε διαβατήριες τελετὲς ἀφιέρωσης. Σημειωτέον ὅτι ὡς παρακαταθήκη

¹⁶⁰ Στο Β' Τιμ. 1, 15 ὁ Παῦλος σημειώνει ὅτι *ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἔστιν Φύγελος καὶ Ἑρμογένης* (σημ. γόνος Ἑρμῆ). Μᾶλλον πρόκειται γιὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα σε ἀντίθεση πρὸς τὸν οἶκο τοῦ Ονησιφόρου εἴτε στὴν Ἀσία εἴτε στὴ Ρώμη ἀπεμπόλησαν τὸν Παῦλο εἴτε ὡς πρόσωπο ὑπὸ διωγμὸ εἴτε καὶ τὴ διδασκαλία του. Στὶς ἀπόκρυφες Πράξεις Παύλου καὶ Θέκλας (Μικρὰ Ἀσία τέλη 2^{ου} αἰ. μ.Χ.) ὁ Ε. χαρακτηρίζεται σιδηρουργὸς (ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Β' Τιμ. 4, 14) ἐνῶ στρέφεται ἐναντίον τοῦ ἀποστόλου, ὄντας ὑπέρμαχος τοῦ γάμου καὶ τῆς ἤδη πραγματοποιηθείσας ἀνάστασης (12-13· πρβλ. Β' Τιμ. 2, 18). Προφανῶς ὁ συγγραφέας ἔχει «συμπυκνώσει» στὸν Ε. χαρακτηριστικὰ τῶν Ὑμέναιου καὶ Ἀλέξανδρου ὅπως καὶ στὸν Δῆμα (Β' Τιμ. 4, 10· πρβλ. Φιλήμ. 24. Κολ. 4, 14) τῶν Φύγελου (σημ. δραπέτης) καὶ Φιλητοῦ (σημ. ἀγαπητὸς Β' Τιμ. 2, 17-8). Βλ. Richard G. Fellows, **Does the author of the Acts of Paul conflate Hermogenes, Hymenaeus, Alexander, Demas, Phygelus, and Philetus into two people?** <http://actapauli.wordpress.com/2009/05/12/does-the-author-of-the-acts-of-paul-conflate-hermogenes-hymenaeus-alexander-demas-phygelus-and-philetus-into-two-people-by-richard-fellows/> I. Καραβιδοπούλου, (Εἰσαγωγή-Μετάφρασις) I. Γαλάνη, (Μετάφραση), *Πράξεις Παύλου, Απόκρυφα Χριστιανικὰ κείμενα Β'*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2004 147-197.

¹⁶¹ Miller, *Pastoral Letters*, 65-66.

¹⁶² *Cohesion and Structure* ad loc.

¹⁶³ Ὁ Φίλων (*Περὶ τοῦ χειρὸν* 65) δικαιολογεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἱερεῖς ἄνω τῶν πενήντα δεν διακονοῦν ἀλλὰ ἐπιθεωροῦν με τὰ ἐξῆς: *ἢ μὲν οὖν ἄσκησις μέσον, οὐ τέλειον, γίνεται γὰρ ἐν οὐ τελείαις μὲν ἀκρότητος δὲ ἐφιεμέναις ψυχαῖς· ἢ δὲ φυλακὴ παντελής, μνήμη τὰ ἀσκητὰ παραδοῦναι θεωρήματα τῶν ἀγίων, ἐπιστήμης καλὴν παρακαταθήκην φύλακι πιστῇ, ἢ μόνη τῶν λήθης πολυμηχάνων δικτύων ἀλογεῖ· ὥστε τὸν μνήμονα ὧν ἔμαθεν ὑγιῶς καὶ εὐθυβόλως καλεῖ φύλακα.*

οριζόταν επίσης το τέκνο που παραδιδόταν στη φροντίδα επιτρόπου (Ιώσ. Πόλ. 1.181· Αρχ. 20.22), το **ιερό** πρόσωπο που βρισκόταν υπό την προστασία της πολιτείας (Ιώσ. Αρχ. 10.167) αλλά και η **αφιέρωση** μιας πόλης σε μια θεότητα¹⁶⁴: παρακατα{θ}τ[ί]θομαι ύμειν θεοῖς καταχθον[ίοις] καὶ θεαῖς καταχθονίαις (SEG 8.574).

2. Στα μυστήρια της Ίσιδος στις Κεγχραιές της Κορίνθου, ο μνημένος Λούκιος του Απουλήιου (125-180 μ.Χ.) μετά τη διαδικασία αναγέννησης, μεταμορφωμένος και απελευθερωμένος από την πλάνη και τις θλίψεις, δέχεται μπροστά στην εικόνα της θεάς έμπλεος φωτός την εξής προτροπή: *προκειμένου να είσαι ασφαλέστερος και πιο προστατευμένος επιστρατεύσου στον ιερό πόλεμο στον οποίο μόλις ανέλαβες την υποχρέωση να αφοσιωθείς και υπακούοντας να σηκώσεις τον ζυγό της διακονίας της θεάς πάνω σου. Έτσι θα απολαύσεις την ελευθερία σου* (Απουλήιος, *Μεταμ.* XI 15.4-5¹⁶⁵). Στο συγκεκριμένο παράθεμα συνδυάζεται η διακονία με τη στράτευση όπως και στην υπό εξέταση περικοπή. Προφανώς και κατά τη βάπτιση και κατεχοχήν κατά την χειροτονία (η οποία προϋποθέτει ωρίμανση στην πίστη και συνεπάγεται στράτευση στο Σώμα της Εκκλησίας) ο πνευματικός πατήρ παρέδιδε επισήμως ενώπιον πολλών μαρτύρων **παραθήκη** στην οποία ένα από τα κεντρικά μοτίβα ήταν και αυτό της **(καλής) στρατείας**. Πρόκειται για ένα θέμα που απαντά με συνέπεια και εξαιρετική δυναμική σε όλα τα κείμενα της πρώτης Εκκλησίας αρχής γενομένης από την Α'Θεσ. μέχρι και τους αποστολικούς Πατέρες. Άλλωστε και ο Πλίνιος ο Σεκούνδος (Gaius Plinius Caecilius Secundus), ανθύπατος της Βιθυνίας με έδρα την Προύσα (111-112 μ.Χ.), στη δέκατη από τις τριακόσιες συνολικά επιστολές του, σημειώνει ότι μερικοί Χριστιανοί οι οποίοι προσκυνούσαν την εικόνα του αυτοκράτορα και βλασφημούσαν τον Χριστό, *βεβαίωναν ότι το μεγαλύτερο παράπτωμα ή η μεγαλύτερη πλάνη τους ήταν ότι συνήθιζαν μια ορισμένη ημέρα πριν την ανατολή του ηλίου να συναθροίζονται, να υμνούν εναλλάξ το Χριστό ως Θεό και να ορκίζονται ότι δεν θα φονεύσουν, δεν θα κλέψουν, δεν θα ληστέψουν, δεν θα μοιχεύσουν, δεν θα ξεπέσουν από την πίστη ούτε θα αρνηθούν την παρακαταθήκη την οποία πήραν σαν άτομα. Από τις δυο διακόνισσες δούλες που βασάνισε δε διαπίστωσε τίποτε άλλο παρά μια τιποτένια και υπερβολική δεισιδαιμονία* (superstitio prava, immodica).
3. Ήδη τονίσθηκε το ότι οι προφητείες συνηθίζονταν κατεχοχήν προ της έναρξης του **ιερού** πολέμου στον οποίο καλείται να πρωταγωνιστήσει ο χειροτονημένος. Σε αυτό το σημείο πρέπει να τονισθεί ότι στην ισραηλιτική παράδοση ο ιερέυς-λειΐτης όσο και ο στρατιώτης στο πλαίσιο της διεξαγωγής του ιερού πολέμου παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά τα οποία παρουσιάζουν και οι αφιερωμένοι στον Χριστό στην ΚΔ.. Ήταν αποκλειστικά άρρενες άνω των 20 ετών, έπρεπε να είναι σωματικά άρτιοι και *άμωμοι* (Λευ. 21,17-21· 1QM 7.4) ενώ απαγορευόταν αυστηρά κάθε σεξουαλική σχέση ή άλλος λατρευτικός μολυσμός (Δτ. 23, 9-14· Α' Βασ. 21, 5· Β' Βασ. 11, 9-13) όσο διαρκούσε η άσκηση του λειτουργήματός τους. Στο 1QM τονίζεται ο ρόλος και η σημασία της παρουσίας των ιερέων στο πεδίο της μάχης, οι οποίοι όχι μόνο ευλογούν τον πόλεμο, υμνούν το Θεό και εμψυχώνουν τους πολεμιστές¹⁶⁶, αλλά και χρησιμοποιούν τις σάλπιγγες του πολέμου, *διευθύνοντας ουσιαστικά τη μάχη και κατευθύνοντας τα στρατεύματα*¹⁶⁷. Ακόμη, η λεπτομερής περιγραφή του εξοπλισμού των πολεμιστών¹⁶⁸, και η συχνή αναφορά στις σάλπιγγες και την αξία των σαλπισμάτων¹⁶⁹, δίνουν την εντύπωση ότι τα υλικά αυτά αντικείμενα θεωρούνταν αναπόσπαστα μέρη μίας τελετουργίας, αποκτώντας συμβολική και ιερή έννοια. Μέσα στο πνεύμα αυτό εντάσσεται και η απαγόρευση

¹⁶⁴ Ιώσ. Πόλ. 3.372: *τὰ μὲν γε σώματα θνητὰ πᾶσιν καὶ ἐκ φθαρτῆς ὕλης δεδημιούργηται· ψυχὴ δὲ ἀθάνατος ἀεὶ καὶ Θεοῦ μοῖρα τοῖς σώμασιν ἐνοικίζεται· εἴτ' ἐὰν μὲν ἀφανίσῃ τις ἀνθρώπου παρακαταθήκην ἢ διαθῆται κακῶς, πονηρὸς εἶναι δοκεῖ καὶ ἄπιστος, εἰ δὲ τις τοῦ σφετέρου σώματος ἐκβάλλει τὴν παρακαταθήκην τοῦ Θεοῦ, λεληθέναι δοκεῖ τὸν ἀδικούμενον.*

¹⁶⁵ *Da nomen sanctae huic militiae, cuius non olim sacramento etiam rogabar, teque iam nunc obsequio religionis nostrae dedica et ministerii iugum subi voluntarium. nam cum coeperis deae servire, tunc magis senties fructum tuae libertatis.*

¹⁶⁶ Βλ. 1QM XIII 1- XVI 1, XVI 12-XVII 9.

¹⁶⁷ Βλ. 1QM VII 8-IX 9, XVI 2-11

¹⁶⁸ Βλ. 1QM III-VII

¹⁶⁹ Βλ. 1QM III 1-11

συμμετοχής στον πόλεμο «ακαθάρτων» ανδρών, καθώς και γυναικών και παιδιών¹⁷⁰. Τέλος, εκείνο που εξάγει ιδιαίτερα την ιερότητα του πολέμου είναι η πίστη ότι ο πόλεμος είναι του Θεού¹⁷¹, παρουσιάζοντας το Θεό οργισμένο και αμείλικτο, να επεμβαίνει στη μάχη, να συντρίβει τον Βελιάλ και να καταδικάζει σε αιώνιο θάνατο τους «υιούς του σκότους»: «Και στον καθορισμένο Του χρόνο θα επιτεθεί (ο Θεός) με μεγάλη οργή, για να πολεμήσει εναντίον των βασιλέων του Βορρά και ο θυμός του θα είναι τόσος, ώστε να καταστρέψει και να συντρίψει την πτέρυγα του Βελιάλ»¹⁷².

4. Επί τη βάσει των ανωτέρω θεωρώ ότι και στον επίλογο η προ(σ)κλήση αφορά στη φυλακή της επίσημης παραθήκης που δόθηκε κατά τη χειροτονία στο πλαίσιο των προφητειών διά των οποίων το Άγ. Πνεύμα επιβεβαίωναν την κλήση του Τιμόθεου. Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι αναφορές στην χειροτονία πλαισιώνουν και τη Β' Τιμ. Στην αρχή γίνεται λόγος για **παραθήκη του Π.** την οποία καλείται να φυλάξει ο Θεός (!) **είς εκείνην τὴν ἡμέραν** ενώ ταυτόχρονα ακολουθούν οι προτροπές: Ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαίνοντων λόγων ὧν παρ' ἔμοῦ ἤκουσας ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.¹⁴ **τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν** (1, 13-14). Σημειωτέον ότι γίνεται αναφορά σε **υγιαίνοντες λόγους** τους οποίους άκουσε ο Τιμόθεος (προφανώς κατεχοχὴν κατά την ημεέρα της καθοσίωσής του). Αυτοὺς και οφείλει και ο ίδιος να παραθέσει σε πιστοὺς ανθρώπους, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι. Στον επίλογο της ίδιας επιστολής ο Π. σημειώνει: τὸν καλὸν ἀγῶνα ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, **τὴν πίστιν τετήρηκα**.⁸ λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ (και ὄχι στο νῦν), ὁ δίκαιος κριτῆς, οὐ μόνον δὲ ἔμοι ἀλλὰ καὶ πᾶσι **τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ** (4, 7β-8). Προφανῶς ἐν προκειμένῳ ἡ τήρηση της πίστεως είναι σύνταγμα ἰσοδύναμο με την τήρηση της ἐντολής και τη φυλακή της παραθήκης ἡ οποία παραθήκη δεν είναι δυνατόν να ταυτίζεται με το εὐαγγέλιο ἢ την ἐπιστολή του Π. Πίστις ἐν προκειμένῳ είναι αὐτό που ἐμπιστεύτηκε ο Κύριος στον Π. και φυσικά συνδέεται αρχικά με την ὀρθοτόμηση του λόγου της ἀλήθειας. Ἐτσι μάλλον δεν πρόκειται για θησαυρό που ἔχει ἐμπιστευτεῖ ο Π. στον Κύριο ἀλλὰ για την ἐπιταγή του ίδιου του Θεοῦ να γίνει κήρυκας των ἐθνῶν της οποίας ἡ διατήρηση ἐξαρτάται καταρχὴν ἀπὸ τη Χάρη και δευτερευόντως ἀπὸ τον ἀγῶνα του ἀποστόλου. Γι' αὐτό και με τη σειρά του ο Τιμόθεος καλείται να φυλάξει ο ίδιος **τὴν παραθήκη** μέσω, ὄμως, του Ἁγ. Πνεύματος το οποίο ουσιαστικά ταυτίζεται με το πυρ του χαρίσματος το οποίο βρίσκεται μέσα του διὰ της ἐπιθέσεως των χειρῶν του Π.. Στον Ερμά (Εντολή 3.2)¹⁷³ ταυτίζονται παρακαταθήκη και Ἁγ. Πνεύμα (πρβλ. Εὐχή Βαπτίσματος 401: *δωρεάν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ αὐξήσαντες τὴν παρακαταθήκην [= χαρίσματα]*).

Ἐν προκειμένῳ ο ἀπόστολος ομιλεῖ ως πατέρας που διαθέτει τέκνα στα οποία και ἐμπιστεύεται προς φύλαξη παρακαταθήκη. Ἡ λ. *παραγγελία* ὡπως και το *παράγγελμα* συνδέονταν κατεχοχὴν με τη μάχη¹⁷⁴. Ἦταν ἄλλωστε σῦνηθες ο πατέρας να ἐξωθεῖ το τέκνο του σε ἠρωτικό ἀγῶνα ἀλλὰ και σε εὐσεβεια και σωφροσύνη, ὡπως ἀκριβῶς συμβαίνει με τις παραινέσεις που ἔπονται. Οι προφητείες, ὡπως ἤδη λέχθηκε, μάλλον ἀφοροῦν σε διδαχές που δόθηκαν κατά το παρελθόν και μάλιστα ἐξ ἀφορμῆς μάλλον της χειροτονίας του και

¹⁷⁰ Βλ. 1QM, VII 3-6.

¹⁷¹ Βλ. 1QM, XI 1: *Ἀλλὰ ἀντίθετα δικός σου είναι ο πόλεμος και με τη δύναμη του χειριού σου στο ἔδαφος βρίσκονται ἀταφα τα πτώματά τους*. Πρβλ. XV 12-14: *Ἀλλὰ εσεῖς γίνεστε ἰσχυροὶ και δυνατοὶ για τον πόλεμο του Θεοῦ, [...] Ο Θεός του Ἰσραὴλ θα υψώσει το χέρι του με τη θαυμαστή δύναμη ἐναντίον ὅλων των πνευμάτων της ἀσέβειας και του σκότους*.

¹⁷² Βλ. 1QM I 4-5. Πρβλ. XIX 4: *Σύντριψε τα ἔθνη, αυτοὺς που σε θλίβουν και το ξίφος σου ἀς καταφάγει τη σάρκα*. XIX 9: *Ὅλοι τους ἦταν νεκροὶ γιατί ἔπεσαν ἐκεῖ με το ξίφος του Θεοῦ*.

¹⁷³ Ἐχει την ἔννοια της παράδοσης, του εαυτοῦ που παραδίνεται στο μαρτύριο (Κλήμ., Στρωμ. 4.9), της ἱεραποστολής ἀλλὰ και της πνευματικῆς συμβουλῆς. Βλ. Λεξικό Lampe ad loc.

¹⁷⁴ Δημητράκου, Λεξικό 5415.

όχι της περιτομής του όπως ισχυρίζεται ο Θεοφύλακτος Βουλγαρίας¹⁷⁵ αν και τα δύο γεγονότα ίσως πραγματοποιήθηκαν μαζί.

Το ρήμα **προάγειν** μπορεί να ερμηνευθεί ως έχον χρονική αμετάβατο έννοια: (α) *κατά τις εις σε αφορώσας προφητείας, οι οποίες προηγήθηκαν της γνωριμίας μου μαζί σου ή της ανάθεσης του επισκοπικού αξιώματος* β) *κατά τις προφητείες οι οποίες οδηγούν σε σένα, οι οποίες έχουν εσένα ως αντικειμενικό σκοπό* (πρβλ. Πρ. 16, 30, 25, 26)¹⁷⁶. Κατά τον Φιλιππίδη αυτή η φράση συνάπτεται προς την έκφραση *παρατίθεμαί σοι* και εμφανίζει την αιτία αυτής-το κίνητρο το οποίο ώθησε τον απ. Παύλο στο να εμπιστευθεί τον Τιμόθεο τέτοια πολύτιμη παρακαταθήκη. *Εάν δεν είχε λάβει ο Τιμόθεος το θεοπρόβλητο αξίωμα του επισκόπου δεν θα ήταν δυνατόν να εμπιστευθεί σε αυτόν ο Π. την παραγγελία για ένα τόσο σοβαρό έργο*. Θεωρώ ότι γίνεται λόγος για τις προφητείες που προηγήθηκαν της χειροτονίας. Η παρουσία και ο χρησιμοδοτικός ρόλος προφητών κατά την έναρξη μιας αποστολής εμφανίζεται στο Πρ. 13, 1-4: *Ἦσαν δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὔσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι ὃ τε Βαρναβᾶς καὶ Συμεὼν ὁ καλούμενος Νίγερ καὶ Λούκιος ὁ Κυρηναῖος, Μαναὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραάρχου σύντροφος καὶ Σαῦλος. Ἐπιτελούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ νηστευόντων εἶπεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· «ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Βαρναβᾶν καὶ Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς». Ἐτότε νηστεύσαντες καὶ προσευξάμενοι καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς ἀπέλυσαν. Ἄυτοί μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατήλθον* (πρβλ. Α' Θεσ. 5, 15-22). Ο Ιγνάτιος επίσης μαρτυρεί το πώς παρενέβαινε το Πνεῦμα μέσω του προφήτη στην πολυσυλλεκτική πρωτοχριστιανική σύναξη: *Εἰ γὰρ καὶ κατὰ σάρκα μέτινες ἠθέλησαν πλανῆσαι ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα οὐ πλανᾶται· ἀπὸ Θεοῦ, ὃν οἶδεν γὰρ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει* (Α' Κορ. 14, 24-25), *ἐκραύγασα, μεταξύ ὧν ἐλάλουν, μεγάλη φωνῆ, Θεοῦ φωνῆ «τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνοις» οἱ δὲ ὑποπτεύσαντές με ὡς προειδόμενα τὸν μερισμὸν τινῶν λέγειν ταῦτα, μάρτυς δὲ μοι ἐν ᾧ δέδεμαι ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνω τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκήρυσσεν λέγοντάς μοι «Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε· τὴν σάρκα ὑμῶν ὡς ναὸν Θεοῦ τηρεῖτε· τὴν ἑνωσὶν ἀγαπᾶτε· τοὺς μερισμοὺς φεύγετε· μιμηταὶ γίνεσθε Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ αὐτὸς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ»* (Φιλαδελφεὶς 7.1-2).

Ἐν προκειμένῳ οἱ προρρήσεις¹⁷⁷ ἀφοροῦν στὸν ἐσχατολογικὸ ἀγῶνα¹⁷⁸. Ἡ παραγγελία - παραθήκη πρὸς τὸ τέκνον *Τιμόθεο* δὲν σχετίζεται γενικά με τὴν ἐπιστράτευση ἀλλὰ με τὴ δόκιμη θητεία: *ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν* (*figura etymologica*). Στὸ Β' Τιμ. 2, 5, ὅπου ἐπίσης θα χρησιμοποιοῦνται τὸ μοτίβο τῆς στράτευσης¹⁷⁹, γίνεται λόγος καὶ γιὰ **νομίμως ἀθλήσαι**. Παρόμοια

¹⁷⁵ Τρεμπέλας, Α' Τιμόθεον 350.

¹⁷⁶ Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 117.

¹⁷⁷ Ἀπὸ τὸν Ἰωάννη τὸ Δαμασκηνὸ χρησιμοποιοῖ πληθυντικὸ γιὰ τὶς προφητείες *οἷονεὶ σημαίνων ἐκείνην μεθ' ἧς ἔλαβεν αὐτὸν, καὶ μεθ' ἧς περιέτεμε, καὶ μεθ' ἧς ἐχειροτόνει* (PG 95.1004).

¹⁷⁸ Ο Ι. Χρυσόστομος ἀντιδιαστέλλει τὸν καλὸ ἀγῶνα πρὸς αὐτὸν χάριν τῆς ἀμαρτίας: *μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἀμαρτία, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ ὡσεὶ ἐκ νεκρῶν ζῶντας καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ* (Ρωμ. 6, 13). Ο Τρεμπέλας ἀντιδιαστέλλει τὴν στράτευση στὸν βασιλέα τῶν αἰῶνων πρὸς αὐτὴν στὸς ἐπίγειους ἀρχόντες.

¹⁷⁹ Ἀπαντᾷ καὶ στὰ ἐξῆς χωρία: Δ' Μακ. 9, 24· Α' Κορ. 9, 7· Β' Κορ. 10, 3-4· Α' Πέ. 2, 11· Ιάκ. 4, 1· Φίλων, Νόμ. 3.14· Α' Κλήμ. 37.1-2. Ἰγνάτιος, Πολ. 6.2· Πολ. Φιλ. 5.3. Στὴν καταγραφή τῆς συγκεκριμένης περικοπῆς ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὴν Εφ. ἰδιαίτερη ἐπίδραση ἔχει ἀσκήσει ὁ Δευτεροθησαυρὸς καὶ ἰδίως τὸ λίαν ἀγαπητὸ στὴν χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἔνεκα τοῦ πάσχοντος Δούλου κεφ. 52 πού ἐπαγγέλλεται τὴν καινὴ ἐξοδὸ ἀπὸ τὸν ἀσσυριακὸ ζυγὸ. Πρόκειται γιὰ προφητεία πού εἰσάγεται με τὸ *ἐξεγείρω ἔνεκα τῆς ἐγγύτητος τῆς λύτρωσης* (πρβλ. Εφ. 6, 18), ἐμπεριέχει τὴν παρότρυνση *ἔνδυσαι τὴν ἰσχύ σου* (πρβλ. 6, 11), τὸ *ἀνάστηθι καὶ κάθισον* γιὰ τὴν Ἱερουσαλήμ πού ἀνακαλεῖ τὸ *συνήγειρεν καὶ συνεκάθισεν τῶν προηγουμένων κεφ. τῆς Εφ.* Ἦδη στὴν ἐνότητα γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς μάχης στὴ Θεσ. ἔχει ἐπισημανθεῖ ἡ ἐπίδραση τοῦ Ησ. 59, 17 ἐνῶ καὶ στὸ Ησ. 11, 7 ἡ μελλοντικὴ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί, ὁ νέος Δαυὶδ καὶ ἔσται *δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφυν αὐτοῦ καὶ ἀληθεία εἰλημένος τὰς πλευράς*. Στὸ γνωστὸ κουμρανικὸ 1QM ὁ πολεμικὸς ἐξοπλισμὸς (πού οὕτως ἢ ἄλλως ἀποτελεῖται ἀπὸ διαφορετικὰ

προτροπή απαντά στους Στωικούς Σενέκα (*vivere militare est = η ζωή είναι αγώνας* Ep. Mor. 16.96.5) και Επίκτητο (3.24.31-35)¹⁸⁰ ο οποίος ζούσε στη Νικόπολη, στο μέρος εκείνο που θριάμβευσε ο Οκταβιανός έναντι του Αντωνίου μέσω ναυμαχίας. Μάλιστα ο τελευταίος ανάπηρος γιος σκλάβας φιλόσοφος παρομοιάζει τον εαυτό του με στρατηγό και τον μαθητή όχι μόνο με στρατιώτη αλλά και ναύτη που κινδυνεύει με ναυάγιο. Σε αυτούς, όμως, η μάχη/ο αγώνας εντοπίζεται εναντίον των λανθασμένων δογμάτων περί των πραγμάτων (στα οποία εντάσσεται κατεξοχήν ο φόβος του θανάτου

σκεύη) δεν έχει μεταφορική σημασία ενώ και οι κοινοβιάτες δεν πολεμούν άμεσα εναντίον του στρατεύματος του Βελίαρ που συντρίβεται από αγγελικά τάγματα αλλά εναντίον των Κιτιέων/Ρωμαίων αλλά και των λοιπών παιδιών του σκότους. Στην Εφ. αντιθέτως ενώ οι πιστοί παροτρύνονται σε ευαγγελισμό του περιβάλλοντος διακηρύσσεται *ούκ ἔστιν ἡμῖν ἢ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἔπουρανίοις* (6, 12). Αποτρέπεται έτσι κάθε ζηλωτική ερμηνεία του Χριστιανισμού. Σημειωτέον ότι τη μεταφορά του σπλισμού χρησιμοποιεί και ο Ιγνάτιος στην επιστολή προς Πολύκαρπο: *Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε ἵνα καὶ ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀντίψυχον ἐγὼ τῶν ὑποτασσομένων τῷ ἐπισκόπῳ πρεσβυτέρους διακόνους καὶ μετ' αὐτῶν μοι τὸ μέρος γένοιτο σχεῖν ἐν θεῷ συγκοπιᾶτε ἀλλήλοις συναθλεῖτε συντρέχετε συμπάσχετε συγκοιμάσθε συνείρεσθε. ὡς θεοῦ οἰκονόμοι καὶ πάρεδροι καὶ ὑπηρέται ἀρέσκετε ὡς στρατεύεσθε ἀφ' οὗ καὶ τὰ ὀψώνια κομίζεσθε. μὴ τις ὑμῶν δεσέρτωρ (= λιποτάκτης) εὐρεθῆ. τὸ βάπτισμα ὑμῶν μενέτω. ὡς ὄπλα ἢ πίστις ὡς περικεφαλαία, ἢ ἀγάπη ὡς δόρυ, ἢ ὑπομονὴ ὡς πανοπλία, τὰ δεπόσιτα (= καταθέσεις) ὑμῶν τὰ ἔργα ὑμῶν, ἵνα τὰ ἄκκεπτα (= ανταμοιβή) ὑμῶν ἄξια κομίσησθε. μακροθυμήσατε οὖν μετ' ἀλλήλων ἐν πραότητι ὡς ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντός* (6. 1-2).

¹⁸⁰ Ταῦτα ἤκουες παρὰ τοῖς φιλοσόφοις, ταῦτ' ἐμάνθανες; οὐκ οἶσθ', ὅτι στρατεία τὸ χρῆμά ἐστιν; τὸν μὲν δεῖ φυλάττειν, τὸν δὲ κατασκοπήσοντα ἐξίναί, τὸν δὲ καὶ πολεμήσοντα· οὐχ οἶόν τ' εἶναι πάντας ἐν τῷ αὐτῷ οὐδ' ἄμεινον. σὺ δ' ἄφεις ἐκτελεῖν τὰ προστάγματα τοῦ στρατηγοῦ ἐγκαλεῖς, ὅταν τί σοι προσταχθῆ τραχύτερον, καὶ οὐ παρακολουθεῖς, οἶόν ἀποφαίνεις, ὅσον ἐπί σοί, τὸ στράτευμα, ὅτι ἂν σε πάντες μιμήσωνται, οὐ τάφρον σκάψει τις, οὐ χάρακα περιβαλεῖ, οὐκ ἀγρυπνήσει, οὐ κινδυνεύσει, ἀλλὰ ἄχρηστος δόξει στρατεύεσθαι. πάλιν ἐν πλοίῳ ναύτης ἂν πλήρης [...]. τηρεῖν σε δεῖ τὸ τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ στρατηγοῦ πρὸς νεῦμα πράσσειν ἕκαστα· εἰ οἶόν τε, μαντευόμενον ἂ θέλει. Μπφρ. Ι.Σ. Χριστοδούλου (Εκδόσεις Ζήτηρου): Αυτά άκουγες κοντά στους φιλοσόφους, αυτά μάθαινες; Δεν ξέρεις ότι η υπόθεση της ζωής είναι εκστρατεία; Ότι ο ένας πρέπει να φυλάει, ο άλλος να βγαίνει για να κατασκοπεύσει, και ο άλλος για να πολεμήσει· δεν είναι δυνατό να μένουν όλοι στην ίδια θέση, ούτε, βέβαια, το καλύτερο. Εσύ, όμως, παραμελείς να εκτελέσεις τις διαταγές του στρατηγού και τον κατηγορείς, όταν σε διατάξει κάτι πιο δύσκολο, και δεν καταλαβαίνεις σε ποια κατάσταση φέρνεις το στράτευμα, όσο εξαρτάται από σένα γιατί, αν σε μιμηθούν όλοι, κανείς δε θα σκάψει χαράκωμα, δε θα περιφράξει με πασσάλους, δε θα αγρυπνήσει, δε θα κινδυνεύσει, αλλά θα φανεί άχρηστος στρατιώτης. Πάλι, αν ταξιδεύεις σε πλοίο ως ναύτης [...] Το ίδιο συμβαίνει και εδώ· η ζωή καθενός είναι ένα είδος εκστρατείας, και αυτή είναι μεγάλη και πολύπλοκη. Πρέπει να διατηρείς το χαρακτήρα του στρατιώτη και να κάνεις το καθετί σύμφωνα με τη διαταγή του στρατηγού κι αν είναι δυνατό μαντεύοντας αυτά που θέλει. Ο Μάξιμος ο Τύριος (Διαλέξεις 13.4.k.4 563.1.11) εξαίρει την αξία της μαντικής αφού η ζωή-στρατεία εξαρτάται από την Ειμαρμένη: Κάλει τοίνυν τεχνίτην μὲν τὸν θεόν, ὄργανα δὲ τοὺς λογισμοὺς τοὺς ἀνθρωπίνους, τέχνην δὲ τὴν ἀνθρωπίνην σπῶσαν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀγωγὴν τῆς εἰμαρμένης. Εἰ δὲ σοι καὶ σαφεστέρας εἰκόνας δεῖ, νόμι μοι στρατηγὸν μὲν τὸν θεόν, στρατείαν δὲ τὴν ζωὴν, ὀπλίτην δὲ τὸν ἄνθρωπον, σύνθεμα δὲ τὴν εἰμαρμένην, ὄπλα δὲ τὰς εὐπορίας, πολεμίους δὲ τὰς συμφοράς, σύμμαχον δὲ τὸν λογισμὸν, ἀριστείαν δὲ τὴν ἀρετήν, ἦτταν δὲ τὴν μοχθηρίαν, μαντικὴν δὲ τὴν τέχνην αὐτὴν τὴν ἐκ τῆς παρασκευῆς ἐπισταμένην τὸ μέλλον. Καὶ γὰρ κυβερνήτης ναῦν ἔχων, καὶ εἰδῶς τὰ ὄργανα, καὶ τὴν θάλατταν ὀρῶν, καὶ αἰσθανόμενος τῶν πνευμάτων, οἶδεν τὸ ἀποβησόμενον. Καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον ἔχων, καὶ τὰ ὄπλα εἰδῶς, καὶ τῆς παρασκευῆς μεμνημένος, καὶ τῶν πολεμίων αἰσθανόμενος, οἶδεν τὸ ἀποβησόμενον. Καὶ ἰατρὸς τὸν κάμνοντα ἰδῶν, καὶ τῆς νόσου ξυνεῖς, καὶ τῆς τέχνης αἰσθανόμενος, οἶδεν τὸ ἀποβησόμενον. Ὅρᾳς τὸ πλῆθος τῶν μάντεων, ὡς σαφές, ὡς τεχνικόν, ὡς εὐστοχόν; Εἰ μὲν οὖν τὸ ἐφ' ἡμῖν αὐτὸ ἦν καθ' αὐτό, ἀπήλλακτο δὲ εἰμαρμένης, οὐδὲν ἔδει μαντικῆς· εἰ δὲ ἀνακέκρται τὸ ἐφ' ἡμῖν τοῖς ὄλοις, μέρος ὅσον καὶ τοῦτο τῆς εἰμαρμένης, κατὰ μὲν τὸ ἀναγκαῖον ἢ μαντικῆ στήσεται· κατὰ δὲ τὸ δῆλον ἢ μὴ, βουλευέσεται.

4.1.114 κε.) και όσων είναι αλλότρια-ξένα προς το πραγματικό μας είναι¹⁸¹. Μάλιστα ο Γεώργιος Πισιδίας (7^{ος} αι. μ.Χ.) κομίζοντας ένα παράδειγμα προς αποφυγή αναφέρεται σε μία γνωστή αναπαράσταση του **στρατηγού** Τιμοθέου όπου όμως ο πρωταγωνιστής κοιμάται και μάχεται αντ' αυτού η Τύχη: *ποῦ τῶν Ἀθηνῶν οἱ πρὸ τούτου ζωγράφοι οἱ τὸν στρατηγὸν Τιμόθεον ἐν ταῖς μάχαις κοιμῶμενον γράφοντες, εἶτα τὴν Τύχην ἐκεῖθεν ἐνθεν ἐνδιδούσαν τὰς πόλεις; δέον γὰρ αὐτοῖς νῦν ἐναντίως γράφειν, τὴν μὲν Τύχην σοι πανταχοῦ κοιμωμένην, μᾶλλον δὲ τοῖς σοῖς ἀντερίζουσιν πόνοις, σὲ δὲ στρατηγὸν διπλοκινδύνου μάχης καὶ πρὸς τύχας καμόντα καὶ πρὸς βαρβάρους. πόθεν μετῆλθεν εἰς βαφὴν ἐναντίαν ἢ τῶν τριχῶν σου χρυσομίμητος κόμη;* (Πανηγ. 1.141).

Βεβαίως στο προκειμένο χωρίο η έμφαση δεν βρίσκεται απλώς στη μάχη χωρίς μάλιστα να αναφέρονται οι εχθροί αλλά **ίνα στρατεύη** ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν (παρονομασία). Ερμηνευτικό πρόβλημα δημιουργεί το ἐν αὐταῖς. Προφανώς θεωρεῖ ο Π. ότι η ανάμνηση των προφητειών μαζί με την παραγγελία βοηθά στην αναζωπύρωση του χαρίσματος και στην ενθάρρυνση σε έναν καλό αγώνα¹⁸². Γι' αυτό και στις δύο *Προς Τιμόθεον* χρησιμοποιεῖ αρκετά «αποσπάσματα» από την χειροτομία η οποία είναι άγνωστο εάν έγινε στην εκκλησία των Λύστρων. Σημειωτέον ότι οι πρώτοι Ιουδαίοι οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην κεντρική Μ. Ασία από όπου καταγόταν ο Τ. τοποθετήθηκαν εκεί ως πολεμιστές/φρουροί¹⁸³ ενώ και ο Π. κληρονόμησε τη *ρωμαϊκή πολιτεία* ίσως επειδή κάποιος πρόγονός του επέδειξε ανδραγαθία στο πεδίο της μάχης. Συνεπώς και οι δύο και ο «στρατηγός» Π. και ο «στρατιώτης» Τ. γνωρίζουν καλά τη δυναμική της μάχης. Άλλωστε και ο αφορισμός από την Εκκλησία, όπως εν συνεχεία θα σημειωθεί, παραπέμπει στον εξοστρακισμό από το **στρατόπεδο** των Εβραίων την περίοδο της Εξόδου.

19 Τα όπλα του Τ. είναι πίστη (πρβλ. Εφ. 6, 16: *θυρεός*¹⁸⁴) **και η αγαθή συνείδηση**. Όταν η καλή συνείδηση *απωθείται* (= εκ περιφρονήσεως αποκρούεται, αποτινάσσεται απ' εμαυτού) και είναι *καυσηριασμένη*, σκλάβα εν προκειμένω φιλοδοξίας (κεφ. 1) και φιλαργυρίας (κεφ. 6), οδηγεί σε *ναυάγιο* περί την πίστη (*accusativus graecus*)¹⁸⁵ και συνεπώς στην απώλεια. Το ναυάγιο συνιστά μια καταστροφή μη αναστρέψιμη που εκτός των άλλων οδηγεί τους βροτούς στην άβυσσο, άρα σε μια ταφή χωρίς *κηδεία*. Το ρήμα **άπωσάμενοι** εξαίρει τη βίαιη κατάπνιξη της φωνής της συνειδήσεως, την οποία (συνείδηση) οι Πατέρες ταυτίζουν με την *ακατάγνωστη πολιτεία* (Τρεμπέλας) καθώς ο διεφθαρμένος βίος πολλακίς γίνεται υποβάθρα ασεβείας (Θεοδ.). Έτσι αναδεικνύουν τη στενή συνάρτηση ηθικής και πίστης, ορθοπραξίας και ορθοδοξίας. Μάλλον, όμως, όπως ήδη υπογραμμίσθηκε στο 1, 5, ως *συνείδησις* εννοούνται τα βαθύτερα κίνητρα που *ωθούν* στην πίστη η οποία μπορεί να είναι είτε **υποκριτική** (πρβλ. *μόρφωσιν/εξωτερικό σχήμα* ευσεβείας· Β' Τιμ. 3, 5) είτε **ανυπόκριτη** (= άνευ δολιότητος, πλήρης, τελεία). Η απώλεια της συνείδησης συνδέεται με τον έρωτα της δόξας και του χρήματος που διακρίνουν τους ετεροδοιδασκάλους. Οι Πατέρες συμπεραίνουν από αυτά τα δύο αντιπαραδείγματα τα εξής: *Όταν γὰρ ἡ βίος ἀπεγνωσμένος, καὶ δόγμα τίκτεται τοιοῦτον,*

¹⁸¹ Τη χρήση γενικότερα της μεταφοράς στο έργο του Παύλου και ειδικότερα τις εικόνες της μάχης εξετάζει σε μια περιεκτική και πλήρως ενημερωμένη μονογραφία η Christine Gerber στο έργο της *Paulus und seine 'Kinder'. Studien zur Beziehungsmetaphorik der paulinischen Briefe*. Berlin-New York: Walter de Gruyter 2005.

¹⁸² Α' Θεσ. 3, 4: *καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἤμεν, προελεγόμεν ὑμῖν ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο καὶ οἶδατε*. Μέλλον + παρελθόν

¹⁸³ Ο Αντίοχος ο Γ' (223-187 π.Χ.) το 195 π.Χ. μετακίνησε 2.000 ιουδαϊκές οικογένειες από τη Βαβυλώνα σε οχυρά και σε ισχυρές στρατηγικά θέσεις στη Λυδία και τη Φρυγία, για να παρακολουθούν και να ελέγχουν τους ανυπότακτους υπηκόους του (Ιώσ. Αρχ. 12. 147-153).

¹⁸⁴ Για τη σπουδαιότητα του θυρεού και του συμβολισμού αυτού βλ. Darko Krstic, *The Panoply of God: The Use of an Ancient Greek Epic Topos in Eph. 6:11-17*, *The Journal of the Orthodox Center for the Advancement of Biblical Studies* (2008) 5

<http://ocabs.org/journal/index.php/jocabs/article/view/25/6>.

¹⁸⁵ Το *ναυαγίω* χρησιμοποιείται και σε άλλους συγγραφείς Φίλων, *Περί των μετονομαζομένων* 215. Ονειρ. 2.147. Νόμ. 371. Κέβης, Θηβ. 24.1 κε., Παλλάδας Αλεξ., *Ανθολογία* 10.56. Πρβλ. Διογένης Λαέρτιος 5.55: *καὶ νῦν ἐν τοῖς ἰδίοις μάλα νεναυαγηκότα* Φιλόδημος, *Περί κακιῶν* 33.33. Dibelius-Conzelmann, *Pastoralbriefe* 27. Marshall, *Pastoral Epistles* 412. Ας σημειωθεί ότι ο Μαρκίων ήταν *ναύκληρος* (Τερτυλ., *Praescr.* 30).

καὶ ἔστιν ἰδεῖν πολλοὺς ἐπὶ τὸ τοῦ καταπεσεῖν εἰς βυθὸν κακῶν καὶ εἰς Ἑλληνισμὸν ἐκτραπέντας. Ἴνα γὰρ μὴ τῷ φόβῳ τῶν μελλόντων βασανίζωνται, σπουδάσουσι πείσαι τὴν ψυχὴν, ὅτι ψευδῆ πάντα τὰ παρ' ἡμῖν (I. Δαμασκηνός PG. 95.1004.11)¹⁸⁶.

Αὐτὴ ἡ θέση επιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ το γεγονός ὅτι στο κεφ. 6, το οποίο ανακυκλώνει το κεφ. 1, πλήττεται με δριμύτητα ἡ φιλοχρηματία ὅσων «χριστέμπορων» χρησιμοποιοῦν τὴν ευσέβεια ὡς μέσον πορισμοῦ. Καὶ στο κεφ. 6 οἱ βουλόμενοι πλουτεῖν τελικὰ ὅπως τα υπερφορτωμένα σκάφη βυθίζονται μέσω των ποικίλων επιθυμιῶν στον ὄλεθρο, γεγονός που εἶναι παράλληλο τοῦ ναυαγῶ. Σημειωτέον ὅτι παρόμοιες συμβουλές δίνει καὶ ὁ «πατριάρχης» των Κυνικῶν Διογένης στον στρατηγὸ Ἀλέξανδρο *περὶ βασιλείας* (Δίων, Δ' *Περὶ βασιλείας* 84 κε.). Ἡ συνημμένη μετοχὴ **ἀπωσάμενοι** σε ἀόριστο¹⁸⁷ (participium copulatum) ὅπως καὶ τὸ **ἐναυάγησαν** σημαίνουν ὅτι οἱ αιρετικοὶ ἤδη ἔχουν ὀδηγηθεῖ στον Ἄδη παρότι μάλλον οἱ ἴδιοι πιστεύουν ὅτι ἔχουν ζήσει τὴν τελικὴ ἀνάσταση ἐνὺ ταυτόχρονα μέσω των γενεαλογιῶν πιστεύουν ὅτι επιστρέφουν στον προπρωτικό Παράδεισο. Τελικὰ ἡ συνειδηση συνιστὰ τον «ἄξονα» τοῦ σκάφους ἀνευ τοῦ ὁποῦ βυθίζεται στον Ἄδη τῆς ἀπώλειας.

20 Προκειμένου ἡ προτροπὴ νὰ εἶναι ζωηρότερη συνδυάζεται με ἀποτροπὴ καὶ παραδείγματα προς ἀποφυγὴν. Εξαιρούνται δύο ἐπώνυμοι τοὺς ὁποῖους ἤδη ὁ σ. ἔχει παραδώσει στον Σατανά. Καὶ οἱ δύο προβάλλουν ὡς παραδειγματικοὶ ἐχθροὶ τοῦ Π. καὶ στη Β' Τιμ. (2, 17· 4, 14-15¹⁸⁸). Μάλλον ὁ Ἀλέξανδρος δὲν εἶναι αὐτός που μνημονεύεται ἀπὸ τον Λουκά στο Πρ. 19, 33-4 ὅπου καὶ ἀπολογεῖται στην Ἐφεσο (!) ἐξ ὀνόματος των Ἰουδαίων¹⁸⁹: *ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου συνεβίβασαν Ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος κατασείσας τὴν χεῖρα ἤθελεν ἀπολογεῖσθαι τῷ δήμῳ. ³⁴ἐπιγνόντες δὲ ὅτι Ἰουδαῖός ἐστιν, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων ὡς ἐπὶ ὥρας δύο κρᾶζόντων· «Μεγάλῃ ἢ Ἄρτεμις Ἐφεσίων»¹⁹⁰.*

¹⁸⁶ Αναλυτικότερα ὁ I. Χρυσόστομος σημειώνει τα ἐξῆς: *Οὐδὲν οὕτω λυμαίνεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὡς τὸ φιλίας καταφρονεῖν, καὶ μὴ μετὰ πολλῆς αὐτὴν κατορθοῦν τῆς σπουδῆς· ὡσπερ οὖν οὐδὲν πάλιν ὀρθοῖ, ὡς τὸ παντὶ σθένει μεταδιώκειν αὐτὴν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Χριστὸς φησιν, «Ἐὰν δύο συμφωνήσωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, πᾶν, ὃ ἐὰν αἰτήσωσι, λήθονται» καὶ πάλιν, «Ὅταν πληθυνθῇ ἡ ἀνομία, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη». Τοῦτο τὰς αἰρέσεις ἔτεκε πάσας. Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ φιλεῖν τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἑαυτῶν ἐφθόνουν εὐδοκιμοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ φθονεῖν ἐφιλάρχουν, ἐκ δὲ τοῦ φιλαρχεῖν αἰρέσεις ἔτεκον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος εἰπὼν, «Ἴνα παραγγείλης τισὶ μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν», καὶ τὸν τρόπον ὑφηγεῖται, καθ' ὃν τοῦτο γενέσθαι δυνατόν. Τίς δ' οὖν οὗτός ἐστιν; Ἡ ἀγάπη. Ὅσπερ οὖν ὅταν λέγη, «Τέλος νόμου Χριστὸς», τούτέστι, συμπλήρωμα, καὶ τοῦτο ἐκείνων ἔχεται, οὕτως ἡ παραγγελία αὐτῆ ἐνέχεται τῇ ἀγάπῃ. Τέλος ἰατρείας ὑγεία· ὡστε ὑγείας οὔσης, οὐ πολλῆς δεῖ κατασκευῆς· καὶ ἀγάπης οὔσης, οὐ πολλῆς δεῖ παραγγελίας. Ἀγάπην δὲ ποῖαν φησὶ; Τὴν εἰλικρινῆ, οὐ τὴν μέχρι ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ διαθέσεως, καὶ γνώμης καὶ τοῦ συναλγεῖν, Ἐκ καθαρᾶς, φησὶ, καρδίας· ἥτοι περὶ πολιτείας φησὶν ὀρθῆς, ἢ περὶ γνησίας φιλίας. Ποιεῖ γὰρ καὶ βίος ἀκάθαρτος σχίσματα· «Πᾶς γὰρ ὁ φαῦλα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς». Ἔστι γὰρ φιλία καὶ ἡ τῶν φαύλων, οἷον καὶ λησταὶ ληστὰς φιλοῦσιν, καὶ ἀνδροφόνοι ἀνδροφόνους· ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο «ἀπὸ συνειδήσεως ἀγαθῆς», ἀλλ' ἀπὸ φαύλης, οὐδ' «ἐκ καθαρᾶς καρδίας», ἀλλ' ἐξ ἀκαθάρτου, οὐδὲ ἐκ πίστεως ἀνυποκρίτου, ἀλλ' ἐπιπλάστου καὶ ὑποκεκριμένης. Πίστις γὰρ τὸ ἀληθὲς δείκνυσιν· ἀπὸ δὲ πίστεως εἰλικρινοῦς ἡ ἀγάπη τίκτεται· ὁ γὰρ ὄντως εἰς Θεὸν πιστεύων, οὐκ ἀνέχεται ποτε ταύτην ἀφεῖναι (PG. 62. 509).*

¹⁸⁷ Πρ. 7, 27. 39· 13, 46· Ρωμ. 11, 1 κε. Πρβλ. Ωσηέ 4, 6· Ιερ. 6, 19· Διαθ. Ασήρ 1.8· Διαθ. Ιωσήφ 2.5.

¹⁸⁸ Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλὰ μοι κακὰ ἐνεδείξατο· ἀποδώσει αὐτῷ ὁ Κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· **ὄν καὶ σὺ φυλάσσου, λίαν γὰρ ἀντέστη τοῖς ἡμετέροις λόγοις**

¹⁸⁹ Στο Πρ. 4, 6 ὀνομάζεται καὶ ἕνας ἄλλος Ἀλέξανδρος γένους ἀρχιερατικοῦ (πρβλ. Ἀλέξανδρος Ἰανναῖος 103-76 π.Χ.). Τον 1^ο αἰ. μ.Χ. τὸ ὄνομα ἦταν πολὺ ἀγαπητὸ στους Ἰουδαίους σε ἀντίθεση προς τὸ Ὑμέναιος. Βλ. Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 145. Σύμφωνα με τον Oberlinner (2 *Tim.* 97) ὁ Ὑμέναιος μετὰ τον ἀφορισμὸ τοῦ ἐγίνε ἀρχηγὸς των στασιαστῶν χριστιανῶν.

¹⁹⁰ Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στον Ερανοσὴ τοῦ Θεοδώρητου ὁ Ἀλέξανδρος υποτιμᾶται ἐνεκα τοῦ ταπεινοῦ επαγγέλματος: *Εἰσὶ τινες, οἱ τὴν ἐκ γένους ἢ παιδεύσεως ἢ κατορθωμάτων ἀξίεπαινον οὐκ ἔχοντες περιφάνειαν, ἐκ πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπίσημοι γενέσθαι φιλονεικοῦσι. Τοιοῦτος ἦν ἐκεῖνος Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς, ὃς οὐδὲν ἔχων περίβλεπτον, οὐ λαμπρότητα γένους, οὐ δεινότητα λόγων, οὐ δημαγωγίαν, οὐ στρατηγίαν, οὐ τὰς ἐν πολέμοις ἀνδραγαθίας, μόνον δὲ βάνουσον τέχνην μεταχειρίζων, ἐκ μόνῃς τῆς κατὰ τοῦ θειοτάτου Παύλου μανίας ἐγένετο γνώριμος. Καὶ Σεμεεὶ δὲ πάλιν,*

Η παράδοση στο Σατανά συνεπάγεται δεινά που υφίσταται κάποιος όταν αφορίζεται εκτός παρεμβολής/ Κοινότητας (πρβλ. Ιγνάτιος, *Εφ.* 13.1), στο χαοτικό πέλαγος των δαιμονικών δυνάμεων. Δεν παραδίδεται, όμως, εις θάνατον (πρβλ. Α΄Κορ. 11, 30)¹⁹¹: *πῶς δὲ παρεδίδοτο τῷ Σατανᾷ; ἐξεβάλλετο τοῦ κοινοῦ συνεδρίου, καὶ ἀπεσχίζετο τῆς ἀγέλης, ἐγίνετο ἔρημος, προεδίδοτο τῷ λύκῳ, ὡσπερ ἡ νεφέλη τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰουδαίων, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν τὸ Πνεῦμα ἐγνώριζεν· εἴ τις τοίνυν ἐκτὸς ἐγίνετο, κατεκαίετο, οὕτως καὶ ὁ Κύριος παρέδωκε τὸν Ἰούδαν τῷ Σατανᾷ· «εὐθέως γὰρ μετὰ τὸ ψωμίον εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς» (Ιω. 13, 27). [...] Τὸ μέντοι τῆς βλασφημίας εἶδος οὐ πεποιήκε δῆλον· εἰδοὶ γὰρ ἔγραφε. Τῷ δὲ διαβόλῳ οὐχ ὡς ἀγαθῶν διδασκάλῳ παρέδωκε τούτους, ἀλλ' ὡς δημίῳ πικρῷ. Τούτου χάριν οὐκ εἶπεν, ἵνα παιδεύσῃ αὐτοὺς μὴ βλασφημεῖν, ἀλλ' ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Τοῦ γὰρ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος χωρισθέντες, καὶ τῆς θείας χάριτος γυμνωθέντες, πικρὰς παρὰ τοῦ δυσμενοῦς ἐδέχοντο μάστιγας, καὶ νόσοις καὶ παθήμασι χαλεποῖς περιπίπτοντες, καὶ ζημίαις καὶ συμφοραῖς ἐτέραις. Ταῦτα γὰρ ἐκείνῳ φίλον τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγειν· ἐπειδὴ καὶ ἐχθρὸς ἐστὶ καὶ ἐκδικητῆς, κατὰ τὸν Προφήτην. Ἐκείνους δὲ εἶκος ἦν παιδευομένους μεταβαλεῖν τὴν γνώμην, ὀρῶντας τὴν ἐκ τῆς βλασφημίας προσγενομένην βλάβην. Ἐντεῦθεν τοὺς περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως τίθησιν ὅρους (Ι. Χρυσόστομος PG. 62.529).*

Οι συνέπειες του **εξοστρακισμού** (γνωστές ἤδη ἀπὸ τα κλασικά χρόνια) βιώνονταν προφανῶς με δριμύτητα καὶ σε μικρὲς κοινότητες ἀφοῦ δεν πρέπει να λησμονεῖται τὸ γεγονός ὅτι οἱ χριστιανικὲς συνάξεις ὅπως καὶ οἱ ἰουδαϊκὲς προσευχῆς/συναγωγῆς εἶχαν ἰδρύσει ἓνα κοινωνικὸ δίκτυο που υποστήριζε τοὺς περιοδεύοντες χαρισματούχους ἀλλὰ καὶ τὶς ευπαθεῖς ομάδες στοὺς κόλπους τοὺς ἐνῶ λειτουργοῦσαν ὡς ἀδελφότητες/οικογένειες¹⁹². Προφανῶς, ὅμως, δεν τελεσφόρησε

*ἀφανὴς ἄνθρωπος πάμπαν καὶ ἀνδραποδώδης, ἐκ τῆς κατὰ τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ θρασύτητος ὀνομαστότατος γέγονε. Φασὶ δὲ καὶ τὸν τῆς Μανιχαϊκῆς αἰρέσεως εὐρέτην μαστιγίαν οἰκέτην γενέσθαι, καὶ φιλοτιμίας ἔρωτι τὴν μισαρὰν ἐκείνην συγγράψασθαι θρησκείαν. Τοῦτο καὶ νῦν δρῶσί τινες, καὶ τὸ ἀξίεραστον τῆς ἀρετῆς κλέος διὰ τοὺς ταύτης ἡγουμένους ἀποδράσαντες πόνους, τὴν δυσκλεεστάτην καὶ τρισαθλίαν σφίσιν αὐτοῖς ἐπορίσαντο περιφάνειαν. Καινῶν γὰρ δογμάτων προστάται γενέσθαι ποθήσαντες, ἐκ πολλῶν αἰρέσεων ἠρανίσαντο τὴν ἀσέβειαν καὶ τὴν ὀλέθριον ταύτην συνέθηκαν αἵρεσιν. Ἐγὼ δὲ αὐτοῖς βραχέα διαλεχθῆναι πειράσομαι, καὶ τῆς αὐτῶν χάριν θεραπείας καὶ τῆς τῶν ὑγιαίνοντων ἕνεκα προμηθείας. Ὄνομα δὲ τῷ συγγράμματι Ἐραμιστῆς ἢ Πολύμορφος. Ἐκ πολλῶν γὰρ ἀνοσίων ἀνθρώπων ἔραμισάμενοι τὰ δύστηνα δόγματα, τὸ ποικίλον τοῦτο καὶ πολύμορφον προφέρουσι φρόνημα (61.22). ὁ Μέγας Ἀθανάσιος τοὺς κατατάσσει με τοὺς Σαδουκαίους που ἀρνούνταν τὴν ἀνάσταση (Ἐπ. 2.5). Σχετικὰ με τὴν ἤδη πραγματοποιήσῃ τῆς ἀνάστασης βλ. Χρ. Καρακόλη, «"Λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι" (Β' Τιμ. 2,18). Ἑρμηνευτικὴ, συγκριτικὴ καὶ θεολογικὴ θεώρηση μιᾶς ἐσχατολογικῆς παρεκτροπῆς», *Ἡ πνευματικὴ παρακαταθήκη τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ποιμαντικὲς Ἐπιστολές. Εἰσηγήσεις ἸΑ Συνάξεως Ὀρθοδόξων Βιβλικῶν Θεολόγων: Λευκάδα 25-28 Σεπτεμβρίου 2003*, Θεσσαλονίκη: 2004, 205-224.*

¹⁹¹ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 145.

¹⁹² Σύμφωνα με τὸν Πορφύριο, ὁ Σάμιος φιλόσοφος Πυθαγόρας τοὺς δὲ φίλους ὑπερηγάπα, κοινὰ μὲν τὰ τῶν φίλων εἶναι πρῶτος ἀποφηνάμενος, τὸν δὲ φίλον ἄλλον ἑαυτὸν. καὶ ὑγιαίνουσι μὲν αὐτοῖς ἀεὶ συνδιέτριβεν, κάμνοντας δὲ τὰ σώματα ἐθεράπευεν, καὶ τὰς ψυχὰς δὲ νοσοῦντας παρεμυθεῖτο, καθάπερ ἔφαμεν, τοὺς μὲν ἐπωδαῖς καὶ μαγείαις τοὺς δὲ μουσικῇ. ἦν γὰρ αὐτῷ μέλη καὶ πρὸς νόσους σωμάτων παιῶνια, ἃ ἐπάδων ἀνίστη τοὺς κάμνοντας. ἦν δ' ἃ καὶ λύπης λήθην εἰργάζετο καὶ ὀργὰς ἐπράννε καὶ ἐπιθυμίας ἀτόπους ἐξήρει. τῆς δὲ διαίτης τὸ μὲν ἄριστον ἦν κηρίον ἢ μέλι, δεῖπνον δ' ἄρτος ἐκ κέγχρων ἢ μᾶζα καὶ λάχανα ἐφθὰ καὶ ὠμά, σπανίως δὲ κρέας ἱερείων θυσίμων καὶ τοῦτο οὐδ' ἐκ παντὸς μέρους (Βίος Πυθαγόρα 33-34). Σημειωτέον ὅτι ὅποιος ἐγκατέλειπε τὴν κοινότητα καὶ πρόδιδε τα μυστικά της, τα ὁποῖα παραδίδονταν μετὰ ἀπὸ πολυετῆ μύηση (3 ἔτη + 5 ἔτη σιωπῆς [ακουστικοῖ]), θεωροῦνταν νεκρὸς καὶ ἀνεγειρόταν μνήμα (Ἰάμβλιχος 17.73): *εἰ δ' ἀποδοκιμασθεῖσαν, τὴν μὲν οὐσίαν ἐλάμβανον διπλῆν, μνήμα δὲ αὐτοῖς ὡς νεκροῖς ἐχώννυτο ὑπὸ τῶν ὀμακῶν (οὕτω γὰρ ἐκαλοῦντο πάντες οἱ περὶ τὸν ἄνδρα), συντυγχάνοντες δὲ αὐτοῖς οὕτως συνετύγγανον ὡς ἄλλοις πσιν, ἐκείνους δὲ ἔφασαν τεθάναι, οὓς αὐτοὶ ἀνεπλάσσοντο, καλοὺς κάγαθοὺς προσδοκῶντες ἔσεσθαι ἐκ τῶν μαθημάτων. Το ἴδιο συνέβαινε καὶ στο Κουμράν. Βλ. David R. McCabe, *How to Kill Things with Words: Ananias and Sapphira under the Apostolic-Prophetic Speech-Act of Divine Judgment (Acts 4:32–5:11)*, PhD diss. University of Edinburgh, 2008, 109 κε.. Σε αὐτὸ τὸ ἔργο ἐξετάζονται καὶ ἄλλες*

προηγουμένως η παιδεία *έν πραύτητι* για την οποία γίνεται λόγος στο Β' Τιμ. 2, 25: **παιδεύοντα** τούς *ἀντιδιατιθεμένους*, *μήποτε δώη αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας*. Στο Μτ. 18, 16 ὅπως και στο Τιτ. 3, 11 γίνεται απλῶς λόγος για παραίτηση ἀπὸ τὴ νουθεσία ἀν και στον ευαγγελιστὴ ἐπισημαίνεται το ἐξῆς: *ἐὰν δὲ παρακούσῃ αὐτῶν, εἶπε τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἔθνικὸς καὶ ὁ τελώνης*.

Απὸ τα ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ὁ ἀφορισμὸς γίνεται για νὰ **παιδευθῶν** και νὰ μὴν βλασφημοῦν (πρβλ. Πρ. 13, 11: μάγο Ελύμας). Ουσιαστικά ἐτσι θα συνειδητοποιήσουν ὅτι ἡ ἀνάσταση δὲν ἔχει πραγματωθεῖ στην τέλεια μορφή της και δὲν εἶναι οἱ ἴδιοι οὔτε σεσωσμένοι ἀλλὰ και οὔτε πολῖτες της προπρωτικῆς Εδέμ. Και στην Α' Κορ. 5¹⁹³ ὁ ἀφορισμὸς, ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν εκτελεῖται ἀπὸ τον Π. ἀλλὰ διὰ του Πνεύματος του Θεοῦ/του ὀνόματος του Χριστοῦ και της Σύναξης, δὲν ἔχει τον χαρακτήρα της *Ιεράς Εξέτασης*. Εἶναι τὸ τελευταῖο διάβημα μετὰ ἀπὸ μια διαδικασία σωφρονισμοῦ και πραγματοποιεῖται *εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἔν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου* (5, 5· πρβλ. Πρ. 5, 5. 10 [Ανανίας και Σαπφείρα]).

Προφανῶς πρόκειται για τιμωρία ἡ ὁποία ὁμως ἔχει τὸ χαρακτήρα της *παιδείας*¹⁹⁴ και ἐντάσσεται σε χρονικά πλαίσια προφανῶς για νὰ μὴν ὑπάρχει αἰώνια καταδίκη. Ἄρα και σε αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Π. ἀποτυπώνει τὴν ἀγάπη που συνιστᾷ τὸ **τέλος** της ευαγγελικῆς παραγγελίας. Σημειωτέον ὅτι **διάρκη παιδεία** στις ΠΕ ὑφίστανται και οἱ ἅγιοι ὑπὸ της σωτηρίου χάριτος: *Ἐπεφάνη γὰρ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις παιδεύουσα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν και τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας σωφρόνως και δικαίως και εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι* (Τιτ. 2, 11-12). Παραδόξως ἐπίσης σε κανένα χωρίο δὲν ὀνομάζονται οἱ αἰρετικοὶ «τέκνα του Σατανᾶ» ὅπως συμβαίνει με ἀντίστοιχους αἰρετικούς και ἰδίως τον Μαρκίωνα στους ἀποστολικούς Πατέρες: *Πᾶς γὰρ ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι ἀντιχριστὸς ἐστίν και ὃς ἂν μὴ ὁμολογῇ τὸ μαρτύριον τοῦ σταυροῦ ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν και ὃς ἂν μεθοδεύῃ τὰ λόγια τοῦ κυρίου πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας και λέγῃ μήτε ἀνάστασιν μήτε κρίσιν οὗτος **πρωτότοκος ἐστὶ τοῦ Σατανᾶ*** (Πολύκαρπος, Φιλ. 7.1). Οἱ ἴδιοι Πατέρες δὲν κατονομάζουν καν τους ἀντιπάλους.

Δύο ἀπορίες γεννῶνται στον ἀναγνώστη: Τὸ πρῶτο ἐρώτημα που προκύπτει στον ἀκροατὴ κατὰ τὴν ἀκρόαση της συγκεκριμένης περικοπῆς εἶναι τὸ πῶς μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ παιδευτικά ὁ Σατανᾶς: *«πῶς ὁ Σατανᾶς αὐτοὺς παιδεύει μὴ βλασφημεῖν; και εἰ τοὺς ἄλλους παιδεύει μὴ βλασφημεῖν, πολλῶ μᾶλλον ἐχρῆν ἑαυτὸν· εἰ δὲ ἑαυτὸν μέχρι τοῦ νῦν οὐ δύναται παιδεῦσαι, οὐδὲ τοὺς ἄλλους»*. Οἱ Πατέρες δίνουν τὴν ἐξῆς ἀπάντηση: *οὐκ εἶπεν, «ἵνα παιδεύσῃ αὐτοὺς μὴ βλασφημεῖν», ἀλλ' «ἵνα παιδευθῶσιν»· οὐκ ἐκεῖνος τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ τοῦτο ἐκβαίνει, ὡσπερ ἀλλαχοῦ ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος φησὶ, «παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾶ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα*

παρόμοιες καταλυτικὲς παρεμβάσεις του λόγου των ἀποστόλων στα χωρία Πρ. 8, 9-25· 13, 1-12· 19, 8-10.

¹⁹³ Πρόκειται για τὸ Α' Κορ. 5:3-5: *ἐγὼ μὲν γάρ, ἀπὸν τῷ σώματι παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρὼν τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμενον· ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου [ἡμῶν] Ἰησοῦ συναχθέντων ὑμῶν και τοῦ ἐμοῦ πνεύματος σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾶ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἔν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου*. Στη σύγχρονη ἐρευνα δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ἡ πατερικὴ θέση ὅτι ὁ ἀφορισμένος ἀποκαθίσταται στο Β' Κορ. 2, 5-11: *Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, πάντας ὑμᾶς. ἱκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἢ ὑπὸ τῶν πλειόνων, ὡστε τούναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι και παρακαλέσαι, μήπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος. διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην· εἰς τοῦτο γὰρ και ἔγραψα, ἵνα γινῶ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. ὧ δὲ τι χαρίζεσθε, κἀγὼ· και γὰρ ἐγὼ ὁ κεχάρισμαι, εἴ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτῆθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν*.

¹⁹⁴ Για τὴν παιδεία ὡς ἐργαλεῖο για τὴν οἰκειοποίηση της δικαιοσύνης του Θεοῦ (Ὡσηέ 7, 12.15 10, 10) και τὴν προοδευτικὴ ταύτισή της με τὸ νόμο (Σοφ. 2, 12) ἀλλὰ και τον συνδυασμὸ της με τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (Σοφ. 1, 5) και τὴ Σοφία (6, 17-19: ἀρχὴ σοφίας- ἐπιθυμία παιδείας –ἀγάπη-τῆρηση νόμων – ἀφθαρσία-εγγύτητα Θεοῦ) βλ. Sven van Meegen, *Der Konflikt zwischen dem Gerechten und den Ungerechten, Macht und Ohnmacht in der Bibel*, Sven van Meegen, Josef Wehrle (Hg.), Prof. P. Dr. Otto Wahl SDB zu Ehren, Berlin: Lit 2012, 81. Στο Ησ 50, 4-5 ἀναδεικνύεται ἡ σχέση πάσχοντος παιδὸς και παιδείας Κυρίου. Βλ. ἐπίσης G. Betram, παιδεία *ThWNT* 5 598.

σωθῆ» (Α'Κορ. 5, 5), **οὐχ «ἵνα σώσῃ τὸ πνεῦμα»**: τοῦτο δὲ ἀπρόσωπόν ἐστι· πῶς οὖν τοῦτο γίνεται; ὥσπερ οἱ δῆμοι μυρίων γέμοντες κακῶν, τοὺς ἄλλους σωφρονίζουσιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ πονηροῦ δαίμονος.

Το δεύτερο ερώτημα εἶναι το ἐξῆς: *καὶ διὰ τί μὴ οὗτος αὐτοὺς ἐκόλασεν ὥσπερ ἐκεῖνον τὸν Βαριησοῦν (Πρ. 13, 6), ὥσπερ Κηφᾶς Ἀνανίαν, ἀλλὰ τῷ Σατανᾶ παρέδωκε; καίτοι αὐτὸς ἔχων ἰσχύον, ὡς ὅταν λέγῃ, «ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς» (Α'Κορ. 4, 21); καὶ πάλιν, φησὶν, «οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν» (Β'Κορ. 10, 8· 13, 10). τί οὖν τὸν Σατανᾶν καλεῖ πρὸς τὴν τιμωρίαν; ἵνα μετὰ τῆς σφοδρότητος καὶ τῆς κολάσεως καὶ ἡ ὕβρις ἢ μείζων, μᾶλλον δὲ (α) τοὺς μὲν ἀπίστους αὐτοὶ ἐπαίδευσον, (β) τοὺς δὲ ἐκτραπέντας τῷ Σατανᾶ παρεδίδουν; καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀνανίας ἔτι ἄπιστος ἦν πειράζων· ἵνα μάθωσι τοίνυν οἱ ἄπιστοι ὅτι οὐ δύναται λαθεῖν, διὰ τοῦτο δι' ἑαυτῶν αὐτοὺς ἐτιμωροῦντο. ἄλλως τε, οὐδὲ μικρὸν ἦν τὸ δύνασθαι ἐπιτάττειν τῷ διαβόλῳ: τοῦτο γὰρ δεικνύντος ἦν ὅτι δουλεύει καὶ εἴκει καὶ ἄκων τοῖς Ἀποστόλοις ὁ διάβολος. [...] ἔστι δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι (α) οὓς μὲν διορθώσασθαι ἐβούλοντο, οὐκ ἐκόλαζον αὐτοὶ, (β) τοὺς δὲ ἀδιορθώτους αὐτοὶ ἐτιμωροῦντο· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὅτι φοβερῶτεροι μᾶλλον ἦσαν ἐτέροις ἐκδιδόντες αὐτούς: οὕτως καὶ ὁ Ἰὼβ παρεδόθη τῷ Σατανᾶ, οὐχ ὑπὲρ ἁμαρτημάτων, ἀλλ' ὑπὲρ πλείονος εὐδοκιμήσεως. πολλὰ τοιαῦτα γίνεται καὶ νῦν. ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἱερεῖς οὐκ ἴσασι τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀναξίως τῶν μυστηρίων μετέχοντας, ὁ Θεὸς πολλάκις τοῦτο ποιεῖ καὶ παραδίδωσιν αὐτοὺς τῷ Σατανᾶ. ὅταν γὰρ νόσοι, ὅταν ἐπιβουλαὶ, ὅταν πένθη καὶ συμφοραὶ συμβαίνωσι, διὰ τοῦτο γίνεται· καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος φησιν, οὕτω λέγων, «διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί» (Α'Κορ. 11, 30).*

3. Β' ΜΕΡΟΣ: ΚΥΡΙΩΣ ΣΩΜΑ

Ι. ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ Α'

3.1 ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

2, 1 Παρακαλώ¹⁹⁵ οὖν πρῶτον **πάντων**
ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχὰς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας
ὑπὲρ **πάντων** ἀνθρώπων,
² ὑπὲρ βασιλέων καὶ **πάντων** τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων,
ἵνα ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν
ἐν **πάσῃ** εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ¹⁹⁶

Τίτ. 2, 15-3, 3¹⁵ [Ταῦτα λάλει καὶ παρακάλει καὶ ἔλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς.
Μηδεὶς σου περιφρονεῖτω].
Ἵπομίμησθε αὐτοὺς ἀρχαῖς ἐξουσίαις **ὑποτάσσεσθαι, πειθαρχεῖν,**
πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐτοίμους εἶναι,
²μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους εἶναι, ἐπιεικεῖς,
πᾶσαν ἐνδεικνυμένουςπραύτητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους.
³[Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, **ἀπειθεῖς,** πλανώμενοι,
δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις,
ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες,
συγρητοί, μισοῦντες ἀλλήλους].

Α' Πέ. 2, 11-17:

¹¹ Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους
ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν
αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς·
¹² τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλήν,
ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν,
ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύοντες,
δοξάσωσιν τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς.

Ρωμ. 13, 1-7

³ **ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει** διὰ τὸν Κύριον, εἴτε (α) βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι,
¹⁴εἴτε (β) ἡγεμόσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπόμενοις εἰς ἐκδίκησιν κακοποιῶν ἔπαινον δὲ ἀγαθοποιῶν·
¹⁵ ὅτι οὕτως ἐστὶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ: **ἀγαθοποιούντας** φιμοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων
ἀγνωσίαν,
¹⁶ ὡς ἐλεύθεροι καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν ἀλλ' **ὡς Θεοῦ δοῦλοι.**
¹⁷ (α) **Πάντας τιμήσατε,** (β) τὴν ἀδελφότητα ἀγαπάτε, (γ) τὸν Θεὸν φοβεῖσθε, (ε) τὸν βασιλέα τιμᾶτε.

Α' Κλήμ. 60-61.1: **Σὺ Δέσποτα ἔδωκας τὴν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας αὐτοῖς** διὰ τοῦ μεγαλοπρεποῦς
καὶ ἀνεκδιηγῆτου κράτους σου εἰς τὸ γινώσκοντας ἡμᾶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην δόξαν καὶ
τιμὴν, **ὑποτάσσεσθαι αὐτοῖς μηδὲν ἐναντιουμένους τῷ θελήματί σου/ οἷς δός Κύριε ὑγίειαν,**

¹⁹⁵ □ —κάλει D* F G b vg^{ms}; Ambst

¹⁹⁶ Στα παρακάτω πρέπει να προστεθεί και η γενικότερη στάση του Λουκά απέναντι στην πολιτική εξουσία όπως αυτή διατυπώνεται στο Λκ. και τις Πρ. Πρβλ. Σ. Δεσπότη, *Ο Ιησούς ως Χριστός και η Πολιτική Εξουσία στους Συνοπτικούς Ευαγγελιστές*, Αθήνα: Άθως 2006,

εἰρήνην, ὁμόνοιαν, εὐστάθειαν εἰς τὸ διέπειν αὐτοὺς τὴν ὑπὸ σοῦ δεδομένην αὐτοῖς ἡγεμονίαν ἀπροσκόπως. Σὺ γὰρ δέσποτα, ἐπουράνιε βασιλεῦ τῶν αἰώνων, δίδως τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἐξουσίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπαρχόντων. Σὺ Κύριε διεύθυνον τὴν βουλήν αὐτῶν κατὰ τὸ καλὸν καὶ εὐάρεστον ἐνώπιόν σου, ὅπως διέποντες ἐν εἰρήνῃ καὶ πραύτητι εὐσεβῶς τὴν ὑπὸ σοῦ αὐτοῖς δεδομένην ἐξουσίαν, ἴλεώ σου τυγχάνωσιν ὁ μόνος δυνατὸς ποιῆσαι ταῦτα καὶ περισσότερα ἀγαθὰ μεθ' ἡμῶν. Σοὶ ἐξομολογούμεθα διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ προστάτου τῶν ψυχῶν ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ [= μεσίτης] δι' οὗ σοὶ ἡ δόξα καὶ ἡ μεγαλωσύνη καὶ νῦν καὶ εἰς γενεὰν γενεῶν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν

Ἰγνάτιος, Προς Εφεσίους 10.1 Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων **ἀδιαλείπτως** προσεύχεσθε- ἔστιν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐλπίς μετανοίας ἵνα Θεοῦ τύχωσιν ἐπιτρέψατε οὖν αὐτοῖς **κἂν ἐκ τῶν ἔργων ὑμῖν μαθητευθῆναι**² (α) πρὸς τὰς ὀργὰς αὐτῶν ὑμεῖς **πραεῖς** (β) πρὸς τὰς μεγαλορημοσύνας αὐτῶν ὑμεῖς ταπεινόφρονες (γ) πρὸς τὰς βλασφημίας αὐτῶν ὑμεῖς τὰς προσευχάς (δ) πρὸς τὴν πλάνην αὐτῶν ὑμεῖς ἐδραῖοι τῇ πίστει (ε) πρὸς τὸ ἄγριον αὐτῶν ὑμεῖς **ἡμεροί**/ μὴ σπουδάζοντες ἀντιμιμῆσασθαι αὐτούς/³ ἀδελφοὶ αὐτῶν εὐρεθῶμεν **τῇ ἐπιεικείᾳ**/ μιμηταὶ δὲ τοῦ Κυρίου σπουδάζωμεν εἶναι / τίς πλέον ἀδικηθῆ τίς ἀποστερηθῆ τίς ἀθετηθῆ ἵνα μὴ τοῦ διαβόλου βοτάνῃ τις εὐρεθῆ ἐν ὑμῖν **ἀλλ' ἐν πάσῃ ἀγνεΐᾳ καὶ σωφροσύνῃ** μένητε ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ σαρκικῶς καὶ πνευματικῶς. **12. 2** Πάροδος ἐστε τῶν εἰς Θεὸν ἀναιρουμένων/ Παύλου συμμύσται τοῦ ἡγιασμένου, τοῦ μεμαρτυρημένου, ἀξιωμακαρίστου, οὗ γένοιτό μοι ὑπὸ τὰ ἴχνη εὐρεθῆναι ὅταν Θεοῦ ἐπιτύχω/ ὃς ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ μνημονεύει ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ¹⁹⁷ (Πολ. 1.2· Ερμάς, Παρ. 2.6. Αθηναγόρα, Πρεσβεία 37.1. Τερτυλλιανός, Απολ. 30. Περὶ Προσευχῆς 3.4) .

1. Στην **επικεφαλίδα του Κυρίως Σώματος** ἔχουμε **την εκτενέστερη αναφορά** στο σῶμα των παύλειων επιστολῶν στην προσευχή **ὑπὲρ πάντων** ἐκεῖ ὅπου για παράδειγμα στην ἀρχαιότερη ἐπιστολὴ βρίσκεται ἡ παρότρυνση για ἀποφυγὴ τῆς πορνείας (Α' Θεσ. 4, 1) ἐνὸς τῆς Ρωμ. ἡ προτροπὴ **Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν ἁγίαν εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν** (12, 1). Αὐτὴ ἡ ἀναφορά εἶναι μοναδική για τις ἐξῆς αἰτίες: **(α) Ο σ.** ἀναφέρεται σε **τέσσερα εἶδη** ευχῶν (**δεήσεις, προσευχές, ἐντεύξεις, εὐχαριστίες**) που ἀνακαλοῦν τὴν ποικιλία τῶν ὕμνων σις Ἐπιστολὲς τῆς ἀιχμαλωσίας ἐπίσης σε μικρασιατικά κλίματα (Κολ. 3, 16· Εφ. 5, 19). Τα δύο εἶδη ἐξ αὐτῶν, εὐχαριστία καὶ ἐντεύξη, θα χρησιμοποιηθοῦν καὶ πάλι στο 4, 3-5 καὶ μάλιστα σε συνδυασμὸ με τὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας ὅπου δηλώνεται ὁ ἀγιασμὸς τῶν τροφῶν. Σε κάθε περίπτωση ἐιδικότερα ἡ εὐχαριστία ἀποτελεῖ τὴν κορυφαία ἀναπόκριση ἐν σαρκὶ Ἐπιφάνεια τοῦ Θεοῦ. Ἐτσι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀποτελεῖ καὶ μέσον στροφῆς τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τις γενεαλογίες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θείας οἰκονομίας ὅπως αὐτὴ ξεδιπλώνεται ἐδῶ καὶ τώρα.

¹⁹⁷ Ο Πολύκαρπος ἀπευθυνόμενος στους Φιλιππησίους (12.2-3) καὶ μάλιστα στο τέλος τοῦ ἔργου του, ἀφοῦ τοὺς υπενθυμίσει ὅτι πρέπει νὰ καταστεῖλουν τὸ πάθος τῆς οργῆς, εὐχεται ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου μας Ἰ. Χριστοῦ ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖός εἶναι ταυτόχρονα καὶ αἰώνιος ἀρχιερέας μας [ἄρα καὶ μεσίτης], νὰ τοὺς οἰκοδομήσουν ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀλήθειᾳ τοὺς. Κατόπιν τοὺς προσκαλεῖ νὰ προσεύχονται για ὅλους τοὺς ἀγίους, τοὺς βασιλεῖς καὶ ὅσους καταδιώκουν καὶ μισοῦν τοὺς παραλήπτες καὶ για τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ ἔτσι ὥστε ὁ καρπὸς τοὺς νὰ εἶναι φανερός ἐν ὅλους καὶ αὐτοὶ νὰ εἶναι τέλειοι ἐν Αὐτῷ. Πολυκάρπου, Φιλ. 12. 2-3: *Ἐχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι εἰσθε καλὰ μελετημένοι ἐν τῇ γραμμάτων καὶ οὐδὲν σὰς διαφεύγει, ἐνὸς αὐτὸ δὲν ἔτυχε σ' ἐμένα. Ὅμως, μέσα σις Γραφὰς λέχθηκε, «οργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε» καὶ «ὁ ἥλιος ἀς μὴ δύει ἐν τῷ παροργισμῷ σὰς». Μακάριος ὁ ἀνθρώπος πού θυμάται αὐτὸ, τὸ ὁποῖο πιστεύω δὲν ὑπάρχει ἀνάμεσα σὰς. Ὅμως, ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ καὶ αὐτὸς ὁ αἰώνιος ἀρχιερέας ὁ γιος τοῦ Θεοῦ Ἰ. Χριστός, ἀς σὰς ἐποικοδομῆ ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀλήθειᾳ καὶ ἐν κάθε πραότητι, χωρὶς παροργισμὸ καὶ ἐν τῇ υπομονῇ καὶ τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ ἀνεκτικότητι καὶ ἀγνότητι καὶ «εἴθε νὰ σὰς δώσει κλήρο καὶ θέση μεταξύ τῶν ἀγίων αὐτοῦ» καὶ μαζί μ' ἐσὰς καὶ ἐν ὅλους, ὅσοι εἶναι ὑπὸ τὸν οὐρανὸ, ὅσοι θὰ πιστεύσουν ἐν τῷ Κυρίῳ μας Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ ἐν τῷ Πατέρι του, πού ἀνάστησε αὐτὸν ἀπ' τοὺς νεκρούς. 3. Νὰ προσεύχεσθε για ὅλους τοὺς ἀγίους. Νὰ προσεύχεσθε, ἐπίσης, για βασιλιάδες καὶ ἀρχόντες καὶ ὑπὲρ ἐκείνων, που σὰς καταδιώκουν καὶ σὰς μισοῦν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ, για νὰ εἶναι φανερός κατὰ πάντα ὁ καρπὸς σὰς καὶ νὰ ἴεσθε τέλειοι μέσα σ' ἐκεῖνον (Μτφρ. Ν. Ζάγκα). Βλ. Μαρτ. Πολυκ. 5· Αθηναγόρας Πρεσβεία 37· Θεόφιλος, Προς Αυτόλυκον 3.14 PGr. 254.*

- (β) Ολόκληρη η περικοπή με θέμα την ευχή υπέρ πάντων καταλαμβάνει εννιά στίχους (2, 1-9). (γ) Περιλαμβάνει ύμνο-ομολογία όπου εξαιρείται ο *μεσίτης* των ευχών ως θύτης και θύμα. (δ) Κορυφώνεται με το ισχυρό *βούλομαι προσεύχεσθαι* για τους άνδρες (!). Οι τελευταίοι συνήθως στα παραινεντικά κείμενα των ελληνορωμαϊκών χρόνων παροτρύνονταν σε *αρετή* η οποία όμως ταυτίζεται με ανδρεία-ηρωισμό. Το *ομοίως* στο στ. 2, 9 για τις γυναίκες μάλλον συνδέεται επίσης με το προσεύχεσθαι υπό αυτών. Σημειωτέον ότι αυτά τα είδη δεν προϋποθέτουν στο κείμενο ως πλαίσιο τη Σύναξη.
2. Η συγκεκριμένη παραίνεση για προσευχή υπέρ των πάντων έχει τοποθετηθεί ως κεφαλίδα όλου του κυρίως σώματος και ειδικότερα μιας ενότητας παροτρύνσεων σε τέσσερις κατηγορίες πιστών εντός της εκκλησίας (άνδρες+γυναίκες/ επίσκοπος+διάκονοι). Αυτή επισφραγίζεται επίσης με τη διακήρυξη της διάδοσης του μυστηρίου της ευσεβείας σε όλα τα έθνη και τον κόσμο μέσω του κηρύγματος και της πίστης (3, 16). Οι Quin – Wacker¹⁹⁸ συνδέουν όλη την ενότητα 2, 1-3, 13 (η οποία αντικατοπτρίζει την τάξη της Εκκλησίας στη Ρώμη) με τη φιλολογία των εκκλησιαστικών *Διαταγών* που κυκλοφορήθηκαν τους πρώτους αιώνες στην Εκκλησία. Σύμφωνα μάλιστα με τον Jeremias¹⁹⁹ τα Α' Τιμ. 2 και 3 συγκροτούν την αρχαιότερη *Διαταγή* της χριστιανικής Κοινότητας η οποία συνιστά και μανιφέστο του τέλους της ενθουσιαστικής εποχής της Πρώτης Εκκλησίας. Όπως, όμως, θα αποδειχθεί κατωτέρω ο τίτλος *Διαταγή* για την ενότητα των κεφ. 2-3 δεν είναι απολύτως ορθός αφού το κατεξοχήν θέμα τους δεν είναι η οργάνωση της λατρείας αλλά η ιεραποστολή των εθνών μέσω συγκροτημένων υπό των Χριστιανών οίκων και κατ' οίκον Εκκλησιών .
 3. Σε κάθε περίπτωση το 2, 1-7 συνιστά την εισαγωγή του κυρίως σώματος της Επιστολής που καταλήγει με το 6, 10 την παρότρυνση προς τους δούλους επίσης για υπακοή στους κυρίους τους. Ήδη ο σ. έχει αναπέμψει δοξολογία εξ αφορμής της *δικής του* μεταστροφής παρότι χρημάτισε υβριστής αλλά και των μελλόντων *πιστεύειν επί τῷ Θεῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον* (1, 16-17). Άλλωστε και το κέντρο βάρους της προτροπής σε ευχή στο 2, 1-4 είναι η σωτηρία των πάντων. Αυτή η εισαγωγή κορυφώνεται με την υμνητική-ομολογιακή περικοπή που αποτελεί οικουμενική προέκταση του *Σεμὰ-εἰς Θεός* (2, 7) και τελειώνεται με την Ομολογία-ὅς *ἐφανέρωθη ἐν σαρκί* (3, 16) Και στα δύο κείμενα δίνεται εξαιρετική έμφαση στη Χριστολογία και τον ευαγγελισμό των εθνών. Συνεπώς δημιουργείται Συμπερίληψη. Πρέπει μάλιστα κάποιος λάβει υπόψιν του ότι η τελευταία Ομολογία (όπως θα αποδειχθεί βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την περικοπή 4, 1-5 όπου επίσης όπως στη 2, 1-4 δίνεται έμφαση στην επενέργεια της ευχής.
 4. Στην Τιτ., όπου δεν έχουμε καμία παρότρυνση σε προσευχή, γίνεται λόγος για *υποταγή – πειθαρχία* στις αρχές και τις εξουσίες και μάλιστα μετά την αντίστοιχη παρότρυνση προς τους δούλους. Στην ίδια επιστολή και οι δύο νοθεσίες τεκμηριώνονται με εντυπωσιακά χριστολογικά (βαπτισματικά;) κείμενα όπου όμως δεν εξαιρείται η υπακοή/το Πάθος αλλά η σωτηρία *Επιφάνεια* του Υιού. Ιδιαίτερως η υπόμνηση προς τους *ἀτίθαστους* Κρήτες για πειθαρχία στην εξουσία γίνεται με ιδιαίτερη έμφαση αφού (α) προηγουμένως καλείται ο ίδιος ο Τίτος να λαλεί και μάλιστα να ελέγχει *μετὰ πάσης ἐπιταγῆς*, (β) αμέσως μετά η παρότρυνση εκφράζεται και αρνητικά με το *μηδένα βλασφημεῖν, ἀμάχους, [...]* ενώ (γ) εν συνεχεία η απείθεια και το *συγγεῖν/μίσος* παρουσιάζονται ως χαρακτηριστικά του *ἀνόητου* παλαιού ανθρώπου σε αντιθετικό παραλληλισμό προς την χρηστότητα και φιλανθρωπία του Θεού της πίστης. Τέλος (δ) εξαιρείται το εξής παράδοξο: Οι χριστιανοί ελευθερώθηκαν από τις ποικίλες *ἐπιθυμίες και ἡδονές* (πρβλ. 2, 14: *ἀπὸ κάθε ἀνομία*) και όχι από τους κοσμικούς άρχοντες²⁰⁰. Συνεπώς αυτή η λύτρωση-απελευθέρωση οδηγεί τους πιστούς σε συνειδητή υπακοή προς τις εξουσίες. Αυτό τονίζεται και στην Α' Πέ. όπου η χριστολογική τεκμηρίωση *καὶ Χριστὸς ἔπαθεν [...]* ακολουθεί την παρότρυνση προς τους δούλους για μη ανταπόδοση του κακού.
 5. Στην Α' Τιμ. αντιθέτως (α) δεν γίνεται λόγος για υποταγή ούτε συνδυάζεται η παρότρυνση με την αντίστοιχη νοθεσία προς τους δούλους, όπως συμβαίνει και στην Α' Πέ. αφού αυτή η (νοθεσία) τοποθετείται σε επιλογικό σημείο (6, 1). Προφανώς οι αιρετικοί σε αντίθεση προς

¹⁹⁸ *The First and Second Letters to Timothy* 170.

¹⁹⁹ *I Timotheus* 18.

²⁰⁰ Από το κείμενο δεν μπορεί κάποιος να συμπεράνει εάν ταύτιζαν τους επίγειους ηγεμόνες με τους *κακούς άρχοντες των αιώνων* και τους θεωρούσαν προορισμένους στην απώλεια.

αυτούς της Κρήτης (πρβλ. *θηρία κακά*) δεν χρησιμοποιούσαν την ελευθερία ως επικάλυμμα για να αμφισβητήσουν τις αρχές ή/και να τις συνδέσουν με δαιμονικές εξουσίες. **(β)** Στην αρχή της παραίνεσης της Α' Τιμ. ως επικεφαλίδα τοποθετείται η προσευχή *υπέρ πάντων* και κατεχοχὴν *των βασιλέων*²⁰¹. Τέτοιο δείγμα προσευχής προσφέρει η Α' Κλήμ. (βλ. ανωτέρω *Παράλληλα Κείμενα*). **(γ)** Στην Α' Τιμ. δεν καταγράφεται ως κίνητρο της υποταγής να δοξασθεί ο Θεός και η «θρησκεία» των *πεπιστευκότων τῷ Θεῷ* χριστιανῶν μέσω των *καλῶν και ωφέλιμων έργων*. Στον Ιγνάτιο αντιθέτως η παρότρυνση για αδιάλειπτη προσευχή συνδυάζεται με καταγραφή τέτοιων έργων στα οποία δεσπόζει η *πραότητα-επιείκεια* όπως άλλωστε και στην Τιτ. (πρβλ. Φιλ. 4, 5). **(δ)** Επίσης είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι σε όλα τα αντίστοιχα κείμενα δεν εύχεται η πρωτοχριστιανική κοινότητα τη μεταστροφή στον χριστιανισμό των βασιλέων.

6. Στην Α' Τιμ. δίνεται καταρχάς έμφαση στην προσευχή/έντευξη, η οποία σύμφωνα με το 4, 5 αγιάζει το Σύμπαν και ιδιαίτερος τις θεωρούμενες από τους αιρετικούς ακάθαρτες τροφές. Το ζητούμενο καταρχάς σε αυτήν (Α' Τιμ.) είναι να ευδοκιμούν μέσω της ευχής οι άρχοντες *ἵνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι*. Ακολουθούν οι παροτρύνσεις σε ειδικές κατηγορίες (άνδρες-γυναίκες + επισκόπους-διακόνισσες-διακόνους), όπου διευκρινίζεται το πώς εκδηλώνεται η ευσέβεια και σεμνότητα (= σωφροσύνη + δικαιοσύνη), που συνιστά στις ΠΕ το αντίθετο της ασέβειας και των κοσμικῶν επιθυμιῶν. Και στα παράλληλα κείμενα η καλή διαγωγή θεωρείται μέσον μεταστροφῆς των εθνῶν.
7. Είναι σαφές ότι σε αντίθεση προς τη Β' Τιμ. (πρβλ. 3, 12: *καὶ πάντες δὲ οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται* πρβλ. *θηριομαχία*²⁰²) και κατεχοχὴν στην Αποκ. η οποία γράφεται το 93-94 μ.Χ. αλλά και την Α' Πέ., τον Ιγνάτιο και τον Πολύκαρπο, στην Α' Τιμ. δεν αντιμετωπίζονται ούτε διωγμοί ούτε λυντσαρίσματα από τις ρωμαϊκές ή τις τοπικές αρχές. Σύμφωνα με τους Dibelius, Conzelmann²⁰³ ο *γαληνός και εὐδῖος βίος* (πρβλ. Φίλων, *Σύγγ. Διαλ.* 43· πρβλ. Ditt. Or. II 519.9d) έρχεται σε αντίθεση προς τους *καταλόγους των περιστάσεων/θλίψεων* του Π. κατεχοχὴν στη Β' Κορ. καθώς πλέον στις ΠΕ ως πρώτιστο καθήκον του πιστού είναι ο *ἡρεμος και ησύχιος βίος* και η μη πρόκληση ταραχῆς στην εξουσία. Σύμφωνα με τους προαναφερθέντες ερευνητές, αυτή η στροφή οφείλεται στην πολεμική απέναντι στους ανιστορικούς γνωστικούς και στη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι η Β' Παρουσία καθυστερεί, άρα και είναι αναγκαία η προσαρμογή στο εθνικό περιβάλλον. Αντί του Εσταυρωμένου, πλέον «ζωγραφίζεται» ο Χριστός ο εγκιβωτισμένος στον οίκο (Fatum: Christ crucified is substituted by Christ domesticated²⁰⁴). Για να κατανοηθεί ακριβώς, όμως, πού αποσκοπεί ο σ. των ΠΕ πρέπει να κατανοήσει ο αναγνώστης ότι η ζωή ἐν *πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι* ενώ σε πρώτη ανάγνωση σημαίνει ένα βίο σύμφωνο με τα ιδεώδη της ελληνορωμαϊκής κοινωνίας, τελικά ερμηνεύεται όταν **συν**αναγνωσθεί με την κατακλείδα της ενότητας των κεφ. 2-3 με την οποία δημιουργείται Inklusio (συμπερίληψη). Το θαυμάσιο υμνητικό κείμενο που περιγράφει το *μέγα μυστήριο της ευσεβείας* με τη φράση *Θεός ἐφανερώθη ἐν σαρκί* [...] αποδεικνύει ότι η χριστιανική *ευσέβεια* δεν σημαίνει απλώς σεβασμό των συμπαντικῶν κανόνων και αξιῶν²⁰⁵ αλλά κήρυγμα σε όλα έθνη και πίστη υπό αυτών ενός σαρκωμένου και αναστημένου Θεού. Επίσης μέσω της συμπερίληψης συνειδητοποιείται ότι η σωτηρία (από τους πόνους) και η επίγνωση της αλήθειας των στ. 2, 4 δεν επιτυγχάνονται μέσω της μύησης σε μια λατρεία ούτε μέσω της

²⁰¹ Η παρότρυνση για προσευχή, τον κατεχοχὴν αγιασμό του ονόματος του Ιησού, ίσως βρίσκεται και σε αντιθετικό παραλληλισμό προς τη βλασφημία που εκτοξεύουν οι αιρετικοί Υμέναιος και Αλέξανδρος.

²⁰² Στο Β' Τιμ. 4, 17 ο σ. σημειώνει: *καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος*. Πρόκειται μάλλον για μεταφορά που στηρίζεται στο Ψ. 21, 22 Ο' (Δαν. 6, 21) και σημαίνει μάλλον την παρελθοντική (ή μελλοντική;) σωτηρία από την αυτοκρατορική ρώμη του Νέρωνα (Ιώσ. Αρχ. 18. 228, λέων=Τιβέριος).

²⁰³ *The Pastoral Epistles* 39.

²⁰⁴ Fatum, Christ domesticated, 189. Βεβαίως με τα ανωτέρω συμπλέκεται και το ερώτημα: συνιστά η *τάξη* της κοινότητας μέσον καταπολέμησης των αιρετικῶν, ή αντίστροφα η περιγραφή των αιρετικῶν συνιστά το «μαύρο φόντο» της διδασκαλίας περί της εκκλησίας και των αξιωμάτων ή αντιμετωπίζονται εξίσου και τα δύο αυτά μέτωπα (εκκλησιολογία και αιρεσιολογία);

²⁰⁵ P. Fiedler, ευσέβεια *EWNT* 2, 213.

μεταστροφής σε μια φιλοσοφική σχολή αλλά διά της ένταξης στην εκκλησία του όντως ζώντος και δρώντος Θεού (3, 15). Στην ίδια την ενότητα η σεμνότητα και η στάση γενικότερα των χριστιανών γυναικών δεν εξαιρείται επειδή απωθεί τη μοιχεία αλλά επειδή επαγγέλλεται (προφανώς προς τους έξω) **θεοσέβεια δι' έργων αγαθών** (2, 10). Ήδη έχει τονισθεί ότι τελικά η μεσιτεία του θεανθρώπου Χριστού τελικά συνιστά **μαρτύριο** – μαρτυρία (4, 6) όπου επισήμως χειροτονήθηκε κήρυξ και απόστολος και διδάσκαλος των εθνών ο Π. Και η κόσμια στάση των επισκόπων και των διακόνων, η οποία σε πολλά σημεία ανταποκρίνεται στα ιδεώδη της συμπεριφοράς του στρατηγού, του ηθοποιού, του παιδαγωγού, της μαίας, συνοδεύεται από την καλή μαρτυρία των έξωθεν (3, 7) και αποσκοπεί στη μη διαβολή/συκοφάντηση άρα και βλασφημία της Εκκλησίας.

8. Συνεπώς επί τη βάσει των ανωτέρω το ζητούμενο της ευχής, που συνιστά το αποκαταστάλαγμα και τον καθρέφτη εν γένει της πνευματικής ζωής, είναι αντί της εσωστρέφειας των αιρετικών (που μέσω των γενεαλογιών αναφέρονταν σε μια ελίτ), η φανέρωση προς τους εκτός της αγάπης που συνιστά το **τέλος** της χριστιανικής επαγγελίας. Ολόκληρη η ενότητα δεν συνιστά εκκλησιαστική Διαταγή η οποία ρυθμίζει τα σχετικά με τη λατρεία (όπως ήδη υποστήριξαν πολλοί ερευνητές) αλλά ουσιαστικά παρότρυνση άσκησης **έν παντί τόπω** ιεραποστολής με τρόπο όμως όχι «ενεργητικό»-προσηλυτιστικό αλλά «παθητικό» - λειτουργώντας ως εναλλακτικός πόλος έλξης. Ο σ., μετά την ευρεία αναφορά του στην **πίστη** στην προηγούμενη ενότητα, δεν καθιερώνει ούτε κάποιο τυπικό λατρείας ούτε εισάγει καινούργιους εκκλησιαστικούς θεσμούς αλλά θέλει οι ήδη υπάρχοντες να λειτουργούν με τέτοιο τρόπο ώστε να λάμπει το φως της κοινότητας **έμπροσθεν των ανθρώπων** και να πιστέψουν/να δοξάσουν τον επουράνιο Πατέρα (Μτ. 5, 16). Ο ησύχιος βίος, που δεν ταυτίζεται στο 2, 2 με τον ησυχαστικό, δεν είναι αυτοσκοπός αλλά εξασφαλίζει εκείνες τις προϋποθέσεις που ούτως άλλως αξιοποίησε κατεξοχήν ο Π. ώστε μέσω της Ρωμαϊκής Ειρήνης να επιτευχθεί η ολοκλήρωση της μαρτυρίας-του ευαγγελισμού της (ρωμαϊκής) οικουμένης²⁰⁶ **έν πίστει και ἀληθεία** (2, 7). Η σεμνότητα, δηλ. ο σεβασμός που προκαλείται από τη λειτουργία της χριστιανικής κοινότητας στην Έφεσο, οδηγεί τους άλλους *στο να διαπιστώσουν ότι οι υψηλοί στόχοι της ηθικής «κοσμικών» πραγμάτων γίνονται μόνον εν Χριστώ*²⁰⁷. Είναι όντως άξιο μελέτης το πώς ο σ. των ΠΕ «διορθώνει» μέσω της ευχής και το ιουδαϊκό αλλά και το εθνικό «πολίτευμα» επισημαίνοντας ταυτόχρονα παρά τον «αφορισμό» των δύο αιρετικών ότι η αγάπη συνιστά το τέλος της χριστιανικής επαγγελίας. Το πρώτο (το ιουδαϊκό πολίτευμα) που ίσως γοήτευε και τους αντιπάλους, ανασκευάζεται με το γεγονός ότι η προσευχή είναι υπέρ των πάντων, το Σεμά που διακήρυξε τη μοναδικότητα του Θεού συμπεριλαμβάνει και τον άνθρωπο Χριστό Ιησού που πρόσφερε το μαρτύριον, τα χέρια που σηκώνονται πρέπει να είναι απαλλαγμένα από τη ζηλωτική οργή και μίσος απέναντι στους ακάθαρτους λαούς (όπως αντιθέτως συνέβαινε με τους Φαρισαίους και τους Εσσαίους) ενώ και η γυναίκα αποκτά τη δυνατότητα και να μαθαίνει και να μαρτυρεί²⁰⁸. Το εθνικό πολίτευμα διορθώνεται αφού το τελικό ζητούμενο του ήσυχου βίου δεν είναι η εσωστρέφεια και η ανακάλυψη του απρόσωπου αιώνιου θεού λόγου/πνεύματος εντός αλλά το κήρυγμα ενός Θεού σαρκωμένου και υψωμένου με λόγια και έργα αγαθά. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Β' Τιμ., όπου η πολιτική εξουσία χαρακτηρίζεται *θηρίον* (4, 17) και ο αποστολέας υφίσταται πάθος, το *ίνα ήρεμον και ήσύχιον βίον διάγωμεν* δεν επιτεύχθηκε.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

²⁰⁶ P. H. Towner, *The Goal of our Instruction. The structure of Theology and Ethics in the Pastoral Epistles*, JSNTS.S 34 Sheffield 1989, 449.

²⁰⁷ Marshall, *Pastoral* 424.

²⁰⁸ Σύμφωνα με το bSota 21β της απαγορεύεται η μαρτυρία, η διδασκαλία των τέκνων και η προσευχή στο τραπέζι (A. Oepke γυνή *ThWNT* 1, 782).

Είναι σαφές ότι η ενότητα των κεφ. 2-3 ακολουθεί τους γνωστούς στις ύστερες παύλειες επιστολές **Καταλόγους οικιακής συμπεριφοράς**²⁰⁹. Αυτοί απευθύνονται στους άνδρες ως συζύγους, πατέρες και κυρίου, αλλά και στις γυναίκες, στα τέκνα, στους δούλους, στα ασθενέστερα δηλ. μέλη μιας οικίας, η οποία αποτελούσε και την εστία της χριστιανικής Σύναξης. Η είσοδος στη Βασιλεία του Θεού (malikut Jahwe), η εν Χριστώ **απο-λύτρωση** (όρος που χρησιμοποιούνταν για την απελευθέρωση των δούλων), το γεγονός ότι διά του Βαπτίσματος έγιναν **βασιλεία και ιερείς** (Α' Πε. 2, 9· Απ. 1, 6· 5, 10· πρβλ. Εξ. 19, 6) αλλά και η **ισότητα** όλων στο Σώμα του Χριστού, όπου παύει να ισχύει πλέον η διαφορά τάξης, φυλής και φύλου, που προσδιόριζαν το κύρος και την «τιμή» εκάστου στην «πυραμίδα» της Pax Romana, ώθησαν εκείνα τα μέλη της Εκκλησίας που βρίσκονται στο περιθώριο και της Κοινωνίας και της Συναγωγής (πρβλ. Κέλσ. 3.44: *φτωχοί, λαϊκής καταγωγής, ηλίθιοι, δούλοι, γυναίκες, παιδιά*)²¹⁰ να παρεξηγήσουν ιδίως το ριζοσπαστικό βαπτισματικό παιάνα *Ούκ ένι...* (Γαλ. 3, 28) ως διακήρυξη χειραφέτησης από την κηδεμονία του συζύγου ή του κυρίου αλλά και ως αφορμή ανατροπής της καθεστηκυίας κοινωνικής τάξης. Αυτήν ακριβώς την παρεξήγηση αντιμετωπίζει ο Παύλος με τις υποδείξεις του ήδη στην Α' Κορ. (κεφ. 7. 11), και στο Ρωμ. 13, 1 κε. με την αναφορά του στην προέλευση της πολιτικής εξουσίας από το Θεό, αλλά και με τους προαναφερθέντες καταλόγους που απαντούν στο Εφ. 5, 22-6, 9. Α' Τιμ. 2, 8-15. 6, 1-2. Τιτ. 2, 1-10 (πρβλ. Α' Πε. 2, 13-3, 7). **Για τους αποστόλους, η κοινωνική δικαιοσύνη ή η κατάργηση της δουλείας και εν γένει των κοινωνικών ανισοτήτων δεν ήταν ο σκοπός, αλλά η συνέπεια του κηρύγματός τους. Σκοπός του κηρύγματός τους ήταν η εν Χριστώ σωτηρία του ανθρώπου, η οποία μεταβάλλει τον «παρά φύσιν» άνθρωπο σε «κατά φύσιν» και, αγιάζοντας τις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, τις καθιστά σχέσεις αδελφών. Παρά την οποιαδήποτε ελευθερία ο άνθρωπος είναι δυνατόν να είναι δούλος στα πάθη και να έχει «ως επικάλυμμα της κακίας την ελευθερίαν» (Α' Πέτρ. 2, 16)· αυτή η δουλεία είναι κατά την Κ. Διαθήκη η χειρότερη μορφή δουλείας**²¹¹.

Η προέλευση των κανόνων οικιακής συμπεριφοράς έχει απαντηθεί ποικιλοτρόπως²¹²: (α) Συνδέθηκαν με τη στωική καθηκοντολογία όπως αυτή διασκευάστηκε από την ιουδαϊκή ιεραποστολή (πρβλ. Σοφ. Σιρ. 7, 18-28· 9, 1-9. 26· 30, 1-13· 42, 9-14· Φίλων, *Δεκάλ.* 165-167· *Νόμ.* Αλληγ. 2.225-227 Dibelius, Weidinger). Στον Επίκτητο (*Διατριβή* 2.14.8²¹³. 2.17.31 3.2.4) και στην ανθολογία του Στοβαίου (4.27.23 *Ιεροκλής*)²¹⁴, όπου παραπέμπουν, απουσιάζουν όμως τα εξής στοιχεία: (1) η συνδυασμένη

²⁰⁹ Ήδη από το Λούθηρο έχουν χαρακτηριστεί ως κανόνες οικιακής συμπεριφοράς (Haustafel). Από τον J. Gnilka (*Der Kolosserbrief*, Freiburg-Basel-Wien Herder 2002, 205 κε.) ονομάζονται κανόνες των διαφόρων τάξεων (Ständetafel). Στις ΠΕ όπως και στους αποστολικούς Πατέρες (*Επιστ. Πολυκάρπου* 4.2-6) γίνεται πλέον αναφορά στους νεότερους και στους πρεσβυτέρους, οπότε σύμφωνα με τον ίδιο ερευνητή πρόκειται για κανόνες της Κοινότητας (Gemeindetafel). Πρβλ. Η U. Wagener, *Die Ordnung des „Houses Gottes“. Der Ort von Frauen in der Ekklesiologie und Ethik der Pastoralbriefe*, WUNT II/ 65 Tuebingen 1994 υποστηρίζει ότι οι ΠΕ συνδέονται ιδιαίτερα με τα νεοπυθαγόρεια κείμενα και ειδικότερα με τους «καθρέφτες των γυναικών» αλλά και τις αντίστοιχες επιστολές. Αντικατοπτρίζεται ένας ανταγωνισμός μεταξύ ανδρών και γυναικών για το ποιος θα αναλάβει τα ηνία της εξουσίας και η προσπάθεια εξοβελισμού του θηλυκού στοιχείου από αυτή.

²¹⁰ Σημειώνει ο Κέλσος στη συνέχεια: *Όσοι Χριστιανοί είναι άντρες, είναι από τους χειρότερους ανθρώπους ήτοι εργάτες δερμάτων και μαλλιών και τεχνίτες καθαριστηρίων ρούχων. Όταν δουν κανέναν αριστοκράτη και μορφωμένο και κύριο, τον τρέμουν· όταν όμως βρουν τα παιδιά του μόνα τους, με πολύ θράσος τους διδάσκουν απείθεια σε γονείς και διδασκάλους, τους υπόσχονται ότι μπορούν να τους εξηγήσουν ποιο είναι το καλό και να τους υποδείξουν πώς να καθαριστούν από τις αμαρτίες των* (3.59).

²¹¹ Γαλίτης, *Τίτον* 299-306.

²¹² Πλήρης βιβλιογραφική ενημέρωση στο Engelmann, *Unzertrennlche Drillinge?* 224-225.

²¹³ *άλύπως, άφόβως, άταράχως διεξάγει καθ' αυτόν μετά τών κοινωνών τηρούντα τās σχέσεις τās τε φυσικάς και έπιθέτους, τόν υίόν, τόν πατέρα, τόν αδελφόν, τόν πολίτην, τόν άνδρα, τήν γυναίκα, τόν γείτονα, τόν σύνοδον, τόν άρχοντα, τόν άρχόμενον*

²¹⁴ Πρβλ. Φίλων, *Περί των δοκησιόφου Κάιν εγγόνων* 181: *ούκοϋν είποιμ' άν αύτῶ· εί τὸ ἴδιον πορίζεις λυσιτελές, πάνθ' ὅσα ἄριστα καταλύσεις, εάν μηδέν έξ αύτῶν ὠφεληθῆς, τιμὰς γονέων, έπιμέλειαν γυναικός, παιδων άγωγάς, χρήσεις άμέμπτους οίκετῶν, έπιτροπήν οίκίας, πόλεως*

με αιτιολόγηση κλήση μέσω προστακτικής σε μια ομάδα η οποία κατονομάζεται σε ονομαστική (2) η αμοιβαιότητα στις «υποχρεώσεις» των επιμέρους ομάδων. (β) Άλλοι τονίζουν εγγύτητα εξ απόψεως περιεχομένου και μορφής με κείμενα που πραγματεύονται την οικονομία (Lühmann, Wagener). Έτσι ο Αριστοτέλης στο *Περί Οικονομίας* συζητά τις σχέσεις του οικοδεσπότη με τη σύζυγο, τα τέκνα και τους σκλάβους (Πολ. Ι 1253b 1–14) χωρίς, όμως, να χρησιμοποιείται η παραίνεση. (γ) Άλλοι εξαίρουν την παλαιοδιαθηκική παράδοση αυτών των κανόνων καθώς η μορφή τους (πρόσκληση+προστακτική +αιτιολόγηση) αντιστοιχεί στο αποδεικτικό δίκαιο της Π.Δ. (Lohmeyer) ή επισημαίνουν συγγένεια με την ιουδαϊκή παράδοση στο πεδίο σύγκρουσης (Spannungsfeld) ανάμεσα στην ελληνιστική θρησκευτικότητα και την ιουδαϊκή ηθική (Crouch). (δ) Οι Rengstorf και Schroeder υποστήριξαν ότι πρόκειται για αυθεντικές χριστιανικές συνθέσεις, οι οποίες αφορούσαν στην κατ' οίκον Εκκλησία. Συνδέθηκε μάλιστα η παραίνεση με τη διδασκαλία είτε του ιστορικού είτε του αναστημένου Ιησού. Θεωρήθηκαν επίσης ως τμήματα μιας χριστιανικής Κατήχησης που χρησιμοποιούνταν από Ιεραποστόλους και Κατηχητές.

Προφανώς τα ελληνορωμαϊκά χρόνια με τον έντονο ηθικό προσανατολισμό της φιλοσοφίας προέκυψε κατεξοχήν στις σχολές των Στωικών αλλά και στη Συναγωγή η ανάγκη συστηματοποίησης των κανόνων συμβίωσης μέσω πινάκων (Nestern Berger). Όπως αποδεικνύει και το Εφ. 6, 2 (= Δτ. 5, 16), οι συγκεκριμένοι κανόνες που χρησιμοποιήθηκαν στη Χριστιανική Εκκλησία είναι επηρεασμένες από άποψη περιεχομένου και μορφής από την Π.Δ.²¹⁵ και μάλλον προήλθαν από την Προσευχή-Συναγωγή. Διασκευάστηκαν με την προσθήκη στο *υποτάσσεσθαι* (που νοείται επί τη βάσει του Α'Κορ. 15, 28)²¹⁶ τού *έν Κυρίω* που ανακαλεί το *έν Χριστώ*.

Από την πλειονότητα της έρευνας θεωρείται²¹⁷ ότι με τις ΠΕ τελικά εισήχθη το πατριαρχικό ήθος ένεκα (α) της ανάγκης επιβίωσης και της θετικής εικόνας (image) της Εκκλησίας, (β) της ένταξης στην κοινωνία και (γ) της αντιμετώπισης της υποψίας/των κατηγοριών διατάραξης ή/και απειλής της

προστασίαν, βεβαίωσιν νόμων, φυλακὴν ἐθῶν, τὴν πρὸς πρεσβυτέρους αἰδῶ, τὴν πρὸς τοὺς τετελευτηκότας εὐφημίαν, τὴν πρὸς τοὺς ζῶντας κοινωνίαν, τὴν πρὸς τὸ θεῖον ἐν λόγοις καὶ ἔργοις εὐσέβειαν; ἀνατρέπεις γὰρ καὶ ἐκχεῖς πάντα ταῦτα, σπείρων σεαυτῷ καὶ τιθηνούμενος τὴν γάστριν καὶ ἀκόλαστον καὶ ἀρχὴν κακῶν ἀπάντων ἡδονῆν.

²¹⁵ Stephen Motyer, *The Relationship Between Paul's Gospel of 'All One in Christ Jesus' (Gal. 3:28) and the 'Household Codes'*, *Vox Evangelica* 19 (1989) 33-48, εδῶ 42.

²¹⁶ Ο.π. 38: *Kähler argues that υποτάσσεσθαι, wherever it appears in the New Testament, should be interpreted against the background of its use in 1 Corinthians 15:28 to express Christ's free decision to acknowledge his father on the basis of his knowledge of God's order of things. It always connotes, therefore, an established Ordnung to which we are invited to submit ourselves, following the example of Christ. The parallel between the marriage relationship and that between Christ and the church in the Ephesian Haustafel shows what sort of submission to the Ordnung is required: one that implies mutual dedication to service, rather than acknowledgement of a hierarchy. Σημειώνει ο Neudorfer, I Timotheus 126: Die Härte der Aussage des Paulus wird abgeschwächt, wenn man beachtet, wie früher (besonders im Judentum) dieses „Unterordnen“ verstanden wurde (vgl. zu 1,9). Es handelt sich ursprünglich um einen „Ordnungsbegriff, der das Verhältnis zu anderen Größen betont.“ Dabei wird an unserer Stelle keine Person genannt, der die „Unterordnung“ gelten soll, auch nicht der Mann. Ein Blick in das AT, sonderlich etwa in das Buch Leviticus, lehrt, dass der Ordnungsgedanke bei den Israeliten schon sehr früh eine wichtige, und zwar eine positive Rolle gespielt hat. Fern vom Individualismus der Neuzeit, sah man im Eingefügtsein in die geordnete Gemeinschaft viel mehr den positiven, lebensbewahrenden, Geborgenheit bietenden Aspekt als den die persönliche Freiheit einschränkenden, die eigene Würde mindernden. Wohl dem Menschen, dem Mann und der Frau, die sich an diese Ordnung hielten und in ihr eine Gabe, keine Last sahen! Entsprechend werden die sich einordnenden Frauen des ATs gewürdigt (I Petr 3,5). Freiwillige und erzwungene Unterordnung müssen daher unterschieden werden. Hierher gehört auch die Verwendung von υποτάσσειν für das Einhalten einer gottgewollten Ordnung (Eltern-Kinder Lk 2,51; Mann-Frau Eph 5,22-24; Staat-Bürger Rom 13, 1 ff.; Herren-Sklaven Tit 2,9). Die positive Seite kommt zum Ausdruck, wenn das Verhältnis zwischen Gott-Vater und Gott-Sohn in I Kor 11,3 der Sache nach ebenso beschrieben wird.*

²¹⁷ Daniel Kwaku Darko, *No Longer Living as the Gentiles: Differentiation and Shared Ethical Values in Ephesians 4.17 – 6.9* (PhD diss.) King's College London 2006, 171.

κοινωνικής ειρήνης (υπόθεση απολογίας). Ρόλο διαδραμάτισε το αριστοτελικό αξίωμα της επιρροής του οίκου στην πόλη. Συνεπώς ένας πατριαρχικός οίκος δημιουργεί και μια ανάλογη Εκκλησία. Μάλιστα ο Schweizer ομίλησε για εθνικοποίηση του Χριστιανισμού (paganization of Christianity). Ορθά, όμως, ο Darko αποδεικνύει ότι η παραίνεση για ορθή διαχείριση (management) του οίκου δεν έχει πάντα «πολιτικές» προεκτάσεις. Ο οίκος (domus) ήταν μια εκτεταμένη μονάδα η οποία περιλάμβανε τη σύζυγο, τα τέκνα, δούλους, άγαμους συγγενείς ακόμη και απελεύθερους αλλά και ενοικιαστές. Στηριζόταν στην πατριαρχική/ιεραρχική δομή η οποία σεβόταν το «αρχαιότερο μέλος»-τον σύζυγο και θεωρούνταν και στους Έλληνες αλλά και στους Ιουδαίους αυτονόητη. Το ζητούμενο δεν ήταν η ανατροπή της δομής αλλά η συναλληλία εντός αυτού του πλαισίου. Όπως θα αποδειχθεί σχολιασμό του στ. 3, 15, ο χαρακτηρισμός της Εκκλησίας ως οίκου δεν συνεπάγεται ότι αυτή είναι μια πατριαρχικά δομημένη κοινότητα αλλά ναός του Θεού.

ΑΝΑΛΥΣΗ

1 Με τον συγκεκριμένο στίχο, όπου επαναλαμβάνεται το **π** (παρήχηση), και τη φόρμουλα της παράκλησης (formula of request²¹⁸) ο σ. μεταβαίνει από την Εισαγωγή στο κυρίως περιεχόμενο της Επιστολής. Σύμφωνα με τον Φιλιππίδη²¹⁹ μέσω του **οὖν** δεν αναφέρεται συμπερασματικά όσον αφορά τα προηγηθέντα αλλά συνεχίζει τον λόγο αφηγηματικώς ανασυνδέων τα εφεξής προς τα 1, 3 κε. όπου επίσης χρησιμοποίησε το ίδιο ρήμα (**παρακαλεῖν**). Διά της επαναλήψεως αυτής αναλαμβάνεται ο μίτος της διηκούσης εννοίας της επιστολής, η οποία είναι η γαλήνευση της Κοινότητας. Θεωρώ ότι το **οὖν** συνδέεται και με τα προηγηθέντα. Καταρχάς το ρήμα **παρακαλώ** δεν χρησιμοποιείται με την ίδια σημασία στο 1, 3 και στο 2, 1 ενώ και το αντικείμενο της παράκλησης είναι απόλυτα διαφορετικό. Ήδη έχει επισημανθεί ότι στην Εισαγωγή ο σ. αποτυπώνει το ήθος των αιρετικών, του εαυτού του αλλά και του Τιμόθεου. Τα δύο τελευταία πρόσωπα λειτουργούν ως **παραδείγματα** ενώ οι πρώτοι και μάλιστα οι δυο κορυφαίοι-επώνυμοι εξ αυτών ως αντιπαραδείγματα που αποκλείστηκαν από τη Σύναξη. Έχοντας υπόψιν αυτά τα δεδομένα, παροτρύνονται πλέον οι παραλήπτες σε μια συγκεκριμένη στάση ζωής έτσι ώστε η χριστιανική κοινότητα να λειτουργεί ως μαγνήτης χωρίς να πραγματοποιεί απαραίτητα «ενεργητική» ιεραποστολή.

Στο πρώτο μέρος του κυρίως σώματος της επιστολής (κεφ. 2-3) ο σ. προβαίνει σε παρακλήσεις-παροτρύνσεις που αφορούν κατεξοχήν στην **αναστροφή** προς τους έξω. Σχετίζονται με την προσευχή των Χριστιανών υπέρ των πάντων η οποία διαμορφώνει και ένα συγκεκριμένο ήθος/έθος. Ειδικότερα έχει συνέπειες στη στάση των ανδρών και των γυναικών αλλά και τα χαρίσματα που οφείλουν να διαθέτουν ο επίσκοπος και ο διάκονος. Δεν θεωρώ ότι αυτή η ενότητα αφορά μόνον στη λατρευτική σύναξη αλλά γενικότερα στην εικόνα που εκπέμπει η Εκκλησία και κάθε πιστός ξεχωριστά στο πολυφυλετικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον.

Πρώτον πάντων τοποθετείται η ευχή υπέρ όλων των ανθρώπων και μάλιστα σε μια ενότητα όπου δεσπόζει το **πᾶς**. Με την ασυνήθιστη διατύπωση **πρώτον πάντων** μάλλον δεν εννοείται το αρχικό στοιχείο ενός λατρευτικού τυπικού (που στην ορθόδοξη λειτουργία ταυτίζεται με το αίτημα υπέρ της άνωθεν ειρήνης) αλλά (α) το σπουδαιότερο των άλλων αλλά και (β) το αρχικό/πρώτο στοιχείο σε μια σειρά παραινέσεων. Αξιοσημείωτη είναι η παραλληλότητα μεταξύ 2, 1 (**παρακαλῶ οὖν ποιῆσθαι [...] προσευχᾶς ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων**) και 2, 8 (**βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ**). Στην πρώτη χριστιανική κοινότητα ο κανόνας της προσευχής (*lex orandi*) καθόριζε τον κανόνα της πίστεως και της ζωής (*lex credendi, lex vivendi*)²²⁰. Ο Ι. Χρυσόστομος διευκρινίζει την αιτία αυτής της

²¹⁸ Neudorfer, *I Timotheus* 101. Απαντά συνήθως στην κεφαλίδα του κυρίως μέρους ή στο σημείο όπου εφάπτονται δύο θεματικοί κύκλοι/συνήθως προηγείται μια ενότητα όπου επεξηγείται το υπόβαθρο (background section).

²¹⁹ Α' Τιμόθεον 126. Ο ίδιος θεωρεί ότι το **πρώτον πάντων** δεν σημαίνει το **σπουδαιότερον όλων των άλλων** καθώς δεν συνδέεται με το **ποιῆσθαι** αλλά με το **παρακαλῶ**.

²²⁰ Γ. Φλωρόφσκυ, Η λειτουργία της Παραδόσεως εις την αρχαίαν Εκκλησίαν, Αγία Γραφή, Εκκλησία, Παράδοσις Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2003, 100-127, εδώ 115-6: *Το χωρίο «ο κανών της λατρείας ας καθορίσει τον κανόνα της πίστεως» προέρχεται από το Indiculus de gratia Dei έργο του Πρόσπερου της Ακουιατανίας, που εσφαλμένως αποδόθηκε στον πάπα Κελεστίνον. Ο Π. Βασιλειάδης,*

προτεραιότητας της Σύναξης: Ὡσπερ κοινός τις ἐστί πατήρ τῆς οἰκουμένης ὁ ἱερεὺς, πάντων τοίνυν ἄξιον αὐτὸν κηδεσθαι, καθάπερ καὶ ὁ Θεὸς, ὃ ἱεραῖται. Δύο γὰρ ἐντεῦθεν γίνεται τὰ ἀγαθὰ, (α) **τό τε ἔχθος ὃ πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἔχομεν, καταλύεται**: οὐδεὶς γὰρ πρὸς τοῦτον ἀπεχθῶς ἔχειν δυνήσεται, ὑπὲρ οὗ δεήσεις ποιεῖται, (β) **αὐτοὶ τε ἐκεῖνοι βελτίονες γίνονται**, τότε εὐχὰς ὑπὲρ αὐτῶν γίνεσθαι, τῷ τε μὴ ἐκθηριοῦσθαι πρὸς ἡμᾶς. τί δὲ ἐστί τὸ «πρῶτον ἀπάντων»; τουτέστιν **ἐν τῇ λατρείᾳ τῇ καθημερινῇ. Μὴ τοίνυν φοβηθῆς (α) ὑπὲρ Ἑλλήνων εὐχόμενος**: εἰ δὲ ὑπὲρ Ἑλλήνων εὐχεσθαι χρή (β) **καὶ ὑπὲρ αἰρετικῶν**, δηλονότι ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων εὐχεσθαι δεῖ, οὐ διώκειν: πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων διὰ φιλονεικίαν τὴν πρὸς ἀνθρώπους ἀπέστησαν τοῦ Θεοῦ. «εἰς ἐπίγνωσιν δὲ, φησὶν, ἀληθείας», τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως· ἐπειδὴ προλαβὼν εἶπε, **«παράγγελε μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν», ἵνα μὴ ὡς ἔχθροῖς αὐτοῖς προσέχη, μηδὲ μάχας ἀπὸ τούτου πλέκη· τί φησι; «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν»²²¹.**

Στο ανωτέρω κείμενο δίνεται και ἀπάντηση, γιατί προστίθεται το **οὖν** στο παρακαλῶ, και πῶς συνδέονται οι παροτρύνσεις που ακολουθοῦν (α) με την προηγούμενη παράγραφο που αναφέρεται στην αντιμετώπιση των αιρετικῶν (1, 18)²²² αλλά και (β) και ολόκληρη την ενότητα 1, 3-20²²³. Πέρα από το γεγονός ότι ο σ. διατηρώντας τον προσωπικό τόνο εξειδικεύει με το 2, 1 κε. το πῶς θα εννοεῖται η καλή στρατεία²²⁴, θεωρῶ ότι τα σημεία στα οποία εφάπτεται η καινούργια ενότητα με την προηγούμενη εντοπίζονται (α) στην **παιδεία** η οποία στις ΠΕ δεν αφορά μόνον στους αιρετικούς αλλά και σε όλα τα μέλη της Εκκλησίας και (β) τη **μη βλασφημία**. Δεν είναι μόνον οι Υμέναιος και Αλέξανδρος αυτοί οι οποίοι οφείλουν να μάθουν ὄντας πλέον εκτός του Σώματος να μη βλασφημοῦν αλλά και οι ἅγιοι εντός της Εκκλησίας οφείλουν να κατανοήσουν ότι ἔχουν κληθεῖ να εὐχονται ποικιλοτρόπως καρδιακά **ὑπὲρ τῶν πάντων** και να δοξολογοῦν. Ουσιαστικά η παρότρυνση-επικεφαλίδα για προσευχή ὑπὲρ της εξουσίας συνδέεται με τη μη βλασφημία των υπερεχόντων ὅπως σημειώνει ἄμεσα και η Τιμ. 3, 2. Γι' αὐτὸ και στις νουθεσίες που ακολουθοῦν στα κεφ. 2-3 δίνεται μεγάλη ἔμφαση στην **καλή μαρτυρία**. (γ) Οι χριστιανοὶ καλοῦνται με την προσευχή να γίνουν **μεσίτες** μεταξύ των βασιλέων και του βασιλέα της δόξης με τον οποίο ἔκλεισε η προηγούμενη ενότητα²²⁵. Ἦδη στην Α' Θεσ. 5, 15-17 σημειώνονται τα εξής: ¹⁵**ὄρατε μὴ τις κακὸν ἀντι κακοῦ τινι ἀποδῶ, ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε [καὶ] εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας.** ¹⁶**Πάντοτε χαίρετε, (α)** ¹⁷**ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε, (β)** ¹⁸**ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε· τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς.** (δ) Η στράτευση, ὅπως ἤδη διαπιστώθηκε συνδεόταν με παρότρυνση για ευσέβεια ἀπέναντι

Εσχατολογία, Εκκλησία και Κοινωνία, *Εκκλησία και Εσχατολογία*, Ιερά Μητρόπολις Δημητριάδος/Ακαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν, Αθήνα: Καστανιώτη 2003, 47-63, 57 σημειώνει: *Η σπουδαιότητα της λειτουργικῆς εμπειρίας για τον προσδιορισμὸ της ταυτότητας των διαφόρων θρησκευτικῶν συστημάτων, και κυρίως του χριστιανισμοῦ, και πιο συγκεκριμένα της Ορθοδοξίας, επιβεβαιώνεται και ἀπὸ τις κοινωνικῆς επιστήμες, και πιο συγκεκριμένα την πολιτιστικὴ ἀνθρωπολογία. Μια ἀπὸ τις σπουδαιότερες διαπιστώσεις αὐτῆς της επιστήμης ἦταν ὅτι το λατρευτικὸ τελετουργικὸ, και ἡ λειτουργικὴ ζωὴ γενικότερα, ἀποτελεῖ μια μορφή ἐπικοινωνίας, ἕνα εἶδος «παραστατικού» λόγου, οργανικοῦ για τη δημιουργία των ουσιωδῶν κατηγοριῶν της ἀνθρώπινης σκέψης, ὅπως ἔλεγε ο Durkheim. Οι λειτουργικῆς τελετῆς μεταβιβάζουν θεμελιώδεις ἀξίες και -πιστεύω- μιας κοινωνίας, σκιαγραφώντας με τον τρόπο αὐτὸ τις «κοσμοθεωρίες» και το -ἦθος» της. Η Μ. Douglas μάλιστα ισχυρίζεται πῶς το τελετουργικὸ μιας κοινωνίας δεν μεταβιβάζει μόνον τον πολιτισμὸ της, -ἀλλὰ ἐπιπλέον δημιουργεῖ μια πραγματικότητα η οποία διαφορετικὰ θα ἦταν ἀνύπαρκτη χωρίς αὐτὸ. Εἶναι ἀδύνατο να ὑπάρχουν κοινωνικῆς σχέσεις χωρίς συμβολικῆς πράξεις».¹³ Ἀκόμη και τα κείμενα, ὅπως διατείνεται το ζεύγος A. Destro - M. Pesce, -δεν εἶναι ἀπλῶς γραπτὰ, γραμματεία, ἢ ἀκόμη και μέσα ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ κυρίως και πάνω ἀπ' ὅλα, ἰδίως στην περίπτωση των θρησκευτικῶν συστημάτων, τμήμα και μέσο μιας παράστασης».*

²²¹ Και στο Β' Τιμ. 2, 25-6 ο Τιμόθεος λαμβάνει τη συμβουλή να παιδεύει ἐν πραύτητι τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δῶη αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας καὶ ἀνανήψωσιν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου παγίδος, ἐζωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἐκείνου θέλημα.

²²² Miller, *Pastoral Letters*, 66-67.

²²³ Μάλιστα ο Α. Hilgenfeld (*Hirtenbriefe* 17) ἐπισημαίνει ὅτι αὐτὸς που συνέγραψε το κεφ. 2 δεν εἶναι δυνατόν να ἔχει συγγράψει οὔτε το 1, 3-11 οὔτε το 1, 18-20.

²²⁴ Ray Van Neste, *Cohesion and Structure* 83.

²²⁵ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 173.

στους θεούς και πειθαρχία στους ανωτέρους. Βεβαίως ενώ σε άλλα κείμενα γίνεται αναφορά στο αέριο της ευχής ή στο ομοθυμαδόν (Ιγνάτιος *Εφ.* 4.1· *Φιλ.* 1.2), στην προκειμένη περίπτωση το κέντρο βάρους εντοπίζεται στην προσευχή υπέρ πάντων.

Εντυπωσιάζει το πλήθος και η ποικιλία των ειδών της ευχής²²⁶ που παρατίθενται με ασύνδετο: *δεήσεις*²²⁷ (5, 5 [χήρες]· Β' Τιμ. 1, 3 [Παύλος]· Εβρ. 5, 7 [Ιησούς και Πάθος]), *προσευχάς* (Δαν. 9, 18. 20· Τωβ. 12, 15· Α' Μακ. 12, 11), *έντευξεις*, *εὐχαριστίας* (4, 3-4). Σημειωτέον ότι η προσευχή όπως και η θυσία προς τους θεούς ήταν απαραίτητες προϋποθέσεις πραγμάτωσης καθετί σπουδαίου²²⁸. Ο Oberliner²²⁹ διακρίνει την ατομική *δέηση* (< δέομαι = στερούμαι τινός και παρακαλώ να μου δοθεί)²³⁰ που αφορά σε κάτι συγκεκριμένο από την από κοινού *προσευχή* που αποτελεί γενική ικεσία²³¹.

Ο Ωριγένης στο *Περὶ Εὐχῆς* (14.4.17· 14.2)²³² προβαίνει στις εξής διακρίσεις:

1. *δέησιν μὲν εἶναι τὴν ἐλλείποντός τινι μεθ' ἰκεσίας περὶ τοῦ ἐκείνου τυχεῖν ἀναπεμπομένην εὐχὴν,*
2. *τὴν δὲ προσευχὴν τὴν μετὰ δοξολογίας περὶ μειζόνων μεγαλοφύεστερον ἀναπεμπομένην,*
3. *έντευξιν δὲ τὴν ὑπὸ παρρησίαν τινὰ πλείονα ἔχοντος περὶ τινων ἀξίωσιν πρὸς Θεὸν,*
4. *εὐχαριστίαν δὲ τὴν ἐπὶ τῷ τετευχέναι ἀγαθῶν ἀπὸ Θεοῦ μετ' εὐχῶν ἀνθομολόγησιν, ἀντειλημμένου τοῦ ἀνθομολογουμένου τοῦ μεγέθους ἢ τῷ εὐεργετηθέντι μεγέθους φαινομένου τῆς εἰς αὐτὸν γεγεννημένης εὐεργεσίας. [...]*²³³

²²⁶ Γενικά περὶ της προσευχῆς στον Π. βλ. R. Gebauer, *Das Gebet bei Paulus. Forschungsgeschichtliche und exegetische Studien*, Giessen 1989.

²²⁷ Ο ὅρος *δέησις* αρχικά σήμαινε την ἔνδεια, ἔλλειψη, ἀνάγκη, ὅπως και ο ὅρος *έντευξις* τη συνάντηση, συναναστροφή, συνέντευξη (Β' Μακ. 4, 8) ἀκόμη και τις εδαφικές διεκδικήσεις της Κλεοπάτρας στην Παλαιστίνη. Βλ. Neudorfer, *I Timotheus* 105.

²²⁸ Τόθ, *Der himmlische Kult* 76.

²²⁹ Oberliner, *1 Timothy* 66.

²³⁰ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 128.

²³¹ Το ποιεῖσθαι *δεήσεις* θα μπορούσε να εἶναι μέσο ἢ παθητικό. Οι Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 173 ἐπισημαίνουν ὅτι στο ἔργο του Λουκά οἱ προσευχῆς συνδυάζονται (ὄχι με ἄλλο εἶδος προσευχῆς ἀλλά) με ἐλεημοσύνες (Πρ. 10, 4).

²³² Σχολιάζοντας ο Ωριγένης το Ψ. 27, 2 (ΒΕΠΕΣ 15 361) τοποθετεῖ τα τέσσερα εἶδη ευχής σε κλίμακα. Κορυφαία εἶναι ἡ εὐχαριστία διότι προϋποθέτει φιλία με τον Θεό: *μειζονα λέγων ὡς ἐμοὶ δοκεῖ τῆς δεήσεως τὴν προσευχὴν, καὶ τούτων τὴν έντευξιν, πάντων δὲ τὴν εὐχαριστίαν. Εἴπομι' ἂν οὖν, ὅτι τοῦ ἔτι ἐνδεοῦς, καὶ οἷς ἔτι ἐνδεῖ τινα, τούτων ἐστὶν ἡ δεήσις. Ὅτε δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Θεοῦ νοήσας αἰτῶ τι παρὰ τοῦ Θεοῦ, τότε προσεύχομαι· ὅταν δὲ φίλος ἐπὶ πλεῖον γένωμαι, τότε εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ.*

²³³ Το κείμενο που παρεμβάλλεται εἶναι το εξής: *παραδείγματα δὲ τοῦ μὲν πρώτου (α) ὁ Γαβριὴλ πρὸς τὸν Ζαχαρίαν, περὶ τῆς γενέσεως Ἰωάννου ὡς εἰκὸς εὐξάμενον, λόγος οὕτως ἔχων· μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, διότι εἰσηκούσθη ἡ δεήσις σου, καὶ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱὸν σοι, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην, καὶ (β) τὰ ἐν τῇ Ἐξόδῳ ἐπὶ τῇ μοσχοποιίᾳ ἀναγεγραμμένα τὸν τρόπον τοῦτον· καὶ ἐδεήθη Μωϋσῆς κατέναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ εἶπεν· «ἵνα τί θυμοῖ ὀργῆ, Κύριε, εἰς τὸν λαόν σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐν ἰσχυί μεγάλῃ;» καὶ (γ) ἐν Δευτερονομίῳ· «καὶ ἐδεήθη ἐναντι Κυρίου δεύτερον καθάπερ καὶ τὸ πρότερον τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας (ἄρτον οὐκ ἔφαγον καὶ ὕδωρ οὐκ ἔπιον) περὶ πασῶν τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν ὧν ἡμάρτετε», καὶ (δ) ἐν τῇ Ἐσθήρ· «Μαρδοχαῖος ἐδεήθη τοῦ Θεοῦ, μνημονεύων πάντα τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, καὶ εἶπε· «Κύριε Κύριε βασιλεῦ παντοκράτορ», καὶ αὐτὴ ἡ Ἐσθήρ ἐδεῖτο Κυρίου τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἶπε· «Κύριε, ὁ βασιλεὺς ἡμῶν». 14.4 τοῦ δὲ δευτέρου (α) ἐν τῷ Δανιὴλ· «καὶ συστὰς Ἀζαρίας προσηύξατο οὕτως καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν μέσῳ πυρὸς εἶπε», καὶ (β) ἐν τῷ Τωβίτ· «καὶ προσηύξαμεν μετ' ὀδύνης λέγων· Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ πάντα τὰ ἔργα σου, πᾶσαι αἱ ὁδοὶ σου ἐλεημοσύνη καὶ ἀλήθεια, καὶ κρίσιν ἀληθινὴν καὶ δικαίαν σὺ κρίνεις εἰς τὸν αἰῶνα». ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν ἐν τῷ Δανιὴλ ῥητὸν ὠβέλισαν, ὡς μὴ κείμενον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, τῇ δὲ τοῦ Τωβίτ βίβλῳ ἀντιλέγουσιν οἱ ἐκ περιτομῆς, ὡς μὴ ἐνδιαθήκῳ, παραθήσομαι (γ) ἐκ τῆς πρώτης τῶν Βασιλειῶν τὸ τῆς Ἄννης· «καὶ προσηύξατο πρὸς Κύριον καὶ κλαυθμῷ ἔκλαυσε. καὶ ἠύξατο εὐχὴν καὶ εἶπε· Κύριε τῶν δυνάμεων, ἐὰν ἐφοράσει ἐπὶ δῆς ἐπὶ τὴν*

δέησιν μὲν οὖν καὶ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν οὐκ ἄτοπον καὶ ἀνθρώποις ἀγίοις προσενεγκεῖν· ἀλλὰ τὰ μὲν δύο (λέγω δὴ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν) οὐ μόνον ἀγίοις ἀλλὰ δὴ καὶ ἄλλοις ἀνθρώποις, τὴν δὲ δέησιν μόνον ἀγίοις, εἴ τις εὐρεθείη Παῦλος ἢ Πέτρος, ἵνα ὠφελήσωσιν ἡμᾶς, ἀγίους ποιοῦντες τοῦ τυχεῖν τῆς δεδομένης αὐτοῖς ἐξουσίας πρὸς τὸ ἀμαρτήματα ἀφιέναι· εἴ μὴ ἄρα, κἂν μὴ ἅγιός τις ᾖ, ἀδικήσωμεν δὲ αὐτὸν, δέδοται συναισθηθέντας τῆς εἰς αὐτὸν ἀμαρτίας τὸ δεηθῆναι καὶ τοῦ τοιοῦτου, ἵν' ἡμῖν ἡδικοῦσιν συγγνώμην ἀπονεύμῃ. εἴ δὲ ἀνθρώποις ἀγίοις ταῦτα προσενεκτέον, πῶς πλεον τῷ Χριστῷ εὐχαριστητέον, τοσαῦτα ἡμᾶς βουλήσει τοῦ Πατρὸς εὐεργετήσαντι; ἀλλὰ καὶ ἔντευκτέον αὐτῷ ὡς ὁ εἰπὼν Στέφανος· «Κύριε, μὴ στήσης αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην»; μιμούμενοι τε τὸν πατέρα τοῦ σεληνιαζομένου ἐροῦμεν· «δέομαι, κύριε, ἐλέησον ἢ τὸν υἱὸν ἢ ἐμὲ αὐτὸν ἢ ὃν δὴ ποτε». Ἐὰν δὲ ἀκούωμεν ὅ τι ποτέ ἐστι προσευχή, μήποτε οὐδενὶ τῶν γεννητῶν προσευκτέον ἐστὶν οὐδὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ ἀλλὰ μόνῳ τῷ Θεῷ τῶν ὄλων καὶ Πατρὶ, ὃ καὶ αὐτὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν προσηύχετο, ὡς προπαρεθέμεθα, καὶ διδάσκει ἡμᾶς προσεύχεσθαι. ἀκούσας γὰρ· διδάξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι οὐ διδάσκει αὐτῷ προσεύχεσθαι ἀλλὰ τῷ Πατρὶ, λέγοντας· «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς» καὶ τὰ ἐξῆς. εἴ γὰρ ἕτερος, ὡς ἐν ἄλλοις δείκνυται, κατ' οὐσίαν καὶ ὑποκείμενόν ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἤτοι προσευκτέον τῷ Υἱῷ καὶ οὐ τῷ Πατρὶ ἢ ἀμφοτέροις ἢ τῷ Πατρὶ μόνῳ. τὸ μὲν οὖν τῷ Υἱῷ καὶ οὐ τῷ Πατρὶ πᾶς ὁπισσοῦν ὁμολογήσει εἶναι ἀτοπώτατον καὶ παρὰ τὴν ἐνάργειαν λεχθησόμενον ἂν· εἴ δὲ ἀμφοτέροις, δῆλον ὅτι κἂν ἀξιῶσαι προσενέγκοιμεν πληθυντικῶς.

Ο Ευσέβιος Καισαρείας διακρίνει τα τέσσερα εἶδη στη βίβλο των Ψαλμῶν (δέηση= Ψ. 24· προσευχή= Ψ. 6, 10, 85, 89, 101, 141· ἔντευξη = 25· εὐχαριστία = Ψ. 102· ΒΕΠΕΣ 21.103). Ο Θεοδώρητος Κύρου ἐπισημαίνει τα εξῆς:

1. Δέησις μὲν ἐστίν, ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τινῶν λυπηρῶν ἰκετεία προσφερομένη·
2. προσευχή δὲ, αἴτησις ἀγαθῶν·
3. ἔντευξις δὲ, κατηγορία τῶν ἀδικούντων. «Ἡ πάλη δὲ ἡμῖν οὐ πρὸς αἷμα [...]». Κατὰ τούτων πρόσμιεν τῷ δικαιοκρίτῃ, καὶ τὴν δικαίαν αἰτοῦμεν ἐπικουρίαν.
4. Ἡ δὲ γε εὐχαριστία ὑπὲρ τῶν προὔπηργμένων ἀγαθῶν προσφέρεται τῷ Θεῷ.

Ταῦτα δὲ ποιεῖν ὑπὲρ ἀπάντων ἀνθρώπων παρεγγυᾷ, ἐπειδὴ καὶ Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σῶσαι.

ταπεινώσιν τῆς δούλης σου καὶ τὰ ἐξῆς», καὶ (δ) ἐν τῷ Ἀββακούμ· «προσευχὴ Ἀββακούμ τοῦ προφήτου μετὰ ὠδῆς. κύριε, εἰσακήκοα τὴν φωνὴν σου καὶ ἐφοβήθην· κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου καὶ ἐξέστην· ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ ἐγγίζῃν τὰ ἔτη ἐπιγνωσθήσῃ». σφόδρα δὲ αὕτη ἐμφαίνει τὸ κατὰ τὸν ὄρον τῆς προσευχῆς, ὅτι μετὰ δοξολογίας τῷ προσευχομένῳ ἀναπέμπεται. ἀλλὰ καὶ (ε) ἐν τῷ Ἰωνᾶ προσηύξατο Ἰωνᾶς πρὸς Κύριον τὸν Θεόν μου, καὶ εἰσήκουσέ μου· ἐκ κοιλίας ἄδου κραυγῆς μου ἤκουσας φωνῆς μου· ἀπερρίψάς με εἰς βάθη καρδίας θαλάσσης, καὶ ποταμοὶ ἐκύκλωσάν με. 14.5 τοῦ δὲ τρίτου παρὰ τῷ ἀποστόλῳ, εὐλόγως τὴν μὲν προσευχὴν ἐφ' ἡμῶν τάττοντι τὴν δὲ ἔντευξιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς κρείττονος ὄντος καὶ παρρησίαν ἔχοντος πρὸς τὸν, ὃ ἐντυγχάνει· «τὸ γὰρ τί προσευξώμεθα, φησὶ, καθὸ δεῖ οὐκ οἶδαμεν, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ὑπερεντυγχάνει τῷ Θεῷ. ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων· ὑπερεντυγχάνει γὰρ καὶ ἐντυγχάνει τὸ Πνεῦμα, ἡμεῖς δὲ προσευχόμεθα. (α) ἔντευξις δὲ μοι εἶναι δοκεῖ καὶ τὸ ὑπὸ Ἰησοῦ εἰρημένον περὶ τοῦ στήναι τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαῶθ· τότε ἐλάλησεν Ἰησοῦς πρὸς Κύριον, ἢ ἡμέρα παρέδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀμορραῖον ὑποχείριον Ἰσραὴλ, ἡνίκα συνέτριβεν αὐτοὺς ἐν Γαβαῶθ, καὶ συνετρίβησαν ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς· στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαῶθ, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλώμ· (β) καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς ὁ Σαμψὼν ἠγοῦμαι ὅτι ἐντυγχάνων εἶπε· συναποθανέτω ἡ ψυχὴ μου μετὰ τῶν ἀλλοφύλων, ὅτε ἐκλινεν ἐν ἰσχύϊ, καὶ ἔπεσεν ὁ οἶκος ἐπὶ τοὺς σατράπας καὶ ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν τὸν ἐν αὐτῷ. εἴ καὶ μὴ κεῖται δὲ ὅτι ἐντετυχήκασιν ἀλλ' ὅτι εἰρήκασιν ὁ Ἰησοῦς καὶ ὁ Σαμψὼν, ὁ λόγος αὐτῶν ἔοικεν εἶναι ἐν τευξίς· ἦτις ἕτερα παρὰ τὴν προσευχὴν, εἴ κυρίως ἀκούοιμεν τῶν ὀνομάτων, εἶναι ἡμῖν νομίζεται. εὐχαριστίας δὲ παράδειγμα ἢ τοῦ κυρίου ἡμῶν φωνῆ, λέγοντος· ἐξομολογοῦμαι σοι, πάτερ, κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις· τὸ γὰρ ἐξομολογοῦμαι ἴσον ἐστὶ τῷ εὐχαριστῶ.

Ο άγ. Κασσιανός, όπως και ο Ωριγένης²³⁴, συνδέει τα τέσσερα είδη ευχής με τέσσερα διαδοχικά στάδια της πνευματικής ζωής: η δέηση αρμόζει στους αρχάριους που ταλανίζονται από τις ανομίες. Η προσευχή αντιστοιχεί στο β' στάδιο και σε εκείνους που αναζητούν την αρετή ενώ η έντευξις υπέρ των άλλων προϋποθέτει εκπλήρωση των όρκων διά των έργων. Η ευχαριστία και η θεωρία των ευεργεσιών του Θεού προϋποθέτει την κάθαρση και την τελείωση της αγάπης (*Conf.* 9.15)²³⁵. Αρμόζει σε εκείνους που πλέον έχουν γίνει φίλοι του Θεού.

Μάλλον όμως τα τρία πρώτα λεξήματα (συμπεριλαμβανομένης και της εντεύξεως που αναφέρεται σε δέηση σε κάποιον ανώτερο) είναι συνώνυμα και παρελήφθησαν δι' *ένάργειαν, τῆ ἐπιμονῆ τῶν λέξεων ἀπαιτοῦντι ἀπαραιτήτως ποιεῖν τοῦτο ὃ παραινεί* (Θεοφ.). Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει στις συνοπτικές Κολ. και Εφ. όπου ως μέσον διδασκαλίας αλλά και αντίδοτο της διονυσιακής έκστασης μέσω της μέθης προβάλλουν οι εν Πνεύματι ψαλμοί, ὕμνοι, ὠδές πνευματικές (Κολ. 3, 16 // Εφ. 5, 19)²³⁶. Ορθά επισημαίνει ο Fiore²³⁷ ότι η δέησις συνιστά χαρακτηριστικό της χριστιανικής κοινότητας στον Λουκά (1, 13· 2, 37· 5, 33· 10, 2· 21, 36· Πρ. 4, 31· 8, 24) ενώ στο Εφ. 6, 10 συνίσταται στη συνάφεια της εσχατολογικής μάχης αφού ήδη στο Φιλ. 4, 6 ο Π. ενόψει του γεγονότος ότι ο Κύριος έρχεται παροτρύνει: *μηδὲν μεριμνᾶτε, ἀλλ' ἐν παντὶ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει μετὰ εὐχαριστίας τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθω πρὸς τὸν Θεόν*²³⁸. Η έντευξη χρησιμοποιείται για να δηλώσει την ευχή η οποία αναπέμπεται από τον πιστό χάριν του «άλλου» όπως συμβαίνει και με το Πνεύμα στο Ρωμ. 8, 27. 34 (πρβλ. *έντυγχάνειν κατά τινος* Α' Μακ. 8, 32· Πρ. 25, 24· Ρωμ. 11, 2) αφού ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται στο 4, 5 για την ευχή που αγιάζει την πρόσληψη κάθε κτίσματος. Ήδη οι Dibelius - Conzelmann²³⁹ αλλά και ο Φιλιππίδης²⁴⁰ επισημαίνουν ότι από τα τέσσερα είδη ευχής απουσιάζει η *ικεσία* η οποία όμως περιλαμβάνεται στη δέηση (πρβλ. Α' Κλήμ. 59.2).

Στην υπό εξέτασιν περικοπή τα είδη της ευχής (όπως και στο Εφ. 5, 18-21 τα είδη της καρδιακής ψαλμωδίας) κορυφώνονται με την **ευχαριστία**²⁴¹, το κατεξοχήν χαρακτηριστικό της χριστιανικής Κοινότητας²⁴² το οποίο αναπέμπεται εξ αφορμής κατεξοχήν της σωτηριώδους θυσίας και της ανάστασης/ανάληψης του Ιησού Χριστού²⁴³. Εν προκειμένω μάλιστα συνιστά το τέλος των ευχών ενώ συνήθως στην πράξη η ευχαριστία και ως *captatio benevolentiae* συνιστά προϋπόθεση της *ικεσίας* (πρβλ. *Ευχή Αναφοράς*). Στη Διδαχή (9.5 [αρχή του γεύματος του χορτασμού] 10, 1-5) και τον Ιγνάτιο (*Σμυρν.* 7.1· 8.1· *Φιλ.* 4.1) αντικαθιστά μετωνυμικά το δείπνο αφού αυτό «σφραγίζοταν» με την Ευλογία προς τον Θεό. Στις ΠΕ²⁴⁴ η ευχαριστία δεν αποτυπώνει, όμως, τη θεία Λειτουργία. Γι' αυτό

²³⁴ Βλ. υποσ. 549 παρόντος έργου.

²³⁵ Twomey, *The Pastoral Epistles* 34.

²³⁶ Κ. Νικολακόπουλος, *Die „unbekannten“ Hymnen des Neuen Testaments. Die orthodoxe Hermeneutik und die historisch-kritische Methode. Exegetische und theologische Deutung neutestamentlicher Stellen unter Berücksichtigung des orthodoxen Kultus*, (Habil.), Reihe: Veröffentlichungen des Instituts für Orthodoxe Theologie Bd. 7, Aachen: Shaker Verlag 2000, passim.

²³⁷ *Pastoral Letters* 56.

²³⁸ Η έντευξις στους Ο' απαντά μια φορά Β' Μακ. 4, 8 ως *ικεσία/παράκληση* προς τον βασιλέα ενώ στον Ιώσηπο η έντευξη σημαίνει *συνάντηση, επικοινωνία, απαίτηση* (*Αρχ.* 16.58· *Αρχ.* 15.133 = παραχώρηση). Η δέησις απαντά με εξαιρετική συχνότητα στα Γ' Βασ. 8, 28.30.38.45.52 (προσευχή Σολομώντος εξ αφορμής των εγκαινίων του Ναού). Πρβλ. Σιρ. 35, 13 (=ενδιαφέρον;]· Ιώβ 8, 6· 16, 20.

²³⁹ *The Pastoral Epistles* 36.

²⁴⁰ Α' Τιμόθεον 131.

²⁴¹ Και στο Εφ. 5, 18 ουσιαστικά η παραίνεση για καρδιακή ψαλμωδία ουσιαστικά εισαγάγει με το *ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ* Χριστοῦ τον ακολουθούντα κανόνα οικιακής συμπεριφοράς.

²⁴² Όσον αφορά τα είδη της προσευχής και ιδιαίτερα την κριτική που έχει δεχθεί η δεητική βλ. Ο. Cullmann, *Η Προσευχή στην Καινή Διαθήκη. Δοκίμιο απάντησης σε σύγχρονα Ερωτήματα*, ελλ. μετ.: Καίτη Χιωτέλλη, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 1998, 49-53.

²⁴³ Πρβλ. Α' Κορ. 4, 16· Ρωμ. 9, 1· 12, 1. 18· Εφ. 1, 16· 4, 1· 6, 18 Πολύβιος, *Ιστορικά* 1.36.1.

²⁴⁴ Ο. Hofius, *Κοινωνία στην τράπεζα του Κυρίου. Η μαρτυρία της Καινής Διαθήκης. Η αλήθεια του Ευαγγελίου. Συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών* (επιμ. Χρ. Καρακόλης [...]), Αθήνα 2012 439-466, εδῶ 458 υποσ. 51.

και ορθά οι λατινικές μεταφράσεις χρησιμοποιούν το ρήμα *gratiarum actiones*²⁴⁵. Ο άγ. Νικόδημος, γράφοντας υπό οθωμανικό ζυγό, αναφέρει τα εξής: Κατεξοχήν εκ της ευχαριστίας του Θεού *διά τα αγαθά που χαρίζει στους άλλους, ήγουν διότι ανατέλλει τον ήλιο του εις πονηρούς και αγαθούς και διατί χορταίνει όλους από τα αγαθά της γης και αυτούς τους απίστους και αυτούς του κατ'αυτού βλασφημούντας [...] παρακινούμεθα εις αγάπην και φιλαδελφίαν και συγκολλούμεθα και ενούμεθα με όλους τους ανθρώπους. Διατί όποιος ευχαριστεί διά τα αγαθά του αδελφού του, αυτός αναγκάζεται και να τον αγαπά*²⁴⁶.

Οι προσευχές συνιστούν έργο καλό στα μάτια του Κυρίου (Δτ. 6, 18) και αποδεκτό, όροι γνωστοί από το Λευϊκό (1, 3. 4· 17, 4· 22, 20-21) για τις θυσίες που ευαρεστούν τον Γιαχβέ (πρβλ. Ρωμ. 15, 16· Φιλ. 4, 18· Α' Πέ. 2, 5). Σημειωτέον ότι ο όρος αποδεκτός, ο οποίος ήδη χρησιμοποιήθηκε στην Α' Τιμ. για να χαρακτηρίσει τον πιστό λόγο, τονισμένος στην προπαράληγουσα (όπως εν προκειμένω) σημαίνει ευχάριστος ενώ στη λήγουσα σημαίνει παραδεκτός²⁴⁷. Ήδη ο ίδιος ο Π. έχει απευθύνει ευχαριστία για τη χάρη-δύναμη της μεταστροφής που έλαβε στο παρελθόν. Εν προκειμένω αυτή αφορά σε όλους τους ανθρώπους ανεξάρτητα φυλής, φύλου και εθνότητας. Το *υπέρ πάντων* σημαίνει είτε αντί είτε χάριν όλων²⁴⁸. Αυτό συνιστά καινούριο στοιχείο της Εκκλησίας καθώς η Συναγωγή δεν προσευχόταν υπέρ της Οικουμένης αφού τα άρρενα μέλη της μέχρι σήμερα ευχαριστούν τον Θεό διότι δεν γεννήθηκαν Έλληνες/εθνικοί (gōj ή nokri), γυναίκες ('iṣāh) και σε κατάσταση άγνοιας (bōr παραλλαγή δούλος /'aebaed), τέ. ξένοι προς την Τορά (πρβλ. tBer 7,18· pBer 9,13^p,48· bMen 43^p). Άλλωστε και ο Έλληνας, σύμφωνα με τον Διογένη τον Λαέρτιο (1.33-34), *τριών τούτων ένεκα χάριν έχουν τῆ Τύχη: πρῶτον μὲν ὅτι ἄνθρωπος ἐγενόμην και οὐ θηρίον, εἶτα ὅτι ἀνὴρ και οὐ γυνή, τρίτον ὅτι Ἕλληνας και οὐ βάρβαρος*.

Στο υπό εξέταση χωρίο η ευχή *υπέρ πάντων* περιλαμβάνει και τους αιρετικούς οι οποίοι μνημονεύθηκαν με μελανά χρώματα στο προηγούμενο κεφάλαιο. Έχουν, όμως, τη δυνατότητα της σωτηρίας όπως και ο Π. μέσω του ελέους του Θεού αφού ήδη στο τέλος στο προοίμιό μέσω της παιδαγωγικής τιμωρίας δίδεται η ευκαιρία διόρθωσης. Σύμφωνα με τον Τερτυλλιανό στην παλαιά Οικονομία η προσευχή ελευθέρωνε από φωτιά και άλλα δεινά ενώ επέφερε και πληγές

²⁴⁵ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 173: Η ευλογία *Birkat hamazon* μετά το φαγητό αποτελούνταν από τρεις ευχές που κατακλείονταν με τη φράση *Ευλογημένος Κύριε* και μόνον η τρίτη με το *Αμήν* (πρβλ. Ιουστ. Διάλ. 67): η πρώτη αφορούσε στη δημιουργία, η δεύτερη (*Ευχαριστούμεν Κύριε Θεέ μας*) στη λύτρωση του λαού Του και η τρίτη στην ανάμνηση της αποκατάστασης της Ιερουσαλήμ διά του ελέους. Πιθανόν αυτές οι ευχές συνδυάστηκαν από τους ιουδαιοχριστιανούς της Ρώμης με την κατ' οίκον κλάση του άρτου. Στον Φίλωνα οι ευχαριστίες σε πληθυντικό σημαίνουν τις θυσίες ανίσεως ενώ σύμφωνα με τον Ιουστίνο η ευχαριστία του άρτου και του οίνου εκπληρώνει την προφητεία Ματ. 1, 11 (Διάλ. 117-118).

²⁴⁶ Σε υποσημείωση (Α' Τιμ. 171 υποσ 34) αφού αναφέρει (α) κείμενο του Θεοδώρου του Στουδίτη αναφορικά με τη συμπάθεια που πρέπει να επιδεικνύει ο χριστιανός για τους πάντες επικαλούμενος την οδύνη του Π. για τους εχθρούς του σταυρού, του Ιερεμία και του Μωυσή για τον αμαρτωλό Ισραήλ (Παρά τω Νίκωνι Τόμ. Α' Λόγος 26) αλλά και (β) του Ισαάκ του Σύρου περί της καύσεως της ελεήμονος καρδιάς (Λόγος 81), παραθέτει την άποψη του Διονυσίου του Αρεοπαγίτη στην προς Δημόφιλον επιστολήν ότι δεν πρέπει να ευχόμεθα για ασεβείς και αιρετικούς. Ακολουθως στην επόμενη υποσημ. Σημειώνει ότι στα Δίπτυχα της ιεράς Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου και του Ι. Χρυσοστόμου η ευχή αφορά μόνον στους φιλοχρίστους Βασιλείς. Δεν είναι, όμως, εφάμαρτον αν ο ιερεύς απευθύνει τη δέηση και διά τους απίστους βασιλείς ή αιρετικούς. Άλλωστε ο Ι. Χρυσόστομος αποδεικνύει ότι κάθε φορά που λέμε το Πάτερ ήμών με το γενηθήτω το θέλημα επί τῆς γῆς προσευχόμεθα και διά τους απίστους.

²⁴⁷ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 164. Προσκομίζουν ως παράλληλα τα Α' Κλήμ. 60.2 (Δτ. 12, 25.28· 13, 19· 21, 9) και Πολύκαρπο, Φιλ. 6.1 (Παρ. 3, 4· Β' Κορ. 8, 21· Ρωμ. 12, 17).

²⁴⁸ Ο Φιλιππίδης, Α' Τιμόθεον 133 υποστηρίζει ότι η λέξη πάντων δεν αναφέρεται μόνον στο πλάτος, τε. στο σύνολο των ανθρώπων αλλά και στο βάθος, τέ. το ποιόν αυτών. Άρα η λ. σημαίνει το παντός είδους ανθρώπων όλου του κόσμου [...]: *υπέρ τῶν μισούντων και ἀγαπώντων ἡμᾶς [...] υπέρ τῶν πλεόντων, ὁδοιπορούντων, νοσούντων [...]*.

διασκορπίζοντας τις στρατιές των εχθρών και κρατώντας τον ουρανό κλειστό. Τώρα όμως η προσευχή των δικαίων αποτρέπει την οργή του Θεού, περιφρουρεί την ασφάλεια των εχθρών, ικετεύει για τους διώκτες (*Περί Προσευχής* 29).

2 Η ευχή αφορά ιδιαιτέρως στους **βασιλείς**²⁴⁹. *ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι ὑπὲρ ἀπάντων οὐ πάντων εἶπεν, ἀλλὰ τῶν πιστῶν· τί οὖν ὅταν λέγῃ ὑπὲρ βασιλέων; οὐ γὰρ δὴ τότε θεοσεβεῖς ἦσαν βασιλεῖς, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ διήλθον, ἀσεβεῖς διαδεχόμενοι· εἶτα ἵνα μὴ κολακεία τὸ πρᾶγμα ἦ, προλαβὼν εἶπεν, ὑπὲρ πάντων, καὶ τότε ὑπὲρ βασιλέων.* Με αυτόν τον όρο (βασιλεύς-γεχ) οι Έλληνες ονόμαζαν τον αυτοκράτορα της Ρώμης. Στο υπό εξέτασιν χωρίο ο όρος δεν παρατίθεται σε πληθυντικό διότι τον θρόνο μοιράζονταν τρία πρόσωπα, όπως όντως συνέβη μετά το θάνατο του Νέρωνα (68-69 μ.Χ.) ή μετά το 137 μ.Χ.. Όπως και στο Αποκ. 17, 12 (ο όρος) αφορά και σε κατώτερους αξιωματούχους ή υποτελείς. Άλλωστε προστίθεται το *ἐν ὑπεροχῇ ὄντες* που ανακαλεί το Ρωμ. 13, 1 κε.²⁵⁰. Εκεί ο Π. συμβουλεύει: *Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ, αἱ δὲ οὗσαι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶν* (πρβλ. Ιουστίνος, *Απολ.* 1.17.3· Πολύκ. *Φιλ.* 12.3). Ο Ι. Χριστός ενώπιον του Ποντίου Πιλάτου στο Ιω. 19, 11 (που μάλλον είναι γνωστό στο σ. των ΠΕ) απαντά: *οὐκ εἶχες ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ οὐδεμίαν εἰ μὴ ἦν δεδομένον σοι ἄνωθεν.* Και στο Β' Θεσ. 2, 6-8 η Ρώμη και οι δομές της εμφανίζονται ως το κατέχον που εμποδίζει την εμφάνιση του ανόμου (Τερτυλ., *Απολ.* 32). Ο Ωριγένης (*Κατὰ Κέλσου* 8.73) απαντώντας στις αιτιάσεις που αφορούσαν στη μη στράτευση των χριστιανών απαντά ότι αυτοί μέσω των ευχών συγκροτούν ένα ειδικό στράτευμα εναντίον των δαιμόνων που υποκινούν πολέμους.

Προφανώς ως *υπερέχοντες* θεωρούνταν και οι *Ασιάρχες της Εφέσου*²⁵¹ οι οποίοι παρεμβαίνουν υπέρ του Π. όταν ο αργυροκόπος Δημήτριος και το συνδικάτο αυτού, ένεκα απώλεια της κερδοφορίας προκαλεί σάλο (Πρ. 19, 21 κε. πρβλ. Β'Μακ. 3, 11: *ἀνδρὸς ἐν ὑπεροχῇ κειμένου·* Σοφ. Σολ. 6, 5). Επιπλέον ίσως ως *υπερέχοντες* δεν εννοούνται μόνον οι βασιλείς αλλά και οι κύριοι/δεσπότες των δούλων αλλά και οι σύζυγοι²⁵². Δεν πρέπει να λησμονείται ότι η υπό εξέτασιν ενότητα συνιστά την επικεφαλίδα μιας σειράς παραινέσεων που καταλήγουν με τη νουθεσία προς τους δούλους και την τιμή που οφείλουν να απονέμουν κατεχοχόν στους πιστούς κυρίου.

Σημειωτέον ότι στο Ναό καθημερινά όπως και στις *Προσευχές-Συναγωγές* απανταχού της γης αναφερόταν θυσία ή προσευχή χάριν της υγείας (pro salute)²⁵³ του *Σεβαστού* Καίσαρα αλλά όχι προς αυτόν (Ιώσ., *Πόλ.* 2. 196-7. 409-10· Φίλων *Πρεσβεία* 357). Ο Φίλων μάλιστα χρησιμοποιεί τον όρο *ευσέβεια* για το σεβασμό των ειρηνοποιών Ιουδαίων απέναντι στον *ευεργέτη κύριο* Καίσαρα: *οἱ δὲ οὐ γὰρ ἔμελλον ἄχρι παντὸς ἡσυχάζειν καίτοι πεφυκότες εὖ πρὸς εἰρήνην, οὐ μόνον ὅτι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις οἱ περὶ τῶν ἐθνῶν ἀγῶνες καὶ τοὺς περὶ ψυχῆς κινδύνους ὑπερβάλλουσιν ἀλλ' ὅτι καὶ μόνον τῶν ὑφ' ἡλίον ἅμα ταῖς προσευχαῖς ἀπεστεροῦντο τὴν εἰς τοὺς εὐεργέτας εὐσέβειαν, ὃ μυρίων θανάτων ἐτετίμηντο ἂν οὐκ ἔχοντες ἱεροὺς περιβόλους, οἷς ἐνδιαθήσονται τὸ εὐχάριστον, καὶ τοῖς ἐναντιουμένοις εἶπον ἂν* (Φλάκ. 48). Η παύση αυτής της θυσίας σήμανε και την έναρξη του ιουδαϊκού πολέμου εναντίον των Ρωμαίων με τα τραγικά αποτελέσματα της πυρπόλησης της Πόλης και του Ναού (Ιώσ., *Πόλ.* 2. 427). Και στα *Κεφάλαια Πατέρων* σημειώνονται τα εξής: *Προσεύχου ὑπὲρ εὐημερίας της (κοσμικῆς) ἐξουσίας, διότι εἴαν δεν (υπήρχεν) ο φόβος αυτής, ο εἰς θα καταβρόχθιζε τον ἄλλον ζῶντα* (3.2· Μτφρ. Α. Χαστούπη)²⁵⁴.

²⁴⁹ Τερτυλλιανός *Απολογία* 31. 1-2.

²⁵⁰ Η παραίνεση του Παύλου για υποταγή στις εξουσίες στην περικοπή Ρωμ. 13, 1-7 εντάσσεται και από τον Ι. Χρυσόστομο στην *παράκλησή του* προς τους χριστιανούς που γεύθηκαν την ευσπλαχνία του Θεού αφού ελευθερώθηκαν είτε από τα είδωλα είτε από το Νόμο να είναι φιλόανθρωποι προς όλους ανεξαιρέτως, χωρίς να προκαλούν με τη συμπεριφορά τους τη μήνη της πολιτικής εξουσίας, αφού αυτή αν και ειδωλολατρική είναι «διατεταγμένη» από το Θεό. Αντιθέτως με την επιτέλεση του καλού μπορούν να κερδίσουν την επιδοκιμασία της.

²⁵¹ Πρβλ. Διογένης, *Βίοι* 6.78.

²⁵² Πρβλ. Α'Πέ. 2, 13: *Ὑποτάγητε πάση ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον, εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι.*

²⁵³ Dibelius - Conzelmann, *The Pastoral Epistles* 35.

²⁵⁴ Βλ. επίσης επίμετρο Dibelius - Conzelmann, *The Pastoral Epistles* 37-39. Αυτή η ευχή απαντά και σε άλλες λατρείες όπως αυτή της Ίσιδος (Απουλήιος, *Μεταμ.* 11.17). Πρβλ. Ηρόδ. 1.132.2.

Ο Αθηναγόρας στην *Πρεσβεία περί Χριστιανών* (37.1) αναφέρει το υπό εξέταση χωρίο της Α' Τιμ. ως τεκμήριο της «νομιμοφροσύνης» των πιστών. Ορθά ο Ι. Χρυσόστομος αιτιολογεί γιατί πρόσθεσε ο σ. ως σκοπό της προσευχής υπέρ πάντων το «*ἵνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον, φησὶ, βίον διάγωμεν*», το οποίο σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται ωφελιμιστικό: *εἶτα ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τὴν τοῦ Χριστιανοῦ ψυχὴν ναρκᾶν ταῦτα ἀκούουσιν, εἶγε ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνος ἐν τῶ τῶν μυστηρίων καιρῷ δεῖ δεήσεις προσφέρειν, τίθησι τὸ κέρδος, ἵνα κἂν οὕτω δόξη τὴν παραίνεσιν*. «*ἵνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον, φησὶ, βίον διάγωμεν*», *τουτέστιν ἡ ἐκείνων σωτηρία, ἡμῶν ἀμεριμνία ὑπάρχει· εἰ γὰρ μὴ ἐσώζοντο, μηδὲ εὐδοκίμουν ἐν τοῖς πολέμοις, ἀνάγκη καὶ τὰ ἡμέτερα ἐν ταραχαῖς εἶναι καὶ θορύβοις· δεῖ δὲ, φησὶ, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν εἰς ἄλλους γινομένων ἀγαθῶν, οἷον, ὅτι «τὸν ἥλιον ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» (Μτ. 5, 45). **ὁ γὰρ ἀναγκαζόμενος εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν εἰς ἄλλους γινομένων ἀγαθῶν, καὶ φιλεῖν αὐτοὺς ἀναγκάζεται· εἰ δὲ ὑπὲρ τῶν τοῦ πέλας εὐχαριστεῖν δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν. καὶ γὰρ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁ Θεὸς ἡμῖν ἅπαντα οἰκονομεῖ.** Στο Ιερ. 29 (36 Ο'), 7 σημειώνονται τα εξής σχετικά με τη στάση των Ιουδαίων αιχμαλώτων της Βαβυλώνας: *καὶ ζητήσατε εἰς εἰρήνην τῆς γῆς εἰς ἣν ἀπώκισα ὑμᾶς ἐκεῖ καὶ προσεύξασθε περὶ αὐτῶν πρὸς Κύριον ὅτι ἐν εἰρήνῃ αὐτῆς ἔσται εἰρήνη ὑμῖν*²⁵⁵. Οὕτως ἢ ἄλλως ἡ πρώτη παρουσία του Κυρίου στο πλαίσιο της θεμελίωσης της παγκόσμιας ειρήνης από τον Οκταβιανό Αύγουστο δεν ερμηνεύθηκε από την Πρώτη Εκκλησία με διάθεση πολεμική ἀλλὰ καὶ ὡς προϊόν της θείας οικονομίας (πρβλ. Διόνγ. 9.1-2)²⁵⁶.*

Ο ἡρεμος καὶ **ἡσύχιος** βίος (εν δια δυοῖν) ἦταν ὁ βασικός στόχος κάθε ηγεμόνα ἀλλὰ καὶ τὸ ἰδανικό των φιλοσόφων καὶ ἰδιαίτερα των Ἐπικούρειων καὶ Πυθαγόρειων οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπεῖχαν ἀπὸ τὰ πολιτικά ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκιακά ἔχοντας συγκροτήσει κοινότητες με ἀρκετές ὁμοιότητες με τις κοινότητες των Εσσηίων ἀλλὰ καὶ τις χριστιανικές συνάξεις. Σημειωτέον ὅτι ἐν προκειμένῳ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος **βίος** καὶ ὄχι ἡ **ζωή** που ἀφορᾶ στὴν αἰωνιότητα. Τὸ ἀντίθετο της ἡσυχίας καὶ της πραότητος ἦταν ὁ πόλεμος, ἡ στάσις καὶ ὁ νεωτερισμός (Πλούταρχος, *Ηθικά [Πολιτικά παραγγέλματα]* 823F. 825B) που θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Ιώσηπο ὡς ἡ αἰτία της πυρπόλησης της ἀγίας Πόλης²⁵⁷. Ὁ Θεὸς των χριστιανῶν δὲν ἀδιαφορεῖ γιὰ τὰ γήινα ἀλλὰ ὅπως ἐξαίρουν καὶ τὰ θαυμάσια χριστολογικά κείμενα της Α' Τιμ. διέπεται ἀπὸ θυσιαστική/κενωτική ἀγάπη, ἐπιθυμώντας τὴ σωτηρία των πάντων, ἐνῶ καὶ οἱ

²⁵⁵ (1) Βαρούχ 1, 7-14: *μετὰ τὸ ἀποικίσαι Ναβουχοδονόσορ βασιλέα Βαβυλώνας τὸν Ἰεχονίαν καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς δεσμώτας καὶ τοὺς δυνατοὺς καὶ τὸν λαὸν τῆς γῆς ἀπὸ Ἰερουσαλὴμ καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα* ¹⁰*καὶ εἶπαν «ἰδοὺ ἀπεστείλαμεν πρὸς ὑμᾶς ἀργύριον καὶ ἀγοράσατε τοῦ ἀργυρίου ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας καὶ λίβανον καὶ ποιήσατε μάννα καὶ ἀνοίσατε ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν.* ¹¹*Καὶ προσεύξασθε περὶ τῆς ζωῆς Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλώνας καὶ εἰς ζωὴν Βαλτάσαρ υἱοῦ αὐτοῦ ἵνα ὥσιν αἱ ἡμέραι αὐτῶν ὡς αἱ ἡμέραι τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς* ¹²*καὶ δώσει Κύριος ἰσχὴν ἡμῖν καὶ φωτίσει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ ζησόμεθα ὑπὸ τὴν σκιὰν Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλώνας καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν Βαλτασαρ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ δουλεύσομεν αὐτοῖς ἡμέρας πολλὰς καὶ εὐρήσομεν χάριν ἐναντίον αὐτῶν καὶ προσεύξασθε περὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ὅτι ἡμάρτομεν τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν καὶ οὐκ ἀπέστρεψεν ὁ θυμὸς Κυρίου καὶ ἡ ὄργη αὐτοῦ ἀφ' ἡμῶν ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.* ¹⁴*Καὶ ἀναγνώσεσθε τὸ βιβλίον τοῦτο ὃ ἀπεστείλαμεν πρὸς ὑμᾶς ἐξαγορεύσαι ἐν οἴκῳ Κυρίου ἐν ἡμέρᾳ ἐορτῆς καὶ ἐν ἡμέραις καιροῦ· Ἐσδρα 6, 9-10: καὶ ὁ ἄν ὑστέρημα καὶ υἱοὺς βοῶν καὶ κριῶν καὶ ἀμνοὺς εἰς ὀλοκαυτώσεις τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ, πυρούς, ἄλας, οἶνον, ἔλαιον, κατὰ τὸ ῥῆμα τῶν ἱερέων τῶν ἐν Ἰερουσαλὴμ ἔστω διδόμενον αὐτοῖς ἡμέραν ἐν ἡμέρᾳ ὃ ἐὰν αἰτήσωσιν* ¹⁰*ἵνα ὥσιν προσφέροντες εὐωδίας τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ καὶ προσεύχωνται εἰς ζωὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ.* Βλ. *Ἐπ. Ἀριστέα* 45. Α' Μακ. 7, 33· *Ἰώσ., Πόλ.* 2.197· *Ἀρχ.* 12.402.

²⁵⁶ Ο Fiore, *Pastoral Letters*, 57 ἐπισημαίνει ὅτι καινούργιες θρησκευτικὲς θεωροῦνταν στὸν ἐλληνορωμαϊκὸ κόσμον ὡς ἀπειλή της κοινωνικῆς τάξης (Τάκιτος, *Ἱστορία* 5.5· Πλούταρχος, *Γαμικά Παραγγέλματα* 140 Δ: *διὸ καὶ θεοὺς οὐς ὁ ἀνὴρ νομίζει σέβασθαι τῇ γαμετῇ καὶ γινώσκουν μόνους προσήκει, περιέργοις δὲ θρησκευταῖς καὶ ξέναις δεισιδαιμονίαις ἀποκεκλείσθαι τὴν αὐλειον. οὐδενὶ γὰρ θεῶν ἱερὰ κλεπτόμενα καὶ λανθάνοντα δρᾶται κεχαρισμένως ὑπὸ γυναικός).* Συνδέονταν ἐπίσης με κατάχρηση του γενετήσιου ἐνοστίκτου (Αποῦλειος, *Μεταμ.* 9.14. *Ιουβενάλιος, Σατ.* 6). Ἀντικείμενο τέτοιων κατηγοριῶν ἐγένετο καὶ ἡ χριστιανικὴ κοινότητα (Λουκιανός, *Περεγρ.* 13. Πλίνιος, *Ἐπ.* 96).

²⁵⁷ S. Mason, *Life of Josephus. Translation and Commentary*, Brill 2001 28.

ίδιοι οι πιστοί γενικότερα καλούνται να επιδείξουν *καλά/αγαθά έργα*²⁵⁸. Στο Α' Θεσ. 4, 10-12 η ησυχία συνδέεται με την μη πολυπραγμοσύνη περί των πέριξ και την ευσχημοσύνη της χριστιανικής κοινότητας προς τους εκτός: *Παρακαλούμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, περισσεύειν μᾶλλον καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν καὶ πράσσειν τὰ ἴδια καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς [ἰδίαις] χερσὶν ὑμῶν, καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν, ἵνα περιπατῆτε εὐσχημόνως πρὸς τοὺς ἔξω καὶ μηδενὸς χρεῖαν ἔχητε* (πρβλ. Β' Θεσ. 3, 12· Πρ. 11, 18· 21, 14· 22, 2).

Ο Χρυσόστομος και κάποιοι Πατέρες ερμήνευσαν την ηρεμία ως ειρήνη των λογισμών και του εμφυλίου σπαραγμού στο εσωτερικό του ανθρώπου ο οποίος είναι ο μόνος πόλεμος ο οποίος τελικά μπορεί να τον βλάψει: *ἡρεμίαν λέγει καὶ ἡσυχίαν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πονηρῶν λογισμῶν· συντελεῖ δὲ πρὸς ταύτην, καὶ ἡ κοινὴ εἰρήνη. εἰ δὲ τις ἡσυχίας οὐσης ταράττεται, σφόδρα ἄθλιός ἐστιν· οὗτος γὰρ ὁ πόλεμος τῶν ἄλλων ἐστὶ χαλεπώτερος· καὶ διὰ τοῦτο προσέθηκεν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι* (Catenae 17.13).

Η ειρήνη δεν έχει αξία αυτή καθαυτή παρά μόνον όταν αποσκοπεί στην άσκηση της ευσέβειας και σεμνότητας. Η **ευσέβεια**²⁵⁹ στις ΠΕ αφορά στον Θεό και τον μεσίτη Κύριο ο οποίος θυσιάστηκε για να απελευθερώσει τους πρώην αιχμαλώτους. Εν προκειμένω μάλιστα υποδεικνύεται από τον σ. *πᾶν εἶδος εὐσεβείας, πᾶν εἶδος θρησκευτικότητος [...] θρησκευτικότητα δηλ. διεμποτιζουσα τὴν ὅλην προσωπικότητα καὶ ζωὴ καὶ κυριαρχούσα αὐτῆς, διεκλάμπουσα δε καὶ ακτινοβολούσα ἐν βίῳ παντὶ καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐκδηλώσεις* (πρβλ. Ι. Χρυσόστομος PG 62.355)²⁶⁰. Ενώ ο Roloff²⁶¹ ορίζει ως ευσέβεια το σεβασμό ενώπιον της βασιλείας του Θεού αλλά και των κοσμικών αρχών που έχει Αυτός παραχωρήσει και είναι απαραίτητες για τη συμβίωση των ανθρώπων, ο Stettler²⁶² θεωρεί επί τη βάσει της χρήσης του όρου στα βιβλία των Μακκαβαίων ότι το υπόβαθρο της ευσέβειας είναι ιουδαϊκό και δεν αποτελεί απλώς ηθικό όρο όπως αποδεικνύει και το 3, 16 όπου και είναι συνώνυμο της πίστης (3, 9): αποδίδει το *yirat*, τον φόβο Θεού²⁶³, την υπακοή του θεϊκού θελήματος, την εφαρμοσμένη πίστη των χριστιανών. Συνεπώς ο σ. προσαρμόζει το λόγο του στις προσλαμβάνουσες παραστάσεις των ακροατών του²⁶⁴.

Ενώ η ευσέβεια αναφέρεται κατεξοχήν στην κάθετη σχέση με τον Θεό, η σεμνότητα προφανώς αναφέρεται στην οριζόντια σχέση με τον εαυτό και τους άλλους. Συμπυκνώνει *το σωφρόνως καὶ δικαίως* της Τιτ. (2, 12) που απορρέει από την άρνηση των *κοσμικών επιθυμιών*. Και με τα δύο στοιχεία (ευσέβεια και σεμνότητα) επιτυγχάνεται η ειρήνευση με τους έσω πολέμους (κατά την ψυχή) αλλά και με το περιβάλλον²⁶⁵. Η **σεμνότητα** (1. ιερότης, μεγαλοπρέπεια [Β'Μακ. 3, 12. Επ. Αριστέα 171], 2. σοβαρότης, επισημότης, 3. ευπρέπεια κοσμιότης, 4. αιδημοσύνη, συστολή) συνδέεται με εκείνη την εξωτερική (Επίκτητος 1.16.13) ή εσωτερική στάση (Επ. Αριστέα 5. Dit. Syll. II 807.11) η οποία προκαλεί στον άλλον το σέβεσθαι²⁶⁶. Σε συνδυασμό με την ευσέβεια στην οποία επίσης αναφέρεται το *πᾶς* προφανώς ο σ. θέλει να τονίσει ότι στο πλαίσιο της ειρήνης που παρέχει η πολιτεία, ο χριστιανός αποκτά τη δυνατότητα να αναπτύξει σε βάθος την πίστη και την «αξιοπρεπή»

²⁵⁸ Θεοδώρητος 82.797.38: *Ἴνα ἡρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν [...]. Ὁ δὲ θεῖος Ἀπόστολος οὐ τούτου μόνον χάριν τὰς ὑπὲρ τούτων γίνεσθαι δεήσεις παρεγγυᾷ, ἀλλ' ἵνα καὶ τῆς ἀσεβείας παυσάμενοι μεταμάθωσι τὴν εὐσεβείαν.*

²⁵⁹ Ορίζειται ως *ἐπιστήμη τῆς τῶν θεῶν θεραπείας* (Σέξτος, *Προς Φυσικούς* 1.123· Διογένης Λαέρτιος 50.7.119). Στα Ερμητικά συνδυάζεται με τη γνώση (6. 5· 10.19). Στους Ο' μεταφράζει τον φόβο του Κυρίου (Ησ. 11, 2: *καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας* 33, 6. Παρ. 1, 7).

²⁶⁰ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 136.

²⁶¹ Roloff, *I Timotheus*, 117.

²⁶² *Christologie* 234.

²⁶³ Βλ. υποσ. 42 της παρούσης εργασίας.

²⁶⁴ Neudorfer, *I Timotheus* 16.108.

²⁶⁵ Νικόδημος, *Α' Τιμ.* 174-175.

²⁶⁶ Neudorfer, *I Timotheus* 108.

συμπεριφορά που αρμόζει σε αυτήν. Εν προκειμένω δανείζεται όρους προσφιλείς στο ελληνορωμαϊκό κοινό για να εκφράσει όμως χαρακτηριστικά της χριστιανικής ταυτότητας που διαφοροποιούνται από το περιεχόμενο που έδιναν στους ίδιους όρους οι εθνικοί. Αυτά θα τα αναπτύξει εν συνεχεία στις παραινέσεις και τους καθρέφτες αλλά και με τα υμνητικά αποσπάσματα και ιδίως αυτό που εκτίθεται στον πυρήνα της επιστολής και εξαιρεί το μυστήριο της χριστιανικής ευσέβειας.

Η πρωτεύουσα θέση και η χριστολογική τεκμηρίωση που ακολουθούν αποδεικνύουν πόσο σημαντική είναι για τον Π. η συγκεκριμένη παραινέση η οποία έχει τοποθετηθεί ως κεφαλίδα σε μια ενότητα παροτρύνσεων, καθώς δεν αποκλείεται οι αιρετικοί μέσω των μύθων και των γενεαλογιών να ευνοούσαν ένα κλίμα ανταρσίας απέναντι στον Καίσαρα και γενικά τους υπερέχοντες οι οποίοι επίσης μέσω μυθικών γενεαλογιών θεωρούσαν τους εαυτούς τους απογόνους θεών, ημίθεων ή ηρώων²⁶⁷.

Ενώ φαίνεται καταρχάς οι ΠΕ να ευνοούν το συμβιβασμό με την πολιτική εξουσία, μια δεύτερη ανάγνωση αποδεικνύει ότι αυτό δεν συμβαίνει άνευ προϋποθέσεων. Να σημειωθούν εν προκειμένω τα εξής:

1. Μέσω της δοξολογίας 1, 17 *τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ Θεῷ, τιμῇ καὶ δόξῃ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων*, ο σ. αλλά και οι παραλήπτες με το *Ἀμήν* έχουν αναγνωρίσει τον μοναδικό Κύριο των χριστιανών ως αιώνιο βασιλέα και μόνον Θεό στον οποίο αρμόζει η διηνεκῆς δοξολογία. Στις ΠΕ. ως *Κύριος ἡμῶν*, Θεός επιφανῆς, μακάριος και μόνος δυνάστης και μάλιστα κατεξοχὴν ἄνθρωπος-μεσίτης στο αμέσως επόμενο χωρίο, προβάλλεται ο Ι. Χριστός.
2. Ο *ἥρεμος και ἡσύχιος* βίος τελικά δεν συνιστά δῶρο της Ρωμαϊκής *Ειρήνης* (!) αλλά χάρη-δωρεά του *μακαρίου δυνάστη*, Θεού των χριστιανών, ο οποίος και παρέχει τη δυνατότητα στους βασιλείς να ειρηνεύουν. Σημειωτέον ότι ἤδη οι ανδροφονείς και οι ανδραποδιστές ἄρα και ο φόνος αλλά και η δουλεία στα οποία στηρίχθηκε το οικοδόμημα της Pax Augusta χαρακτηρίστηκαν ως κατηγορίες που ανήκουν στο πεδίο της ανομίας και του θανάτου.
3. Το τελικό ζητούμενο μέσω του ἥρεμου βίου δεν είναι ούτε η τρυφή και η ὕβρις που συνήθως καλλιεργεί η κοσμική ειρήνη (Ο), ούτε να σχολάζουν και να φιλοσοφούν οι πιστοί αλλά να διάγουν τη ζωὴ τους *ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι*. Πρόκειται για δύο ἰδανικά της ρωμαϊκῆς εποχῆς τα οποία ὅμως στις ΠΕ είναι φορτισμένα με την ορθοδοξία και ορθοπραξία. Μάλιστα εν προκειμένω τονίζεται **η καθολικῆ** ευσέβεια και σεμνότητα (*τῇ τε διὰ τῶν δογμάτων τῆ τε πολιτεία*).
4. Η μακαρία ελπίδα των παραληπτῶν δεν εντοπίζεται στην *Παρουσία* (adventus) του κυρίου αυτοκράτορα αλλά του Κυρίου Ἰησοῦ και την κληρονομία/αιώνια ζωὴ που επιφυλάσσεται.
5. Ὅπως επισημάνθηκε ἤδη εισαγωγικά, πάρα πολλά στοιχεία που εκπορεύονται ἀπὸ τον Θεό και τον Χριστό συνδέονταν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο με τον Καίσαρα. Ο ἴδιος ο αυτοκράτωρ ἴσως αποκαλεῖται θηρίο στις ΠΕ ἀπὸ το οποίο σώθηκε θαυμαστῶς ο αποστολέας (Β'Τιμ. 4, 17). Ὅπως επισημαίνει και ο Milton δεν προσκαλοῦνται οι πιστοί να συνδράμουν Νέρωνες αλλά βασιλεῖς. Ο Hans Urs von Baltasar επικαλούμενος το 1, 9 θεωρεῖ ὅτι και ο νόμος αλλά και η ηγεσία ἔχουν σχετικὰ ἀξία για τον δίκαιο χριστιανό²⁶⁸.

Συνεπῶς δεν αντιμετωπίζεται στη συνάφεια αὐτὴ την πιθανή ἀντίδραση του χριστιανού στην υβριστικὴ ἀπαίτηση της εξουσίας για ἀπόδοση θεϊκῆς τιμῆς και προσκύνησης προς αὐτήν. Αὐτὸ το γεγονός το αντιμετωπίζει η Αποκ. με τον παιάνα του μαρτυρίου ως της καλύτερης ἀντίστασης προς το Θηρίο και οι αποστολικοὶ Πατέρες επικαλούμενοι το *Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις* (Πρ. 5,

²⁶⁷ Ο Φιλιππίδης, *Α' Τιμόθεον* 135 εκτός ἀπὸ την ερμηνεία του στ. με τη σημασία ὅτι *η ευημερία των βασιλέων ἔχει ως συνέπεια την ηρεμία των χριστιανῶν*, δίνει και την εξῆς ἀπόδοση: *μακριὰ ἀπὸ κάθε ἀνάμιξη εἴτε διὰ λόγων εἴτε δι ἔργων σε οτιδήποτε ἐνδέχεται να διαταράξει την πνευματικὴ μας ζωὴ και την ψυχικὴ μας γαλήνη, την αγνή και θεοφιλή ζωὴ που διάγει «ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέως καὶ ἡσυχίου πνεύματος, ὃ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελές»* (Α'Πέ. 3, 4). Ἐν συνεχεία παραθέτει χωρία ὅπου το ἡσύχιον ἀφορὰ στον πρᾶο χαρακτήρα του ἀνθρώπου (Πίνδαρος, *Πύθια* 9.Α.22.40. Ἡρόδοτος 1.107. Πλάτων, *Χαρμίδης* 7.160B. Πολιτεία 10.6.504^Ε).

²⁶⁸ Twomey, *The Pastoral Epistles* 36.

29), το οποίο και σηματοδοτεί τα όρια της υποταγής. Συμπληρώνει ο Γ. Γαλίτης²⁶⁹: Ο πιστός δεν είναι αναρχικός, με την έννοια της αρνήσεως κάθε «αρχής και εξουσίας». Γνωρίζει όμως να απονέμει «τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Γνωρίζει τη σχετική αξία του επίγειου πολιτεύματος και την απόλυτη του ουράνιου. Έγινε χριστιανός με την επανάσταση κατά του παλαιού ανθρώπου. Άρχισε την επανάσταση με την αναγέννηση δια του βαπτίσματος, ζει σε συνεχή επανάσταση πολεμώντας διαρκώς κατά του κακού και αναβαπτιζόμενος με την μετάνοια. Αυτά καθορίζουν τον επαναστατικό χαρακτήρα του χριστιανισμού και διαμορφώνουν τον χαρακτήρα του χριστιανού, ο οποίος γνωρίζει κάθε φορά πώς να συμπεριφέρεται και πώς να αντιμετωπίζει το πρόβλημα των σχέσεων του με τις «αρχές και εξουσίες», υποτασσόμενος, αλλά χωρίς να υποδουλώνεται και χωρίς να εκχωρεί στον Καίσαρα το δικαίωμα και την υποχρέωση να κρίνει, με βάση τον λόγο και το θέλημα του Θεού. Αυτή ακριβώς η συνεπής στάση ζωής απέναντι στην πολιτική εξουσία οδήγησε τον Παύλο στον αποκεφαλισμό και τον Ι. Χρυσόστομο στον αργό μαρτυρικό θάνατο της σκληρής εξορίας στην Κουκουσό και στην Πιτυούντα στον Καύκασο. Το μαρτυρικό τέλος των δύο ανδρών ίσως αποτελεί το καλύτερο υπόμνημα αναφορικά με τη σχέση Πολιτικής και Εκκλησίας και τον καθοριστικό ρυθμιστικό ρόλο που οφείλει να έχει η συνείδηση στις επιλογές του χριστιανού.

²⁶⁹Προς Τίτον, 299-306. Συμπληρώνει: οι κοινωνικές αναταραχές δεν ήταν στο πρόγραμμα του Παύλου. Ο μέγας απόστολος γνώριζε ότι η κατάργηση της δουλείας και η επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης δεν ήταν δυνατόν, δεδομένων των συνθηκών της εποχής, να επιτευχθούν με βίαια μέσα. Ο Παύλος γνώριζε καλά ότι ο σπόρος του κηρύγματος που έσπειρε θα καρποφορήσει στον κατάλληλο καιρό. Για τους αποστόλους άλλωστε η κοινωνική δικαιοσύνη ή η κατάργηση της δουλείας και εν γένει των κοινωνικών ανισοτήτων («οὐκ ἔνι...» Γαλ. 3, 28), δεν ήταν ο σκοπός, αλλά η συνέπεια του κηρύγματος τους. Σκοπός του κηρύγματος τους ήταν η εν Χριστώ σωτηρία του ανθρώπου, η οποία μεταβάλλει τον «παρά φύσιν» άνθρωπο σε «κατά φύσιν» και, αγιάζοντας τις μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, τις καθιστά σχέσεις αδελφών. Παρά την οποιαδήποτε ελευθερία ο άνθρωπος είναι δυνατόν να είναι δούλος στα πάθη και να έχει «ως επικάλυμμα της κακίας την ελευθερίαν» (Α' Πέτρ. 2, 16): αυτή η δουλεία είναι κατά την Κ. Διαθήκη η χειρότερη μορφή δουλείας. Η απελευθέρωση από τα πάθη και η υποταγή στον Θεό και το θέλημα του δίδει την σωτηρία και την μακαριότητα στον άνθρωπο. Αυτής της μορφής η απελευθέρωση καθιστά όντως ελεύθερο τον άνθρωπο και από αυτήν πηγάζει κάθε άλλη απελευθέρωση· εάν αυτή λείπει, κάθε άλλη κατάσταση του ανθρώπου, αν δεν είναι δουλεία, είναι πάντως ανίκανη να απελευθερώσει ψυχικά τον άνθρωπο, δηλαδή την ύπαρξή του. Και εκεί κατέτεινε η προσπάθεια του Παύλου. Όχι ημίμετρα, τα οποία ίσως φέρνουν κάποιο επιφανειακό αποτέλεσμα, που όμως ούτε σταθερό και μόνιμο είναι ούτε την βαθύτερη ουσία του ανθρώπου, αυτή την ύπαρξή του, ικανοποιεί. Ο Παύλος γνωρίζει να χτυπά στη ρίζα, να σπείρει, με την επίγνωση ότι δεν θα θερίσει η γενιά του.

3.2 ΠΑΡΟΤΡΥΝΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ

⁸ Βούλομαι οὖν προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας ὀσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ²⁷⁰.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Α' Πέ. 3, 7-9 ⁷ Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνώσιν ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ, ἀπονέμοντες τιμὴν ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν.

⁸ [Τὸ δὲ τέλος πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, εὐσπλαγχνοὶ, ταπεινόφρονες,

⁹ μὴ ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, τούναντίον δὲ εὐλογοῦντες ὅτι εἰς τοῦτο ἐκλήθητε ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε].

Διδ. 14. 1-3: Κατὰ Κυριακὴν δὲ Κυρίου συναχθέντες, κλάσατε ἄρτον καὶ εὐχαριστήσατε, **προεξομολογησάμενοι** τὰ παραπτώματα ὑμῶν ὅπως **καθαρὰ ἡ θυσία ὑμῶν** ἤ. ² Πᾶς δὲ ἔχων τὴν ἀμφιβολίαν μετὰ τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ μὴ συνελθέτω ὑμῖν ἕως οὗ διαλλαγῶσιν ἵνα μὴ κοινωθῇ ἡ θυσία ὑμῶν ³ αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ῥηθεῖσα ὑπὸ Κυρίου «Ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ προσφέρειν μοι θυσίαν καθαρὰν ὅτι βασιλεὺς μέγας εἰμί λέγει Κύριος καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι» (Μαλ. 3, 3).

Α' Κλήμ. 29.1: Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὀσιότητι ψυχῆς, ἀγνὰς καὶ ἀμιάντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτόν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὐσπλαγχνον Πατέρα ἡμῶν ὃς ἐκλογῆς μέρος ἡμᾶς ἐποίησεν ἑαυτῷ ² οὕτω γὰρ γέγραπται «Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὄρια ἔθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ» (Δτ. 32, 8-9) ³ καὶ ἐν ἑτέρῳ τόπῳ λέγει «Ἰδοὺ Κύριος λαμβάνει ἑαυτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἔθνῶν ὡσπερ λαμβάνει ἄνθρωπος τὴν ἀπαρχὴν αὐτοῦ τῆς ἄλλω καὶ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἅγια ἀγίων» (Β' Παρ. 31, 14· Ιεζ. 48, 12· Αρ. 18, 27).

1. Στην Α' Τιμ. οἱ ἄνδρες δὲν προσκαλοῦνται νὰ διαμορφώσουν κατὰ Χριστόν τις σχέσεις με τις γυναῖκες τους, ὅπως συμβαίνει στην Α' Πέ., ὅπου μάλιστα προηγείται ἡ νοθεσία πρὸς τις συζύγους. Αντιθέτως ὁ σ. θέλει αὐτοὶ νὰ προσεύχονται με ἀσπίλες χεῖρες σε κάθε τόπο. Πρόκειται γιὰ μοναδική παραίνεση στην Κ.Δ. Βεβαίως καὶ στην Α' Πέ. ἡ κατὰ γνώση²⁷¹ συνοίκηση καὶ ἡ τιμὴ πρὸς τὸ ασθενέστερο σκεῦος ἀποσκοποῦν *στο νὰ μὴν παρεμποδίζονται οἱ προσευχῆς*. Στην Α' Τιμ. ἐνῶ προηγουμένως ἀποτυπώθηκαν με ἀσύνδετο ὅλα τα εἶδη των

²⁷⁰ □ –γισμων κ² F G H 33. 81. 104. 365. 630. 1505. 1739. 1881 al sy □ txt κ* A D Ψ m lat. Σημειωτέον ὅτι ὁ Εὐσέβιος σχολιάζοντας τὸν Ψ. 140, 2 σημειώνει μια γραφή που δὲν ἔχει περιληφθεῖ στο κριτικό υπόμνημα: *Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐπαίροντας ὀσίους χεῖρας, χωρὶς ὀργῆς καὶ διαγογγυσμῶν· κάκεῖνος γὰρ ὁμοῦ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν ἐμνημόνευσε, καὶ τῶν κατὰ πράξιν· οἱ δὲ ἀσεβεῖς οὐδέποτε χεῖρας ἐπαίρουσι· διὸ λέλεκται πρὸς αὐτούς: «Ὅτ' ἂν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀφ' ὑμῶν» (Ησ. 1, 15)· ἐπαίρειν δὲ δεῖ εἰς ὕψος τὰς πράξεις, καὶ ἀρεσκόντως αὐτὰς τῷ Θεῷ ἐπιτελεῖν.*

²⁷¹ Σύμφωνα με τὸν Χ. Βούλγαρη (Υπόμνημα εἰς τα Καθολικὰς Ἐπιστολάς του ἀποστόλου Πέτρου, Αθήνα ⁶1996, 177) διὰ τῆς γνώσεως δὲν δηλοῦται ἐνταῦθα ἡ διανοητικὴ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς γνώσιν των μυστηρίων ἢ τῆς ἐσωτέρας υφῆς των πραγμάτων, ἀλλ' ἡ κατανόησις καὶ ἡ ευγένεια ἢ λεπτότης πρὸς τοὺς αδυνάτους. [...] Τῶ ὄντι οἱ ἄνδρες πρέπει νὰ τιμῶσι τὰς ἐαυτῶν γυναῖκας ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῆς λέξεως «ἀσθενεστέρῳ» ἀναφερομένης εἰς τὴν φυσικὴν καὶ οὐχὶ ἠθικὴν ἢ διανοητικὴν κατάστασιν.

ευχών τα οποία πρέπει να αναπέμπονται για όλους τους ανθρώπους, αφού ο ένας Θεός των πάντων επιθυμεί την καθολική σωτηρία, πλέον εξαιρείται η προσευχή σε κάθε τόπο και με όσιο τρόπο. Άρα ο ήρεμος και ησύχιος βίος δεν είναι απλώς ο σχολαστικός θεωρητικός αλλά ο προσευχόμενος. Στην Τιτ. απουσιάζει παρόμοια παράκληση²⁷².

2. Ενώ για τους άνδρες η κατεξοχήν αρετή ήταν η ανδρεία (η οποία και ετυμολογικά συνδέεται με το συγκεκριμένο φύλο) εν προκειμένω εξαιρείται η προσευχή. Οι χείρες δεν σηκώνονται για να επιδείξουν ρώμη και μάλιστα απέναντι στους «ασεβείς» (όπως συνέβη και στην περίπτωση των Μακκαβαίων, των Ζηλωτών/ Σικάρων της εποχής του Π. αλλά και του ίδιου του αποστόλου των εθνών) αλλά για να απευθύνουν δέηση υπέρ των πάντων²⁷³ έχοντας επιδείξει ζήλο όχι βίας αλλά καλών έργων (πρβλ. Τωβ. 12, 8: *ἀγαθὸν προσευχὴ μετὰ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης καὶ δικαιοσύνης*). Ουσιαστικά οι χείρες λειτουργούν στο κείμενο και ως *pars pro toto* για να δηλώσουν την καθημερινή στάση ζωής στους ρόλους που καλούνταν κάθε άνδρας να διαδραματίσει στα ελληνορωμαϊκά χρόνια (σύζυγος, πατέρας, κύριος, προμηθευτής αγαθών).
3. Σημαντική είναι η καθαρότητα των χειρῶν αλλά και της σκέψης. Σύμφωνα με το κείμενο, δεν αρκεί αυτές είναι καθαρές απλώς μέσω της νίψης πριν την προσευχή όπως συνηθίζεται σε όλες σχεδόν θρησκείες μέχρι σήμερα (πρβλ. την καρκινική επιγραφή ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ). Αυτό εκφράζεται και στην Α'Πέ. όπου το *άνευ οργής ἢ διαλογισμοῦ* εκφράζεται με θετικό τρόπο αλλά και με πλεοναστικό: *τὸ δὲ τέλος ὁμόφρονες* [...]. Στον γνωστό Ψ. 140 (141) όπου στο πλαίσιο της εσπερινής θυσίας επαίρονται οι χείρες, είναι έντονη η διάκριση μεταξύ δικαίων και αδίκων που είναι προορισμένοι για τον Ἄδη. Στην παρούσα συνάφεια το ζητούμενο είναι οι πάντες (Ἕλληνες, αιρετικοί, βασιλείς) να πραγματοποιήσουν τη μετάβαση-μεταστροφή στο πεδίο της επίγνωσης της αλήθειας, την οντολογική Γη της επαγγελίας.
4. Τελικά όλοι οι άνδρες δεν καλούνται να λειτουργήσουν σύμφωνα με τα στερεότυπα της εποχής (ως εραστές και πολεμιστές), αλλά ως ιερείς και να διακριθούν σε ένα χώρο τον οποίο συνήθως «εγκαταλείπουν» στο γυναικείο στοιχείο²⁷⁴. Άλλωστε η λατρεία ήταν η μόνη δημόσια λειτουργία όπου γινόταν ανεκτή η θηλυκή παρουσία. Στην θυσία τού κατεξοχήν ανθρώπου (και όχι απλώς ανδρός) μεσίτη Θεού και ανθρώπων, ο οποίος ως θύτης αλλά και θύμα πρόσφερε αντίλυτρο τον εαυτό Του προφανώς για να ελευθερώσει υπάρξεις υποδουλωμένες, ανταποκρίνονται οι υψωμένες παλάμες χάριν της καθολικής σωτηρίας. Σημειωτέον ότι στο κεφ. 4 η προσευχή αγιάζει τα πάντα. Προφανώς, όμως, καθαίρει και τον ίδιο τον προσευχόμενο ενώ επιδρά καταλυτικά στη ζωή εκείνου χάριν του οποίου αναπέμπεται η ικεσία και η ευχαριστία. Στο υπό εξέταση κεφ. 2 ουσιαστικά συνδέεται η μεσιτεία τού ανθρώπου Ιησού με τη «μεσιτεία» των ανδρών και των γυναικών.

ΑΝΑΛΥΣΗ

8 Μετά τη γενική παράκληση, ο Π. εξειδικεύεται στους άνδρες με το **βούλομαι**, το οποίο σχετίζεται εν συνεχεία και με την καταστολή της γυναίκας. Σημειωτέον ότι το **βούλομαι** οὖν απαντά και στο 5, 14 (οδηγίες στις νεότερες χήρες). Χρησιμοποιείται αντί του **θέλω** το οποίο συνδέθηκε προηγουμένως με τον Θεό και τη σωτηρία των πάντων. Εκφράζει αυθεντία και απαντά σε επιστολές βασιλέων και αφορά σε αποφάσεις νομοθετικού σώματος ή το θέλημα ενός δεσπότη²⁷⁵. Ο Αντίοχος ο Γ'

²⁷² Στον Πολύκαρπο (7.2) εξαιρούνται τα εξής: *διὸ ἀπολιπόντες τὴν ματαιότητα τῶν πολλῶν καὶ τὰς ψευδοδιδασκαλίας ἐπὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν παραδοθέντα λόγον ἐπιστρέψωμεν νήφοντες πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ προσκαρτεροῦντες νηστείαις, δεήσεσιν αἰτούμενοι τὸν παντεπόπτην Θεὸν μὴ εἰσενεγκεῖν ἡμᾶς εἰς πειρασμόν καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος «τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής».*

²⁷³ Μάλιστα στο Β Μακ. 15, 14-15 έχουμε συνδυασμό εμφάνισης ενός προσευχόμενου πολλά περὶ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἁγίας Πόλεως, του Ιερεμῖα και της παράδοσης ρομφαίας χρυσῆς στον Ιουδα κατόπι προτάξης της δεξιᾶς.

²⁷⁴ Neudorfer, *I Timotheus* 118. Ο ίδιος μνημονεύει και το χαρακτηριστικό απόφθεγμα του Φίχτε: Το παιδί προσεύχεται, ο άνδρας θέλει!

²⁷⁵ Βιβλιογραφία σχετική βλ. Miller, *Pastoral Letters* 59.

απευθύνεται σε έναν υφιστάμενο με την εξής διατύπωση: *Βούλομαι τοίνυν καίπερ έργώδους ὄντος τοῦ μεταγαγεῖν ὑποσχομένους νόμοις αὐτοὺς χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις* (Αρχ. 12.150). Ο Π., το υποκείμενο του *βούλομαι*, έχει ήδη εξάρει το αξίωμά του τονίζοντας ότι είναι (α) *κήρυκας*, (β) *ἀπόστολος*, (γ) *διδάσκαλος ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ*. Ἀρα η βουλή του εξαγγέλλει με τρόπο εξαιρετικά πιστό-αληθινό το θέλημα του Θεού και το πώς κάποιος μπορεί να κινείται στη σφαίρα της γνώσης και της αλήθειας. Το παράδοξο για τον ακροατή είναι ότι ενώ αναμένει ο διδάσκαλος των εθνών να προτάξει την μαρτυρία διά του κηρύγματος, εκείνος ιεραρχικά θεωρεί πρώτη υποχρέωση των πάντων και μάλιστα των ανδρών τη σιωπηρή προσευχή προς τον Θεό, η οποία αποσιωπάται εντελώς στην Τιτ. Εκεί προτάσσεται το *προϊστασθαι καλῶν ἔργων* (Τιτ. 3, 8). Ενώ στο πολυεθνικό περιβάλλον το ανδρικό πρότυπο ήταν αυτό του ανδρείου ήρωα πολεμιστή, στην Α' Τιμ. είναι του προσευχόμενου καθώς και η προσευχή *θεωρούνταν οχύρωμα πίστεως με ὅπλα «αμυντικά και πολεμικά»* (Τερτυλλιανός *Περί Προσευχῆς* 29).

Το *προσεύχεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐν παντὶ τόπῳ* ανακαλεί την ἐσχατη προφητεία, αυτή του **Μαλαχία (1, 11)** όπου γίνεται γενικά αναφορά στα ἔθνη: *Διότι ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσιν/ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρὰ, διότι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν λέγει Κύριος παντοκράτωρ*²⁷⁶ (πρβλ. Ειρηναῖος 4.17.5-6 [Ευχαριστία]). Ο Π. με την αποστολική ιδιότητά του εκπλήρωσε αυτή την προφητεία αφού δι' αυτού κηρύχθηκε το Ὄνομα σε ὅλη την οἰκουμένη. Ὅπως ἐν συνεχείᾳ ο σ. θα τονίσει ότι αγιάζεται κάθε τροφή διά της ευχαριστιακῆς ευχῆς, ἔτσι και ἐν προκειμένῳ εξαίρει τον τρόπο που εξαγιάζεται και ο τόπος γενικά αλλά και ο χρόνος. Δεν θεωρῶ ότι με το *ἐν παντὶ τόπῳ* νοεῖται μόνον ο ευκτήριος οἶκος, το «θυσιαστήριον»²⁷⁷ των χριστιανῶν σε κάθε τόπο σε ἀντίθεση προς τον ἕνα και μοναδικό Ναό που τοποθετοῦνταν ἀπὸ τους Ιουδαίους στον «ομφαλό της γῆς», το ὄρος Μορία ὅπως στο Διδ. 14²⁷⁸. Μάλλον σημαίνεται ότι διά της ἀένης ευχῆς και μάλιστα της *ευχαριστίας* υπέρ των πάντων που χαρακτηρίζε κατεξοχὴν τον Π.²⁷⁹ ὄντως μεταβάλλεται σε Ἱερουσαλήμ ο οποιοσδήποτε χώρος της οἰκουμένης (Δαμασκηνός). Στην Α' Τιμ. *ἡ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη ἤλπιεν ἐπὶ Θεὸν καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσιν καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας* (5, 5· πρβλ. Λκ. 18, 7· 22, 46). Η προσευχή της δεν περιορίζεται σε κάποιο τέμενος αλλά είναι διηνεκής. Ἐν προκειμένῳ ανακαλείται και το Ιω. 4, 20 το οποίο ἀπαντᾶ στο ἐρώτημα της Σαμαρείτιδος αναφορικά με το κατεξοχὴν ἅγιον ὄρος (Ευσεβίου, *Ερμηνεία Ψ. 102*, 21-22 ΒΕΠΕΣ 22.289). Ο Τερτυλλιανός (*Περί Προσευχῆς* 15-17) προσκομίζει τα προερχόμενα ἀπὸ τον Λουκά παραδείγματα της δραστηκῆς ευχῆς ἰδίως του Π. στη φυλακή των Φιλιππῶν και το πολυεθνικό πλοῖο ἐν μέσω της ἀβύσσου (Πρ. 16. 25· 27, 35). Η ἀδιάλειπτη

²⁷⁶ Ἐχει ἐκφραστεῖ ἡ ἀποψη ὅτι πρόκειται για κοινό τόπο του ἐλληνιστικοῦ Ιουδαϊσμοῦ ο οποίος προσαρμόζεται στους ἄνδρες.

²⁷⁷ Ἰγν., *Εφ. 5.2· Τραλ. 7.2*· πρβλ. Α' Κλημ. 41.2.

²⁷⁸ *Οὐ πανταχοῦ ἀδελφοί προσφέρονται θυσίαὶ ἐνδελεχισμοῦ ἢ εὐχῶν ἢ περὶ ἁμαρτίας καὶ πλημμελείας ἀλλ' ἢ ἐν Ἱερουσαλήμ μόνῃ· κάκεῖ δὲ οὐκ ἐν παντὶ τόπῳ προσφέρεται ἀλλ' ἔμπροσθεν τοῦ Ναοῦ πρὸς τὸ θυσιαστήριον μωμοσκοπηθὲν τὸ προσφερόμενον διὰ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν προειρημένων λειτουργῶν. Επίσης δεν υπονοεῖται μόνον ως πλαίσιο ἡ λατρευτικὴ σύναξη της Εκκλησίας* (Α' Κλημ. 41.2· πρβλ. Ψ. 136, 4 Ο': *πῶς ἄσωμεν τὴν ὠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας;*).

²⁷⁹ Πρβλ. *ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε* της ἀρχαιότερης ἐπιστολῆς (Α' Θεσ. 5, 17· 1, 2· πρβλ. Ρωμ. 1, 9· 12, 11-12) αλλά και την παρότρυνση της Εφ. 5, 19-20· 6, 18 (Κολ. 3, 16. 4, 2-3). Βλ. και Α' Κορ. 1, 2: *τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐσῇ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοὶς ἁγίοις, σὺν πᾶσιν τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν καὶ ἡμῶν.*

Ἐτσι κατανοεῖ το χωρίο και ο Ωριγένης (*Κατὰ Κέλσου* 7.44.36-49) στρεφόμενος ἐναντίον των ἐθνικῶν: *Χριστιανὸς δὲ καὶ ὁ ἰδιώτης πάντα μὲν τόπον τοῦ κόσμου πέπεισται εἶναι μέρος τοῦ ὄλου, ναοῦ τοῦ Θεοῦ ὄντος τοῦ παντὸς κόσμου· ἐν παντὶ δὲ τόπῳ εὐχόμενος, μύσας τοὺς τῆς αἰσθήσεως ὀφθαλμοὺς καὶ ἐγείρας τοὺς τῆς ψυχῆς, ὑπερναβαίνει τὸν ὄλον κόσμον. Καὶ οὐδ' ἐπὶ τὴν ἀψίδα ἴσταται τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' εἰς τὸν ὑπερουράνιον γενόμενος τῇ διανοίᾳ τόπον, ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος καὶ ὡσπερὶ ἔξω τοῦ κόσμου τυγχάνων ἀναπέμπει οὐ περὶ τῶν τυχόντων τὴν εὐχὴν τῷ Θεῷ· ἔμαθε γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μηδὲν μικρόν, τουτέστιν αἰσθητόν, ζητεῖν ἀλλὰ μόνα τὰ μεγάλα καὶ ἀληθῶς θεῖα, ὅσα συμβάλλεται διδόμενα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ὀδεῦσαι ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λόγου ὄντος Θεοῦ μακαριότητα.*

προσευχή ως ολοκαύτωμα *ευάρεστο και αποδεκτό από τον Θεό*²⁸⁰ όπως και το γεγονός ότι η λατρεία σε αντίθεση προς τα εξωχριστιανικά θρησκευόμενα είναι *αντιθεοεδρική*²⁸¹ (άρα μη συνδεδεμένη με ναό και θυσία πρβλ. Πρ. 17, 24), αποτελούσαν χαρακτηριστικά στοιχεία της ταυτότητας της Πρώτης Εκκλησίας (Ιγν., *Πολύκ.* 2.2· Β'Κλήμ. 2.2)²⁸². Αντιστοίχως στον Ιουδαϊσμό εξαιρόταν ο επανειλημμένος μηρυκασμός (*guminatio*) βιβλικών κειμένων (Δτ. 6, 4 κε. πρβλ. Ψ. 1, 2. Ψ. 36 [37], 30 [Βουλγάτα: *meditari*]).

Βεβαίως η έμφαση εν προκειμένω είναι **στον τρόπο** και όχι στον τόπο. Ο Ι. Χρυσόστομος απαντά ως εξής στο ερώτημα πώς συμβιβάζεται το παρόν χωρίο με το κυριακό λόγο «σύ δέ όταν προσεύχη, εἴσέλθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, καὶ κλείσας τὴν θύραν σου, πρόσευξαι» (Μτ. 6, 6) [...] **Τὸ κενόδοξον** δεικνύς ένταῦθα ὁ Χριστὸς, μὴ λάθρα, φησὶν, ἀπλῶς, ἀλλὰ **κεκρυμμένως** τὰς εὐχὰς ποιοῦ, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης «μὴ γνώτω ἡ ἀριστερὰ τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου» (Μτ. 6, 3), οὐ περὶ χειρῶν διαλέγεται ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κενοδοξίας παρέστηκε· οὕτω δὴ καὶ ένταῦθα τοῦτο αἰνίττεται· οὐ τοῖνον εἰς τὸν τόπον περιώρισε τὴν εὐχὴν. **ὁ δὲ Παῦλος πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἰουδαϊκῆς εὐχῆς** ταῦτά φησιν· οὐδὲ γὰρ ἐχρῆν ἀλλαχοῦ προσιέναι τῷ Θεῷ καὶ θύειν τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλ' εἰς ἓνα τόπον.

Ο μάρτυς/ἀπόστολος των εθνῶν *βούλεται* οι ἄνδρες να προσεύχονται και να σηκώνουν τα χέρια σε κάθε τόπο με τις προϋποθέσεις του β' ημιστιχίου: (α) οι χεῖρες να μην είναι *αιμάτων* ἀλλὰ *ὄσιες* και (β) η καρδιά κενή **ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ**. Η έπαρσις των χειρῶν²⁸³ συνιστά έκφραση της δέησης παγκοσμίως ἀκόμη και σε φυλές που *προσεύχονται ἀλαλήτως πρὸς τὸν ἐπουράνιο Πρωτοπατέρα*²⁸⁴. Ἦδη στον Ὅμηρο (*Ιλιάδα* 15. 367-371) η συγκεκριμένη χειρονομία συνδέεται με κατάσταση εκτάκτου ἀνάγκης (πρβλ. Οβίδιος, *Tristien* 1.11.19-22) ἢ τον φόβο ἀντιπερισπασμοῦ των θεῶν (Λίβιος 5.21.14-5)²⁸⁵. Αποτελοῦσε και ἰουδαϊκὴ συνήθεια²⁸⁶, η οποία συνδεόταν κατεξοχὴν με το Ναὸ ἀφοῦ

²⁸⁰ [...] *στεφανωμένο με τη γιρλάντα της αγάπης* (Τερτυλλιανός *Περὶ Προσευχῆς* 28).

²⁸¹ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 152.

²⁸² Βεβαίως υπήρχαν και τακτικές ὥρες προσευχῆς: εκτός ἀπὸ τις ευχές κατὰ το ξημέρωμα και τη δύση προβλεπόταν η ἀναφορὰ της Κυριακῆς προσευχῆς τρεις φορές τὴν μέρα (Διδ. 8.3· πρβλ. Τερτυλλιανός *Περὶ Προσευχῆς* 25: ὥρες τρίτη, ἔκτη, ενάτη [Πρ. 3, 1]) ἀλλὰ και προσευχή με ολόκληρη τὴν Εκκλησία ομοθυμαδόν (Ιγν., *Εφ.* 5.2).

²⁸³ Συνήθως ἐκφράζεται με τα ρήματα *ἀνέχειν, ἐκτείνειν, διαπτετάζειν και ὀρέγειν* (*manus/ palmas tendere, tollere*).

²⁸⁴ Φιλιππίδου, *Α' Τιμόθεον* 152-153.

²⁸⁵ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 210.

²⁸⁶ Ἐξ. 17, 11· Ψ. 62 [63], 5· 133 [134], 2· 141, 2· 143, 6· Σαρ. 50, 20· Β' Ἐσδρα 18, 6 [Νεεμ. 8, 6]· Ἐρ. 3, 41· Β'Μακ. 14, 34. Βεβαίως η ἴδια χειρονομία μπορεῖ να ἐκφράζει βιαιότητα ἀπέναντι στον ἄλλον (Ψ. 73, 3 Ο'· Σαρ. 46, 2· *Διαθήκες Δώδεκα Πατριαρχῶν*). Σημειωτέον ὅτι στην εποχὴ του Τερτυλλιανοῦ (*Περὶ Προσευχῆς* 14) οι Ἰσραηλίτες παρότι ἐπλεναν τα χέρια, ὅπως ἔκαναν σχολαστικά και οι Χριστιανοί της εποχῆς του, δὲν ὑψωναν τα χέρια στον ουρανό. Γενικότερα ὁμως η ἔκταση των χειρῶν και μάλιστα τὴ νύχτα θεωροῦνταν ὅτι προσφέρει μεγίστη και μόνη παραμυθία στον θλιβόμενον (πρβλ. Ευσεβίου, Ἐρμηνεία εἰς τον Ψ. 76, 3 ΒΕΠΕΣ 22.78) και ὅτι ἔχει μεγάλη ἐπενέργεια. Σχολιάζει ο Ωριγένης τον Ψ. 27, 2: *Ἐν τῷ αἶρειν με χεῖρας πρὸς ναὸν ἅγιόν σου. Πολλάκις ἐλέγομεν περὶ τῆς ἐπάρσεως τῶν χειρῶν. Ἐπῆρε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, και κατίσχυσεν ὁ Ἰσραήλ· ὅτε δὲ καθῆκε τὰς χεῖρας, κατίσχυσεν ὁ Ἀμαλήκ* (Ἐξ. 17, 11)· και, «Ἐπαίροντες ὀσίους χεῖρας χωρὶς ὀργῆς και διαλογισμοῦ»· και, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἔσπερινή* (Ψ. 140, 2). *Εἴποιμι ἂν οὖν, ὅτι αἱ χεῖρες ἡμῶν εἰσιν αἱ κατὰ θεοσέβειαν πράξεις. Ἐὰν θησαυρίζωμεν ἐν οὐρανοῖς, ἔχομεν τὰς χεῖρας ἐπηρμένας πρὸς τὸν Θεόν, και νικῶμεν τὸν ἐχθρόν· ὅταν δὲ ἡμῶν αἱ χεῖρες κάτω γένωνται, ἀνάγκη ἡμᾶς νικᾶσθαι. Ὅταν οὖν ἐπαίρω τὰς χεῖράς μου πρὸς τὸν Θεόν, και διὰ τῶν χειρῶν τῆς ψυχῆς ὑψῶμαι πρὸς αὐτόν, νικᾶται ὑπ' ἐμοῦ ὁ Ἀμαλήκ, και οὐδαμοῦ ἔστιν. Οὐκοῦν δεῖ ἐπαίρειν χεῖρας πρὸς ναὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ ναὸς δὲ τοῦ Θεοῦ δόξα ἔστι τοῦ Θεοῦ* (ΒΕΠΕΣ 15.361). Αλλοῦ ἐπισημαίνει ὅτι η έπαρσις των χειρῶν συνδυάζεται με τὴν ἀντίστοιχη κίνηση των οφθαλμῶν προσκομίζοντας μια σειρά χωρίων

προηγούνταν η νίσις αυτών. Οι Ρωμαίοι σήκωναν τα χέρια με τις παλάμες προς τον ουρανό σε συνδυασμό με θυσία (Οράτιος 3.23.1-6· Σενέκα, *Επ.* 41.1-2.4-5). Έτσι ο άνθρωπος παρουσιάζεται ενώπιον του Θεού ως δοχείο ανοικτό για να εισρεύσει σε αυτόν η δύναμή Του. Πρόκειται για τη γνωστή στη ρωμαϊκή τέχνη στάση *orante*²⁸⁷ η οποία και υιοθετήθηκε και από την χριστιανική Εκκλησία μετά τον 3^ο αι. μ.Χ. Μάλιστα όπως αποδεικνύουν οι πηγές (Ωδ. Σολομ. 27· *Βαρν.* 12.2· Ιουστίνος, *Διάλ.* 90.1· Τερτυλλιανός, *Περί Προσ.* 14· 39.4)²⁸⁸, οι χριστιανοί δεν αναπέτασαν απλώς τα χέρια στον ουρανό αλλά τα εξέτειναν για να δημιουργήσουν το σχήμα του σταυρού. Με τη συγκεκριμένη στάση συμβόλιζαν το ξύλο της ζωής που εκτείνει τους κλάδους του για να σκεπάσει όλους τους λαούς (Ειρηναίος, *Επίδειξη* 34. 5.17.4). Επίσης με αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τον Κύριλλο Ιεροσολύμων (*Μυσταγωγικές Κατηχήσεις* 2.5), μιμούνται τον αναστημένο Κύριο ο οποίος αναλήφθη ευλογώντας (Λκ. 24, 50-51). Ο Κλήμης Ρώμης σημειώνει ότι εκτός από την έπαρση των χεριών (2.3) οι χριστιανοί παρακαλούσαν γονατιστοί (9.1) και ενίοτε με δάκρυα όταν επρόκειτο για συμπιλίωση με τον Θεό (48.1).

Για να είναι δραστική η έπαρση των χεριών, αυτά οφείλουν να είναι άνευ αιμάτων και **όσια**. Το συγκεκριμένο μέλος του σώματος (το χέρι) εκφράζει συνεκδοχικά τις πράξεις του ανθρώπου. Στον Πλάτωνα και στον διάλογο *περί του οσίου (Ευθύφρων)* στη Βασιλείο Στοά της Αθήνας, αυτό (το όσιον²⁸⁹) δεν ταυτίζεται μόνον με τη γνώση του τρόπου θυσιών και της προσευχής αλλά συνδέεται με το δίκαιον, εφόσον όπως τονίζεται και στους *Νόμους* *οι προσφορές του κακού ανθρώπου και ακάθαρτου στην ψυχή δεν γίνονται δεκτές και αυτός δεν ευτυχεί στη ζωή του* (I 885b. 902b. 906c-d)²⁹⁰. Στο εισαγωγικό κεφ. του Ησαΐα ταλανίζονται εκείνες οι χείρες που υψώνονται προς τον Θεό αλλά είναι γεμάτος αίματος από την αδικία εις βάρος των χηρών και των ορφανών: **15^ο όταν τὰς χείρας ἐκτείνῃτε πρὸς με ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν/ καὶ ἐὰν πληθύνῃτε τὴν δέησιν οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν/ αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις.** ¹⁶Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε/ ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου/ παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν (Ησ. 1, 15-16). Στον Μαλαχία επιπλήττονται εκείνοι που λατρεύουν κακῶς τον Θεό αφού, όπως με έμφαση στο τέλος τονίζεται, καταδυναστεύουν τις αδύναμες κοινωνικά υπάρξεις: **4^ο καὶ ἀρέσει τῷ Κυρίῳ θυσία Ἰούδα καὶ Ἱερουσαλήμ καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰῶνος καὶ καθὼς τὰ ἔτη τὰ ἔμπροσθεν** ^{5^ο} **«καὶ προσάξω πρὸς ὑμᾶς ἐν κρίσει καὶ ἔσομαι μάρτυς ταχύς (α) ἐπὶ τὰς φαρμακοὺς καὶ (β) ἐπὶ τὰς μοιχαλίδας καὶ (γ) ἐπὶ τοὺς ὀμνύοντας τῷ ὀνόματί μου ἐπὶ ψεύδει καὶ (δ) ἐπὶ τοὺς ἀποστεροῦντας μισθὸν μισθωτοῦ καὶ (ε) τοὺς καταδυναστεύοντας χήραν καὶ (στ) τοὺς**

(Σουσ. 35· Λκ. 18, 13 ΒΕΠΕΣ 12.261). Σύμφωνα με τον Ιππόλυτο (*Εἰς τον Δανιήλ* 3 24) ὅλη η τέχνη του διαβόλου εντοπίζεται στην αποτροπή της ὑψωσης των χεριών: *εἰδὼς ὅτι ἡ τῶν ἀγίων προσευχὴ τῷ μὲν κόσμῳ εἰρήνην παρέχει, τῷ δὲ πονηρῷ κόλασιν.* Ὡσπερ καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡνίκα ἂν ἐπῆρην τὰς χεῖρας Μωϋσῆς, ὑπερίσχυσεν ὁ Ἰσραήλ, ἡνίκα δ' ἂν κατέθηκεν, ὑπερίσχυσεν Ἀμαλήκ. Ὡσπερ τοῦτο ἕως νῦν γίνεται καὶ ἐφ' ἡμῖν πληροῦται. Ἡνίκα γὰρ ἂν παυσώμεθα προσευχόμενοι, ὑπερισχύει καθ' ἡμῶν ὁ ἀντικείμενος, ἡνίκα δὲ τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦμεν, κεκατάργηται ἡ τοῦ πονηροῦ δύναμις καὶ ἔξουσία. Ο Τερτυλλιανός σημειώνει ότι με αυτό το σχήμα τα πτηνά διασχίζουν τον αιθέρα (*Περί Προσευχῆς* 29.4). Ο άγ. Νικόδημος (Α' Τιμ. 181 υποσ. 41^α) σημειώνει ότι τούτο το σχήμα της προσευχής κρίθηκε στην παράδοση της Εκκλησίας τόσο αναγκαίο ώστε τελικά επινοήθηκαν στην Εκκλησία τα στασίδια καθὼς ὅπως ο Μωυσῆς στη μάχη εναντίον του Αμαλήκ (Εξ. 17) κουράζονταν να ἔχουν υψωμένα τα χέρια. Στην ἴδια υποσημείωση αναπτύσσει διάφορες στάσεις προσευχής. Ο Τερτυλλιανός (*Περί Προσευχῆς* 15-17) καυτηριάζει τη συνήθεια κάποιων να μιμούνται τους εθνικούς βγάζοντας το μανδύα, να κάθονται ενώπιον του ζώντος Θεού μετά την Κυριακή (;) προσευχή, να εἶναι τα χέρια υψωμένα με υπερβολή, να κραυγάζει κάποιος κατά την προσευχή του αλλά και να μη δίνει τον ασπασμό της ειρήνης ως σφραγίδα ὅσοι νήστευαν.

²⁸⁷ Βλ. Μ. Γκουτζιούδης, *Καινοδιαθηκικές Μελέτες με τη συνδρομή της Αρχαιολογίας*, Θεσσαλονίκη: Μέθεξις 2013, 156-157.

²⁸⁸ Ο.π. 211.

²⁸⁹ < αγνώστου ετύμου. Στην Ελλην. υπήρχε σαφής διάκριση μεταξύ του επίθ. ὀσιος, δίκαιος και ιερός. Ως ὀσιος χαρακτηρίζεται αυτός που υποτάσσεται στους θεϊκούς νόμους, προσκολλάται πιστά στις θεϊκές απαιτήσεις, ενώ η λ. δίκαιος αναφέρεται κυρ. στους ανθρώπινους νόμους και δεν είχε αρχικῶς θρησκ. Χρήση, η δε λ. ιερός περιγράφει πράγματα και χώρους που αρμόζουν στους θεούς.

²⁹⁰ Π. Παπαπροστόλου, *Ο πλατωνικός λόγος για την αρετή*, Λευκωσία Κύπρου 2007, 80-81.

κονδυλίζοντας ὀρφανούς καὶ (ζ) τοὺς ἐκκλίνοντας κρίσιν προσηλύτου καὶ (η) τοὺς μὴ φοβουμένους Με» λέγει Κύριος παντοκράτωρ (Μαλ. 3, 4-5). Ἦδη στο Μαλ. 2, 14 ἐπισημαίνεται ὡς ἀμαρτία ἡ ἐγκατάλειψη τῆς πρῶτης συζύγου: καὶ εἶπατε ἕνεκεν τίνος ὅτι Κύριος διεμαρτύρατο ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον γυναικὸς νεότητός σου ἦν ἐγκατέλιπες καὶ αὐτὴ κοινωνός σου καὶ γυνὴ διαθήκης σου. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἰάκωβος σημειώνει: Πόθεν πόλεμοι καὶ πόθεν μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; [...] Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν. **Καθαρίσατε χεῖρας, ἀμαρτωλοί, καὶ ἀγνίστατε καρδίας, δίψυχοι (4, 1. 8).**

Ὁ Ὁριγένης σε αὐτοὺς που κατηγοροῦσαν τοὺς χριστιανούς ἐπειδὴ δὲν στρατεύονταν στὴν υπηρεσία τοῦ αυτοκράτορα καὶ τῆς Ρώμης ἐπισημαίνει ὅτι καὶ στὸν ἐθνικὸ κόσμον οἱ ἱερεῖς ὅταν πρόσφεραν θυσίαις ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἀναίμακτα χεῖρα: καὶ οἱ καθ' ὑμᾶς ἱερεῖς ἀγαλμάτων τινῶν καὶ νεωκόροι ὧν νομίζετε θεῶν **τηροῦσιν ἑαυτῶν ἀμίαντον τὴν δεξιὰν διὰ τὰς θυσίας, ἴν' ἀναιμάκτοις χερσὶ καὶ καθαραῖς ἀπὸ φόνων προσάγωσι τὰς νενομισμένας θυσίας** οἷς φατε θεοῖς· καὶ οὐ δήπου πολέμου καταλαβόντος καὶ τοὺς ἱερεῖς στρατεύετε (Κατὰ Κέλσου 8.73)²⁹¹. Ὁ Γαληνὸς στὸ *Περὶ Ἀντιδότων* ὡς χεῖρας οσίας προσδιορίζει αὐτές που δὲν καταχρῶνται τὴν ξένη περιουσία ἔχοντας τὴ συναισθησὴ ὅτι ἐπίσκοπος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεός.

Ὁ Κλήμης Ρώμης παραδίδει μιὰ ευρύτερη σημασία τῆς καθαρότητος τῶν χεριῶν: *Προσέλθωμεν οὖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι ψυχῆς, ἀγνὰς καὶ ἀμίαντους χεῖρας αἴροντες πρὸς αὐτόν, ἀγαπῶντες τὸν ἐπιεικῆ καὶ εὖσπλαγχνον Πατέρα ἡμῶν ὃς ἐκλογῆς μέρος ἡμᾶς ἐποίησεν ἑαυτῷ· οὕτω γὰρ γέγραπται «Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη ὡς διέσπειρεν [...]»* (Δτ. 32, 8). Ἁγίου οὖν μερὶς ὑπάρχοντες, ποιήσωμεν τὰ τοῦ ἁγιασμοῦ, πάντα φεύγοντες: (α) καταλαλιάς, (β) μιαρὰς τε καὶ ἀνάγνους συμπλοκάς, (γ) μέθας τε καὶ (δ) νεωτερισμοὺς καὶ (ε) βδελυκτὰς ἐπιθυμίας, (στ) μουσερὰν μοιχείαν, (ζ) βδελυκτὴν ὑπερηφανίαν (29-30· πρβλ. Τερτυλλιανός, *Περὶ Προσευχῆς* 13). Ὅπως διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κείμενο, συνήθως γινόταν λόγος γιὰ χεῖρες **αγνές καὶ ὄχι ὀσίες** (Αἰσχύλος, *Χοηφόρες* 378· Σοφοκλῆς, *Οιδίππου ἐπὶ Κολωνῷ* 470) ὅρος ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται στὶς Πρ. γιὰ τὸν Ἀναστάνα (2, 27= Ψ. 15, 10 Ο'· 13, 34 = Ησ. 55, 3)²⁹². Στὴν Ἀ' Τιμ. ἡ ὁσιότητα συνδέεται κατεξοχὴν με τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς

²⁹¹ Συνεχίζει ὡς ἐξῆς: *Εἰ οὖν τοῦτ' εὐλόγως γίνεται, πῶσω μᾶλλον ἄλλων στρατευομένων καὶ οὔτοι στρατεύονται ὡς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ θεραπευταί, καθαρὰς μὲν τηροῦντες τὰς δεξιὰς ἀγωνιζόμενοι δὲ διὰ τῶν πρὸς Θεὸν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν δικαίως στρατευομένων καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίως βασιλεύοντος, ἵνα τὰ ἐναντία πάντα καὶ ἐχθρὰ τοῖς δικαίως πράττουσι καθαιρεθῆ; Ἡμεῖς δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς πάντας δαίμονας, τοὺς ἐγείροντας τὰ πολεμικὰ καὶ ὄρκους συγγέοντες καὶ τὴν εἰρήνην ταρασσοντας, καθαιροῦντες μᾶλλον βοηθοῦμεν τοῖς βασιλεύουσιν ἢ περ οἱ δοκοῦντες στρατεύεσθαι. Συμπονοῦμεν δὲ τοῖς κοινοῖς πράγμασιν οἱ μετὰ δικαιοσύνης ἀναφέροντες προσευχάς, σὺν ἀσκήσεσι καὶ μελέταις διδάσκουσας καταφρονεῖν ἡδονῶν καὶ μὴ ἀγεσθαι ὑπ' αὐτῶν. Ἡμεῖς καὶ μᾶλλον ὑπερμαχοῦμεν τοῦ βασιλέως· καὶ οὐ συστρατευόμεθα μὲν αὐτῷ, κἂν ἐπιείγη, στρατευόμεθα δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἴδιον στρατόπεδον εὐσεβείας συγκροτοῦντες διὰ τῶν πρὸς τὸ θεῖον ἐντεῦξεν.*

²⁹² Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 213. Το τι ακριβῶς σημαίνει ὁσιότητα ἐπεξηγεῖ ὁ Ὁριγένης στὸ *Κατὰ Κέλσου* (3.60): *Καὶ διδάσκοντες ὅτι εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεω ἀμαρτίας φάμεν· ὅστις χεῖρας καθαρὸς καὶ διὰ τοῦτ' ἐπαίρων χεῖρας ὀσίους τῷ Θεῷ καὶ παρὰ τὸ διηρημένα καὶ οὐράνια ἐπιτελεῖν δύναται λέγειν· Ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή, ἡκέτω πρὸς ἡμᾶς· καὶ ὅστις φωνὴν συνेतὸς τῷ μελετᾶν τὸν νόμον κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς καὶ τῷ διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐσχηκέναι πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ μὴ ὀκνεῖτω προσιέναι στερεαῖς λογικαῖς τροφαῖς καὶ ἀρμοζούσαις ἀθληταῖς εὐσεβείας καὶ πάσης ἀρετῆς. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἐστὶ μετὰ πάντων τῶν ἐν ἀφθαρσίᾳ ἀγαπῶντων τὸν διδάσκαλον τῶν τῆς ἀθανασίας μαθημάτων, ὅστις ἀγνὸς οὐ μόνον ἀπὸ παντὸς μύσου ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλαττόνων εἶναι νομιζομένων ἀμαρτημάτων, θαρρῶν μυσθῶν τὰ μόνους ἁγίους καὶ καθαρῶς εὐλόγως παραδιδόμενα μυστήρια τῆς κατὰ Ἰησοῦν θεοσεβείας. Ὁ μὲν οὖν Κέλσου μύστης φησὶν· ὄτω οὐδὲν ἡ ψυχὴ σύνοιδε κακόν, ἡκέτω· ὁ δὲ κατὰ τὸν Ἰησοῦν μυσταγωγῶν τῷ θεῷ τοῖς κεκαθαρμένοις τὴν ψυχὴν ἐρεῖ· ὄτω πολλῶ χρόνῳ ἡ ψυχὴ οὐδὲν σύνοιδε κακόν, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ προσελήλυθε τῆ τοῦ λόγου θεραπείᾳ, οὗτος καὶ τῶν κατ' ἴδιαν λελαλημένων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῖς γνησίοις μαθηταῖς ἀκουέτω. Οὐκοῦν καὶ ἐν οἷς ἀντιπαράτεθαι τὰ τῶν μουσῶν ἐν Ἑλλήσι τοῖς διδάσκουσι τὰ τοῦ Ἰησοῦ οὐκ οἶδε διαφορὰν καλουμένων ἐπὶ μὲν θεραπείαν φαύλων ἐπὶ δὲ τὰ μυστικώτερα τῶν ἡδὴ καθαρῶν.*

πάντες/τα έθνη πράγμα αδιανόητο σε κοινότητες όπως οι Εσσαίοι. Αυτών, των οποίων το όνομα ανακαλεί τη συγκεκριμένη αρετή (δηλ. την *οσιότητα*²⁹³), οι χείρες υψώνονταν για προσευχή προετοιμαζόμενοι όμως ταυτόχρονα για τον πόλεμο των υιών του φωτός εναντίον του σκότους.

Στην υπό εξέταση περικοπή ο ανήρ δεν πρέπει απλώς να μην αδικεί αλλά **να μην έχει καθόλου οργή**²⁹⁴ χωρίς να προσδιορίζεται το αντικείμενο αυτής όπως και του διαλογισμού που έπεται. Ο Ωριγένης (*Περί Ευχής* 9.3) υπενθυμίζει τον προφήτη Ιερεμία ο οποίος θεωρεί την **άμνησικακία μέγιστον κατόρθωμα** και ανακεφαλαίωση του Νόμου *έν αὐτῷ λέγοντα*: «οὐ ταῦτα ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐκπορευομένων αὐτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ τοῦτο ἐνετειλάμην· ἕκαστος τῷ πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ μὴ μνησικακέτω» (Ιερ. 7, 22-23), *ἀπὸ μνησικακίας δὲ ἦγοντες ἐπὶ τὸ εὐχεσθαι τὴν τοῦ σωτήρος φυλάσσομεν ἐντολὴν, λέγοντος*: «ἐὰν σήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχετε κατὰ τινος». Δῆλον ὅτι τοιοῦτοι ἰστάμενοι πρὸς τὸ εὐξασθαι τὰ κάλλιστα ἤδη κεκτῆμεθα²⁹⁵. Στο Κουμράν η καθαρότητα των χειρῶν διαδραματίζει ρόλο στην κρίση εκάστου από τον δικαστή και συνδέεται με την παρουσία του Πνεύματος (1QS 9.15· 4.20-21· 1QH 16.9-12) ενώ εξίσου σημαντική ήταν η αοργησία

²⁹³ Βλ. Φίλων, *Περί του πάντα σπουδαίον ελεύθερον είναι*, 75: λέγονται τινές παρ' αὐτοῖς ὄνομα Ἑσσαῖοι ..., κατ' ἐμὴν δόξαν – οὐκ ἀκριβεῖ τύπῳ διαλέκτου Ἑλληνικῆς- παρώνυμοι οσιότητος...». Πρβλ. του ἰδίου *Υποθετικῶν*, 11.1: οἱ καλοῦνται μὲν Ἑσσαῖοι, παρά τὴν οσιότητά μοι δοκῶ τῆς προσηγορίας ἀξιωθέντες. Ωστόσο, η σύγχρονη έρευνα θεωρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα «Εσσαίοι» ἔχει πιθανότατα εβραϊκή ἢ αραμαϊκή ρίζα. Ἐχει συνδεθεῖ με τὸν ὄρο χασιδίμ που σημαίνει ευσεβής, με τὸ συριακὸ χασέγ (= ευσεβής), με τὸ αραμαϊκὸ ασαγιά (= θεραπευτής), με τὰ εβραϊκὰ χασεγίν (= σιωπηλός) και τσενουίμ (= ταπεινός). Βλ. Α. Πετρούλη, *Η σημασία του ὄρου "υιοί του φωτός" στα χειρόγραφα του Κουμράν και στο κατὰ Ιωάννην Ευαγγέλιο [Διπλωματικὴ διατριβή]* Πάτρα: Ε.Α.Π. 2008, 24-25.

²⁹⁴ Σχολιάζοντας τὸ *ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ [τῷ] παροργισμῷ ὑμῶν* (Εφ. 4, 26 πρβλ. Ψ. 4, 5 Ο' Δτ. 24, 15) ὁ Daniel Kwaku Darko, *No Longer Living as the Gentiles: Differentiation and Shared Ethical Values in Ephesians 4.17 – 6.9* (PhD diss.) King's College London 2006, 139 κε. ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠθικολόγοι (πρβλ. Αριστοτ. Νικομ. 4. 5. 1125b-1126a) και η εβραϊκὴ παράδοση (Διαθ. Δαν 6.8) δὲν τάσσονται ολοκληρωτικὰ εναντίον του θυμοῦ αφοῦ αὐτὸς ὡς *δικαία οργή* (Δημοσθένης, *Ομ.* 16.19) μπόρεῖ να λειτουργήσῃ ευεργετικὰ εναντίον τῆς επικράτησης του κακοῦ (Πλούταρχος, *Ἠθικά* 463^E) να μην εκτρέπεται και μάλιστα φραστικὰ.

²⁹⁵ *Κατασκευαστέον δὲ ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν τὰ εἰρημένα τοῦτον τὸν τρόπον. ἐπαίρειν δεῖ ὁσίας χεῖρας τὸν εὐχόμενον διὰ τοῦ ἀφιέναι ἐκάστῳ τῶν εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκότων, τὸ τῆς ὀργῆς πάθος ἐξαφανίσαντα ἀπὸ τῆς ψυχῆς καὶ μηδενὶ θυμούμενον. πάλιν τε δεῖ ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐπιθολοῦσθαι τὸν νοῦν ὑπὸ ἐτέρων λογισμῶν πάντων ἐπιλελησθαι τῶν ἔξω τῆς εὐχῆς κατὰ τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ τις εὐχεται, (τοιοῦτον δὲ εἶναι πῶς οὐκ ἔστι μακαριώτατον;) ὡς διδάσκει Παῦλος ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον λέγων· «βούλομαι οὖν προσεῦχεσθαι τοὺς ἄνδρας [...]. ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις τὴν γυναῖκα χρῆ ἔχειν μάλιστα εὐχομένην τὸ κατεσταλμένον καὶ τὸ κόσμιον ψυχῆ καὶ σώματι, πάντων μᾶλλον ἐξαιρέτως καὶ ὅτε εὐχεται αἰδουμένην τὸν Θεὸν καὶ πᾶσαν ἀκόλαστον καὶ γυναικείαν ὑπόμνησιν ἐξορίσασαν ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ κεκοσμημένην «οὐκ ἐν πλέγμασι καὶ χρυσῷ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ ἀλλ' οἷς πρέπειν ἐστὶ κεκοσμηθῆναι γυναῖκα θεοσέβειαν ἐπαγγελομένην» (θαυμάζω δὲ εἰ διστάξει τις ἂν μακαρίαν ἐκ μόνης τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἀποφῆνασθαι τὴν εἰς τὸ εὐχεσθαι τοιαύτην ἑαυτὴν παραστήσασαν), ὡς ἐδίδαξεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ὁ Παῦλος λέγων· γυναῖκας ὡσαύτως ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, [...]. 9.2 καὶ ὁ προφήτης δὲ Δαυῖδ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα φησὶν ἔχειν εὐχόμενον τὸν ἅγιον· καὶ ταῦτα δὲ οὐκ ἀκαίρως παραθετέον, ἵνα φανερὰ ἡμῖν γένηται τὰ μέγιστα ὠφελοῦσα, κἂν μόνη νοηθῇ, ἡ σχέσις καὶ εἰς τὸ εὐχεσθαι παρασκευὴ τοῦ ἀνατεθεικότος ἑαυτὸν τῷ Θεῷ· φησὶν οὖν· «πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ», καὶ πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχὴν μου, ὁ θεός. ἐπαιρόμενοι γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ διανοητικοῦ ἀπὸ τοῦ προσδιατρίβειν τοῖς γηνίοις καὶ πληροῦσθαι φαντασίας τῆς ἀπὸ τῶν ὑλικωτέρων καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὑψούμενοι, ὥστε καὶ ὑπερκύπτειν τὰ γεννητὰ καὶ πρὸς μόνῳ τῷ ἐννοεῖν τὸν Θεὸν κἀκεῖνῳ σεμνῶς καὶ πρεπόντως τῷ ἀκούοντι ὁμιλεῖν γίνεσθαι, πῶς οὐχὶ τὰ μέγιστα ἤδη ὠνησαν αὐτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζομένους καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφουμένους ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν; ἀπορροῆς γὰρ νοητοῦ τινος θειοτέρου μεταλαμβάνουσι τότε, ὅπερ δηλοῦται ἐκ τοῦ· ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε. καὶ ἡ ψυχὴ δὲ ἐπαιρομένη καὶ τῷ πνεύματι ἐπομένη τοῦ τε σώματος χωριζομένη καὶ οὐ μόνον ἐπομένη τῷ πνεύματι ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ γινομένη, ὅπερ δηλοῦται ἐκ τοῦ· πρὸς σὲ ἦρα τὴν ψυχὴν μου, πῶς οὐχὶ ἤδη ἀποτιθεμένη τὸ εἶναι ψυχὴ πνευματικὴ γίνεται;*

απέναντι στα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας (1QS 7.8-9) αλλά όχι και τους εκτός²⁹⁶. Αντιθέτως η Διδαχή (2.7) σημειώνει εμφατικά: *οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον ἀλλὰ (α) οὓς μὲν ἐλέγξεις (β) περι δε ὧν προσεύξῃ. οὓς δε ἀγαπήσεις ὑπὲρ τὴν ψυχὴν σου*. Και ο Ιγνάτιος υποδεικνύει στους Εφέσιους να προσεύχονται αδιάκοπα για τους άλλους διότι υπάρχει σε αυτούς ελπίδα μετανοίας (Εφ. 10.1). Μάλιστα παροτρύνει τον Πολύκαρπο να αφιερώνει τον χρόνο του σε **αδιάλειπτες** προσευχές (1.3). Ο ίδιος ο επίσκοπος Σμύρνης πριν τη σύλληψή του παρέμεινε ευχόμενος για τους πάντες και για σύμπασες τις Εκκλησίες της οικουμένης όπως ήταν η συνήθειά του (8.1). Ιδίως ο Ερμάς δίνει μεγάλη έμφαση στο γεγονός ότι η προσευχή πρέπει να αναπέμπεται χωρίς θυμό/ οξυθυμία/ οξυκολία η οποία ουσιαστικά συνίσταται από πολλά ανομήματα και εκτυλίσσεται σε μεγάλη και αθεράπευτη αμαρτία (Εντ. 5.2.4) εκδιώκοντας το ευαίσθητο Άγιο Πνεύμα: *Ἄκουε νῦν φησί τὴν ἐνέργειαν τῆς ὀξυκολίας πῶς πονηρὰ ἐστὶ καὶ πῶς τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ καταστρέφει τῇ ἑαυτῆς ἐνεργείᾳ καὶ πῶς ἀποπλανᾷ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης· οὐκ ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς πλήρεις ὄντας ἐν τῇ πίστει οὐδὲ ἐνεργῆσαι δύναται εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Κυρίου μετ' αὐτῶν ἐστίν. ἀποπλανᾷ δὲ τοὺς ἀποκένους καὶ διψύχους ὄντας*²⁹⁷ (Ερμ., Εντ. 5.1.3). Ο ίδιος ο σ. τονίζει ότι η προσευχή δεν πρέπει να είναι αναμειγμένη με λύπη διότι και αυτή δεν αφήνει να ανεβεί καθαρή προς το θυσιαστήριο (Εντ. 10.3.3). Αντιθέτως τονίζεται η πραότητα απέναντι στους οργισμούς των άλλων (πρβλ. Ιγν. Εφ. 10.2) αλλά και τους απειθαρχητους μαθητές (Ιγν. Πολ. 2.1). Θεωρείται επίσης μέσον το οποίο κατατροπώνει τον άρχοντα τούτου του αιώνα γι' αυτό και συνιστά κατεξοχήν χάρισμα του επισκόπου (Τραλ. 4. 2· Α'Κλήμ. 30.8· Διδ. 3.7· 5.2. Ιγνάτιος, Εφ. 10.2· 11.2· Φιλ. 1.2).

Σχολιάζοντας οι Πατέρες ιδιαίτερος το *χωρίς [...]* **διαλογισμοῦ** ανακαλούν και την αφήγηση των Κάιν και Άβελ στην Πρωτοϊστορία (που «ευλαβούνταν» και οι αιρετικοί): *τίς γὰρ εὐχόμενος ὀργίζεται; τούτέστι, χωρὶς μνησικακίας καθαρὰ ἔστω τοῦ εὐχομένου ἢ διάνοια, πάθους παντὸς ἀπηλλαγμένη. «καὶ διαλογισμοῦ»· οὐ δεῖ γὰρ ὅλως ἀμφιβάλλειν, ὅτι ἀκουσθησόμεθα, καὶ τὸ «ἀφίετε δε, καὶ ἀφεθήσεται» ὑμῖν, τοῦτό ἐστι χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμοῦ· ὀσίας χεῖρας, καθαρὰς πάσης ἀμαρτίας, ἐλεημοσύνας ἐργαζομένης· ἂν γὰρ οὕτως προσίης πάντως ἐπιτεύξη τῆς αἰτήσεως* (Catenae 19). Στη συγκεκριμένη περικοπή ο **διαλογισμός** έχει συνδεθεί με την αμφιβολία αποδοχής της προσευχής από τον Θεό, όπως στο Μκ. 11, 24-25 (X PG. 62.540)²⁹⁸. Και ο αδελφόθεος Ιάκωβος (1, 6-7) σημειώνει: *αἰτείτω δε ἐν πίστει μηδὲν διακρινόμενος· ὁ γὰρ διακρινόμενος ἔοικεν κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ (= με κύμα θαλάσσης που συνταράσσεται από τον άνεμο και τσακίζεται από εδῶ και από κει). Μὴ γὰρ οἴεσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήμψεται τι παρὰ τοῦ Κυρίου*. Ἦδη η Σοφ. Σιράχ τονίζει: *μη ὀλιγοψυχῆσης ἐν τῇ προσευχῇ σου καὶ ἐλεημοσύνην ποιῆσαι μη παρίδης* (7, 10). Ο Παπαδόπουλος²⁹⁹ θεωρεί ότι ο διαλογισμός διασαλεύει την πίστη ενώ η οργή γεννά μίσος και συνεπώς ακυρώνει το χριστιανικό ήθος.

Μάλλον, όμως, στον προκειμένο στίχο οι **διαλογισμοί** (= διαρκείς, έμμονες σκέψεις) συνδέονται με τις σκέψεις πονηρίας εναντίον τού άλλου οπότε ως αντικείμενα και της οργής και του διαλογισμού

²⁹⁶ Ολόκληρη η Διαθήκη Δαν είναι αφιερωμένη στον ταλανισμό του θυμού (πρβλ. Διαθ. Συμewν 4.8).

²⁹⁷ ² ὅταν γὰρ ἴδῃ τοὺς τοιοῦτους ἀνθρώπους εὐσταθοῦντας, παρεμβάλλει ἑαυτὴν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἐκ τοῦ μηδενὸς ἢ γυνὴ ἢ ὁ ἀνὴρ ἐν **πικρία γίνεται** ἔνεκεν βιωτικῶν πραγμάτων ἢ περὶ ἐδεσμάτων ἢ μικρολογίας τινος ἢ [περὶ] φίλου τινος ἢ περὶ δόσεως ἢ λήψεως ἢ περὶ τοιοῦτων μωρῶν πραγμάτων ταῦτα γὰρ πάντα μωρὰ ἐστὶ καὶ κενὰ καὶ ἄφρονα καὶ ἀσύμφορα τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ. ³ ἢ δὲ μακροθυμία μεγάλη ἐστὶ καὶ ὄχυρὰ ἰσχυρὰν δύναμιν ἔχουσα καὶ σπιβαρὰν καὶ εὐθηνουμένην ἐν πλατυσμῷ μεγάλῳ, ἰλαρὰ ἀγαλλιωμένη, ἀμέριμος οὔσα, δοξάζουσα τὸν Κύριον ἐν παντὶ καιρῷ, μηδὲν ἐν ἑαυτῇ ἔχουσα πικρὸν, παραμένουσα διὰ παντὸς πραεῖα καὶ ἡσύχιος. αὕτη οὖν ἢ μακροθυμία κατοικεῖ μετὰ τῶν τὴν πίστιν ἐχόντων ὀλόκληρον. ⁴ ἢ δὲ ὀξυκολία **πρῶτον** μὲν μωρὰ ἐστὶν ἐλαφρὰ τε καὶ ἄφρων **εἶτα** ἐκ τῆς **ἀφροσύνης** γίνεται **πικρία**, ἐκ δὲ τῆς πικρίας **θυμός**, ἐκ δὲ τοῦ θυμοῦ **ὀργή**, ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς **μῆνις**, εἶτα ἢ μῆνις αὕτη ἐκ τοσοῦτων κακῶν συνισταμένη γίνεται **ἀμαρτία μεγάλη καὶ ἀνίατος**. ⁵ ὅταν γὰρ ταῦτα τὰ πνεύματα ἐν ἐνὶ ἀγγελίῳ κατοικῆ, οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον κατοικεῖ οὐ χωρεῖ τὸ ἄγγος ἐκεῖνο ἀλλ' ὑπερπλεονάζει. ⁶ τὸ τρυφερὸν οὖν πνεῦμα μὴ ἔχον συνήθειαν μετὰ πονηροῦ πνεύματος κατοικεῖν μηδὲ μετὰ σκληρότητος ἀποχωρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τοιοῦτου καὶ ζητεῖ κατοικεῖν μετὰ πραότητος καὶ ἡσυχίας.

²⁹⁸ Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν (Ρωμ. 14, 1).

²⁹⁹ Αἱ Ποιμαντικαὶ 15.

εννοούνται ο πλησίον (Διδ. 14.2)³⁰⁰, οι αρχές και οι εξουσίες (2, 1) και κατεξοχήν οι ετεροδιδάσκαλοι που προκαλούν έριδα. Μεγάλη έμφαση δίνει σε αυτό το σημείο ο Λουκάς ο οποίος παρουσιάζει τον Ι. Χριστό και τον Στέφανο να συγχωρούν τους «σταυρωτές» τους (Λκ. 23, 24· Πρ. 7, 60). Ο ρωμαίος Ποιμήν σημειώνει τα εξής: *Βλέπεις ότι ή μακροθυμία γλυκυτάτη έστιν ύπερ τὸ μέλι και εύχρηστος έστι τῷ Κυρίῳ και έν αύτῇ κατοικεῖ ή δέ όξυχολία πικρά και άχρηστος έστιν· έν ούν μιγη ή όξυχολία τῇ μακροθυμία μιαινεται ή μακροθυμία και ούκ εύχρηστος έστι τῷ Θεῷ ή έντευξις αύτῆς;* (Εντ. 1.6). [...] *Ό δέ λυπηρός άνήρ πάντοτε πονηρεύεται· πρώτον μὲν πονηρεύεται ότι λυπεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ Άγιον τὸ δοθέν τῷ ανθρώπῳ ίλαρόν· δεύτερον δέ λυπῶν τὸ Πνεῦμα τὸ Άγιον άνομίαν έργάζεται μη έντυγχάνων μηδὲ έξομολογούμενος τῷ Κυρίῳ· πάντοτε γάρ λυπηροῦ άνδρός ή έντευξις ούκ έχει δύναμιν τοῦ άναβῆναι επί τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ* (Εντ. 3.2). Μάλιστα ο Μ. Βασίλειος (Όροι κατ επιτομή 201) επισημαίνει ότι η συγκεκριμένη προσευχή χωρίς οργή αλλά και διαλογισμό επιτυγχάνεται όταν το υποκείμενο συνειδητοποιήσει ότι είναι έμπροσθεν του ο Θεός³⁰¹.

Δεν αποκλείεται μάλιστα ο σ. των ΠΕ, ο οποίος είναι ο μοναδικός σ. της Κ.Δ. που δεν εξαίρει ως Γραφή μόνο χωρίο της Π.Δ. αλλά και ένα λόγιο των Συνοπτικών (Α'Τιμ. 5, 18 = Λκ. 10, 7· Μτ. 10, 10· Α' Κορ. 9, 14-15), να ανακαλεί με την προτροπή του προς τους άνδρες όλες τις επονομαζόμενες Αντιθέσεις της επί του Όρους Ομιλίας. Αφορούν στην οργή, τη μοιχεία, το διαζύγιο, τον όρκο και την ενεργή αγάπη προς τον εχθρό (Μτ. 5, 21 κε) και έχουν ως αποκορύφωμα την ελεημοσύνη και την Κυριακή προσευχή. Στην επικεφαλίδα αυτών (των Αντιθέσεων) δεσπόζει η προτροπή, η οποία είναι παράλληλη της βούλησης του σ. των ΠΕ.: *23·έν ούν προσφέρης τὸ δῶρόν σου επί τὸ θυσιαστήριον κάκεῖ μνησθῆς ότι ό άδελφός σου έχει τι κατὰ σου* *24·άφες εκεί τὸ δῶρόν σου έμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου και ύπαγε πρώτον διαλλάγηθι τῷ άδελφῷ σου, και τότε έλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου*³⁰². Παρομοίως στην Α'Τιμ. αναφέρονται (α) η οσιότητα των προσευχομένων χειρών και (β) η απουσία οργής (η οποία επίσης συνήθως εκφράζεται με τις *χειρες αιμάτων*) αλλά και διαλογισμού (ο οποίος κυοφορεί την έχθρα, τη μοιχεία κá). Επιπλέον στους καθρέφτες των επισκόπων και διακόνων δεσπόζει η προϋπόθεση αυτοί να είναι άνδρες *μιάς* γυναικός (κάτι που αποτρέπει και τη *μοιχεία*) ενώ στο τέλος της Α'Τιμ. μαστιγώνεται-ταλανίζεται η φιλαργυρία ως ρίζα όλων των κακών και επαινείται η αυτάρκεια όπως στο Μτ. 6, 19. Στις προαναφερθείσες Αντιθέσεις μετά την *Κυριακή Προσευχή* ακολουθεί η καταδίκη της αγχώδους μέριμνας (μεταξύ άλλων και) περί της ενδυμασίας μέσω και του παραδείγματος του κόσμου (της ομορφιάς) της περιβολής των κρίνων του αγρού: *λέγω δὲ ύμῖν ότι ούδὲ Σολομών έν πάση τῇ δόξῃ αύτοῦ περιεβάλετο ως έν τούτων* (Μτ. 6, 29). Εάν ισχύει η υπόθεση ότι ο σ. των ΠΕ παραπέμπει στις Αντιθέσεις, τότε η συγκεκριμένη προτροπή παρά τη συντομία της είναι εξαιρετικά περιεκτική και επιπλέον συνοψίζει όλες τις αρετές που οφείλουν να διαθέτουν σύμφωνα με το επόμενο κείμενο της Α'Τιμ. και οι λειτουργοί της Εκκλησίας αλλά όλα τα μέλη της.

3.3 ΠΑΡΟΤΡΥΝΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Α' ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΑ

⁹ *Όσαύτως [και]*³⁰³ *γυναίκας έν καταστολή κοσμίῳ*³⁰⁴ *μετὰ αἰδοῦς και σωφροσύνης κοσμεῖν έαυτάς,*

³⁰⁰ *Πᾶς δὲ έχων τὴν άμφιβολίαν μετὰ τοῦ εταίρου αύτοῦ μη συνελθέτω ύμῖν έως οὔ διαλλαγῶσιν ίνα μη κοινωθῆ ή θυσία ύμῶν.*

³⁰¹ Βλ. αγ. Νικοδήμου, Α'Τιμ. 182 υποσ. 42.

³⁰² Μάλιστα στην ίδια συνάφεια ο Τερτυλλιανός (Περί προσευχής 11.2) ανακαλεί το *Μη συγχύζεσθε καθ' οδόν* (Γέν. 45, 24) ενώ βεβαιώνει ότι περνούσε μέρα χωρίς προσευχή επειδή υπήρχε άρνηση συμφιλίωσης.

³⁰³ □ †- κ* Α Η Ρ 33. 81. 1175 pc sa^{ms} bo^{ms} □ και τας D¹ Ψ 1881 m □ txt κ² D* F G 6. 365. 1739 pc; Ambst Spec

³⁰⁴ -ιως κ² D* F G H 33. 365. 1739. 1881 pc □ txt κ* Α D² Ψ m latt sy; Cl. Ο αγ. Νικοδήμος, Α'Τιμ. 183 διασώζει την παραλλαγή *κοσμία*.

μη ἐν πλέγμασιν καὶ³⁰⁵ χρυσίῳ³⁰⁶ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῶ πολυτελεῖ,
¹⁰ ἀλλ', ὁ³⁰⁷ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν.

Β' ΥΠΟΕΝΟΤΗΤΑ

- I. ¹¹ Α.** 1. Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μανθανέτω/
2. ἐν πάσῃ ὑποταγῇ·
¹² 1. **Διδάσκειν δὲ** γυναικὶ οὐκ ἐπιτρέπω
2. οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός,
1. ἀλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ.

II. 2 ¹³ Β. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐπλάσθη,
εἶτα Εὐα.

¹⁴ **Β. καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη,**
ἢ δὲ γυνὴ ἐξαπατηθεῖσα³⁰⁸ ἐν παραβάσει γέγονεν·

III. Α'. ¹⁵ Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας,
ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης·

Πιστὸς ὁ λόγος.³⁰⁹

ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΤΙΤ. 2, 3-5

³ Πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς,
μη διαβόλους μη οἴνω πολλῶ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους,
⁴ ἵνα σωφρονίζωσιν τὰς νέας (α) φιλάνδρους εἶναι,
(β) φιλοτέκνους, ⁵(γ) σώφρονας, (δ) ἀγνάς, (ε) οἰκουργοὺς ἀγαθὰς,
(στ) ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,
ἵνα μη ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημηθῆται.

Α' Κορ. 11, 7-12

⁷ Ἄνηρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν
εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· ἢ γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστίν.
⁸ οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός·
⁹ καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα.
¹⁰ διὰ τοῦτο ὀφείλει ἢ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους³¹⁰.

¹¹ πλὴν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ·

³⁰⁵ ¹ ἢ D² H Ψ m lat sy^h; Cl □ – P 33 pc □ txt κ A D^{*c} F G 1175. 1739. 1881 pc sy^p co

³⁰⁶ □² –σω κ D Ψ m; Cl □ txt A F(*) G H I P 33. 81. 104. 1175. 1505. 1739. 1881 pc

³⁰⁷ [□ ἄλλο comm]

³⁰⁸ □ απατ– κ² D² m □ txt κ* A D* F G P Ψ 33. 81. 104. 365. 630. 1175. 1739. 1881 al

³⁰⁹ D* b g m; Ambst: ἀνθρώπινος

³¹⁰ Το διὰ τοὺς ἀγγέλους (ἡ αἰσθησις τῆς παρουσίας των επουράνιων ὄντων κατὰ τὴ λατρεία) τεκμηριώνει στο Α' Κορ. 11, 10 τὴν αναγκαιότητα ὑπαρξῆς ἐξουσίας (καλύμματος;) ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς προφητεῦσας γυναίκας ἀπὸ εὐλάβεια διὰ τοὺς ἀγγέλους (προσωπικοὶ φύλακες των ἀνδρῶν ἢ των ἐκκλησιῶν; μάρτυρες τῆς δημιουργίας; υπαινιγμὸς στὴν πτώση τοῦ Γέν. 6, 2, ὅπου ο Αλεξανδρινὸς Κώδικας μεταφράζει τα bene elohim ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ· Α' Ενώχ 6 κε. 19, 1· Ιωβηλ. 4, 21 κε. 5, 1. συρ. Βαρούχ 56, 10-12. Ιώσ., Αρχ. 1, 73· Διαθ. Ρουβ. 5· ἄλλες ἐρμηνεῖες: δαίμονες Τωβίτ 6, 14; ἐπίσκοποι ἢ ἀπεσταλμένοι ἄλλων Ἐκκλησιῶν;]. Ἀπαντᾷ καὶ ἡ μετάφραση ὄχι ἐξαιτίας/χάριν των ἀγγέλων, ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀγγελοὶ υποτάσσονται στὸν ἄνδρα =Χριστὸ ἢ ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀγγελοὶ κατακαλύπτουν τὰ πρόσωπα.

¹² ὡςπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ³¹¹.

Α' Κορ. 14, 33-36

³³ οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεὸς ἀλλὰ εἰρήνης.

Ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων

³⁴ **αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν·**

οὐ γὰρ ἐπιτρέπεται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλὰ ὑποτασσέσθωσαν, καθὼς καὶ ὁ Νόμος λέγει.

³⁵ εἰ δὲ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἀνδρας ἐπερωτάτωσαν·

αἰσχροὺν γὰρ ἐστὶν γυναικὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ.

³⁶ ἢ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν,

ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν;

Α' Πέ 3, 1-6

Α. Ὁμοίως [αἱ] γυναῖκες, **ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,**

ἵνα καὶ εἴ τινες ἀπειθοῦσιν τῷ λόγῳ,

διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς **ἄνευ λόγου** κερδηθήσονται,

² ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἀγνὴν ἀναστροφήν ὑμῶν.

Β. ³ ὣν ἔστω οὐχ ὁ ἕξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν

καὶ περιθέσεως χρυσίων ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος

⁴ **ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος**

ἐν τῷ ἀφάρτῳ τοῦ πραέως καὶ ἡσυχίου πνεύματος,

ὃ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ **πολυτελής.**

Γ. ⁵ οὕτως γὰρ ποτε καὶ αἱ ἅγιοι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι εἰς Θεὸν

ἐκόσμουν ἑαυτάς **ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,** (πρβλ. Κολ. 3, 18· Εφ. 5, 21-22)

⁶ ὡς Σάρρα ὑπήκουσεν τῷ Ἀβραάμ, «κύριον» αὐτὸν καλοῦσα (Γέν. 18, 22),

ἧς **ἐγενήθητε τέκνα** ἀγαθοποιοῦσαι

καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πτόησιν

ΕΞΩΒΙΒΛΙΚΑ ΠΑΡΑΛΛΗΛΑ

Επιστολή ἀπὸ το 100 π.Χ.-100 μ.Χ.: Μέλισσα Κλεαρέτη χαίρειν: Αυτόμάτως ἐμὴν φαίνη πλέονα τῶν καλῶν ἔχεν· τὸ γὰρ ἐσπουδασμένως ἐθέλεν τὴν ἀκοῦσαι περὶ γυναικὸς εὐκοσμίας καλὰν ἐλπίδα διδοῖ ὅτι μέλλεις πολιοῦσθαι κατ' ἀρετὴν. χρῆ ὣν τὰν **σώφρονα καὶ ἐλευθέραν** τῷ κατὰ νόμον ἀνδρὶ ποτῆμεν ἄσυχα κεκαλλωπισμέναν ἀλλὰ μὴ πολυκερδῶς, **ἦμεν δὲ τὰ ἐσθᾶτι λευκοεῖμονα καὶ καθάριον καὶ ἀφελῆ, ἀλλὰ μὴ πολυτελῆ καὶ περισσάν·** παρρησιάζον γὰρ αὐτᾶ τὰν διαυγῆ καὶ διαπύρφυρον καὶ τὰ χρυσόπαστα τῶν ἐνδυμάτων. ταῖς ἐταίραις γὰρ τὰδε χρήσιμα ποτῆται τῶν πλεόνων θήραν, τᾶς δὲ ποθ' ἕνα τὸν ἴδιον εὐαρεστούσας γυναικὸς κόσμος ὁ (5) τρόπος πέλει καὶ οὐχ αἱ στολαί· **εὐμορφον γὰρ τὰν ἐλευθέραν ἰδέσθαι τῷ αὐτᾶ ἀνδρὶ, ἀλλ' οὐ τοῖς πλασίον.** ἔχοις <δ> ἂν ἐπὶ τᾶς ὄψιος ἐρύθαμα μὲν σαμεῖον αἰδοῦς ἀντὶ φύκιος, **καλοκαγαθίαν δὲ καὶ κοσμιότατα**

³¹¹ Στὴν Κόρινθο, τὴν πόλιν τῆς Αφροδίτης, ἐπίσης ἀντιμετωπίζεται ἓνας πρῶτος γνωστικισμὸς ἀπὸ αἰρετικῶν οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὅτι μὲσω τῆς σοφίας (πὺ υποκαθιστοῦσε τὸ Σταυρὸ) κατέκτησαν τὴ βασιλεία (4, 8) κάτι πὺ εἶχε προκτάσεις καὶ στὴ βιοτή. Ἀρνοῦνταν τὴν μελλοντικὴ ἀνάσταση τῶν σωμάτων ἐνῶ φαίνεται ὅτι κάποια μέλη τῆς Ἐκκλησίας (κυρίως γυναῖκες) ἐπίσης θεωροῦσαν τὸ γάμο ὡς ἀκάθαρτο. Βεβαίως ἡ β' περικοπὴ ἔχει θεωρηθεῖ παρὲνθετη καθὼς φαίνεται ὅτι ἀντιφάσκει στὸ 11, 5 ὅπου γίνεται ἀναφορὰ σε προφητεῦσα γυνή, ἡ ὁποία οφείλει, ὅμως, νὰ εἶναι καλυμμένη: *πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεῦσα ἀκατακαλύπτω τῇ κεφαλῇ κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς· ἐν γὰρ ἐστὶν καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένη.* Σχετικὰ με τὸ θέμα βλ. Κ. Μπελέζου, *Γυναῖκες καὶ Ἀπόστολος Παῦλος. Οἱ δύο Πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολές ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς Παράδοσης καὶ τῆς σύγχρονης φεμινιστικῆς ἐρμηνευτικῆς*, Ἀθήνα 2012, 132 κε..

και σωφροσύναν ἀντὶ χρυσῶ και σμαράγδω. οὐ γὰρ ἐς τὰν τᾶς ἐσθᾶτος πολυτέλειαν φιλοκαλεῖν δεῖ τὰν γλιχομένην τᾶς σωφροσύνας, ἀλλ' ἐς τὰν οἰκονομίαν τῷ οἴκῳ, ἀρέσκειν δὲ αὐτὰν τῷ αὐτᾶς ἀνδρὶ ἐπιτελέας ποιεῦσαν τὰς ἐκείνω θελήσιαι· αἱ γὰρ τῷ ἀνδρὸς θελήσεις νόμος ὀφείλει ἄγραφος εἶναι κοσμία γυναικί, ποθ' ὄν χρηὶ βιῶν αὐτάν· νομίζεν δὲ προῖκα κατενηνέχθαι ἅμα αὐτᾶ καλλίσταν και μεγίσταν τὰν εὐταξίαν. πιστεύεν γὰρ χρηὶ τῷ τᾶς ψυχᾶς κάλλει τε και πλοῦτῳ (15) μᾶλλον ἢ τῷ τᾶς ὄψιος και τῶν χρημάτων· τὰ μὲν γὰρ φθόνος και νοῦσος παραιρέεται, τὰ δὲ μέχρι θανάτῳ πάρεντι ἐκτεταμένα (Πρβλ. Ερμητικά 2.17)

1. Και στην Α' Πέ. απαντά προτροπή αντίστοιχη της Α' Τιμ.. Σε αυτήν δεν απαντά τεκμηρίωση από την Πρωτοϊστορία: το παράδειγμα της Εύας (Γέν. 1-11) αλλά αυτό από την *Ιστορία των Πατριαρχών* (Γέν. 12-50) ενώ προϋποτίθεται απείθεια των συζύγων ανδρών στον χριστιανικό λόγο. Επίσης προηγείται παρότρυνση προς τους ακροατές για υποταγή στους υπερέχοντες αλλά και ειδικότερα προς τους οικέτες για υποταγή στους κυρίου με τεκμηρίωση χριστολογική.
2. Και στην Α' Πέ. όπως και στην Εφ. η προτροπή προς της γυναίκες για υποταγή συνοδεύεται και από αντίστοιχη προτροπή προς τους άνδρες/συζύγους: *Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν ὡς ἀσθενεστέρω σκεύει τῷ γυναικίῳ, ἀπονέμοντες τιμὴν ὡς και συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν* (3, 7). Στην Α' Τιμ. προηγείται απλῶς η παραίνεση προς τους άνδρες να προσεύχονται με ὅσιες χεῖρες χωρίς οργή και διαλογισμό (στοιχείο που προϋποθέτει ὁμως ειρήνευση κατεξοχὴν με τον πλησίον-τον συνοικούντα, ἄρα τη σύζυγο). Ἐπονται αναφορές στον ἐπίσκοπο και τον διάκονο οι ὁποῖες ἐπίσης προϋποθέτουν συγκροτημένη οἰκία. Σημειωτέον ὅτι στην Α' Πέ. 2, 25 πριν την παρότρυνση προς τις γυναίκες σημειώνεται το ἐξῆς: *ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενοι, ἀλλὰ ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα και ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν.*
3. Στο Α' Κορ. 11 ο Π. δε στερεῖ ἀπὸ τη γυναῖκα το δικαίωμα να προσεύχεται ἢ να προφητεύει³¹², ἀλλὰ προτείνει αὐτὸ να γίνεται με κάλυμμα. Αὐτὸ σημαίνει εἴτε η κόμη της γυναῖκας να εἶναι μαζεμένη³¹³, εἴτε να φέρει το πέπλο-μαντήλι, σύμβολο σεμνότητος. Η παρερμηνεία της

³¹² Πρβλ. Σ. Δεσπότη, *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη. Ερμηνευτική Προσέγγιση στο Βιβλίο της Προφητείας*. Τόμ. Α', Αθήνα: Ἄθως 2005, 116: *Και ο Ιωάννης στην Αποκάλυψη με την αναφορά του στην Ιεζάβελ δεν αναφέρεται σε ένα κίνημα μέσα στην εκκλησία, αλλά σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο. Σύμφωνα μάλιστα με τον αλεξανδρινὸ κώδικα, η προφήτισσα αὐτή παρουσιάζεται ὡς γυναῖκα του 'αγγέλου'. Αὐτὸ το πρόσωπο ἔχει ταυτιστεῖ (α) με τη Σίβυλα Σαμβάτη, που ἦταν ἱέρεια στο Ζαμβαθεῖο, (β) μια μαθήτρια του Παύλου και (γ) τη Λυδία. Αὐτὸ το ὁποῖο γνωρίζουμε εἶναι ὅτι ο πρόσωπο αὐτὸ δρούσε μέσα στην Εκκλησία. Δεν αποτελοῦσε συνεπῶς ἱέρεια της χαλδαϊκῆς Σίβυλλας. Κατείχε το χάρισμα της προφητείας, ὅπως και ἄλλες γυναίκες στην Π.Δ. (Μαριάμ Εξ. 15, 20· Δεβώρα Κρ. 4, 4· Ολδὰ Δ' Βασ 22, 14· Ἄννα Λκ. 2, 36) και στην Κ.Δ. (τέσσερεις κόρες του Φιλίππου Πρ 11, 27. 13, 1· πρβλ. Α' Κορ. 12, 28. Εφ. 4, 11) και δεν κατηγορεῖται ἀπὸ τον Ιωάννη για το ὅτι κατὰ τη διάρκεια της Λατρείας προφητεύει. Σημειωτέον ὅτι στην ἴδια πόλη ἔδρασαν τον 2° αι οι 'προφήτισσες' του Μοντανισμού, στοιχείο που αποδεικνύει την ἀνθηση του ενθουσιαστικοῦ στοιχείου ἰδίως στο γυναικίο χριστιανικὸ πληθυσμὸ της περιοχῆς. Το αρνητικὸ χαρακτηριστικὸ της προφήτισσας ἦταν ὅτι κατὰ πάσα πιθανότητα ἀνήκε στην μερίδα των Νικολαϊτῶν. Οδηγοῦσε τους δούλους του Ἰησοῦ πορνεῦσαι και φαγεῖν εἰδωλόθυτα. Με την πορνεία ἐννοεῖται μεταφορικὰ η ἀπιστία της νύμφης Εκκλησίας προς τον Γιαχβέ (Ωσ 9, 1· Ἱερ. 3, 6· Ἱεζ. 23, 19), ὅσο και κυριολεκτικὰ η συμμετοχὴ σε ἀκόλαστες εἰδωλολατρικῆς συνάξεις.*

³¹³ Το ἀκατακάλυπτος, που χρησιμοποιεῖ στους στ. 5, 13, απαντὰ στο Λευ. 13, 45 (Ο') σε σχέση με τον λεπρό, ο ὁποῖο πρέπει να ἀφήνει ἐλεύθερη την κόμη: *ὁ λεπρός, ἐν ᾧ ἔστιν ἡ ἀφή, τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἔστω παραλελυμένα και ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἀκατακάλυπτος, και περὶ τὸ στόμα αὐτοῦ περιβαλέσθω και ἀκάθαρτος κεκλήσεται.* Στο Αρ. 5, 18 το ἀποκαλύπτει την κεφαλὴν της γυναικὸς σημαίνει ὅτι σε περίπτωση υποψίας μοιχείας η γυναῖκα ἀφήνει ἐλεύθερη την κόμη της: *και στήσει ὁ ἱερεὺς τὴν γυναῖκα ἔναντι κυρίου και ἀποκαλύψει τὴν κεφαλὴν τῆς γυναικὸς και δώσει ἐπὶ τὰς χεῖρας αὐτῆς τὴν θυσίαν τοῦ μνημοσύνου, τὴν θυσίαν τῆς ζηλοτυπίας, ἐν δὲ τῇ χειρὶ τοῦ ἱερέως ἔσται τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγκμοῦ τοῦ ἐπὶ καταρωμένου τούτου.* Για τις ἐρμηνείες που ἔχουν δοθεῖ βλ Κ. Μπελέζου, *Γυναίκες και Απόστολος Παῦλος. Οι δύο Προς Κορινθίους Ἐπιστολές ὑπὸ το φῶς της ἐκκλησιαστικῆς παράδοσης και της σύγχρονης φεμινιστικῆς ἐρμηνευτικῆς*, Αθήνα 2013, 137 κε..

χριστιανικής ελευθερίας και ισότητας μπροστά στο κοινό Ποτήριο και της αντίληψης ότι πλέον η Σύναξη συνιστά χώρο οικείο (αφού οι πάντες είναι αδελφοί), είχε συνέπειες και στη στάση των γυναικών εντός της λατρείας, όπου επικρατούσε η αταξία, η οποία προκαλούνταν όχι μόνον από τις γυναίκες-προφήτισσες αλλά και από εκείνους που εκστασιάζονταν και εκστόμιζαν *άρρητα ρήματα*. Η συλλογιστική του Π. βασίζεται στην ιεραρχία Θεός-Χριστός-ανήρ-γυνή γεγονός το οποίο δεν υποτιμά ουσιαστικά, οντολογικά και κοινωνικά τη γυναίκα, όπως και δεν υποτιμά τον Χριστό, ο οποίος αν και ομοούσιος με τον Πατέρα, έχει κεφαλή τον Θεό. Όλη η ενότητα κατακλείεται με τη φράση: **πλην οὔτε γυνή χωρὶς ἀνδρὸς οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ· ὡσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ**³¹⁴. Σημειωτέον ότι σώζονται επιγραφές από την Ιωνία (CII 741 2^{ος}-3^{ος} αι. μ.Χ.), την Κρήτη-τον Κίσαμο (CII 731c 4^{ος}-5^{ος} αι. μ.Χ.) και την Καρία (CII 756 4^{ος}-5^{ος} αι. μ.Χ.) όπου μνημονεύονται γυναίκες ως *αρχισυνάγωγοι, πρεσβυτέρες* χωρίς τα ονόματα των συζύγων τους. Συνεπώς δεν δανείζονται από αυτούς τίτλους τιμής και ευγενίας. Πέρα από το γεγονός ότι οι επιγραφές είναι νεότερες της εποχής των ΠΕ, δεν είναι σαφές εάν οι συγκεκριμένες πλούσιες προφανώς κυρίες δίδασκαν στην Προσευχή³¹⁵.

³¹⁴ Ο Οριγένης σχολιάζει το Α' Κορ. 14, 34-35: (1) Ὡς γὰρ πάντων λεγόντων καὶ δυναμένων λέγειν, ἐὰν ἀποκάλυψις αὐτοῖς γένηται, φησὶν Αἱ γυναῖκες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτωσαν. ταύτης δὲ τῆς ἐντολῆς οὐκ ἦσαν (α) οἱ τῶν γυναικῶν μαθηταί, (β) οἱ μαθητευθέντες Πρισκίλλη καὶ Μαξιμίλλη, οὐ Χριστοῦ τοῦ ἀνδρὸς τῆς νύμφης. ἀλλ' ὅμως εὐγνωμονῶμεν καὶ πρὸς τὰ πιθανὰ ἐκείνων ἀπαντῶντες. τέσσαρες φασὶ θυγατέρες ἦσαν Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ προεφήτευσαν. εἰ δὲ προεφήτευσαν, τί ἄτοπόν ἐστι καὶ τὰς ἡμετέρας, ὡς φασὶν ἐκεῖνοι, προφήτιδας προφητεύειν; ταῦτα δὲ λύσομεν. πρῶτον μὲν λέγοντες ὅτι αἱ ἡμετέραι προεφήτευσαν, δείξατε τὰ σημεῖα τῆς προφητείας ἐν αὐταῖς· δεύτερον δὲ Εἰ καὶ προεφήτευσαν αἱ θυγατέρες (10) Φιλίππου, ἀλλ' οὐκ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἔλεγον· οὐ γὰρ ἔχομεν τοῦτο ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων. ἀλλ' οὐδ' ἐν τῇ παλαιᾷ· Δεββῶρα μεμαρτύρηται προφήτις εἶναι, λαβοῦσα δὲ Μαριάμ ἡ ἀδελφὴ Ἀαρῶν τὸ τύμπανον ἐξῆρχε τῶν γυναικῶν. ἀλλ' οὐκ ἂν εὐροις ὅτι Δεββῶρα ἐδημηγόρησεν εἰς τὸν λαὸν ὡσπερ Ἱερεμίας καὶ Ἡσαΐας· οὐκ ἂν εὐροις ὅτι Ὀλδὰ προφήτις οὕσα ἐλάλησε (15) τῷ λαῷ ἀλλ' ἐνί τινι ἐλθόντι πρὸς αὐτήν. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἀναγράφεται «Ἄννα προφήτις, θυγάτηρ Φανουήλ, ἐκ φυλῆς Ἀσήρ»· ἀλλ' οὐκ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐλάλησεν. ἵνα οὖν καὶ δοθῆ ἕκ σημεῖου προφητικοῦ εἶναι προφήτις γυνή, ἀλλ' οὐκ ἐπιτρέπεται ταύτη λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ. ὅτε ἐλάλησε Μαριάμ ἡ προφήτις ἄρχουσα ἦν τινῶν γυναικῶν· αἰσχρὸν γὰρ γυναικὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ, (20) καὶ διδάσκειν δὲ γυναικὶ οὐκ ἐπιτρέπω ἀπλῶς ἀλλ' οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός. Καὶ ἄλλοθεν δὲ τοῦτο παραστήσω, εἰ καὶ ἐκεῖνο ἀσφαλέστερον εἴρηται περὶ τοῦ μὴ τὴν γυναῖκα ἡγεμόνα γίνεσθαι τῷ λόγῳ τοῦ ἀνδρός· «πρεσβυτίδας ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, καλοδιδασκάλους, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας», οὐχ ἀπλῶς ἵνα διδάσκωσιν. καλοδιδασκαλοὶ μὲν γὰρ ἔστωσαν καὶ γυναῖκες, οὐχ ἵνα ἄνδρες (25) καθήμενοι ἀκούωσι γυναικῶν, ὡς ἐκλειπόντων ἀνδρῶν τῶν δυναμένων πρεσβεύειν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον. Εἰ δὲ τι μαθεῖν ἐθέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοὺς ἰδίους ἄνδρας ἐπερωτάτωσαν· αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶ γυναιξὶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. δοκεῖ μοι τὸ τοὺς ἰδίους ἄνδρας οὐκ ἐπὶ τοὺς γαμετοὺς ἀναφέρεσθαι μόνον· αἱ παρθένοι γὰρ ἢ λαλήσουσιν ἐν (30) ἐκκλησίᾳ ἢ οὐχ ἔξουσι τοὺς διδάσκοντας, καὶ αἱ χηρεύουσαι ὁμοίως· ἀλλὰ μήποτε τοὺς ἰδίους ἄνδρας οἶον καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ τὸν υἱόν; ἅπασι ἀπλῶς ἀνδρός πυκθανέσθω γυνὴ τοῦ ἰδίου κατὰ τὸ γενικὸν ὄνομα ἀνδρός πρὸς ἀντιδιαστολήν γυναικός· αἰσχρὸν γὰρ γυναικὶ λαλεῖν ἐν ἐκκλησίᾳ, ὅποια ἐὰν λαλῆ, κἂν θαυμαστὰ λαλῆ, κἂν ἅγια, μόνον δὲ ἀπὸ στόματος γυναικείου ἐξέρχεται. Γυνὴ ἐν ἐκκλησίᾳ δηλονότι κατὰ τὸ αἰσχρὸν λέγεται ἐπὶ κατηγορίᾳ τῆς ὄλης ἐκκλησίας.

³¹⁵ Ἐτσι ισχυρίζεται και εσχάτως στη διατριβή της η Susan Mathew, *Women in the Greetings of Rom 16:1-16: A Study of Mutuality and Women's Ministry in the Letter to the Romans*. PhD thesis. Durham University, 2010 (<http://www.ntgateway.com/women-and-gender/books-and-dissertations/>), 90-106. Αντίθετα ο G. Mayer, *Die juedische Frau in der hellenistisch-roemischen Antike*, Stuttgart: Kohlhammer 1987, 91. Ισχυρίζεται ότι παρόμοιοι τίτλοι τιμής αποδίδονται σε παιδιά που είναι αδύνατον να ασκούσαν αξιώματα όπως του Decurio. Προφανώς ανήκαν σε αντίστοιχες οικογένειες.

Σύμφωνα με τους Quin – Wacker³¹⁶, όπως στην περικοπή 6, 11-16 έχουμε απόσπασμα από την χειροτονία, έτσι και στην περικοπή που εξετάζουμε και συνιστά πιστό λόγο, ίσως διασώζεται απήχημα από τον πρωτοχριστιανικό γάμο.

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Η συγκεκριμένη περικοπή, η οποία πλαισιώνεται με αναφορές στη *σωφροσύνη*³¹⁷, θεωρείται από τις πλέον δυσερμήνευτες. Έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον **από τον 19^ο αι. και μετά** διότι επιβάλλοντας *ησυχία* και διακηρύσσοντας τη σωτηρία διά της τεκνογονίας, αντιστρατεύεται στη χειροτονία γυναικών. Είναι η περικοπή όπου κατά την εξήγηση συνήθως προβάλλονται και αντικατοπτρίζονται οι υποκειμενικές προϋποθέσεις εκάστου ερμηνευτή. Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης περικοπής είναι ίσως και ένας από τους βασικούς συντελεστές της σιωπηρής περιθωριοποίησης των ΠΕ από τον Κανόνα της Κ.Δ. και συγχρόνως της επιβολής εντός αυτού ενός άλλου-υποκειμενικού κανόνα που συνδέεται είτε με τη *δικαιοσύνη εκ πίστεως* είτε με το *ούκ ἔνι Ιουδαῖος καὶ Ἕλλην*.

Η δυσκολία στην ερμηνεία οφείλεται στο γεγονός ότι αρκετοί όροι επιδέχονται διπλής ερμηνείας: **A.** Άραγε η *γυναίκα* σημαίνει γενικά το θήλυ γένος που οφείλει να *ησυχάζει* στο πλαίσιο της Σύναξης (όπως αποδέχεται η πλειονότητα των αρχαίων και των νεότερων ερμηνευτών), όπως επιτάσσει και το Α' Κορ. 14, 33-36, το οποίο έχει υπόψιν ο σ. των ΠΕ αφού οι δύο περικοπές παρουσιάζουν παραλληλότητα και γλωσσική; Ή αφορά στη σύζυγο, η οποία σύμφωνα με την επίσης παράλληλη εκτεταμένη παραίνεση της Α' Πέ. 3, 1-6 οφείλει να διδάσκει/κατηχεί τον σύζυγο στην οικία κατεξοχήν μέσω της σιωπής της;

B. Εννοείται οποιαδήποτε γυναίκα ή αυτή που *διαθέτει οικονομική ευμάρεια* άρα και κοινωνική «επιφάνεια»; Το συγκεκριμένο ερώτημα συναρτάται με το πρώτο καθώς προϋποθέτει ως χώρο επιρροής τη Σύναξη, όπου ήδη το Α' Κορ. 11 έχει επιβάλλει το *κάλυμμα*. Αυτό, όμως, στην περίπτωση της Εφέσου αποκτά *πολυτέλεια* (Pollux 5.95-6 Ψευδολουκ. Αμ. 40). Σημειωτέον ότι στα ελληνορωμαϊκά χρόνια γυναίκες ευκατάστατες κατείχαν εξέχουσα θέση στα κολλέγια (ακόμη και στις συναγωγές) επηρεάζοντας ως πάτρωνες και τους άνδρες-μέλη που επωφελούνταν από τις χορηγίες (δείπνα-δωρεές) αυτών των πλουσιότερων μελών³¹⁸. Έτσι μέσω αυτού του είδους της «συναλλαγής»

³¹⁶ *The First and Second Letters to Timothy*, 238-9.

³¹⁷ Διογ. Λαέρτιος 3. 91: *Τοῦ κρατεῖν ἐπιθυμιῶν καὶ ὑπὸ μηδεμιᾶς ἡδονῆς δουλοῦσθαι ἀλλὰ κοσμίως ζῆν.* Στο Δ' Μακ. 2, 2-4. 15-16 ως υπόδειγμα σωφροσύνης προβάλλεται ο Ιωσήφ, ο οποίος απωθεί τον οίστρο των παθῶν, *της φιλαρχίας καὶ κενοδοξίας καὶ αλαζονείας καὶ μεγαλαυχίας καὶ βασκανίας.* Διαθέτει σώφρονα νου - το *καλοκάγαθον* του λογισμού (3, 17-8). Ο Ξενοφών, *Κυροπ.* 8.1.30-3 θεωρεί ότι η αιδώς αναφέρεται στην εξωτερική σεμνότητα ενώ η σωφροσύνη στην εσωτερική: *διήρει δὲ αἰδῶ καὶ σωφροσύνην τῆδε, ὡς τοὺς μὲν αἰδομένους τὰ ἐν τῷ φανερωῷ αἰσχροῦ φεύγοντας, τοὺς δὲ σώφρονας καὶ τὰ ἐν τῷ ἀφανεί.] καὶ ἐγκράτειαν δὲ οὕτω μάλιστα ἂν ᾤετο ἀσκεῖσθαι, εἰ αὐτὸς ἐπίδεικνύοι ἑαυτὸν μὴ ὑπὸ τῶν παραυτίκα ἡδονῶν ἐλκόμενον ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ προπονεῖν ἐθέλοντα πρῶτον σὺν τῷ καλῷ τῶν εὐφροσυνῶν. τοιγαροῦν τοιοῦτος ὢν ἐποίησεν ἐπὶ ταῖς θύραις πολλὴν μὲν τῶν χειρόνων εὐταξίαν, ὑπεικόντων τοῖς ἀμείνοσι, πολλὴν δ' αἰδῶ καὶ εὐκοσμίαν πρὸς ἀλλήλους. ἐπέγνων δ' ἂν ἐκεῖ οὐδένα οὔτε ὀργιζόμενον κραυγῇ οὔτε χαίροντα ὑβριστικῶ γέλωτι, ἀλλὰ ἰδῶν ἂν αὐτοὺς ἡγήσω τῷ ὄντι εἰς κάλλος ζῆν.* Πρβλ. Ψευδο-Αριστοτέλη, *Περὶ Αρετῶν* 1251a.-14: *παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ καὶ ἡ εὐτολμία καὶ ἡ εὐψυχία καὶ τὸ θάρσος καὶ τὸ θράσος, ἔτι δὲ καὶ ἡ φιλοπονία καὶ ἡ καρτερία. σωφροσύνης δ' ἐστὶ τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι πάσης ἀπολαύσεως αἰσχροῦς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι καὶ τὴν δικαίαν ἄδειαν, καὶ τὸ τετάσθαι περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἐν τε μικροῖς καὶ μεγάλοις. παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐταξία, κοσμιότης, αἰδῶς, εὐλάβεια. ἐγκρατείας δ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι κατασχεῖν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὀρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἀπολαύσεις καὶ ἡδονάς, καὶ τὸ καρτερεῖν, καὶ τὸ ὑπομονητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας καὶ λύπης.*

³¹⁸ Elsa Tamez, *The Rich and the Struggles for Power in the Christian Community. Struggles for Power in Early Christianity: A Study of the First Letter to Timothy.* Maryknoll: Orbis Books 2007 1-25.

που συνδεόταν και με την *ευσέβεια*/τιμή μιας θεότητας-προστάτιδος του κολλεγίου, οι πλούσιοι/πλούσιες *πορίζονταν* αναγνώριση και άλλα αγαθά. Εάν συμβαίνει αυτό, τότε η εξήγηση της υπό εξέταση περικοπής πρέπει να εξηγηθεί σε συνδυασμό με την κριτική που ασκείται στον επίλογο της Α' Τιμ. σε εκείνους που θεωρούν *πορισμόν την ευσέβεια* (6, 5).

Γ. Πώς ερμηνεύεται το *σωθήσεται* διά της τεκνογονίας όταν και οι ΠΕ ως αιτία σωτηρίας κατανοούν το απολυτρωτικό έργο του Χριστού και την πίστη σε Αυτόν; Άραγε η σωτηρία αφορά στην εσχατολογική δικαίωση ή στην απαλλαγή από τον διάβολο, τους αιρετικούς και τις πλάνες, αλλά και τον θάνατο ο οποίος ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με τον τοκετό ή/και τις εκτρώσεις που συνηθίζονταν στον ελληνορωμαϊκό κόσμο; Σημειωτέον ότι όντως σύμφωνα με τον Ιπποκράτη (*Περί Παρθενιών*) η τεκνογονία λυτρώνει τη μήτρα και τη γυναίκα από διάφορες ασθένειες και κατεξοχήν την *ιερή νούσο-επιληψία* (466.4)³¹⁹.

Δ. Ερμηνευτικά προβλήματα προκαλούνται και από τον επίλογο της περικοπής: Το *μείνωσιν* αναφέρεται στις γυναίκες, τα γεννηθέντα τέκνα (τα οποία όντως στον επισυναπτόμενο καθρέφτη του επισκόπου οφείλουν να ζουν *έν ύποταγῇ, μετὰ πάσης σεμνότητος* 3, 4), αυτά και τη μητέρα/ή τον ή στο ζεύγος; Τελικά η φράση *Πιστὸς ὁ λόγος* εισαγάγει την αναφορά στο *καλὸν ἔργο του επισκόπου* ή συνδέεται με το προηγούμενο ρήμα περί σωτηρίας της γυναικός;

Κατά την ερμηνεία της συγκεκριμένης ενότητας πρέπει να ληφθούν υπόψιν τα παρακάτω στοιχεία:

Α. Όπως επισημαίνει ο Winter³²⁰ το 44 π.Χ. αναδύεται το μοντέλο της *νέας-μοντέρνας συζύγου*, το οποίο δεν συμβαδίζει με τον καθιερωμένο συντηρητικό τύπο γυναίκας που προέβλεπε τα εξής στερεότυπα: μετά το γάμο της στην αρχή της εφηβείας (12-14 ετών) με σύζυγο κατά μέσο όρο μια δεκαετία μεγαλύτερο αυτής, υποτάσσεται πλέον στην αυθεντία του (αντί αυτής του πατέρα), αποφεύγει τα δημόσια βλέμματα περιοριζόμενη στον οίκο της και συμβιβάζεται με την σεξουαλική ελευθερία του συζύγου ο οποίος χαίρεται με τις εταιρές (μετά τα δείπνα και κατά τη διάρκεια των συμποσίων) αλλά και τις πόρνες³²¹. Αντίθετα προς αυτό το παραδοσιακό πρότυπο, οικονομικά εύρωστες κυρίες οι οποίες επιπλέον διέθεταν παιδεία και μετά το διαζύγιο διαχειρίζονταν την προίκα που τους είχε δοθεί, επιδίδονταν σε άγρα πλούσιων, άγαμων, νέων ανδρών³²². Στην Έφεσο, την πόλη της Αρτέμιδος, της οποίας η λατρεία δεν εμπειριείχε την ελευθεριάζουσα *ηθική* της Κορίνθιας Αφροδίτης, η γυναικεία επανάσταση ίσως έκλινε και προς το «ασκητικό» μοντέλο. Σε κάθε περίπτωση οι κάτοικοι της Εφέσου ήταν γνωστοί στην αρχαιότητα για την πολυτέλεια της ενδυμασίας τους και την τρυφή/ασωτία τους³²³.

Β. Ειδικότερα στην Έφεσο φαίνεται ότι οι ετεροδιδάσκαλοι οι οποίοι συνδυάζονται με τους δαίμονες (4, 1) είχαν βρει πρόσφορο έδαφος στις νέες χήρες οι οποίες ως *αργές και περιέργες* (5, 13 πρβλ. Πρ. 19, 19) ενέδιδαν (5, 15). Αυτές με τις σειρά τους μιμούμενες και τον Π. (Πρ. 20, 20) αλλά και τους δασκάλους τους, περιφέρονταν στους οίκους για να διαδώσουν τις ματαιολογίες που είχαν εντρυφήσει παρά τοις ποσίν των ανωτέρων «ραβίνων», διψώντας να χρηματίσουν και αυτές *κήρυκες*.

Βλ. Paula Gooder (Επιμ.), *Αναζητώντας το νόημα. Μια Εισαγωγή στην Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης*, Αικ. Τσαλαμπούνη, Χ. Ατματζίδης, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2011, 278-280.

³¹⁹ Πρβλ. Sebastian Fuhrmann, *Saved by Childbirth: Struggling Ideologies, the Female Body and a Placing of 1 Tim 2:15a. Neotestamentica* 44.1 (2010) 31-46.

³²⁰ Βλ. B.W. Winter, *The 'new' Roman wife and 1 Timothy 2:9-15: The Search for a Sitz im Leben. Tyndale Bulletin* 51.2 (2000) 285-294 του ιδίου *Roman Wives, Roman Widows: The Appearance of New Women and the Pauline Communities*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2003, 97-122.

³²¹ Στον Πλούταρχο (*Γαμικά Παραγγέλματα* 140.B) δικαιολογείται ως εξής η ανδρική στάση: *ὀρθῶς τοῦτό γ' αὐτὸ ποιοῦντες, ὅτι τοῦ συνακολασταίνειν καὶ παροινεῖν οὐ μεταδίδοσσι ταῖς γαμεταῖς. ἂν οὖν ιδιώτης ἀνὴρ, ἀκρατῆς δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ ἀνάγωγος, ἐξαμάρτη τι πρὸς ἐταίραν ἢ θεραπαινίδα, δεῖ τὴν γαμετὴν μὴ ἀγανακτεῖν μηδὲ χαλεπαίνειν, λογιζομένην ὅτι παροινίας καὶ ἀκολασίας καὶ ὕβρεως αἰδούμενος αὐτὴν ἕτερα μεταδίδωσιν.*

³²² Η ίδια η θυγατέρα του Οκταβιανού Ιουλία εξορίστηκε ένεκα του νόμου εναντίον της μοιχείας.

³²³ Βλ. σχετικά στην εισαγωγική ενότητα περί των αντιπάλων των ΠΕ.

Προφανώς ασκούσαν αντίστοιχη επιρροή και στις συζύγους. Οι κυρίες αυτές οφείλουν να μάθουν σε κλίμα ειρήνης, όπως υποδηλώνει η *ησυχία* που πλαισιώνει το κείμενο, να ακούνε την ορθή διδασκαλία με υποταγή και χωρίς διενέξεις και χωρίς να θέλουν κυριαρχούν μέσω της διδαχής επί του ανδρός.

Γ. Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές ότι τόσο στην Έφεσο όσο και στην Κρήτη ο Π. καλείται να αντιμετωπίσει μάλλον έναν **Πρωτο-γνωστικισμό**, ο οποίος σε θεολογικά και χριστολογικά ζητήματα δεν παρέκλινε της ορθής πίστης. Τον αξιολογεί, όμως, ως μεγάλο *πειρασμό* και απειλή για την χριστιανική Εκκλησία αφού προσβάλλει την εστία της ανθρώπινης ύπαρξης, τον οίκο, και τελικά αποξενώνει την Εκκλησία και τα μέλη της από τον κόσμο και την ιστορία αποπροσανατολίζοντάς τα από την ευθύνη και τη διακονία να σωθούν οι πάντες. Τελικά όντως μέσω του Γνωστικισμού τον 2^ο αι. η αξιολόγηση του σ. των ΠΕ δικαιώθηκε. Η άρνηση των συζυγικών σχέσεων, κυρίως εκ μέρους των γυναικών, απηχείται σε πολλές απόκρυφες *Πράξεις Αποστόλων*, όπου το αιρετικό εγκρατητικό στοιχείο είναι κυρίαρχο. Σύμφωνα με τον Ι. Καραβιδόπουλο *χαρακτηριστικά παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν κατ' επιλογήν τα ακόλουθα: Στις απόκρυφες Πράξεις Παύλου και Θέκλας ή Θέκλα εγκαταλείπει τον μνηστήρα της Θάμυρη, αρνούμενη κάθε επαφή μαζί του για να ακολουθήσει τον Παύλο. Στις απόκρυφες Πράξεις Θωμά η Μυγδονία εγκαταλείπει το σύζυγό της Χαρίσιο, αξιωματούχο του βασιλιά της Ινδίας Μισδαίου, και ακολουθώντας το παράδειγμα της και η Τερτία εγκαταλείπει το σύζυγο της βασιλιά Μισδαίο, γιατί πείσθηκαν και οι δύο από τη διδασκαλία του αποστόλου Θωμά για την εγκράτεια. Στις απόκρυφες Πράξεις Ανδρέα η Μαξιμίλλα, σύζυγος του ανθυπάτου της Αχαΐας Αιγεάτη, εγκαταλείπει μετά βδελυγμίας το σύζυγό της, αρνούμενη κάθε σχέση μαζί του και ακολουθεί ως μαθήτρια του τον απόστολο Ανδρέα μέχρι την ώρα του σταυρικού θανάτου του και βέβαια στην υπόλοιπη ζωή της*³²⁴.

Απάντηση στις ΠΕ επιχειρούν οι *Πράξεις Παύλου* με τους Μακαρισμούς³²⁵:

Μακάριοι αυτοί που έχουν καθαρή καρδιά, γιατί αυτοί θα δουν τον Θεό.

Μακάριοι αυτοί που τήρησαν αγνή τη σάρκα τους, γιατί αυτοί θα γίνουν ναός του Θεού.

Μακάριοι οι εγκρατείς, γιατί μ' αυτούς θα μιλήσει ο Θεός.

Μακάριοι αυτοί που απαρνήθηκαν αυτόν τον κόσμο, γιατί αυτοί θα ευαρεστήσουν τον Θεό.

Μακάριοι αυτοί που έχουν γυναίκες σαν να μην έχουν, γιατί αυτοί θα κληρονομήσουν τον Θεό.

Μακάριοι αυτοί που έχουν φόβο Θεού, γιατί αυτοί θα γίνουν άγγελοι Θεού.

Μακάριοι αυτοί που ευλαβούνται τα λόγια του Θεού, γιατί αυτοί θα παρηγορηθούν.

Μακάριοι αυτοί που δέχθηκαν τη σοφία του Ιησού Χριστού, γιατί αυτοί θα ονομαστούν παιδιά του Υψίστου.

³²⁴ Βλ. Ι. Καραβιδόπουλου, *Αιρετικές Αποκλίσεις στις Διαφυλικές Σχέσεις, Σύναξις 77* (2001· Ανθρώπινη Σεξουαλικότητα) 13-17. Το *Γνωστικό Ευαγγέλιο των Θωμά* με τα 114 λόγια, που ο Ιησούς φέρεται να αποκάλυψε στον μαθητή του Θωμά, διαπνέεται από μια αρνητική διάθεση έναντι του κόσμου, έχοντας ως κεντρική προτροπή, αφού απαρνηθεί κανείς τον υλικό κόσμο, να βρει μέσα του την αυτογνωσία και να επιτύχει την κατάσταση της ενότητας, να γίνει δηλαδή «ένας», «μοναχός». Και μόνο έτσι θα μπει στη βασιλεία του Πατέρα. Σ' ένα χαρακτηριστικό λόγο λέγει ο Ιησούς στους μαθητές του: *Όταν κάνετε τα δύο ένα, και το εσωτερικό όπως και το εξωτερικό, και το επάνω όπως το κάτω, και όταν το αρσενικό και το θηλυκό τα κάνετε ένα, ώστε το αρσενικό να μην είναι αρσενικό και το θηλυκό να μην είναι θηλυκό, ...τότε θα εισέλθετε στη βασιλεία (λόγιο αρ. 22). Εν συνεχεία μακαρίζει αυτούς που πέτυχαν την εσωτερική ενότητα: «Μακάριοι οι μοναχοί και οι εκλεκτοί, γιατί θα βρείτε τη βασιλεία. Γιατί προέρχεσθε από αυτήν (και) πάλι εκεί πορεύεσθε. [Είπε η Σαλώμη]-Είμαι μαθήτριά σου. [Είπε ο Ιησούς]- Γί' αυτό λέγω (ότι) εάν κάποιος είναι μόνος, θα γεμίσει με φως, αλλ' εάν διαιρεθεί θα γεμίσει με σκότος (λόγια αρ. 49 και 61).*

³²⁵ Βλ. Annette Merz, *Die fiktive Selbstausslegung des Paulus: Intertextuelle Studien zur Intention und Rezeption der Pastoralbriefe* (NTOA/SUNT 52) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2004, 322 κε.

Μακάρια τα σώματα των παρθένων, γιατί αυτά θα ευαρεστήσουν τον Θεό και δεν θα χάσουν την αμοιβή της αγνότητας τους (5-6). Γιατί ο λόγος του Πατρός θα γίνει γι' αυτούς έργο σωτηρίας κατά την ημέρα του Υιού και θα έχουν αιώνια ανάπαυση³²⁶.

Δ. Ήδη και στις επιστολές του Π. παρατηρούμε μία κίνηση προς την κατεύθυνση των ΠΕ ταυτόχρονα με τη συνειδητοποίηση της καθυστέρησης της έλευσης των τελικών Εσχάτων. Στο Α' Κορ. 7 (55 μ.Χ. από την Έφεσο), ο Π. αφού ψέξει την πορνεία (εξ αφορμής και της αιμομιξίας)³²⁷, αναφέρεται στις σχέσεις των δύο φύλων και τη δουλειά. Ενώ στον στ. 1³²⁸ όντως εξαιρεί το χάρισμα της παρθενίας³²⁹, εν συνεχεία «διορθώνει» την παρερμηνεία της προπαύλειας βαπτισματικής magna charta αναφορικά με την χριστιανική εξισωτική αμοιβαιότητα υποστηρίζοντας τον «αγαπητικό πατριαρχισμό»³³⁰ και

³²⁶ Στο Υπόμνημα του Ιππόλυτου στο *Άσμα των Ασμάτων* (25. 6-8) οι γυναίκες ονομάζονται *απόστολοι των αποστόλων* καθώς κόμισαν το ευαγγέλιο της ανάστασης στους αποστόλους. Ο ίδιος ο Χριστός τους εμφανίστηκε και τις απέστειλε, *έτσι ώστε οι γυναίκες να γίνουν απόστολοι του Χριστού και αποκάλυψαν το έλλειμμα της παρακοής της πρώτης Εύας μέσω της τωρινής υπακοής που επανορθώνει. Ω θαυμαστέ σύμβουλε! Η Εύα έγινε απόστολος. Ήδη αναγνωρίζει την πονηριά του φιδιού και πλέον δεν την παραπλανά το δέντρο της γνώσης αλλά αγκαλιάζοντας το δέντρο της επαγγελίας* (ενν. τον Σταυρό και τα καρφωμένα πόδια του Κυρίου) *το γεύθηκε. Λαμβάνοντας την τιμή από τον Χριστό λαχτάρησε μια τροφή. Ήδη δεν πεινά και δεν διψά ξανά για ανθρώπινη φθορά αφού αυτή έλαβε την κοινωνία της αφθαρσίας. Τώρα θα γίνει η Εύα βοηθός στον Αδάμ. Ω διά του Ευαγγελίου καλή βοηθός* (ενν. στη διδασκαλία). *Εξ αυτού επίσης οι γυναίκες κήρυξαν το Ευαγγέλιο.* Ακολουθώντας με επίκληση του Αποκ. 21, 4 διακηρύσσεται η ανατροπή της κατάρτας για γέννα με ωδίνες (Γέν. 3, 16) αλλά και το τέλος της γυμνότητας αφού η γυναίκα περιβάλλεται το Άγ. Πνεύμα και τον Χριστό χωρίς άμεση αναφορά σε υιοθέτηση της άσκησης. Το κείμενο λήφθηκε από το Merz, *Die fiktive Selbstauslegung des Paulus* 318.

³²⁷ Στην Α' Θεσ. (50 μ.Χ. Κόρινθος), όπου συναποστολέας είναι ο Τ., καταδικάζει με έμφαση στην αρχή-κεφαλίδα της Παραίνεσης την πορνεία και επαινεί το *είδέναι έκαστον ύμών τὸ ἑαυτοῦ σκευὸς κτᾶσθαι ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ [...] τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἔκδικος Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν καὶ διεμαρτυράμεθα* (4, 4. 6).

³²⁸ Συμφωνώ με τον Χρυσ. Καραγκούνη, *What Did Paul Mean? The Debate on 1 Cor 7, 1-7. Ephemerides theologicae Lovanienses* 82.1 (2006) 189-99 ότι ο στ. 7, 1 δεν παραδίδει θέση των Κορίνθιων αλλά αποτελεί περίληψη της άποψης του Παύλου ότι ενόψει της έλευσης της β' Παρουσίας καλό είναι κάποιος να παραμείνει άγαμος.

³²⁹ Πρβλ. Ignace de la Potterie, Παρθενία, *ΛΒΘ 773-775: Για να εκπληρώσει την κλήση της η γυναίκα δεν πρέπει απαραίτητα να γίνει σύζυγος και μητέρα, μπορεί να παραμείνει παρθένος στην καρδιά και στο σώμα. Ανάμεσα στην εποχή της Π.Δ. οπότε η γονιμότητα ήταν ένα πρωταρχικό καθήκον για τη διαιώνιση του λαού του Θεού και στην Παρουσία οπότε ο γάμος θα καταργηθεί, προβάλλει και η αγαμία, όχι ως περιφρόνηση του γάμου αλλά ως ένα ολοκληρωμένο βίωμα του γαμήλιου μυστηρίου στο οποίο μετέχει κάθε χριστιανός ήδη με τη βάπτισή του. Γάμος και παρθενία δεν αποτελούν αντιθέσεις, αφού ο σκοπός είναι ο ίδιος.*

³³⁰ Urs von Arn, *Gibt Paulus in 1 Kor 7 eine Interpretation von Gal 3:28? Απ. Παύλος και Κόρινθος. 1950 Έτη από την Άφιξή του. Πρακτικά Α' Παγκόσμιου Συνέδριου, Κόρινθος 2008 (Α'+Β' Τόμος) Σ. Παπαδόπουλος, Κ. Μπελέζος, Σ. Δεσπότης, Χ. Καρακόλης (επιμ.), Αθήνα: Ψυχογιός 2009, 193-221. Ο σ. μνημονεύει τους Κανόνες 3, 13 και 17 της Συνόδου της Γάγκρας στην Παφλαγονία (340 μ.Χ.) οι οποίοι στρέφονται εναντίον της ελιτίστικης ασκητικής πράξης των οπαδών του Ευσταθίου Σεβαστής που συμπεριφέρονταν ως εξής: *καὶ δοῦλοι δεσποτῶν ἀναχωροῦντες καὶ διὰ τοῦ ξένου ἀμφιάσματος καταφρόνησιν κατὰ τῶν δεσποτῶν ποιούμενοι καὶ γυναῖκες παρὰ τὸ σύνηθες ἀντὶ ἀμφιασμάτων γυναικείων ἀνδρικὰ ἀμφιάσματα ἀναλαμβάνουσαι καὶ ἐκ τούτων οἰόμεναι δικαιούσθαι. πολλὰ δὲ ἀποκείρονται προφάσει θεοσεβείας τὴν φύσιν τῆς κόμης τῆς γυναικειάς.* Οι Κανόνες καταδικάζουν τους Ευσταθιανούς που υποτιμοῦν το γάμο αφού οι γυναίκες τους εγκαταλείπουν τους συζύγους. Οι Μοντανοί σύμφωνα με τον Επιφάνιο είχαν και γυναίκες επισκόπους: *ἐπίσκοποι τε παρ αὐτοῖς γυναῖκες καὶ πρεσβύτεροι γυναῖκες καὶ τ' ἄλλα ὧν μηδὲν διαφέρειν φασὶν ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ* (Παν. 49.2.5).*

επιχειρώντας την πολιτιστική ενσωμάτωση του χριστιανικού μηνύματος³³¹. Πρόκειται για το Γαλ. 3, 28, όπου το τρίτο σκέλος (**οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυ ἀντί του οὐκ ἐνὶ ἀνήρ οὐδὲ γυνή**) προστέθηκε για να υποστηρίξει τη δυνατότητα μέσω της παρθενίας να υπερβεί κάποιος/κάποια το πρωταρχικό θέλημα της δημιουργίας και του πολλαπλασιασμού του ανθρωπίνου είδους. Ο Π. εξάγει το γεγονός ότι πρέπει να υπάρχει χάρισμα για να ασκείται η παρθενία και μέσα στο γάμο να εφαρμόζεται εφόσον υπάρχει η συναίνεση των δύο, για περιορισμένο χρονικό διάστημα και έχοντας ως στόχο την προσευχή. Στο 12, 13 και εφόσον έχει ταχθεί υπέρ του καλύμματος της γυναίκας στη λατρεία, ο Π. ο οποίος αναλωθηκε στο να καταπολεμήσει την πρώτη διάκριση *Ἰουδαῖοι-Ἕλληνες* επαναλαμβάνει το Γαλ. 3, 28³³² χωρίς το τρίτο σκέλος: **καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες ἐν Πνεύμα ἐποτίσθημεν**. Και στην Κολ. (Ρώμη 60 μ.Χ.), όπου συγγραφέας είναι και ο Τιμόθεος, ενώ αντιμετωπίζονται αιρετικοί, οι οποίοι επίσης (όπως και αυτοί των ΠΕ) πρόβαλλαν την ταπεινοφροσύνη (= ευτελισμό) και την αφειδία σώματος, επαναλαμβάνεται ο βαπτισματικός παιάνας της Γαλ. χωρίς όμως την παρουσία της διάκρισης ἄρσεν-θήλυ: ¹¹ *ὅπου οὐκ ἐν Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ [τὰ] πάντα καὶ ἐν πᾶσιν Χριστός* (3, 11). Εν συνεχείᾳ απευθυνόμενος στα ζευγάρια προτρέπει τα εξής: *Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς* (3, 18-19).

ΑΝΑΛΥΣΗ

9 Στην αρχή της ενότητας ο Π. επιθυμεί παρόμοια (*ὡσαύτως δὲ*) με τους άνδρες και οι γυναίκες να προσεύχονται προς τον Κύριο σε κάθε τόπο με όσες χείρες³³³ χωρίς οργή και διαλογισμό. Επιπλέον αυτές οφείλουν να **κοσμούν** τους εαυτούς τους *ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης* [...]. Εν προκειμένῳ εξαιρείται το ευπρεπές και η πολυτέλεια που δεν αρμόζει σε γυναίκες που μαρτυρούν θεοσέβεια. Σύμφωνα με τον Μ. Βασίλειο **κόσμιο** είναι αυτό που εναρμονίζεται με τὸν ἴδιον τοῦ Χριστιανισμοῦ σκοπὸν. [...] Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἴδιον σεμνοπρεπῆς χρῆσις, ἐστοχασμένη καιροῦ, τόπου, προσώπου, χρεῖας. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ἐγκρίνει ὁ λόγος σκεπάσματα ἐν καιρῷ χειμῶνος καὶ θέρους, οὔτε τὸ αὐτὸ σχῆμα τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ ἀναπαυομένου, τοῦ ὑπηρετοῦντος καὶ τοῦ θεραπευομένου, τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ ἰδιώτου, ἢ ἀνδρὸς καὶ γυναικός (PG. 31. 980. 1224). Είναι αξιοσημείωτες οι χιαστί αντιστοιχίες στις παροτρύνσεις προς τους άνδρες και τις γυναίκες. Αυτές (όπως και η ήδη προμνημονευθείσα ομοιότητα της έξαρσης της προσευχής ως χαρακτηριστικού και των ανδρῶν και των χερῶν) τελικά αποδεικνύουν ότι ο σ. δεν υιοθετεί σεξιστικά μοντέλα: Η γυναικεία **κόσμια καταστολή** (ὅρος που σημαίνει κατεξοχήν [α] την ενδυμασία και ισοδυναμεί με το *κατάστημα*³³⁴ της Τιτ. 2, 3 αλλά και [β] την εσωτερική σεμνότητα)³³⁵ και τα **αγαθὰ ἔργα** που

³³¹ Κ. Νικολακοπούλου, Μαρτυρίες της Καινῆς Διαθήκης για τη θέση της γυναίκας στην αποστολική Εκκλησία, *Ερμηνευτικά Μελετήματα ἀπὸ Ρητορικής καὶ Ὑμνολογικής Ἐπόψεως*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2005 181-208, ἐδῶ 200.

³³² Πρβλ. Bruce Hansen, *'All of you are one': the social vision of Gal 3:28, 1 Cor 12:13 and Col 3:11*. (PhD diss., University of St. Andrews, 2007). <http://www.ntgateway.com/paul-the-apostle/ephesians-and-colossians/>.

³³³ Ο άγ. Νικόδημος, *Α' Τιμ.* 183 επισημαίνει ότι η γυναίκα δεν έχει όσες χείρες, άρα αρπάζει και πλεονεκτεί όταν αναγκάζει τον άνδρα της να αγοράζει λίθους πολύτιμους και χρυσάφια [...] διατί εκείνο το φόρεμα όπου η γυναίκα έχει παραπάνω από την χρεία της, το αρπάζει από τις άλλες πτωχές γυναίκες.

³³⁴ Σημαίνει φόρεμα γυναικείο πλήρες και μακρύ μέχρι τους αστραγάλους, αυτό που κατακαλύπτει όλο το ανάστημα. Πρβλ. Ησ. 61, 3- Ιωσ. Πόλ. 2.126. Βλ. άγ. Νικόδημος, *Α' Τιμ.* 183.

³³⁵ Πρβλ. *κατεσταλμένος* Πρ. 19, 36. Στον Επὶκτητο 2.10.15 και 2.21.11 ο όρος σημαίνει την όλη συμπεριφορά η οποία εκφραζόταν με την ενδυμασία: *εἶτα γραμματικὴν μὲν ἀποβαλὼν ἢ μουσικὴν ζημίαν ἂν ἡγοῦ τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς· εἰ δ' αἰδῶ καὶ καταστολήν καὶ ἡμερότητα ἀποβαλεῖς, οὐδὲν ἡγή τὸ πρᾶγμα; ἄνθρωπ', ἐν οἴκῳ διαπεπύκτευκας τῷ δουλαρίῳ, τὴν οἰκίαν ἀνάστατον πεποίηκας, τοὺς γείτονας συντετάρακας· καὶ ἔρχη μοι καταστολὰς ποιήσας ὡς σοφὸς καὶ καθήμενος κρίνεις*. Πρβλ. Αριστέα, *Ἐπιστολή* 284.

προφανώς πραγματώνουν τα χέρια τους³³⁶ αντιστοιχούν στις ανδρικές **όσιες χείρες** και την **καθαρή καρδιά** (απουσία *οργής και διαλογισμού*) της παραίνεσης προς το «ισχυρό» φύλο. Μάλιστα η ανωτέρω αντιστοιχία των παραινήσεων προς τους άνδρες και τις γυναίκες ανακαλεί την προβολή από τον Λουκά σε δύο επισυναπτόμενες περικοπές του *παραδείγματος* της προϊσταμένης των χηρών Ταβιθά³³⁷ και αυτού (του παραδείγματος) του προσευχομένου εκατοντάρχου Κορνηλίου³³⁸, ο οποίος μαθαίνει στον Πέτρο ότι δεν υπάρχουν τροφές κοινές-ακάθαρτες, κάτι που εξακολουθούν να διατρανώνουν οι αιρετικοί των ΠΕ (Πρ. 9, 36-43· κεφ. 10).

Ο γυναικείος *κόσμος* περιγράφεται, όπως και ο ανδρικός, και θετικά-καρδιακά (*μετά αιδούς και σωφροσύνης*) αλλά και αρνητικά-εξωτερικά. Ξεκινά από την περίτεχνη κόμμωση (η οποία και αποτελεί μια «σταθερά» στη γυναικεία εμφάνιση επί μια τριχλιετία³³⁹) και φτάνει μέχρι και τον ιματισμό: **μη ἐν πλέγμασιν** (= ποικιλόσχημη κόμμωση με μπουκλές ή κοτσίδες κ.ο.κ.) *καὶ χρυσίῳ ἢ μαργαρίταις ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ*³⁴⁰. Ἐτσι διαφοροποιείται ο *κόσμος* από την *πολυτέλεια*, αφού η δεύτερη εκτός των άλλων προϋποθέτει υλικά που η εξαγωγή τους (όπως αποδεικνύεται κατωτέρω) από κάποιους κύκλους θεωρούνταν βιασμός/σπατάλη της φύσης/του *κόσμου* (πρβλ. Αποκ. 11, 18) Πρόκειται για **τόπους** γνωστούς και στην αποκαλυπτική και στην ελληνορωμαϊκή φιλολογία. Στον Α' Ενώχ (8) αυτός που γνωστοποιεί τα μέταλλα της γης, διδάσκει την τέχνη της κατεργασίας αυτών και τον στολισμό των γυναικών³⁴¹ είναι ο Αζαζέλ ο εμπνευστής και των πολεμικών όπλων: *Κι ἐγένετο πολλή ἀσέβεια και διέπραξαν πορνεία και ἐπλανήθησαν ἐν τοῖς ὁδοῖς αὐτῶν*. Πρόκειται για την πορνεία των Εγγηγόρων με τις θυγατέρες των ανθρώπων και τη γέννα γιγάντων (Γέν. 6).

³³⁶ Σύμφωνα με τον Παιδαγωγό του Κλήμεντα τα έργα αποτελούν τον αληθινό κόσμο της γυναίκας: *Ἡ δὲ αὐτουργία ταῖς γυναιξὶν μάλιστα τὸ γνήσιον ἐπιφέρει κάλλος γυμνάζουσα τὰ σώματα αὐτῶν καὶ σφᾶς αὐτὰς δι' αὐτῶν κοσμοῦσα, οὐ τὸν ὑπ' ἄλλων πεπνημένον προσφέρουσα κόσμον, ἄκοσμον καὶ ἀνελεύθερον καὶ ἐταιρικόν, ἀλλὰ τὸν ἐκάστης σώφρονος γυναικὸς διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς, ὅποτε χρήζοι μάλιστα, ἀσκούμενον καὶ ἐξυφαινόμενον· οὐ γὰρ ποτε καθήκει ἐξ ἀγορᾶς ὠνητοῖς, ἀλλὰ τοῖς οἰκουρικοῖς [τοῖς ἰδίοις] ἔργοις κοσμουμένας φαίνεσθαι τὰς κατὰ θεὸν πολιτευόμενας. Κάλιστον γὰρ ἔργον γυνὴ οἰκουρὸς* (3.11.67).

³³⁷ *Ἐν Ἰόππῃ δὲ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά, ἣ διερμηνευομένη λέγεται Δορκὰς· αὕτη ἦν πλήρης ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει.*

³³⁸ 10, 2: *εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ποιῶν ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ παντός.*

³³⁹ Neudorfer, *I Timotheus* 121.

³⁴⁰ Ησ. 3, 14-18: *αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ· ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου καὶ ἡ ἄρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν· τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε· τάδε λέγει Κύριος ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιων καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν καὶ τῆ πορεία τῶν ποδῶν ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι, καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιων καὶ κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ τοὺς κόσμους αὐτῶν καὶ τὰ ἐμπλόκια καὶ τοὺς κοσύμβους καὶ τοὺς μνηίσκους. Και στην Αποκ. 17-18 το χαρακτηριστικό της πόρνης Βαβυλώνας είναι οι πολύτιμοι λίθοι, η πολυτέλεια του ενδύματος και η ὕβρις/βλασφημία. Αντιστοίχως όμως και η νύμφη του Χριστοῦ είναι κεκοσμημένη (21, 2. 19). Χάριν της πόρνης διακινούνται από τους εμπόρους τα εξής: 1/ *Κοσμήματα*: από την Ισπανία χρυσάφι και ασήμι (τα οποία χαρακτηρίζουν την Καινή Ἱερουσαλήμ· 21, 11. 15. 19. 21 από την Ινδία πολύτιμοι λίθοι και μαργαριτάρια, τα οποία προστίθενται στον κατάλογο των εμπορευμάτων του Ιεζεκιήλ, καθώς συνδέονται ιδιαίτερος με την Πόρνη (17, 4). 2/ *Ενδύματα πολυτελή*: λινά (τα οποία συνδέονται στα χωρία 19, 8. 14 και με τους αγίους), πορφυρά (από την Τύρο)³⁴⁰, μεταξωτά και κόκκινα. Είναι η μοναδική φορά που μνημονεύεται στην Α.Γ. το μετάξι, το οποίο επειδή προερχόταν από την Κίνα και παρεμβάλλονταν μεσάζοντες, ήταν υλικό τόσο ακριβό όσο ο χρυσός (Ιωσ. Πολ. 7.126).*

³⁴¹ Ἦτοι ψέλια και στολίδια και την χρῆσι του αντιμονίου και τον καλλωπισμό των βλεφάρων και όλα τα εἶδη των πολύτιμων λίθων και όλα τα βαφικά.

Στον ελληνορωμαϊκό κόσμο απεικονίσαις (σε γλυπτά και νομίσματα) ιδίως της Λιβίας, της συζύγου του Αυγούστου και άλλων αριστοκρατισσών με ακάλυπτη κεφαλή και εξαιρετικά απλή κόμμωση φιλοδοξούσαν να λειτουργήσουν ως «μοντέλα μόδας» (fashion icons) για τις κυρίες. Αυτές εξακολουθούσαν, όμως, να προτιμούν περίπλοκα στυλ-πλέγματα³⁴² με μπούκλες, πελώριες και πολύπλοκες περούκες κ.ο.κ. (Τερτυλλιανός, *Περί Στολισμού Γυναικών* 7.1· Ιουβενάλιος, *Σάτ.* 6. 501-3)³⁴³. Το ίδιο αγαπητά ήταν και τα εξής παρά το γεγονός ότι η υπερβολική χρήση τους συνδεόταν σε κάποια κλίματα με το παρουσιαστικό των εταίρων (Αθήναιος *Δειπνοσοφιστές* 521 B³⁴⁴): (α) ο εξαγόμενος από το «καταραμένο» ορυχείο³⁴⁵ χρυσός³⁴⁶ που χρησιμοποιούνταν για καρφίτσες και «αποχρώσεις» στην κόμμωση, *splenia* (για την κάλυψη ελαττωμάτων στο πρόσωπο)³⁴⁷, περιδέραια, βραχιόλια και άλλα κοσμήματα που ανήκουν στην ένδυση και προάγουν την φιλοδοξία σε έναν κόσμο (τον ρωμαϊκό) όπου «είσαι ό,τι φαίνεσαι»³⁴⁸. Ο επιθαλάμιος Ψαλμός 43 (44, 14 Ο') είναι το μόνο ίσως χωρίο στην ΑΓ που εξαίρεται η ένδυση της νύμφης με χρυσούς κροσσωτούς: *πᾶσα ἡ δόξα αὐτῆς θυγατρὸς βασιλέως ἔσωθεν ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη πεποικιλμένη*. (β) Ιδιαίτερως αγαπητά στη ρωμαϊκή ελίτ ήταν και τα εξαγόμενα από τη θάλασσα της Βρετανίας ή της Ινδίας μαργαριτάρια τα οποία χρησιμοποιεί μεταφορικά ο Ματθαῖος (7, 6· 13, 45-46· πρβλ. Ιγνάτιος, *Εφ.* 11.2· Διαθ. Ιούδα 13.5). Αυτά σύμφωνα με τον Πλίνιο τον Πρεσβύτερο (*Φυσική Ιστορία* 11.50.316) χρησιμοποιούνταν και στα σκουλαρίκια αλλά ακόμη και σε υποδήματα και σε κάλτσες. Πρόκειται για πολύτιμο λίθο με χαρακτηριστική στιλπνότητα και χρώμα συνήθως λευκό, ο οποίος σχηματίζεται στο κέλυφος μαλακίων (π.χ. στρειδιών) από το ίδιο υλικό από το οποίο αποτελείται και το κέλυφος³⁴⁹. Διαδεδομένη ήταν και η εικασία ότι εξαγονται από τα μέτωπα των θαλάσσιων δρακόντων (Τερτυλλιανός, *Περί Στολισμού Γυναικών* 6.2).

10 Το πρωτότυπο εν προκειμένω είναι ότι η κοσμιότητα της **καταστολής** δεν αντιπαραβάλλεται προς την πορνεία (Διαθήκη Ρουβείμ 5)³⁵⁰ ούτε αποσκοπεί στην ευαρέσκεια του άνδρα - συζύγου, όπως

³⁴² Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 196: Πρόκειται για όρο που δεν απαντά στην ΑΓ, στους αποστολικούς Πατέρες και τους Ο' παρά μόνο στους Ακύλα και Θεοδοτίωνα για να αποδώσει το *διάδημα του κάλλους* (Ησ. 28, 5). Χρησιμοποιούνταν για ότι οτιδήποτε πλεκτό (βλ. Φίλων, *Μωυσής* 2.111· Ιώσηπος 2.220-221. 224) άρα και τον στέφανο, τη γιρλάντα επί της κεφαλής (Ευρυπίδης, *Ίων* 1393).

³⁴³ Winter, *Roman Wives, Roman Widows* 104.

³⁴⁴ *Παρά Συρακοσίοις νόμος ἦν τὰς γυναῖκας μὴ κοσμεῖσθαι χρυσοῦ μὴδ' ἀνθινὰ φορεῖν μὴδ' ἐσθῆτας ἔχειν πορφυρᾶς ἐχούσας παρυφᾶς, ἐὰν μὴ τις αὐτῶν συγχωρῆ ἑταῖρα εἶναι κοινή, καὶ ὅτι ἄλλος ἦν νόμος τὸν ἄνδρα μὴ καλλωπίζεσθαι μὴδ' ἐσθῆτι περιέργω χρῆσθαι καὶ διαλλαττοῦσιν, ἐὰν μὴ ὁμολογῆ μοιχεύειν ἢ κίναϊδος εἶναι, καὶ τὴν ἐλευθέραν μὴ ἐκπορεύεσθαι ἡλίου δεδουκότος, ἐὰν μὴ μοιχευθησομένη· ἐκωλύετο δὲ καὶ ἡμέρας ἐξίε ναι ἄνευ τῶν γυναικονόμων ἀκολουθοῦσης αὐτῇ μιᾶς θεραπαινίδος Συβαρίται, φησίν, ἐξοκείλαντες εἰς τρυφήν ἔγραψαν νόμον τὰς γυναῖκας εἰς τὰς ἑορτὰς καλεῖν καὶ τοὺς εἰς τὰς θυσίας καλοῦντας πρὸ ἑνιαυ τοῦ τὴν παρασκευὴν ποιῆσθαι, ἵνα ἀξίως ποιούμενοι τοῦ χρόνου τῶν τε ἱματίων καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου προάγωσιν οὕτως εἰς τὰς κλήσεις.* Βλ. Πλούταρχος, *Παρηγορητικός* 609C. Κλήμης, *Παιδαγωγός* 2.10.105.

³⁴⁵ Ἔτσι χαρακτηρίζει τον χώρο προέλευσης του χρυσού και του ασημιού, των δύο βασικών υλικών της κοσμικής λαμπρότητας, ο Τερτυλλιανός (*Περί Στολισμού Γυναικών* 5.1). Σημειωτέον ότι η παρασκευή του χρυσού μέσω δοκιμασίας – κάθαρσης αποτελούσε θετική εικόνα.

³⁴⁶ Πρβλ. Ιώσ. Αρχ. 8.185· Μαρτιάλης, 2.29.9-10· 8.33.22

³⁴⁷ Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy* 218.

³⁴⁸ Joseph H. Hellerman, Μορφή Θεοῦ As A Signifier Of Social Status In Philippians 2:6 *JETS* 52:4 (2009) 779-797, 792-793.

³⁴⁹ Ετυμολογικά είναι δάνειο ανατολικής προελεύσεως καθώς οι Έλληνες ήλθαν σε πρώτη επαφή με αυτό μέσω της εκστρατείας του Μ. Αλεξάνδρου προφανώς στην περιοχή της Περσίας (marvarit). Δεν αποκλείεται να συνδέεται με το σανσκριτικό manjarī «μπουμπούκι, κάλυκας άνθους».

³⁵⁰ Εάν η *ασχήμονα καταστολή* αποσκοπούσε στη (σωματική) πορνεία/ μοιχεία, τότε ο σ. θα την ταλάνιζε σκληρά, όπως συμβαίνει στην παύλεια γραμματεία. Κλήμ. *Παιδαγωγός* 3.2.: *Οὐκ ἄρα ἡ πρόσοψις τοῦ ἐκτὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καλλωπιστέα τῷ τῆς καλοκάγαθίας κοσμήματι· εἴη δ' ἂν*

συμβαίνει στην ελληνορωμαϊκή φιλολογία. Αφορά στην **επαγγελία** (= διακήρυξη)³⁵¹ **θεοσέβειας**³⁵², άρα στο *οικουμενικό* κήρυγμα-τη μαρτυρία που καλείται να παράσχει με το δικό της τρόπο και η γυναίκα. Ουσιαστικά δηλ. η απλότητα στην εμφάνιση και η καρποφορία αγαθών έργων αγάπης (τα οποία καταγράφονται λεπτομερώς στο 5, 10)³⁵³ συνιστούν ένα είδος σιωπηρού (όπως θα διαπιστωθεί κατωτέρω) **ευαγγελισμού ευσεβείας** ενός Θεού ταπείνωσης και θυσιαστικής απελευθερωτικής αγάπης, όπως διακηρύχθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Ο άγ. Νικόδημος θεωρώντας ότι τα

καὶ τὴν σάρκα εἶπεῖν τῷ τῆς ἐγκρατείας κόσμῳ. [...] Ταύτη μοι δοκοῦσιν αἱ χρυσοφοροῦσαι γυναῖκες, τῶν πλοκάμων τοὺς ἐνουλισμοὺς ἀσκοῦσαι χρίσματά τε παρειῶν καὶ ὑπογραφὰς ὀφθαλμῶν καὶ βαφὰς μετιοῦσαι τριχῶν καὶ τὴν ἄλλην βλακεῖαν κακομηχανώμεναι, κοσμοῦσαι τὸν περίβολον τὸν σαρκικόν, αἰγυπτιάζουσαι ὡς ἀληθῶς, ἐπισπᾶσθαι τοὺς δεισιδαίμονας ἐραστάς. Ἄλλ' ἦν ἀποκαλύψῃ τις τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῶ, τὸν κεκρύφαλον λέγω, τὴν βαφήν, τὴν ἐσθήτα, τὸ χρυσίον, τὸ φῦκος, τὰ ἐντρίμματα, τούτεστι τὸ ἐκ τούτων συγκείμενον ὕφος, [τὸ καταπέτασμα], ὡς ἔνδον εὐρήσῃ τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, μυσάζεται, εὖ οἶδ' ἐγώ. Οὐ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ κατοικοῦσαν ἔνδον εὐρήσει τὴν ἀξιόλογον, πόρνη δὲ ἀντ' αὐτῆς καὶ μοιχαλὶς τῆς ψυχῆς κατείληφε τὸ ἄδυτον, τὸ τε ἀληθινὸν θηρίον ἐλεγχθήσεται ψιμιθίῳ πίθηκος ἐντετριμμένος, καὶ ὁ παλίμβολος ὄφις ἐκεῖνος διαβιβρώσκων τὸ νοερὸν τῆς ἀνθρώπου διὰ τῆς φιλοδοξίας χηραμὸν ἔχει τὴν ψυχὴν· πάντα φαρμάκων ὀλεθρίων ἐμπλήσας καὶ τὸν ἑαυτοῦ τῆς πλάνης ἐνερευξάμενος ἰὸν μετεσκεύασεν τὰς γυναῖκας εἰς πόρνas ὁ προαγωγὸς οὗτος δράκων· οὐ γὰρ γυναικὸς, ἀλλ' ἑταίρας τὸ φιλόκοσμον· αἱ τῆς παρὰ μὲν τοῖς ἀνδράσιν οἰκουρίας ὀλίγα φροντίζουσιν, λύσσασι δὲ τάνδρὸς τὸ βαλλάντιον ἐκτρέπουσι τὰς χορηγίας εἰς ἐπιθυμίας, ὡς πολλοὺς ἔχοιεν τοῦ καλαὶ δοκεῖν εἶναι μάρτυρας, καὶ τὴν πᾶσαν ἡμέραν κομμωτικῇ προσκαθεζόμεναι ἀργυρωνήτοις σχολάζουσιν ἀνδραπόδοις. Καθάπερ οὖν ὄψον πονηρὸν ἠδύνουσι τὴν σάρκα καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κομμωτικῇ προστετήκασι θαλαμεύόμεναι, μὴ ἐλεγχθῶσιν ξανθίζόμεναι, ἐσπέρας δὲ καθάπερ ἐκ φωλεοῦ πρὸς τὸν λύχνον τὸ νόθον τοῦτο προσέρπει κάλλος· συνεργεῖ γὰρ καὶ ἡ μέθη καὶ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν ξανθίζουσαν τοὺς πλοκάμους ὁ κωμικὸς Μένανδρος εἴργει τῆς οἰκίας· «Νῦν δ' ἔρπε ἀπ' οἴκων τῶνδε»· τὴν γυναῖκα γὰρ τὴν σώφρονα οὐ δεῖ τὰς τρίχας ξανθὰς ποιεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς παρειὰς φυκοῦν οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφεσθαι. Λελήθασι δὲ σφᾶς αἱ κακοδαίμονες τὸ οἰκεῖον ἀπολλύουσαι κάλλος τοῦ ὀθνεῖου τῆ ἐπεισαγωγῆ· ἅμα γοῦν ἡμέρα σπαρασσόμεναι καὶ ἀποτριβόμεναι καὶ φυράμασί τις καταπλαττόμεναι τρύχουσι μὲν τὸν χρώτα, θρύπτουσι δὲ τὴν σάρκα τοῖς φαρμάκοις καὶ τῇ περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραίνουσι ἀνθος. Διὰ τοῦτό τοι ὠχραὶ μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται τακερὰν ἤδη τὴν σάρκα, περιεργίᾳ τῶν ῥυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραίνουσι ἀνθος. Διὰ τοῦτό τοι ὠχραὶ μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται τακερὰν ἤδη τὴν σάρκα, φαρμάκοις τὴν ἐσκιαγραφημένην, ἔχουσαι, τῶν ἀνθρώπων τὸν δημιουργὸν ἀτιμάζουσαι, ὡς οὐ κατ' ἀξίαν δεδωρημένον τὸ κάλλος. Εἰκότως ἀργαὶ πρὸς οἰκουρίας γίνονται, καθάπερ ἐξωγραφημένα, καθεζόμεναι εἰς θεάν, οὐκ εἰς οἰκουρίαν γεγεννημένα. Διὰ τοῦτό τοι ἡ παρὰ τῷ κωμικῷ ἐπιλογιστικῇ γυνὴ λέγει· Τί δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασαίμεθα ἢ λαμπρόν, αἱ καθήμεθ' ἐξανθισμένοι, τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν λυμαινόμεναι τὸν χαρακτήρα, οἴκων ἀνατροπὰς καὶ γάμων ἐκτροπὰς καὶ παιδῶν ὑποβολὰς περιποιοῦμεναι; Τοῦτο αὐτὸ γάρ τοι καὶ Ἀντιφάνης ὁ κωμικὸς ἐν Μαλθακῇ τὸ ἐταιρικὸν τῶν γυναικῶν ἐπισκώπτει τὰ κοινὰ πάσαις ῥήματα εἰς τὴν κατατριβὴν ἐξηυρημένα λέγων· Ἔρχεται, μετέρχεται αὐ, προσέρχεται αὐ, μετέρχεται, ἦκει, πάρεστι, ῥύπτεται, προσέρχεται, σμῆται, κτενίζεται, ἐμβέβηκε, τρίβεται, λοῦται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται, κοσμεῖται, ἀλείφεται.

³⁵¹ Αποδίδω με αὐτὸν τὸν ὄρο τὸ ἐπαγγέλλομαι καὶ ὄχι με τὴν ἐννοια καταγίνομαι, ασχολοῦμαι εἰς τι, ασκῶ τι (< ἐπάγγελμα) διότι αὐτὴ τὴν ἐννοια ἔχει στis ΠΕ: ἦν τινες ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν (Α' Τιμ. 6, 21)· Παῦλος ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (Β' Τιμ. 1, 1). Ο Φίλων αναφερόμενος στους Εσσαίους (Περὶ βίου θεωρητικοῦ 3-5) ἐπεξηγεῖ ποια εἶναι ἡ ὀρθὴ ἐπαγγελία ευσεβείας.

³⁵² Ο ὄρος ἀπαντᾶ για πρώτη φορά στον Ξενοφῶντα (Ανάβασις 2.6.26). Στο Σιρ. 1, 25 (ὅπου καὶ γίνεται λόγος για θησαυροφυλάκιο σοφίας) ὅπως καὶ σε ἄλλα κείμενα γίνεται ἀναφορὰ σε ἀληθινὴ θεοσέβεια (Βαρ. 5, 4) τὴν ὁποία ὁ Φίλων θεωρεῖ τὸ καλύτερο κτῆμα (Φυγὴ 150· Περὶ τῆς τα προπαιδεύματα συνόδου 130).

³⁵³ ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἔνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν. Επιπλέον στis Β' Τιμ. 1, 5 μακαρίζεται ἡ γιανγία καὶ ἡ μητέρα του Τ. ἐπειδὴ του δίδασαν τα ιερὰ γράμματα.

καλλωπισμένα μάτια συνδυάζονται με δάκρυα και αναστεναγμούς πτωχών που στερούνται, επισημαίνει ότι εν προκειμένω υπάρχει αντιθετικός παραλληλισμός προς εκείνους που επαγγέλλονταν ότι είναι θεοσεβείς με τα λόγια. Προφανώς εννοεί τους έχοντες μόρφωσιν ευσεβείας *φίλαυτους, φιλάργυρους [...] αφιλάγαθους [...] φιλήδονους* (Β' Τιμ. 3, 4-5)³⁵⁴.

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η παρότρυνση προς τη γυναίκα εντάσσεται σε μία ενότητα όπου παρακαλώνται σε β' ενικό **όλοι** οι πιστοί (γυναίκες και άνδρες) να αξιοποιούν τον ήρεμο και ησύχιο βίο που τους παρέχεται από την πολιτική εξουσία προκειμένου να διάγουν ζωή *έν πάση εύσεβεία και σεμνότητι* και να ευαγγελίζονται/ μαρτυρούν την **καθολική** σωτηρία που επιθυμεί ο Θεός των χριστιανών και διακόνησε ο θυσιασθεί Χριστός αλλά και ο Π.. Η παραλληλότητα της παράκλησης προς τις γυναίκες με αυτήν προς τους άνδρες αλλά και η Συμπερίληψη που δημιουργεί η χρήση των συνώνυμων λέξεων *ευσεβεία/θεοσεβεία* δίνει στον ακροατή την εντύπωση ότι ο σ. θα κλείσει την αναφορά του με το στ. 10.

11-12 Ο Π. επιμένει, όμως, να απευθύνεται στις γυναίκες κλιμακώνοντας μάλιστα την ένταση του λόγου του με το *ούκ έπιτρέπω* προφανώς ένεκα συγκεκριμένου προβλήματος που εντοπίζει στην Κοινότητα αλλά και της παρερμηνείας που θα μπορούσε να δοθεί από κάποιους στην ίδια την προτροπή του. Γι' αυτό και προσθέτει τη β' υποενότητα. Η πρώτη στροφή αυτής πλαισιώνεται από αναφορές στην *ησυχία*, η οποία προφανώς δεν σημαίνει μόνον την *ηρεμία-ειρήνη/πραότητα* (όπως στο προοιμιακό 2, 2), αλλά τη σιωπή/μη διδασκαλία, κάτι που εξαιρείται *expressis verbis* στον πυρήνα (της πρώτης στροφής). Από τα συμφραζόμενα εξάγεται επίσης ότι το *έν ησυχία μανθανέτω* (που είναι παράλληλο του *είναι έν ησυχία*) δεν ταυτίζεται με τη *μάθηση* σε κατάσταση σιωπής (όπως στην περίπτωση της Μαρίας στη γνωστή περικοπή του Λκ. 10, 38-42· πρβλ. Πρ. 16, 14) και μάλιστα στο πλαίσιο της Σύναξης. Όπως το *ύποτασσομένας τοίς ίδίοις άνδράσιν*, με το οποίο κατακλείεται η παραίνεση προς τις γυναίκες στο Τιτ. 2, 3-5 (ανακυκλώνοντας το *φιλάνδρους*), σημαίνει την οικειοποίηση μιας συγκεκριμένης «ησυχαστικής» στάσης όχι μόνον *έν ταίς έκκλησίαις* (όπως προστίθεται στο Α' Κορ. 14, 34)³⁵⁵ αλλά και στον οίκο, έτσι συμβαίνει και με το *έν ησυχία μανθανέτω* που κλιμακώνεται με το *έν πάση ύποταγη*. Αυτή η θέση αποδεικνύεται από τα εξής: (α) Από τη συνάφεια καθίσταται σαφές ότι ο άνδρας στην υπό εξέταση περικοπή δεν είναι το άρρεν μέλος της Σύναξης γενικά αλλά ο σύζυγος, όπως διευκρινίζει ο επόμενος στίχος: το *έν πάση ύποταγη*, το οποίο στην επόμενη ενότητα αφορά στα τέκνα (3, 4· πρβλ. Τιτ. 1, 6), υπενθυμίζει το Γέν. 3, 16 (*πρὸς τὸν άνδρα σου ή άποστροφή σου και αύτός σου κυριεύσει*) και σχετίζεται με τη στάση απέναντι στο σύζυγο όπως και στο Α' Κλήμ. 1, 3³⁵⁶. Συνδέεται με την άσκηση *στη σιγή-τη σιωπή*³⁵⁷ το *μη διδάσκων τον άνδρα* (πρβλ. Αριστοτ. Πολ. 1.13.8. = Σοφοκλής, *Αίας* 293)³⁵⁸. Σημειωτέον οι επόμενοι καθρέφτες του επισκόπου και του διακόνου στο κεφ. 3 προϋποθέτουν συγκροτημένη/ειρηνική οικία. Ουσιαστικά η Α' Τιμ. επαναλαμβάνει την παραίνεση της Α' Πέ. κατά την οποία οι γυναίκες στολισμένες με το

³⁵⁴ Ο Τερτυλλιανός (*Περί Στολισμού Γυναικών* 11.2) αναφέρεται στον ευαγγελισμό θεοσεβείας από γυναίκα με απλή αμφίεση και σε πιστούς (επίσκεψη σε αρρώστους αδελφούς, θεία Κοινωνία, ο λόγος του Θεού) αλλά και σε εθνικούς ή για επίσκεψη ή παρόμοιες υποχρεώσεις.

³⁵⁵ Αυτό υποστηρίζει, στηριζόμενη στην παραλληλότητα με το Α' Κορ. 14, 34-36, η Merz, *Die fiktive Selbstausslegung des Paulus*. Στην κατακόμβη της Priscilla και το γνωστό θάλαμο - Cubiculum της Velata μάλλον δεν απεικονίζεται η Σουσιάννα (Δαν. 13) αλλά μια ρωμαία αριστοκράτισσα του 2^{ου} αι. μ.Χ. και οι χαρακτηριστικότερες σκηνές της ζωής της: γάμος (καθώς ένας γέροντας-διδάσκαλος καθιστός εκτείνει το αρχείο με τις συζυγικές υποχρεώσεις), προσευχή (καλυμμένη με τα χέρια υψωμένα) και ανατροφή των τέκνων. Έχουν διατυπωθεί και οι απόψεις ότι πρόκειται για το βάπτισμα της ή την καθιέρωσή της στην τάξη των παρθένων ή ότι θέλει να μείνει στη μνήμη των ζώντων ως πεπαιδευμένη. Βλ. Nicola Denzey, *The Bone Gatherers: The Lost Worlds of Early Christian Women*, Boston: Beacon Press 2007. Quin – Wacker, *The First and Second Letters to Timothy*, 240. 242-243.

³⁵⁶ *Έπετρέπετε γυναιξίν τε έν άμώμω και σεμνή και άγνή συνειδήσει πάντα έπιτελείν παρηγγέλλετε στεργούσας καθηκόντως τούς άνδρας έαυτών έν τε τῷ κανόνι τῆς ύποταγῆς ύπαρχούσας τὰ κατά τὸν οίκον σεμνῶς οίκουργεῖν έδιδάσκετε πάνυ σωφρονούσας*. Πρβλ. 37.5· Ιγνάτιος, Εφ. 2.2· 10.1· Σύμρν. 8.1.

³⁵⁷ Πρβλ. Β' Θεσ. 3, 12.

³⁵⁸ Α' Κλήμ. 44.3· 57.2.

μεγαλείο (τη λαμπρότητα, την ωραιότητα) τους πραέος και ησυχίου πνεύματος³⁵⁹ καλούνται να κερδίσουν τους συζύγους *άνευ λόγου* μέσω της αναστροφής και της υποταγής. **(β)** Στις ΠΕ εκτός του επισκόπου και ορισμένων πρεσβυτέρων, μέλη της Εκκλησίας δεν αποδεικνύεται ότι διαθέτουν το «χάρισμα» να προφητεύουν όπως στην Α' Κορ.. Σε αυτές η διδασκαλία αποτελεί κατεξοχήν διακόνημα του Τιμόθεου, του επισκόπου και κάποιων πρεσβυτέρων. Το **καλοδιδασκάλους** για τις γυναίκες αφορά είτε σε άλλες γυναίκες (Τιτ. 2, 3) είτε σε τέκνα (Β' Τιμ. 1, 5· 3, 14-15). Επιπλέον ως κατεξοχήν χαρακτηριστικό των χηρών σε αντίθεση προς τις φλύαρες είναι ότι προσεύχονται αδιαλείπτως (5, 5). Γενικότερα στις Πε τα καλά έργα που προβάλλονται ως κόσμος των γυναικών σχετίζονται κατεξοχήν με έργα που αφορούν στον οίκο.

Προφανώς κάποιες κυρίες της Εφέσου, επηρεασμένες κατεξοχήν από «αφιερωμένες» χήρες, θεωρούσαν την *κατήχηση* του συζύγου ως κατεξοχήν θεάρεστο έργο. Μέσω αυτής της διδαχής εξέφραζαν την **αυθεντία**³⁶⁰ που θεωρούσαν ότι τους προσέδωσε η *χριστιανική ταυτότητα*. Ίσως επικαλούνταν γυναίκες της πρώτης γενιάς όπως ήταν (α) η Πρίσκιλλα που συνήθως μνημονεύεται πριν τον Ακύλα και «κατηχεί» τον Απολλώ (Πρ. 18, 26), (β) η «επίσημος» στους αποστόλους Ιουνία (Ρωμ. 16, 7), (γ) οι **αδελφές** (!) γυναίκες των αποστόλων (Α' Κορ. 9, 5) που τους συνόδευαν ασκώντας όμως κατήχηση μάλλον στους γυναικωνίτες³⁶¹. Η ίδια η προτροπή για **επαγγελία της θεοσέβειας** που δεσπόζει στο τέλος της α' υποενότητας θα μπορούσε να οδηγήσει τον ακροατή/την ακροάτρια σε αυτήν την παρερμηνεία. Μέσω αυτής και με δεδομένο ότι οι «ασκητικοί» αντίπαλοι ασκούσαν γοητεία στο «ασθενές» φύλο, γίνονταν φορέας μη ορθόδοξων διδασχών (αποχή από τον γάμο-συγκεκριμένα βρώματα). Έτσι διευκρινίζεται ότι ως **αγαθό** (= ωφέλιμο) έργο – κόσμημα της γυναίκας δεν εννοείται η διδαχή του ανδρός³⁶².

13-14 Ακολουθεί στη β' στροφή η βιβλική τεκμηρίωση της προτροπής (α) για ησυχία/μη διδασκαλία και (β) για υποταγή/μη αυθεντία επί τη βάσει τυπολογικού μιθράς³⁶³ στα Γέν. 2 (*πλάση της γυναικός*) και 3 (εξαπάτηση αυτής): **(α)** αντίστροφα από τη σειρά της α' στροφής, πρώτα τεκμηριώνεται η υποταγή με το Γέν. 2 και τα **πρωτοτόκια** του συζύγου. Σημειωτέον ότι σε αντίθεση προς το **Α' Κορ. 11, 7**, δεν μνημονεύεται το γεγονός ότι η Εύα πλάσθηκε³⁶⁴ **εκ** του ανδρός, ούτε γίνεται αναφορά στην α' διήγηση της *κατ' εικόνα* δημιουργίας του Πρωτοανθρώπου (*άρρενος και θήλεος*) όπου ακούγεται και η ευλογία και του πολλαπλασιασμού (1, 26-27). Προφανώς οι αιρετικοί θεωρούσαν προϊόντα αράς και πτώσης την επικυριαρχία του ανδρός επί της γυναικός, όπως και τον γάμο και τη σύλληψη/γνώση με τις ωδίνες που τη συνοδεύουν³⁶⁵. Για τον σ. των ΠΕ σε ένα ζευγάρι ήδη προπρωτικά ο άνδρας ένεκα ίσως των πρωτοτοκίων είναι «πρώτος» μεταξύ ίσων³⁶⁶. **(β)** Κατόπιν τεκμηριώνεται το *μη διδάσκειν* με το Γέν. 3: τονίζεται δύο φορές η (**εξ**)**απάτηση** (= *ολοκληρωτικώς απατηθείσα [...]*)

³⁵⁹ Ν. Σωτηροπούλου, Ερμηνεία δυσκόλων χωρίων της Γραφής Τόμος Α', Αθήναι 1985, 312.

³⁶⁰ *Έντος-έντα* καλούνται τα πολεμικά όπλα, η πανοπλία (Ιλ. Κ 34. 75). *Αυθέντης* είναι ο φονεύων ίδια χειρί (αυτουργός), ο αυτοκτονών, ο αυτόχειρ, ο πραγματικός εκτελεστής μιας πράξης, ο πρωτουργός, ο απόλυτος κύριος. Το *αυθεντέω* αρχικά σημαίνει αυτόν που επιτελεί, που φέρει εις πέρας. Αυθεντία είναι η εξουσιαστική δύναμις, η πηγή εγκύρων πληροφοριών. Βλ. Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 170.

³⁶¹ Cook John Granger 1 Cor 9,5: The Women of the Apostles *Biblica* 90 (2008) 352-368. Μάλιστα στο Α' Κορ. 7, 16 ο π. σημειώνει το εξής: *τί γὰρ οἶδας, γυναίκα, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις;* Επί τη βάσει αυτού του επιχειρήματος άγ. Νικόδημος, Α' Τιμ. 183 θεωρεί ότι στον οίκο μπορούν να διδάσκουν.

³⁶² Πρβλ. Μένανδρος 484: *τὰ δεύτερ' αἰεὶ τὴν γυναῖκα δεῖ λέγειν, τὴν δ' ἡγεμονίαν τῶν ὄλων τὸν ἄνδρ' ἔχειν. οἶκος δ' ἐν ᾧ τὰ πάντα πρωτεύει γυνή, οὐκ ἔστιν ὅστις πῶποτ' οὐκ ἀπώλετο.*

³⁶³ Η Εύα θεωρείται ως τύπος κάθε *γυναίκας*, γι' αυτό και οι δύο όροι χρησιμοποιούνται συνώνυμα.

³⁶⁴ Κυριολογείται επί κεραμέων, σχηματιζόντων σκεύη από πηλό (πρβλ. Γέν. 2, 7· Ρωμ. 9, 20). Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 173.

³⁶⁵ Δεν αποκλείεται μάλιστα η πολυτέλεια των γυναικών να τεκμηριωνόταν με το Ιεζ. 28: ο Πρωτοάνθρωπος είναι στολισμένος με πολύτιμους λίθους ενώ μετά την πτώση ενδύεται με φύλλα συκής και δερμάτινους χιτώνες (3, 7. 22).

³⁶⁶ Ο Παπαδόπουλος, *Αι Ποιμαντικά* 16-17, σημειώνει ότι ενώ τα λοιπά ζώα πλάσθηκαν κατά ζεύγη, μόνον στο ανθρώπινο ζεύγος πλάσθηκε καταρχάς ο άνδρας και μετά η γυναίκα από την πλευρά του ως βοηθός του !.

αδιστάκτως και ανεπιφυλάκτως³⁶⁷) της Εύας³⁶⁸ και η μετάβασή της στο πεδίο της παράβασης. Το παράδοξο είναι ότι εν προκειμένω το σφάλμα της Εύας δεν έγκειται στο γεγονός ότι **δίδαξε** την αμαρτία στον Αδάμ, όπως συμβαίνει σε κείμενα όπως η *Αποκάλυψη του Μωυσή* ή ο *Βίος Αδάμ και Εύας* (1^{ος} αι. μ.Χ.) αλλά στη συζήτηση με τον όφι - τον Σατανά περί του δέντρου **της ζωής/γνώσης** και την αποπλάνηση-εξαπάτηση³⁶⁹ που δεν έχει σεξουαλική χροιά. Για τον Αδάμ, ο οποίος στις πρωτοπαύλειες είναι το πρόσωπο *ἐφ' ᾧ πάντες ἤμαρτον* (Ρωμ 5, 12), σημειώνεται το **οὐκ ἠπατήθη**. Βεβαίως σαφέστατα σε αυτή τη διατύπωση πρέπει κάποιος να συμπληρώσει είτε το **πρῶτος** είτε **υπὸ του Σατανά** καθώς η πτώση/το ἐν παραβάσει γενέσθαι αφορούσε και στους δύο³⁷⁰.

Σημειωτέον στο **Β' Κορ. 11, 2-4**³⁷¹ όλη η Εκκλησία παραλληλίζεται με την Εύα ενώ και στις ίδιες τις ΠΕ κατεχοχὴν *προσηλυμένους* στον Σατανά είναι οι *ἄνδρες αιρετικοί* που με τη σειρά τους διαφθείρουν και τα νοήματα των γυναικών. Και στην Α' Τιμ. τη λειτουργία του Σατανά εντός της Εκκλησίας τη διαιωνίζουν οι ετερο-/νομοδιδάσκαλοι. Και για τους επισκόπους δύο φορές σε δύο επισυναπτόμενους στίχους διακηρύσσεται ότι κινδυνεύουν να εμπέσουν εις κρίμα/παγίδα του διαβόλου (3, 6-7· 6, 9· πρβλ. Β' Τιμ. 2, 26). Άρα εν προκειμένω ο Π. θέλει να τονίσει την ευπάθεια της Εύας στην απάτη των αιρετικών την οποία μέσω της «κατήχησης» του συζύγου μετέφερε στην οικία.

15 Στην γ' στροφή ως κατεχοχὴν *ἔργο αγαθό* (αντί της διδαχῆς και της επίδειξης αυθεντίας) με ένα επίσης *δὲ + μέλλοντα* (όχι ενεστώτα) προβάλλεται η τεκνογονία με την προϋπόθεση της παραμονῆς **ἐν πίστει και ἀγάπῃ και ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης**. Εν προκειμένω στις ΠΕ εξάιρεται το γεγονός ότι η ίδια η γυναίκα, η οποία σύμφωνα με τον Φώτιο (*Αμφιλοχίου Ζήτημα* 81)³⁷² καταρχὴν πλανήθηκε

³⁶⁷ Φιλιππίδου, Α' Τιμόθεον 175. Πρβλ. Ρωμ. 7, 11.

³⁶⁸ Πρβλ. Γέν. 3, 13. 16: *καὶ εἶπεν ἡ γυνὴ «ὁ ὄφις ἠπάτησέν με καὶ ἔφαγον» [...] «ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἢ ἀποστροφή σου καὶ αὐτός σου κυριεύσει»*: Σιρ. 25, 23-25: *καρδία ταπεινὴ καὶ πρόσωπον σκυθρωπὸν καὶ πληγὴ καρδίας γυνὴ πονηρὰ χεῖρες παρειμέναι καὶ γόνατα παραλελυμένα ἤτις οὐ μακαριεῖ τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἀπὸ γυναικὸς ἀρχὴ ἀμαρτίας καὶ δι' αὐτὴν ἀποθνήσκουσιν πάντες μὴ δῶς ὕδατι διέξοδον μηδὲ γυναικὶ πονηρὰ παρρησίαν εἰ μὴ πορεύεται κατὰ χεῖράς σου, ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου ἀπότεμε αὐτήν*. Πρβλ. Φίλων, *Ερωτ. εις τὴν Γέν.* 1.33 1.65· Νόμ. 3.61 *Αποκ. Μωυσ.*, *Βίος Αδάμ και Εύας*· Πρωτ. Ιακ. 13.1.

³⁶⁹ Δ' Μακ. 18, 7-9: *ἐγὼ ἐγενήθην παρθένος ἀγνή, οὐδὲ ὑπερέβην πατρικὸν οἶκον, ἐφύλασσον δὲ τὴν ὠκοδομημένην πλευράν, οὐδὲ ἔφθειρέν με λυμεῶν ἐρημίας, φθορεὺς ἐν πεδίῳ οὐδὲ ἐλυμήνατό μου τὰ ἀγνὰ τῆς παρθενίας, λυμεῶν ἀπάτης ὄφις, ἔμεινα δὲ χρόνον ἀκμῆς σὺν ἀνδρὶ, τούτων δὲ ἐνηλικῶν γενομένων, ἐτελεύτησεν ὁ πατήρ αὐτῶν, μακάριος μὲν ἐκεῖνος τὸν γὰρ τῆς εὐτεκνίας βίον, ἐπιζήσας τὸν τῆς ἀτεκνίας οὐκ ὠδυνήθη καιρόν*.

³⁷⁰ Ο Π. ανακαλεί την δεύτερη κατά σειρά αλλά αρχαιότερη αφήγηση περί της δημιουργίας, όπου γίνεται λόγος για την πλάση πρώτον του Αδάμ και κατά δεύτερον της Εύας. Σημειωτέον ότι και οι αντίπαλοι του Π., όπως υπαινίσσονται οι γενεαλογίες, ἔδιναν ιδιαίτερη ἔμφαση στη *Γένεση* και δη στην Πρωτοϊστορία. Η βιβλική τεκμηρίωση, η οποία είναι η μοναδική στην Α' Τιμ., είναι παράλληλη της Α' Κορ. 11, 7-12 αλλά και 14, 33-36. Ο ἁγ. ἁγ. Νικόδημος, Α' Τιμ. 187 σημειώνει ότι στην αφήγηση της πτώσης μόνον η Εύα σημειώνεται ότι απατήθηκε (Γέν. 3, 13): *δεν είναι το ίδιο να πεισθεῖ κάποιος σε ομογενή και βοηθό του και σε ένα θηρίο. Ο Αδάμ δεν πλανήθηκε από την επιθυμία εκείνου αλλά πείσθηκε μόνον στη γυναίκα του*.

³⁷¹ Ο Π. χρησιμοποιεῖ γαμήλια ορολογία για να δηλώσει την αγωνία του για να μην πλανηθεῖ η Εκκλησία της Κορίνθου από τις διδασκαλίες των ιουδαϊζόντων: *Ζηλω γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζηλω, ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ· φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος [καὶ τῆς ἀγνότητος] τῆς εἰς τὸν Χριστόν* (Β' Κορ. 11, 2-4). Η Εκκλησία των Ιεροσολύμων μέχρι και τις ημέρες του Σίμωνα του Κλωπά παρέμεινε *παρθένος και ἀδιάφθορος* από τις διδασκαλίες των αιρετικών (μέχρι τῶν τότε χρόνων *παρθένος καθαρὰ και ἀδιάφθορος* ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἀδήλω που σκότει ὡς εἰ φωλευόντων εἰς ἐπὶ τότε τῶν, εἰ καὶ τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιῆ κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος (Ευσ. Ε.Ι. 3.32.7· 4.22.4.6).

³⁷² Βλ. ἁγ. Νικόδημος, Α' Τιμ. 188 υποσ. 48-49. Ο Φώτιος υποστηρίζει ότι διά της γυναίκας ἴσως νοεῖται η Θεοτόκος.

και κατόπιν δίδαξε σφαλερώς, **σώζεται διά της τεκνογονίας**³⁷³. Η τεκνογονία προϋποθέτει να είναι φίλανδρος και επιπλέον να ανατρέφει/διδάσκει τα τέκνα της με παιδεία και νουθεσία Κυρίου. Στα **καλά έργα** που αναφέρονται στο 5, 10 ως *καλή μαρτυρία* για την όντως χήρα συγκαταλέγονται το να είναι μόναδρη και να τεκνοτρόφηση: *εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνιψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρκεσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν*. Στο Β' Τιμ. 1, 5 καταγράφονται τα ονόματα δύο γυναικῶν-συγγενῶν του Τ. ακριβῶς ἔνεκα της παιδαγωγίας που ἄσκησαν: *ὑπόμνησιν λαβὼν τῆς ἐν σοὶ ἀνυποκρίτου πίστεως, ἧς ἐνώκησεν πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σου Λωίδι καὶ τῇ μητρὶ σου Εὐνίκη, πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοὶ*³⁷⁴. Στην Τιτ. η τεκνογονία και η τεκνοτροφία συμπυκνώνονται στο *φιλότεκνος*. Μαζί με το **φίλανδρος** συνιστοῦν τα πρώτα στοιχεία σωφροσύνης που οφείλουν να διαθέτουν οι νέες: ³*Πρεσβυτίδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς, μὴ διαβόλους, μὴ οἴνω πολλῶ δεδουλωμένας, καλοδιδασκάλους,* ⁴*ἵνα σωφρονίζωσιν τὰς νέας φίλανδρους εἶναι, φιλοτέκνους,* ⁵*σώφρονας, ἀγνάς, οἰκουργοὺς ἀγαθὰς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασημῆται* (Τιτ. 2, 3-5). Το συγκεκριμένο χωρίο το οποίο ἴσως εἶχε υπόψη του ο σ. της Α' Τιμ. αποσαφηνίζει ὅτι η υποταγή δεν ἀφορᾶ στους ἄνδρες γενικά κατὰ την ὥρα της Σύναξης ἀλλὰ τους συζύγους.

Δεν αποκλείεται οι αιρετικοί να επικαλούνταν εκτός του Α' Κορ. 7 (όπου ἐξαίρεται η παρθενία), τα ἐξῆς: **(α)** ο Ἰησοῦς γεννήθηκε ἀπὸ Παρθένο, **(β)** ο ἀσκητικὸς πρόδρομὸς του, ο Ἰωάννης ο Βαπτιστῆς (προσωπικότητα ἀγαπητὴ σε κύκλους της Εφέσου ἀλλὰ και του Απολλῶ [Πρ. 18, 25. 19, 2]) ἐπίσης παρέμεινε ἀγαμος ἀπέχοντας ἀπὸ τροφῆς: **(γ)** το κυριακὸ λόγιο **περὶ τῶν ευνούχων** που κατακτοῦν τη βασιλεία (19, 12). Βεβαίως και στο Μτ., αὐτὴ η περικοπὴ πλαισιώνεται ἀπὸ ἄλλα κυριακά λόγια διὰ τῶν ὁποίων **(1)** ἐξαίρεται *ὅτι ὁ κτίσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς* (Γέν. 1, 27: 5, 2)³⁷⁵ ἐνῶ ταυτόχρονα **(2)** ἀναγνωρίζεται η υπερέχουσα θέση τῶν παιδιῶν στη Βασιλεία (19, 13-14). Μάλιστα στο Γέν. 4, 1 εἶναι ἀξιοσημείωτο το γεγονός ὅτι ὅταν γεννᾶται ο πρῶτος ἄνθρωπος στη γη, παρότι ο *Αδάμ ἔγνω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ* και αὐτὴ τίκτει τον Κάιν (!) με τις ὠδίνες της ἀράς, ἀκούγεται η ἐξῆς κραυγὴ ἀπὸ την Εὐά: **ἐκτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ!** (Γέν. 4, 1). Ο τοκετὸς του πρῶτου ἀνθρώπου ἀποτελέσει μια πρῶτη ἐκπλήρωση της οριστικῆς σωτηρίας που σύμφωνα ἐπίσης με το Πρωτευαγγέλιο της Γεν. θα παρέξει το σπέρμα της γυναικὸς: *καὶ ἔχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματός σου καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σπέρματος αὐτῆς αὐτὸς σου τηρήσει κεφαλὴν καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν* (3, 15).

³⁷³ Ὡς παράδειγμα ἀγιασμοῦ διὰ της τεκνογονίας κομίζει ο Ωριγένης την Ελισάβετ και την Θεοτόκο: *ἡ ὄντως γὰρ τεκνογονία καὶ ταύτην ἐποίει τιμίαν, ὡσπερ ἡ θεία τεκνογονία τὴν Μαρίαν καὶ τὸ σύμπαν δι' ἐκείνην γυναικῶν γένος, ὡς λέγει καθ' ὄλου περὶ γυναικῶν ὁ Παῦλος, ὅτι «σωθήσεται ἡ γυνὴ διὰ τῆς τεκνογονίας», τοῦτ' ἔστι γυνὴ τὸν Χριστὸν ἐτεκνογόνησεν. Καρπὸν δὲ κοιλίας εἶπεν κατὰ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Δαβὶδ ἐπαγγελίαν τὴν λέγουσαν· «ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσονται ἐπὶ τὸν θρόνον σου»· (Ωριγένους Εἰς το Κατὰ Λουκᾶν 32c ΒΕΠΕΣ 15 22). Σχολιάζοντας το Κατὰ Ματθαῖον δίνει μια ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία: *Δοκεῖ δὲ μοι κατὰ μίαν διήγησιν γυνὴ εἶναι ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, γαμουμένη πρότερον μὲν τῷ τοῦ νόμου γράμματι καὶ μὴ τεκνοῦσα ἐξ αὐτοῦ, δεύτερον δὲ τῷ πνευματικῷ νόμῳ καὶ ἀπὸ τούτου καρποφοροῦσα καὶ γεννώσα καὶ μὴ ἀφισταμένη ἐν τῷ γεγεννημένῳ τῆς πρὸς τὸν ἀποθανόντα αὐτῇ νόμον γράμματος τιμῆς. καὶ τάχα ἐκάστη ἡ ἐσομένη μακαρία ψυχὴ καὶ τροπικῶς λεγομένη γυνὴ, πάντως γαμεῖται πρότερον κατὰ τὰς εἰσαγωγὰς τῷ τοῦ νόμου γράμματι, ὃς ἀποθνήσκει προκοπτοῦσης τῆς γυναικὸς ψυχῆς, ἵν' αὐτὴ τοῦ σεμνοτέρου καὶ τεκνοποιοῦ ἐπιτύχη γάμου, ὅτε σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐπὶ τὰ τέκνα μείνη ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης, οὐ σωθησομένη πρὸ τῆς τεκνογονίας ἢ χωρὶς αὐτῆς. τέκνα δὲ τῆς γυναικὸς ταύτης ψυχῆς ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἀνδρός, τοῦ πνευματικοῦ νόμου, τὰ κατ' αὐτὸν ἐστὶν ἔργα. ἀδελφοὶ δὲ δύο καὶ ἀπὸ μιᾶς μητρὸς διανοίας γεννώμενοι οἱ δύο νόμοι, οἵτινες ἀεὶ κατοικοῦσιν ἐπὶ τὸ αὐτό· οὐ γὰρ κεχώρισται ὁ οἶκος αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἀδελφοὶ εἰσὶ καὶ ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ ὡς ἐν οἴκῳ ἐνὶ τῷ περιέχοντι αὐτοὺς γράμματι* (ΒΕΠΕΣ 14 200).*

³⁷⁴ Πρβλ. 3, 14-5: *Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἔμαθες καὶ ἐπιστώθης, εἰδὼς παρὰ τίνων ἔμαθες, καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους [τὰ] ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσει εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.*

³⁷⁵ *καὶ εἶπεν· ἔνεκα τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν* (19, 5 πρβλ. Γέν. 2, 24-5 Ο')

Ο τελευταίος εκτεταμένος εμπρόθετος προσδιορισμός **έν πίστει και αγάπη και αγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης** (όπου δεσπόζει το *πολυσύνδετο* που μεταδίδει «πληρο-φορία») βρίσκεται σε αντιθετικό παραλληλισμό προς το **έν παραβάσει** γέγονεν (σε παρακείμενο και όχι αόριστο). Ο στιγμιαίος μέλλων *σωθήσεται* (που εκφράζει τη βεβαιότητα αλλά και το οριστικό) δηλώνει την οριστική απελευθέρωση της γυναίκας από τον παραβατικό χώρο όπου έχει μεταβεί από το παρελθόν μέχρι το παρόν³⁷⁶. Αυτό θα συμβεί εάν αυτή οριστικά πραγματώσει όσα περιέχει η γ' στροφή. Το **έν πίστει και αγάπη και αγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης** είναι παράλληλο (**α**) με το **έν πάση εύσεβεία και σεμνότητι** της εισαγωγής της παραινέσεως προς τους πάντες (άνδρες και γυναίκες) αλλά και (**β**) με το **μετὰ αἰδοῦς και σωφροσύνης**, την εισαγωγική φράση των παραινέσεων προς τη γυναίκα.

Ο παραλληλισμός (**α**) με την επικεφαλίδα όλων των παραινέσεων υποδηλώνει ότι ο πληθυντικός *μείνωσιν* αφορά στο ζευγάρι, τη γυναίκα **και** τον άνδρα. Μάλλον ανακαλεί την κορυφαία παρότρυνση της Α' Θεσ. (*εἶδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος*³⁷⁷ κτᾶσθαι **έν αγιασμῶ και τιμῇ** (4, 4). Στη συγκεκριμένη επιστολή για πρώτη φορά στη χριστιανική φιλολογία δεσπόζουν οι αρετές **πίστις** και **αγάπη** που μνημονεύονται και στο υπό εξέτασιν χωρίο. Ο παραλληλισμός (**β**) με την εισαγωγική φράση των παραινέσεων προς τη γυναίκα αποδεικνύει ότι το **έν μείνωσιν έν πίστει και αγάπη και αγιασμῶ μετὰ σωφροσύνης** αφορά κατεξοχήν το «ασθενές» φύλο (πρβλ. *Εύα* 13β· *γυνή* 14 β). Αυτές οφείλουν εάν θέλουν να σωθούν να μην απαξιώνουν το φύλο και την τεκνογονία αλλά να **μείνουν εδραίες στο πεδίο της πίστης** (Β' Τιμ. 3, 15), η οποία συνεπάγεται αγάπη και αγιασμό. Ήδη στην Α' Τιμ. έχει εισαγωγικά τονισθεί ότι *τὸ τέλος τῆς παύλειας παραγγελίας ἐστίν αγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας και συνειδήσεως ἀγαθῆς και πίστεως ἀνυποκρίτου* (1, 5). Άρα η έμφαση αφορά στο να μην παρασύρονται οι γυναίκες από τους αιρετικούς οι οποίοι αντί της πίστης διαφημίζουν τη γνώση.

Ειδικότερα το **έν πίστει ...** μπορεί να κατανοηθεί ότι αφορά και **στην εμμονή/πιστότητα στο γάμο**, επιδεικνύοντας *σωφροσύνη* και όχι τη ματαιοφροσύνη των αιρετικών που τον καταδικάζουν και τον διαλύουν. Ίσως ο σ. των ΠΕ ανακαλεί το Α' Κορ. 7 το οποίο οι αντίπαλοί του χρησιμοποιούσαν επιλεκτικά για να τεκμηριώσουν ότι όποιος/όποια έχει το υπέρτερο έναντι του γάμου χάρισμα της παρθενίας οφείλει να το διατηρήσει (στ. 32-35)³⁷⁸. Οι ΠΕ υπενθυμίζουν ότι στο ίδιο κεφ. 7, ο Π. τονίζει στους εγγάμους ότι ο αγιασμός όπως εμμέσως και η σωφροσύνη, δεν συνδέονται με την αποχή από τη συζυγική κλίση (όπως πίστευαν οι πρωτο-εγκρατίτες που αντιμετωπίζονται εκεί παρερμηνεύοντας το Γαλ. 3, 28) αλλά αντιθέτως με την παραμονή σε αυτήν: *ήγιασται γάρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἄπιστος έν τῇ γυναικί και ήγιασται ή γυνή ή ἄπιστος έν τῷ ἀδελφῶ· ἐπει ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστίν, νῦν δὲ ἁγία ἐστίν* (7, 14). Συνεπώς ο αγιασμός συνδέεται και με την «κλίση» και με την **τεκνογονία**. Ο Π. στο Α' Κορ. 7 καταλήγει με μια ιδιότυπη χρήση του ρήμ. **σῶζειν**: *τί γάρ οἶδας, γυναί, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; ή τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις;* (7, 16)³⁷⁹.

3, 1^α Εάν όντως η γ' στροφή ανακαλεί όσα επεξηγηματικά αναφέρει ο Π. στην Α' Κορ. 7, τότε η φράση **Πιστός ο λόγος** τελικά επισφραγίζει την παραινέση προς τις γυναίκες υπογραμμίζοντας, όπως και οι άλλες παρόμοιες εκφράσεις (οι οποίες όμως τοποθετούνται στην εισαγωγή), το αξιόπιστο ήδη γνωστών διατυπώσεων. Εν προκειμένω πρόκειται για λόγο που έχει και κυριακά και παύλεια ερείσματα. Προερχόμενος ίσως από το τελετουργικό του γάμου της αρχέγονης Εκκλησίας, εξαίρει την τεκνογονία και την εμμονή κατεξοχήν της γυναίκας συζύγου αλλά και του άνδρός στην πίστη και την αγάπη και τη σωφροσύνη. Γι' αυτό και παραλληλίζεται η κατακλείδα της παρότρυνσης προς τις γυναίκες και με την εισαγωγή προς τους ανθρώπους γενικά.

³⁷⁶ Προφανώς στο παρόν αυτό συντελείται με την υιοθέτηση αιρετικών διδασκαλιών.

³⁷⁷ Αναφορικά με την ερμηνεία του όρου *σκεῦος* είτε ως του σώματος είτε ως της γυναικός είτε ως των οργάνων αναπαραγωγής βλ. Chrys Caragounis, Parainesis on Hagiasmos (1 Thes. 4, 3-8) <http://www.chrys-caragounis.com/Studies/Parainesis%20on%20Hagiasmos.pdf>.

³⁷⁸ *Μακαριωτέρα δὲ ἐστίν εάν οὕτως μείνη, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην* (Α' Κορ. 7, 40).

³⁷⁹ Ο Ιγνάτιος προτρέπει τον Πολύκαρπο: *Τὰς κακοτεχνίας φεῦγε/ μάλλον δὲ περὶ τούτων ὁμιλίαν ποιοῦ ταῖς ἀδελφαῖς μου/ προσλάλει ἀγαπᾶν τὸν Κύριον/ και τοῖς συμβίοις ἀρκεῖσθαι σαρκί και πνεύματι/ ὁμοίως και τοῖς ἀδελφοῖς μου παράγγελλε έν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀγαπᾶν τὰς συμβίους ὡς ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν* (5.1).

Όπως αποδείχθηκε ανωτέρω, θεωρώ ότι το πλαίσιο στο οποίο αναφέρεται ο σ. στο Α' Τιμ. 2, 11-3, 1α, είναι κατεξοχήν η **οικογένεια**³⁸⁰ και δευτερευόντως η λατρεία/η Σύναξη. Δεν αφορά στη γυναίκα γενικά αλλά την *ύπανδρο* γυναίκα - τη σύζυγο, και τη στάση της μέσα στον οίκο τον οποίο επιχειρούσαν ποικιλοτρόπως να αλλοιώσουν οι αιρετικοί. Προφανέστατα γυναίκες με οικονομική ευμάρεια και υψηλή κοινωνική βαθμίδα (στάτους), διαθέτοντας παιδεία κι έχοντας μεταφυσικές ανησυχίες (αναζητώντας τη Σοφία η οποία *είναι πιο πολύτιμη από λίθους*) γοητεύονταν από τους ψευδοδιδασκάλους και εν συνεχεία μετέφεραν τις διδασκαλίες στον οίκο αποφεύγοντας ταυτόχρονα την τεκνογονία. Ο σ. επιχειρεί να στρέψει την προσοχή των συγκεκριμένων γυναικών από την προβολή προς τα έξω στην καλλιέργεια της οικογένειας.

Από την ανωτέρω εξέταση του χαρακτήρα της Α' Τιμ. αλλά και της συνάφειας των συγκεκριμένων χωρίων εξάγονται τα εξής συμπεράσματα: α) σε ένα αντιρρητικό κείμενο δεν μπορούν να απολυτοποιούνται οι ρήσεις του σ.. Δεν **απαιτεί την τεκνογονία ως μέσον σωτηρίας**³⁸¹ όπως δεν απαιτεί να είναι **ο επίσκοπος μιας γυναικός ανήρ**³⁸² και δεν ισχύει απολύτως το *ουκ ηπατήθη* για τον άνδρα Αδάμ. Εάν το βασικό κριτήριο της ηθικότητας στις πρωτοπαύλειες είναι η οικοδομή του αδελφού, στις ΠΕ είναι αυτό είναι η σωτηρία του κόσμου μέσω της πρόσληψης του οίκου και ό,τι κόσμου διαθέτει αυτός (ο κόσμος). Σε αυτό το πλαίσιο ο Π. των ΠΕ καταφάσκει και τις ιδιαιτερότητες/τα χαρίσματα εκάστου φύλου και τα θεωρεί «καλά» όταν διακονούν την αυθεντική ευσέβεια. β) Δεν ταυτίζεται η Εκκλησία με τον «πατριαρχικό» Οίκο αλλά με το Ναό του Θεού του ζωογονούντος τα πάντα. Αυτός ο Ναός (που ταυτίζεται με την Εκκλησία/τη σύναξη του Θεού του ζώντος) καλείται κατεξοχήν μέσω του χαρακτήρα/της στάσης, τον λόγο αλλά και της διαχείρισης όσων τον διακονούν να κοινοποιεί/να εξακτινώνει το μυστήριο της ευσεβείας προκειμένου να μη βλασφημείται άρα να δοξάζεται Εκείνος που φανερώθηκε εν σαρκί για να σωθεί και να ελπίζει ο κόσμος.

³⁸⁰ Έτσι αντιλαμβάνεται το χωρίο ο Κλήμης στον *Παιδαγωγό* (3.11.66) συμπύσσοντας το συγκεκριμένο χωρίο με το συγγενές του στο Α' Πέ. 3, 1-4. Μάλιστα στο 2.12-127 αποδίδει το χωρίο στον Πέτρο. Σε κάθε περίπτωση θεωρεί τον σ. παιδαγωγό.

³⁸¹ Α. Σταυροπούλου, *Το Πρόβλημα της Τεκνογονίας και η Εγκύκλιος της Εκκλησίας της Ελλάδος (1937). Συμβολή εις την Ποιμαντικήν της Τεκνογονίας εξ επόψεως ορθοδόξου*, Αθήναι 1977, 113. Η συγκεκριμένη Εγκύκλιος υιοθέτησε την άποψη του Αρχιμ. Σεραφείμ Παπακώστα που εξέδωσε βιβλίο με θέμα «Το ζήτημα της τεκνογονίας». Αναίρεση της άποψης που θεωρεί την τεκνογονία αποκλειστικό σκοπό του γάμου βλ. Σεβασμ. Ι. Φούντα, *Περί Τεκνογονίας, Θυμίαμα* 25 (1997) 1403-1451.

³⁸² Εν προκειμένω, όπως θα αποδειχθεί στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, δεν απαγορεύεται να είναι άγαμος αλλά δίγαμος.

4. ΑΝΑΨΗΛΑΦΗΣΗ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΩΝ³⁸³

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Οι Ποιμαντικές Επιστολές (ΠΕ) αντικατοπτρίζουν την (α) παύλεια αντίληψη περί της Εκκλησίας το β' ήμισυ του 1^{ου} αι. όταν πλέον αυτή έχει εκκεντρισθεί σε σημαντικά αστικά κέντρα της Μεσογείου, (β) δεν αναμένουν την έλευση της Β' Παρουσίας στο άμεσο μέλλον και (γ) αντιμετωπίζουν κινδύνους από τύπους «ασκητικούς» που επιθυμούν να περιορίσουν την κοινότητα σε μια ελίτ που ασχολείται με το «χθες» και το «άνω». Έχοντας ο ίδιος προσωπικά γαλουχηθεί με την «ευχαριστιακή θεολογία» του τιμωμένου προσώπου αλλά και τη «νηπτική» του π. Ι. Ρωμανίδη, ανέμενα ότι ο σ. των ΠΕ στους μοναδικούς καθρέφτες του ε. στην Κ.Δ. που απαντούν στις συγκεκριμένες επιστολές (Α' Τιμ.+ Τιτ.) θα έδινε έμφαση στην τέλεση υπό αυτού της θείας Ευχαριστίας, στην πρόταση αυτού ως κέντρου έκφρασης της ενότητας και στην άσκηση υπό αυτού των κατεχοχόν αρετών της θυσίας των δύο βασικών ενστίκτων της ανθρωπίνης ύπαρξης, ήτοι της δίψας για αναπαραγωγή και αυτής επιβίωση. Τίποτε από αυτό δεν συμβαίνει. Εντύπωση επίσης μου προκάλεσε ότι η ορθόδοξη Εκκλησία όταν τιμάται ιεράρχης δεν αναγιγνώσκει ως αποστολική περικοπή τον μοναδικό στην Κ.Δ. καθρέφτη του επισκόπου (ε.) είτε στην Τιτ. είτε στην Α' Τιμ. αλλά το Εβρ. 7, 26 κε. Στη συνέχεια θα επιχειρήσω, όπως προδίδει και ο τίτλος, να αναψηλαφήσω τη σημασία και τη λειτουργία του ε. στην πρώτη χριστιανική κοινότητα επί τη βάσει (α) της σημασίας του όρου ε. και της λειτουργίας αυτού στον ελληνορωμαϊκό κόσμο και στον ιουδαϊσμό, (β) στην *Προς Φιλιππησίους* όπου για πρώτη φορά μαρτυρείται ο όρος αλλά και στις *Πράξεις* οι οποίες αν και γράφτηκαν το αργότερο περί το 80 μ.Χ.

³⁸³ Βιβλιογραφία: H.W. Beyer, *ἐπίσκοπος ThWNT II 606*, J. Rohde, *ἐπισκοπή, ἐπίσκοπος EWNT II 87-91* κε. G. Schöllgen, *Die Anfänge der Professionalisierung des Klerus und das kirchliche Amt in der syrischen Didaskalie*, Münster 1998. Χ. Βούλγαρης, *Ἡ Ἐνότης τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθήναι 1996, 388. Του ἰδίου, *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἱερωσύνης κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν*, Ἀθήναι 1992, 32. Ι. Ζηζιούλας, *Ἡ Ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Θεῷ Εὐχαριστία καὶ τῷ ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐν Ἀθήναις 2¹1990. Γ. Κονιδάρης, *Γενικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, Ἀθήναι 1957, 142 (= Περὶ τῆς φερομένης διαφορᾶς μορφῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος (34-156 μ.Χ.), *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 32 (1957)]. Β. Φειδᾶς, *Τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ τάξις τῶν Προφητῶν*, Ἀθήναι 1984. Του ἰδίου *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθήναι 2¹1994, 55. Θα ἠθέλα να ευχαριστήσω τον **Β. Τζέρπο Δ.Θ.**, διότι η ελληνική βιβλιογραφία λήφθηκε από αδημοσίευτο πόνημά του με τίτλο *Το Πολίτευμα της Εκκλησίας στη Διδαχή, τον Ιγνάτιο Αντιοχείας και τον Πόλυκαρπο Σμύρνης* (Αθήνα 2000) που είχε την καλωσύνη να μου παραχωρήσει. Τμήμα αυτής της εργασίας κυκλοφορεί στο διαδίκτυο www.rempousia.gr/2013/.../η-διδαχη-των-δωδεκα-αποστολων-ως-πηγη (28 Ιανουαρίου 2013). Καταλήγει στο εξής συμπέρασμα συνοψίζοντας και την ελληνική βιβλιογραφία περί του θέματος: *Ἡ Διδαχή, ὡς κείμενο τοῦ τέλους τῆς α' μεταποστολικῆς περιόδου (90-110 μ.Χ.), διασώζει σημαντικὲς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν τὸ ἤδη γνωστὸ ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς Κ.Δ. περιοδεῦον ἱερατεῖο τῆς Ἐκκλησίας, οἱ προφῆτες (δηλ. οἱ μαθητὲς καὶ διάδοχοι τῶν ἀποστόλων, ὅταν αὐτοὶ εἶχαν ἐκλείψει) ἐγκαθίστανται γιὰ διαφόρους λόγους (π.χ. γῆρας) σὲ κάποια τοπικὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα. Μὲ τὴν ἐγκατάστασή του αὐτὴ ὁ προφήτης, ποῦ ἀναφέρεται στὴν Διδαχὴ καὶ ὡς ἀπόστολος λόγῳ τῆς προαναφερθεῖσης σχέσης του μὲ τοὺς 12 ἀποστόλους-μαθητὲς τοῦ Κυρίου, ἐξ αἰτίας τοῦ κύρους του καθίσταται "ἀρχιερεὺς" (12.5) τῆς τοπικῆς αὐτῆς ἐκκλησίας καὶ τίθεται ἐπικεφαλῆς τῆς, ὀλοκληρώνοντας καὶ ὄχι καταργώντας τὸ τοπικὸ ἱερατεῖο. Βεβαίως τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς ἀρχιερεὺς γιὰ τὸν προφήτη ἀπλῶς τεκμηριώνει τὴν παρότρυνση γιὰ ἀπόδοση σὲ αὐτὸν τῆς ἀπαρχῆς καὶ δὲν συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴν τέλεση τῆς ευχαριστίας ἢ ὁποῖα πραγματώνεται ἀπὸ τὸ συλλογικὸ ἡμεῖς (κεφ. 9-10. 14). Ἄλλωστε σὲ κανέναν ἄλλον ἀποστολικὸ Πατέρα δὲν ὀνομάζεται ὁ ἐπίσκοπος ἀρχιερεὺς. Τὸ κατεχοχόν ἔργο τοῦ προφήτη εἶναι ἡ διδαχὴ ἐνῶ δὲν γίνεται τουλάχιστον ἄμεσα λόγος γιὰ ἐγκατάσταση ἀλλὰ ἔλευση καὶ ἀναχώρηση (κεφ. 11-12).*

διασώζουν αρχαιότερες παραδόσεις, στις ΠΕ και τους πρώτους Αποστολικούς Πατέρες (ΑΠ) για να κάνουν κάποιες δειλές προεκτάσεις στο σήμερα.

4.1 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΟΡΟΥ **ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ** ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ

Επίσκοπος (σύνθ. εκ συναρπαγής παθ. από τη φράση *ἐπί σκοπόν*) εκ του *ἐπισκοπέω/ῶ* (= παρατηρώ, εξετάζω, προσέχω μήπως [με ενδοιαστική πρόταση], επιθεωρώ, μεταβαίνω σε επίσκεψη, μελετώ τι καλώς, φροντίζω- γνοιάζομαι) προσδιορίζει τον φύλακα/σκοπό, επιβλέποντα, επιτηρητή (Ομ. Οδ. 8. 163· πρβλ. Αρ. 4, 16· 31, 14), προστάτη (Ομ. Ιλ. 24. 729 κ.ε) καθώς και τον επιδέξιο- επιτυχημένο *τοξότη* αλλά και τον *κατάσκοπο* (Ιλ. 10.38.342 *Τρώεσσιν επίσκοπον*).

Προσδιόριζε τον θεό πολιούχο (Πίνδ. Ολ. 14. 5· Αισχ., *Επτά επί Θήβ.* 271: *κάγορᾶς ἐπισκόποις*), κατεξοχήν **τιμωρό της αδικίας** (Αισχ. *Χορηφ.* 124 κ.ε· Πλάτων, *Νόμ.* 4.717d [Δίκη, Νέμεσις]) αλλά και προστάτη-χορηγό (πρβλ. IG CII 9: *ἐπισκοποῖη Χάρις καὶ Ὑγεία*). Ειδικά ο **οφθαλμός του Διός** λειτουργεί ως φύλακας της τάξης και *μάρτυς καὶ ἐ. τῶν πραττομένων* (Ηρόδ. *Ιστ.* 7.10.3· πρβλ. Ιώβ 20, 29 Ο'). Η εφέσια Άρτεμις χαρακτηριζόταν και ως *ἐπίσκοπος* (Πλούταρχος, *Ηθικά* 302C). Και στους Ο' η *ἐπίσκοπή* (του Θεού) συνδέεται με τη δυναμική *ἐπίσκεψη* του Θεού για να τιμωρήσει τους αδίκους και να σώσει τους δικαίους (π.χ. Γέν. 50, 24) αλλά και τη διαρκή εποπτεία της γης (Δτ. 11, 12).

Ως ε. ήδη από τον 5^ο-4^ο αι. π.Χ. ορίζεται ο **απεσταλμένος δημόσιος λειτουργός της αρχαίας Αθήνας** και αρμόδιος για προσωρινή διοίκηση υποτελών πόλεων ίσως και με δικαστικές εξουσίες (πρβλ. Αππιανός, *Μιθριδ.* 48: *Φιλοποίμην ἐ. των Ἐφεσίων*³⁸⁴· πρβλ. Ιώσηπος, *Αρχ.* 10.53· 12.254). Στον ελληνιστικό κόσμο και στους Ο' (Αρ. 11, 9. 14. 22· Ησ. 60, 17· Α' Μακ. 1, 51) ε. ονομάζονται αξιωματούχοι σε κοινότητες-εκκλησίες του δήμου, επόπτες ανοικοδόμησης και κοπής νομισμάτων, αγορανόμοι (Πλάτων, *Νόμ.* 849A: ***σωφροσύνης τε καὶ ὕβρεως ἐπισκόπους ὄντας***· πρβλ. 762d· IG V 2.465 1/ 2). Στο IG XII 1.731 ο ε. συνδέεται με το ιερό του Απόλλωνα στη Ρόδο, όπου όμως δεν ασκεί ιερατική λειτουργία (Αρ. 4, 16· 31, 14· Δ' Βασ. 11, 18· 12, 11· Νεεμ. 11, 9· Α' Μακ. 1, 51). Στην ελληνορωμαϊκή εποχή ο **περιοδύων Κυνικός** ορίζεται *ἄγγελος, κατάσκοπος καὶ κήρυξ τῶν θεῶν, ὑποδείξων αὐτοῖς ὅτι πεπλάνηται καὶ ἀλλαχοῦ ζητοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὅπου οὐκ ἔστιν, ὅπου δ' ἔστιν, οὐκ ἐνθυμοῦνται* (Επίκτ., *Διατρ.* 3.22.69³⁸⁵· πρβλ. ἄγγελος Αποκ. 1, 23· κεφ. 2-3).

Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασεύς (Ρώμη 30 π.Χ.) ορίζει ως *ἐπίσκοπο* και φύλακα των ηθών τον **τιμητή (censor)**³⁸⁶, ο οποίος εκλεγόταν για μια πενταετία κατόπιν χρησμών (*auspices*)/προφητειών και ήταν κάτοχος αντίστοιχης καθέδρας (*sella curulis*) αφού όπως ο στρατηγός φρόντιζε για την ευταξία αλλά σε περίοδο ειρήνης: *Ρωμαῖοι δὲ πᾶσαν ἀναπετάσαντες οἰκίαν καὶ μέχρι τοῦ δωματίου τὴν ἀρχὴν τῶν τιμητῶν προαγαγόντες, ἀπάντων ἐποίησαν ἐπίσκοπον καὶ φύλακα τῶν ἐν αὐταῖς γινομένων, οὔτε (α) δεσπότην οἰόμενοι δεῖν ὡμὸν εἶναι περὶ τὰς τιμωρίας οἰκετῶν οὔτε (β) πατέρα πικρὸν ἢ μαλθακὸν πέρα τοῦ μετρίου περὶ τέκνων ἀγωγὰς οὔτε (γ) ἄνδρα περὶ κοινωσίαν γαμετῆς γυναικὸς ἄδικον οὔτε (δ)*

³⁸⁴ Στην Έφεσο οι αρχιερείς ήταν μάλλον οι ασιάρχες, όσοι διοργάνωναν αγώνες χάριν των Σεβαστών και έκαναν δημόσια έργα. Stephan Witetschek, *Artemis and Asiarchs. Some Remarks on Ephesian Local Colour in Acts 19, Biblica* 90 (2009) 334-355.

³⁸⁵ *Τοιαύτης δ' οὔσης καταστάσεως, οἷα νῦν ἔστιν, ὡς ἐν παρατάξει, μὴ ποτ' ἀπερίσπαστον εἶναι δεῖ τὸν Κυνικόν, ὅλον πρὸς τῇ διακονίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἐπιφοιτᾶν ἀνθρώποις δυνάμενον, οὐ προσδεδεμένον καθήκουσιν ἰδιωτικοῖς οὐδ' ἐμπεπλεγμένον σχέσεσιν, ἃς παραβαίνων οὐκέτι σώσει τὸ τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ πρόσωπον, τῆρῶν δ' ἀπολεῖ τὸν ἄγγελον καὶ κατάσκοπον καὶ κήρυκα τῶν θεῶν;* 3.22.77-78: *μείζονα δ' εὐεργετοῦσιν ἀνθρώπους οἱ ἢ δύο ἢ τρία κακόρυγχα παιδιά ἀνθ' αὐτῶν εἰσάγοντες ἢ οἱ ἐπισκοποῦντες πάντας κατὰ δύναμιν ἀνθρώπους, τί ποιοῦσιν, πῶς διάγουσιν, τίνος ἐπιμελοῦνται, τίνος ἀμελοῦσι παρὰ τὸ προσῆκον;*

³⁸⁶ Η επισήμανση ανήκει στον B.A. Paschke, *The cura morum of the Roman Censors as Historical Background of the Bishop and deacon Lists of the Pastoral Epistles ZNW* 98 (2007) 105-119.

παίδας γηραιῶν ἀπειθεῖς πατέρων (Αρχ. 20.13.3.1 – 15: Πλούταρχος, Μάρκος Κάτων 16.1-3: Valerius Maximus [31 CE]. *Facta et dicta memorabilia* 2.9)³⁸⁷.

Στην Π.Δ. *επίσκοπος* είναι ο αξιωματούχος επιμελητής σε καίριες θέσεις (π.χ. Αρ. 4, 16. 31, 14)³⁸⁸. Ένα παράλληλο το οποίο απουσιάζει από τα Λεξικά είναι το *Ιωσήφ και Ασηνέθ* 21, 11. Ο Πετεφρής, ιερέυς της Ηλιουπόλεως, ονομάζεται **ἐπίσκοπος πάντων**. Στην εισαγωγή σημειώνονται τα εξής: *καὶ οὗτος ἦν ἄρχων πάντων τῶν σατραπῶν καὶ τῶν μεγιστάνων τοῦ Φαραῶ. Καὶ ἦν ὁ ἀνὴρ οὗτος πλούσιος σφόδρα καὶ φρόνιμος καὶ ἐπιεικής, καὶ ἦν σύμβουλος τοῦ Φαραῶ* (1.4-1.5). Στην Αθήνα ο Σόλων *ἐπίσκοπον πάντων καὶ φύλακα τῶν νόμων ἐκάθισεν* την άνω βουλή (Πλούταρχος, Σόλων 19.2.2).

Η προέλευση των επισκόπων αναζητήθηκε και στον Ιουδαϊσμό: στο Ναό (επιμελητής θυσιών), στη Συναγωγή (*αρχισυνάγωγος [Rosh-ha-Keneseth]* Μκ. 5, 22. 35-38· Λκ. 13, 4· Πρ. 18, 8³⁸⁹) και κατεχοχήν στο Κουμράν, όπου εξέχουσα θέση έχει ο **mebaqqer/επιμελητής της αδελφότητας/παρεμβολής** (CD [Χειρόγραφο της Δαμασκού] 13.7-9· 14.8-13· πρβλ. Έσδρα 7, 1)³⁹⁰, ηλικίας 30-50 ετών, *κύριος κάθε μυστικού των ανθρώπων και κάθε γλώσσας κατά τις φυλές τους*. Κατατοπίζει για την ακριβή έννοια του Νόμου και διδάσκει τα έργα του Θεού ώστε οι περισσότεροι να κατανοήσουν τις θαυμαστές πράξεις Του. Ταυτόχρονα ελέγχει ποιος θα γίνει μέλος της Κοινότητας, εποπτεύει τις αγοραπωλησίες και ασκεί φιλανθρωπία: *ευσπλαχνίζεται όπως ο πατέρας τα παιδιά του και επιστρέφει αυτούς που πλανήθηκαν όπως ο βοσκός το κοπάδι του* (Ιερ. 23, 2· Ιεζ. 34, 11· Ζαχ. 11, 16), *λύνει τα δεσμά ώστε να μην υπάρχει καταπιεζόμενος και εκμηδενισμένος* (Ησ. 58, 6). Ουσιαστικά μέσω του *δεσμείν και λύειν* λειτουργεί όπως ο προαναφερθείς *τιμητής* αλλά και ο Πέτρος με τους λοιπούς αποστόλους στην Εκκλησία (Μτ. 16, 17-19· 18, 18)³⁹¹. Συνοπτικά ο επόπτης έχει δικαστικές, οικονομικές και οργανωτικές αρμοδιότητες³⁹². Το αξιοσημείωτο στο Κουμράν είναι ότι γίνεται λόγος για **έναν** επιμελητή, ο οποίος **δεν έχει διακεκριμένη θέση στην τράπεζα** όπου προεξάρχει ο ιερέυς,

³⁸⁷ Πρβλ. Κικέρων, *De legibus* iii.3: *Censores populi aevitates, soboles, familias pecuniasque censento: urbis templa, vias, aquas, aerarium, vectigalia tuento: populique partes in tribus distribunto: exin pecunias, aevitates, ordines patiunto: equitum, peditumque prolem describunto: caelibes esse prohibento: mores populi regunto: probrum in senatu ne relinquunto.*

³⁸⁸ Στο Bible Works⁸ δίνονται οι εξής σημασίες στο εβραϊκό αντίστοιχο ο **תָּרַץ: qal** (230 ×): pf. תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ; impf. תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ; pt. תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ; pass. תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ; sf. תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ, תָּרַץ; — 1. **miss** s.one 1S 20₆; — 2. **make a search, have a look** 1S 14₁₇; — 3. **hunt up, seek out** Ju 15₁; w. look after s. one's condition, health 1S 17₁₈; — 4. **take care of** 2K 9₃₄; — 5. **long for** Ez 23₂₁; — 6. subj. God: **take care of, take up the cause of** Gn 21₁ & oft.; — 7. **call up** (for duty), **muster** 1K 20₁₅; — 8. one **entrusted** w. a task, **commissioned** 2K 11₁₅; — 9. therefore: **appoint** Gn 40₄; — 10. **call** s.one **to account** Je 6₁₅; — 11. therefore: **avenge** 1S 15₂; — 12. (= II. w/o obj.) **call to account** (for) Is 10₁₂; — 13. p¹qad b⁰ **avenge on** Je 9₈; — 14. (babbayit) **put s.thg away** 2S 5₂₄; **list by name** Nu 4₃₂ Αναφορικά με το ουσιαστικό δίνει τις εξής σημασίες: תָּרַץ: 1. **appointment, service, office** Nu 3₃₆; — 2. **guard, sentry** 2K 11₁₈; p⁰quddat yi r¹o¹l **administration** of Isr. 1C 26₃₀; — 3. **vengeance, visitation** Is 10₃; — 4. **fate** Nu 16₂₉; — 5. **mustering** 2C 26₁₁; — 6. **what is stored up** Is 15₇.

³⁸⁹ Yoma VII, 1 Sotah VII, 7-8.

³⁹⁰ Άλλοι συνδέουν τον ε. με τη χρήση του ρήμ. *επισκέπτομαι* στους Ο' (= θεωρώ, ερευνώ, φροντίζω, πληροφορούμαι, εξετάζω, τιμωρώ [Εξ. 32, 34· Ιώβ 35, 15] αλλά και αποδέχομαι επιδεικνύοντας έλεος [Γέν. 21, 1· 50, 24-25· πρβλ. Λκ. 1, 68· 7, 16· Πρ. 15, 14], διορίζω «ποιμένες» Αρ. 27, 16· πρβλ. Πρ. 6, 3). Βλ. U. Brockhaus, *Charisma und Amt. Die paulinische Charismenlehre auf dem Hintergrund der frühchristlichen Gemeindefunktionen*. Wuppertal: Brockhaus 1972, 99 υποσ. 19.

³⁹¹ P.W. Dunn, *Matthew 18.15-20 in the light of the Dead Sea Scrolls*, MCS Thesis, Regent College (Vancouver, B.C.) 1991, 54-55.

³⁹² Charlotte Hempel, *The Qumran Rule Texts in Context: Collected Studies*, Tuebingen: Mohr 2013 37-38.

ενώ το λειτούργημά του δεν απαντά σε αρκετά ειλητάρια. Και στον Ιώσηπο ο επίσκοπος είναι απεσταλμένος/ επιθεωρητής ενός βασιλέα (Αρχ. 10.53· 12.254³⁹³).

Από τα ανωτέρω προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο **επίσκοπος** στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον απαντά σε συνδυασμό με το φύλακα-έφορο έχει τα εξής χαρακτηριστικά: α) είναι απεσταλμένος μιας ανώτερης αρχής χωρίς να είναι ο ίδιος ευγενής, β) κατεξοχήν εποπτεύει το ήθος, την κοσμιότητα και την ευταξία ενός υπσυνόλου-χώρου σε καιρό ειρήνης, γ) σχετίζεται με τα οικονομικά αλλά δ) δεν συνδέεται με τη λατρεία. Όπως ισχυρίστηκε πρόσφατα ο J.K. Goodrich³⁹⁴, παρουσιάζει αρκετά κοινά με τον «κορυφαίο» των δούλων, τον οικονόμο, ο οποίος ονομαζόταν *επίτροπος/πραγματευτής* (*vilicus, actor, dispenastor, institor*).

4.2 ΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

Ε. δεν μνημονεύονται από τον Παύλο στους καταλόγους των χαρισματούχων της Εκκλησίας. Ίσως εμπεριέχονται στις *αντιλήψεις, κυβερνήσεις* (Α' Κορ. 12, 28· Εφ. 4, 11) και ανήκουν στους *προϊστάμενους* (Α' Θεσ. 5, 12· πρβλ. *ήγούμενοι* Εβρ. 13, 7. 17. 24), όρος ο οποίος επίσης ενέχει την φροντίδα/επιμέλεια (Τιτ. 3, 8. 14· πρβλ. Α' Τιμ. 3, 4· *προστάτις* Ρωμ. 16, 5). Για πρώτη φορά στη χριστιανική γραμματεία οι ε. αναφέρονται στον εισαγωγικό χαιρετισμό της Φιλ.³⁹⁵ (**α**) σε πληθυντικό (παρότι η κοινότητα δεν πρέπει να αριθμούσε παραπάνω από 50-100 μέλη), (**β**) μετά τους αγίους της τοπικής Εκκλησίας (σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην απόφαση της αποστολικής Συνόδου της Ιερουσαλήμ [Πρ. 15, 22]) και (**γ**) σε συνδυασμό με τους *διακόνους* όπως συμβαίνει και στα ύστερα Α' Τιμ. 3, 1-7· Διδ. 15.1 [Συρία]· Α' Κλήμ. [Ρώμη] 42. 1-5 (// Ησ. 60, 17: *υαγ*)· Ερμά [Ρώμη], *Ποιμὴν Ὁρασις* 3.5.1. Σημειωτέον ότι ο *τῆς Ἀσίας διδάσκαλος*³⁹⁶, ο Σμύρνης Πολύκαρπος, στην επιστολή του έναν αιώνα αργότερα προς την ίδια Εκκλησία στη ρωμαϊκή κολωνία των Φιλιππων, μνημονεύει *πρεσβυτέρους* και διακόνους (5.3) ενώ δεν μνημονεύει τον όρο ε. ούτε για να προσδιορίσει τον εαυτό

³⁹³ Πρβλ. τη χρήση του ρήματος *ἐπισκοπεῖν* (= θεωρώ, εξετάζω, ελέγχω): Πόλ. 3, 124· 5. 503· Αρχ. 10.50· 12.109· 15.366· 16.321· Απ. 2.160. 2.284. με την ίδια σημασία και συχνά σε συνδυασμό με τον όρο *έφορος* χρησιμοποιεί τον όρο ο Φίλων (π.χ. *Αρετ.* 219).

³⁹⁴ Overseers as Stewards and the Qualifications for Leadership in the Pastoral Epistles ZNW 104 (2013) 77-97. Σημειωτέον ότι η σημασία της λειτουργίας του οικονόμου των ελληνορωμαϊκών χρόνων, παρότι αυτός ήταν δούλος ή απελεύθερος, επιβίωσε και στις πρώτες μοναστηριακές κοινότητες της Αιγύπτου όπου αυτός ήταν ο *πρώτος μετά τον ένα*, τον προϊστάμενο εκάστης ομάδας αλλά και στο γεγονός ότι ανεξάρτητος οικονόμος ήλεγχε και τη διαχείριση του επισκόπου. Βλ. Δημ. Μόσχου, Το εκκλησιαστικό αξίωμα του οικονόμου - εξέλιξη και σχέση με την επισκοπική εξουσία, *ΕΕΘΣΠΑ* 42 (2007), 507-533. Γενικότερα για τον οικονόμο βλ. John Goodric, *Paul as an Administrator of God in 1 Corinthians The Graeco-Roman Context of 1 Corinthians*, Cambridge 2012.

³⁹⁵ Σχολιάζει ο Χρυσόστομος: *Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν καὶ Ἰουδαίους «ἀγίους» ἑαυτοὺς καλεῖν ἀπὸ τοῦ πρώτου χρησιμοῦ, ἡνίκα ἐλέγοντο «λαὸς ἅγιος, περιούσιος», διὰ τοῦτο προσέθηκε, «Τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». Οὗτοι γὰρ μόνοι ἅγιοι, ἐκεῖνοι δὲ λοιπὸν βέβηλοι. «Συνεπισκόποις καὶ διακόνους». Τί τοῦτο; μὴδὲ πόλεως πολλοὶ ἐπίσκοποι ἦσαν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τοὺς πρεσβυτέρους οὕτως ἐκάλεσε. **Τότε γὰρ τέως ἐκοινωνοῦν τοῖς ὀνόμασι, καὶ «διάκονος» ὁ ἐπίσκοπος ἐλέγετο** (PG. 62.183.7-43). Σημειωτέον ότι ἡδὴ ο Επιφάνιος (*Κατὰ Αἰρ.* 3.334-5) στρέφει τα βέλη του ενός συγχρόνου του Αέριου (355) ο οποίος ισχυριζόταν ότι δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ ε. και πρεσβυτέρου: *μία γάρ ἐστι τάξις καὶ μία, φησί, τιμὴ καὶ ἐν ἀξίωμα. χειροθετεῖ, φησίν, ἐπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ ὁ πρεσβύτερος· λουτρὸν δίδωσιν ὁ ἐπίσκοπος, ὁμοίως καὶ ὁ πρεσβύτερος· τὴν λατρείαν τῆς οἰκονομίας ποιεῖ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ὁ πρεσβύτερος ὡσαύτως· καθέζεται ὁ ἐπίσκοπος ἐπὶ τοῦ θρόνου, καθέζεται καὶ ὁ πρεσβύτερος. ἐν τούτῳ πολλοὺς ἠπάτησε, οἱ καὶ ἀρχηγὸν τοῦτον ἐσχῆκασιν. εἰτά φησι· τί ἐστι τὸ Πάσχα, ὅπερ παρ' ὑμῖν ἐπιτελεῖται; Ἰουδαίκοις πάλιν μύθοις προσανέχετε. οὐ γὰρ χρή, φησί, τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν· τὸ γὰρ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Μ. Theobald, Von den Presbytern zum Episkopos (Tit. 5, 1-9). Vom Umgang mit Spannungen und Widersprüchen im Corpus Pastorale. ZNW 104 (2013) 209-237.**

³⁹⁶ *Μαρτ. Πολυκάρπου* 12.

του (παρότι ζει μετά τον άγ. Ιγνάτιο) ούτε στον προοιμιακό χαιρετισμό ούτε στο σώμα που απευθύνεται σε πληθυσμιακό στους πρεσβυτέρους. Μάλιστα ο Ι. Χρυσόστομος (PG. 62.183.7-43) ταυτίζει τις δύο «ομάδες» μεταξύ τους (τους ε. και διακόνους εν διά δυοίν· πρβλ. Μκ. 10, 43· Ρωμ. 16, 1-2: Φοίβη **διάκονος** και **προστάτις**) αλλά και με τους πρεσβυτέρους. Η αναφορά των ε. σχετίζεται είτε με την αποστολή στον Παύλο βοηθήματος (1, 5 = 4, 15-19: κοινωνία [= μετοχή] εἰς λόγον [= λογαριασμό] **δόσεως και λήμψεως**)³⁹⁷ ή/και ένεκα της εισβολής ανάμεσά τους του πειρασμού του πρωτείου³⁹⁸. Το τελευταίο αντιμετωπίζεται κατεξοχήν με τον χριστολογικό ύμνο (2, 6 κε.) αλλά και με τα προβαλλόμενα εν συνεχεία πρότυπα: τον Τιμόθεο, τον Επαφρά και τον ίδιο τον Π.. Ήδη επιστημάνθηκε ότι οι ε. μνημονεύονται μετά τους αγίους της Εκκλησίας γεγονός που υποσημαίνει ότι ασκούν διακονία και όχι εξουσία (πρβλ. Πρ. 15, 4).

Και στη Διαθήκη του Π. στο Πρ. 20, 17-18 (πρβλ. 14, 23), ο Λουκάς το 80 μ.Χ. μνημονεύει συνάντηση συγκινησιακά φορτισμένη με **πολλούς πρεσβύτερους της μιας πόλης Εφέσου**, οι οποίοι κατεστάθησαν ε. υπό του Πνεύματος του Αγίου (χωρίς να αποκλείεται «χειροτονία» υπό του αποστόλου ή ενός «κολλεγίου πρεσβυτέρων»· πρβλ. Τιτ. 1, 5· Α' Τιμ. 4, 14· Β' Τιμ. 1, 6)³⁹⁹. Η λειτουργία της επισκοπής, που τους έχει ανατεθεί στο χώρο της χριστιανικής κοινότητας, σημαίνει ότι αυτοί δεν λειτουργούν απλώς ως φύλακες, ελεγκτές και κριτές-κήνσορες (όπως στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον) αλλά ότι κατεξοχήν προνοούν και κήδονται ως **ποιμένες** όπως και ο επόπτης του Κουμράν. Αντιμετωπίζουν όσους (α) κατά την εποχή συγγραφής των Πρ., επιτίθενται έξωθεν ως λύκοι βαρείς αλλά και (β) όσους άνδρες λαλοῦντες δεισπραμμένα ξεπροβάλουν από το εσωτερικό της κοινότητας. Ως παράδειγμα ε.-ποιμένα προβάλλει ο Π. τον εαυτό του. Το κατεξοχήν χαρακτηριστικό του δεν ήταν το γεγονός ότι τελούσε την Ευχαριστία (πρβλ. Πρ. 20, 11) αλλά ότι δίδασκε νυχθημερόν χωρίς να λαμβάνει μισθό.

Ουσιαστικά ως κατεξοχήν πρότυπο λειτουργεί ο Ι. Χριστός. Αυτό άμεσα πιστοποιείται και στη «βαπτισματική» Α' Πέ (έργο το οποίο η σύγχρονη έρευνα τοποθετεί στα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ.), η οποία απευθύνεται από τον **Πέτρο**, που δεν αυτοχαρακτηρίζεται επίσκοπος αλλά **συμπρεσβύτερος** ([!] 5, 1· πρβλ. Β' Ιω. 1, 1· Γ' Ιω. 1, 1) σε εκλεκτούς παρεπίδημους διασποράς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ασίας και Βιθυνίας. Η επισκοπή ως χαρακτηριστικό του Θεού και των πρεσβυτέρων επίσης συνδυάζεται με την **φροντίδα/επιμέλεια**⁴⁰⁰ η οποία ανακαλεί τον Ιεζεκιήλ (κεφ. 34). Από την έμφαση που δίνεται στα κείμενα στην παραίνεση **για την αποφυγή αισχροκέρδειας** μπορεί κάποιος να εξαγάγει το συμπέρασμα ότι οι ε. είχαν τη δυνατότητα σίτισης από το ποίμνιο ή και διαχείρισης κάποιων πόρων⁴⁰¹.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι ίσως αρχικά στις «ελληνικές» πόλεις ή/και ρωμαϊκές κολωνίες (όπως αυτή των Φιλίππων όπου δεν υπήρχε Προσευχή (Συναγωγή) και ήταν ανεπτυγμένος ο αντισημιτισμός

³⁹⁷ Πρβλ. Gerald Walter Peterman, *Giving and Receiving in Paul's Epistles: Greco-Roman Social Conventions in Philippians and Selected Pauline Texts*. PhD diss. University of London, 1992, 114 κε.

³⁹⁸ Καραβιδόπουλος, *Επιστολές Αιχμαλωσίας* 260.

³⁹⁹ Στο Πρ. 1, 20 η επισκοπή του Ψ. 108, 8 (Ο') (που στο Αρ. 14, 29 σημαίνει την απογραφή) συνδέεται με τον αποστολικό κλήρον τής διακονίας τον οποίο αναλαμβάνει στη θέση του Ιούδα ο Μαθθίας διά κλήρου. Σύμφωνα με τον Ν. Σωτηρόπουλο, *Ερμηνεία δυσκόλων χωρίων της Γραφής, Τόμος Α'*, Αθήναι 1985, 125-126, επισκοπή και στον Ψ. 108 (109), 8-10 αλλά και στο Πρ. 1, 20 είναι παράλληλος όρος προς το οικόπεδο (Ψ. 108, 10) και σημαίνει την περιουσία, ιδιοκτησία, ήτοι τον αγρό της αδικίας στην περίπτωση του Ιούδα, τον οποίο είχε λάβει η Συναγωγή προς ταφή των ξένων.
⁴⁰⁰ 2, 25: *ἦτε γὰρ ὡς πρόβατα πλανώμενοι, ἀλλὰ ἐπεστράφητε νῦν ἐπὶ τὸν ποιμένα καὶ ἐπίσκοπον τῶν ψυχῶν ὑμῶν* 5, 2 [παραίνεση προς πρεσβυτέρους]: *ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τοῦ Θεοῦ [ἐπίσκοποῦντες] μὴ ἀναγκαστῶς ἀλλὰ ἐκουσίως κατὰ Θεόν, μηδὲ αἰσχροκερδῶς ἀλλὰ προθύμως*. Στα Ακ. 19, 44 και Α' Πέ. 2, 12 η ημέρα της επισκοπής είναι αυτή της παρουσίας του Θεού στο πρόσωπο του Χριστού η οποία βιώνεται ανάλογα με τις προϋποθέσεις εκάστου είτε ως ημέρα χάριτος είτε ως δεινών (Ησ. 10, 32). Βεβαίως ανακαλείται και το Ιεζ. 34 όπου ταλανίζονται εμφατικά οι ποιμένες του Ισραήλ, οι οποίοι εκμεταλλεύονται προς ίδιον όφελος την ποίμνη. Σε αντίθεση προς αυτούς επιμέλεια-επισκοπή επιδεικνύει ο Γιαχβέ και ο δούλος του ο Δαυίδ.

⁴⁰¹ Σχετικά με εκείνους τους ερευνητές που αποδίδουν στους ε. διαχειριστικές αρμοδιότητες βλ. Brockhaus ό.π. 99 υποσ. 20.

(πρβλ. Πρ. 16, 11-40) ο *επί κεφαλής* εκάστης κατ' οίκον Εκκλησίας ονομάστηκε ε. και όχι *πρεσβύτερος* όπως ο αξιωματούχος της Συναγωγής⁴⁰². Η καθιέρωση του όρου ε. ίσως οφειλόταν (α) στο γεγονός ότι όπως αποδεικνύει και η περίπτωση του Τιμόθεου στην χριστιανική κοινότητα αναπτύχθηκε ιδιαίτερη δυναμική υπέρ των ηλικιακά νεότερων αντίθετα προς ό,τι συνέβαινε στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον όπου οι πρεσβύτεροι θεωρούνται φύσει και θέσει ηγέτες (Αριστοτέλης Πολ. 7.13.3 1332b)⁴⁰³. (β) όπως αποδείχθηκε και στο Κουμράν ο όρος ε. συνεπάγεται μεγαλύτερο **εύρος αρμοδιοτήτων** από ό,τι είχε ο πρεσβύτερος ή ο ιερέυς στη λατρεία/τράπεζα ενώ (γ) εμπεριέχει τη συνείδηση ότι το συγκεκριμένο υποκείμενο λειτουργεί ως άγγελος/απεσταλμένος ενός Θεού όχι μακαρίως ζώντας αλλά διαρκώς (διά των «αγγέλων» του) επισκεπτόμενου τον κόσμο και την ιστορία του, γεγονός που θα κορυφωθεί με τη μελλοντική **επισκοπή**/Παρουσία του. (δ) Επιπρόσθετα εκπέμπεται προς τους εκτός **η κοσμιότητα** και η τάξη της νεοσύστατης κοινότητας με την οποία κατεξοχήν συνδεόταν ο ε. στο ελληνορωμαϊκό περιβάλλον το οποίο και μαγνητιζόταν από το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό (πρβλ. Φιλ. 4, 8: *Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὖφημα, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε*). (ε) Τέλος ίσως αναδεικνύεται η ανατροπή της πυραμίδας της εξουσίας από τη χριστιανική κοινότητα, γεγονός που συμβαίνει κατεξοχήν με την χρήση του όρου *διάκονος* όχι μόνο για να σημάνει μια συγκεκριμένη κατηγορία «αξιωματούχων» αλλά και τη διαχρονική λειτουργία των ταγών Π. και Τιμόθεου. Ήδη επισημάνθηκε ότι οι επίσκοποι των εθνικών κοινοτήτων δεν προέρχονταν οπωσδήποτε από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

Δεν αποκλείεται κάποιος από τους ε. των Φιλιππών, ήδη στο επιλογικό 4, 3 να διακρίνεται από τους υπόλοιπους. Αποκαλείται γνήσιος **σύζυγος** και διότι σηκώνει τον ίδιο ζυγό με τον απόστολο των εθνών αλλά και διότι *συζευγνύει* κυρίες *συναθλήτριες* του Π. προφανώς με επιρροή σε κατ' οίκον Εκκλησίες⁴⁰⁴. Σημειωτέον ότι όπως παρατηρεί και ο Μ. Γκουτσιούδης, *δεν χρησιμοποιείται ο όρος ιερέυς ή το λατινικό sacerdos για να δηλώσει μια ειδική ομάδα πιστών με ειδικό λατρευτικό αξίωμα εντός της εκκλησίας. Ιερατική ορολογία αποδίδεται στον Χριστό και στους πιστούς γενικά ήδη από τα κείμενα της Κ.Δ. (προς Εβραίους, Α' Πέτρου και Αποκάλυψη) αλλά και από τους Ιουστίνο και Ειρηναίο*⁴⁰⁵.

⁴⁰² Όπως ο όρος *διάκονος* ανακαλεί την εξευτελιστική θυσία του Ι. Χριστού αλλά και τον διαμεσολαβητή-αγγελιοφόρο του ελληνορωμαϊκού κόσμου, έτσι και το όνομα ε. είναι ιδιαίτερος εύστοχος καθώς περιγράφει καλύτερα τον χαρακτήρα του χριστιανού προϊσταμένου της κατ' οίκον Εκκλησίας. Είναι αρμόδιος για την ευταξία, την επιμέλεια της εκκλησίας αλλά και τη φιλανθρωπία/την πρόνοια εκάστου προσωπικά. Με τη στάση του δεν «λειτουργεί» στη χριστιανική σύναξη ως *οικοδεσπότης* (pater familias) αλλά ως *οικονόμος* του Θεού ο οποίος ως ζων και αληθινός *Πατέρας* είναι ο αληθινός επίσκοπος-ποιμήν και πρόκειται να κρίνει (Α' Θεσ. 1, 9-10). Αυτός (ο Θεός) *έπεσκέψατο* τον λαό (Λκ. 1, 68. 78· 7, 16· Πρ. 15, 14) και *επισκοπεί* την Κοινότητα αλλά και τα μύχια εκάστης ύπαρξης.

⁴⁰³ Μέχρι και σήμερα οι Σαμαρίτες επιλέγουν ως αρχιερέα τον πρεσβύτερο της Κοινότητας. Ο Σ. Αγουρίδης, (*Ματθαίος ο Ευαγγελιστής [Διδάσκαλος της Αρχικής και της Σημερινής Εκκλησίας]*, Αθήνα 2000, 187-211) θεωρεί ότι *μέσα σε μια εποχή επικράτησης γεροντοκρατίας* το Ευαγγέλιο του Ματθαίου *γνωρίζει ομάδα νεαρών ιεραποστόλων γύρω από τον Ιησού καθώς και τα χρόνια που γράφτηκε το Ευαγγέλιο* (σ. 209-210). Αυτοί οι νέοι ενθουσιώδεις ιεραπόστολοι που ταυτίζονται με τους νεωτέρους των Πράξεων (5, 6.10) και τους νεανίσκους στο Α' Ιω. 2, 12-14 και συμβολίζονται με το νεανίσκο στο Μκ 14, 51, είχαν ειδική εκκλησιαστική διακονία. Χαρακτηριστική η περίπτωση και του Τιμόθεου αλλά και του επισκόπου Δαμά της Εκκλησία της Μαγνησίας (Ιγνάτιος, *Μαγν.* 3): *Καὶ ὑμῖν δὲ πρέπει μὴ συγχρᾶσθαι τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ἐπισκόπου ἀλλὰ κατὰ δύναμιν Θεοῦ Πατρὸς πᾶσαν ἐντροπὴν αὐτῷ ἀπονέμειν καθὼς ἐγγνων καὶ τοὺς ἁγίους πρεσβυτέρους οὐ προσειληφότας τὴν φαινομένην νεωτερικὴν τάξιν ἀλλ' ὡς φρονίμους ἐν Θεῷ συγχωροῦντας αὐτῷ οὐκ αὐτῷ δὲ ἀλλὰ τῷ πατρὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ πάντων ἐπισκόπῳ*.

⁴⁰⁴ Συνοπτική παρουσίαση όλων των απόψεων για το πολίτευμα βλ. Κ. Παπαδημητρίου, *Αριστεία στην προς Φιλιππησίους Επιστολή του απ. Παύλου*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2012, 147 υποσ 188.

⁴⁰⁵ *Καινοδιαθηκικές μελέτες με τη Συνδρομή της Αρχαιολογίας*, Θεσσαλονίκη: Μέθεξις 2013, 162-163.

4.3 Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΤΙΣ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΕΣ (ΠΕ)

Στο Τίτ. 1, 3 ο Τίτος προσκαλείται να *καταστήσει* (= επισήμως διορίσει⁴⁰⁶) σε καθεμιά από τις πολλές πόλεις της Κρήτης πρεσβυτέρους. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι σε κάθε πόλη θα ορίσει έναν *σύλλογο πρεσβυτέρων*⁴⁰⁷ αλλά ότι τουλάχιστον θα ορίσει έναν σε κάθε μια περιοχή ξεχωριστά⁴⁰⁸. Γι' αυτό θεωρώ ότι αυτός ονομάζεται και *επίσκοπος* αλλά και *Θεοῦ οἰκονόμος* (1, 7), ουσιαστικά όπως ο Τιμόθεος στην Α' Τιμ.⁴⁰⁹

Το Α' Τιμ. 3, 1 κε. που απευθύνεται σε ένα μόνον άστυ αλλά πολυπληθές και με «παρελθόν» στη χριστιανική πίστη (γι' αυτό άλλωστε μόνον σε αυτή γίνεται λόγος για *νεοφύτους*), αναφέρεται στον ε. (σε ενικό) σε συνδυασμό προς τους *διακόνους* (3, 8 σε πληθυντικό). Το γεγονός ότι ο καθρέφτης του ε. δεν αντιγράφει τον καθρέφτη του «καλού ποιμένα» στο Ιω. 10 (όπου εξαιρείται η αυτοθυσία του ηρωϊκού ηγέτη) ούτε και τις «συνοπτικές» νουθεσίες του Ι. Χριστού προς τους μαθητές (Μκ. 6, 8· Λκ. 9, 3· 10, 4 [πλήρης απεξάρτηση από «οικονομικό» ή άλλο στήριγμα]) αλλά παρουσιάζει αρκετές παραλληλότητες με τους ελληνορωμαϊκούς καθρέφτες «δημοσίων προσώπων» (του στρατηγού, του παιδαγωγού, του ορχηστή και της μαίας)⁴¹⁰ σε συνδυασμό με την πρωταρχική νουθεσία να είναι ανεπίληπτος από το «εθνικό» περιβάλλον με συγκροτημένο οίκο αποδεικνύει το εξής: ο ε. με τη στάση του οφείλει να ανταποκριθεί στο «αίτημα» για *κοσμιότητα* του κόσμου, ο οποίος ως δημιουργήμα του Θεού διασώζει παρά την πτώση την έλξη προς το αυθεντικά αληθινό και όμορφο.

Επίσης σε αντίθεση προς τους τους διακόνους, ο ε. καλείται να **είναι διδακτικός και φιλόξενος**. Το χαρακτηριστικό της μη αισχροκέρδειας είναι κοινό και στις δύο κατηγορίες. Συνεπώς η εμπλοκή στη διαχείριση χρημάτων δεν αποτελούσε ίδιον μόνον μιας εξ αυτών. Αντιθέτως οι *πρεσβύτεροι* (σε πληθυντικό) του 5, 17-20 δεν κοπιάζουν οπωσδήποτε άπαντες *έν λόγω και διδασκαλία*⁴¹¹. Μάλιστα αρκετοί εκ των πρεσβυτέρων *εγκαλούνται* από άλλα μέλη της κοινότητας τη στιγμή που ο ε. οφείλει να είναι *ανέγκλητος* και από τους έξω αλλά και από τους έσω. Άλλωστε ενώ πρεσβύτεροι υπάρχουν, ε. ορέγεται κάποιος να *γίνει*, αναλαμβάνοντας προφανώς έναν πιο πληθωρικό ρόλο από αυτόν του πρεσβυτέρου όντας όμως και αυτός *pater familias*. Η **διδασχία** των *υγιαινόντων* λόγων είναι η παύλεια **καλή παραθήκη** την οποία ήδη έχει κληθεί να φυλάξει ο Τιμόθεος *διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν* (Β' Τιμ. 1, 14)⁴¹². Συνεπώς η Α' Τιμ. είναι το πρώτο καινοδιαθηκικό κείμενο όπου οι

⁴⁰⁶ Πρβλ. Α' Κλήμ. 42.4 κε.· 43.1· 44.2.

⁴⁰⁷ Γ. Γαλιτή, *Η προς Τίτον Επιστολή του αποστόλου Παύλου. Ο ποιμένας και οι αιρετικοί. (Ερμηνεία Καινής Διαθήκης 12γ)*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 1995 169. Theobald, Von den Presbytern zum Episkopos (Tit. 5, 1-9) 219-220.

⁴⁰⁸ Σε μικρές πόλεις που μόλις οργανωνόταν χριστιανική κοινότητα είναι αδύνατον να υπάρξει συνέδριο πρεσβυτέρων (όπως στα κέντρα του χριστιανισμού που και αυτά αριθμούσαν έως 200 μέλη) αλλά ένας προϊστάμενος μιας κατ'οίκον εκκλησίας με 20-30 μέλη. Για τον αριθμό των χριστιανών περί τα τέλη του 1^{ου} αι. βλ. Travis B. Williams, "Benefiting the Community through Good Works? The Economic Feasibility of Civic Benefaction in 1 Peter" *Journal of Greco-Roman Christianity and Judaism* 9 (2013) 147-195, 168. Το παρόν άρθρο είναι ελεύθερα προσβάσιμο στο διαδίκτυο.

⁴⁰⁹ Στην μικρή νεοσύστατη περιφέρεια όπου ορίζεται ο ε. είναι σε «σμικρογραφία» ό,τι ο Τ. στην Έφεσο.

⁴¹⁰ Α. Κόλτσιου-Νικήτα, Το 'Κάτοπτρον επισκόπου' στις ποιμαντικές επιστολές και το γραμματειακό του πλαίσιο: *Η πνευματική παρακαταθήκη του Αποστόλου Παύλου. Ποιμαντικές επιστολές. Εισηγήσεις ΙΑ' Συνάξεως Ορθοδόξων Βιβλικών Θεολόγων*, Λευκάδα 25-28 Σεπτεμβρίου 2003, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 241-264.

⁴¹¹ Γι' αυτό και τονίζεται **οἱ καλῶς προεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγω καὶ διδασκαλίᾳ** (πρβλ. Τίτ. 1, 5-9 [«καθρέφτης επισκόπου»]· Α' Πέ. 5, 1-5).

⁴¹² Δυστυχώς στη Β' Τιμ. δεν γίνεται καθόλου λόγος για ε./πρεσβυτέρους παρά μόνο για το εξής: *καὶ ἂ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἴκανοὶ ἔσονται καὶ ἐτέρους διδάξαι* (Β' Τιμ. 2, 2). Συνεπώς δεν αποκλείεται οι *πιστοὶ ἀνθρώποι* να είναι και ε.

ε. διακρίνονται από το σύνολο των πρεσβυτέρων χωρίς να είναι απαραίτητα περιοδεύοντες προφήτες που εγκαθίστανται σε μια κοινότητα, όπως μέχρι τούδε ασπάζεται η σχετική έρευνα στην Ελλάδα. Δεν προϋποτίθεται δοκιμασία γι' αυτούς όπως στην περίπτωση των διακόνων διότι μάλλον επιλέγονται από τους πρεσβυτέρους για τους οποίους ισχύει το **χείρας ταχέως μηδενί επιτίθει μηδὲ κοινώνει ἀμαρτίαις ἄλλοτρίαις· σεαυτὸν ἀγνὸν τήρει** (Α' Τιμ. 5, 22). Βεβαίως η παρότρυνση για την μη επισκοποποίηση νεόφυτου (Α' Τιμ. 3, 6) ίσως συνεπάγεται ότι υπήρχε η δυνατότητα κάποιος πρεσβύτερος σε ηλικία να μνηθεί στον χριστιανισμό και να ορεχθεί επισκοπής.

Σε κάθε περίπτωση το κατεξοχήν χαρακτηριστικό του ε. για τον Π. είναι η διδασκαλία. Σημειωτέον ότι και η **παραθήκη** της χειροτονίας στις ΠΕ συνδέεται ιδιαίτερα με τον ευαγγελισμό (Β' Τιμ. 1, 13-14· 2, 2). Και η νοθεσία προς τον Τ. (ο οποίος ουσιαστικά καλείται να λειτουργήσει ως πρότυπο κατεξοχήν των ε.) κορυφώνεται με τα εξής λόγια: ¹³ἔως ἔρχομαι **πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ**. ¹⁴Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. ¹⁵Ταῦτα **μελέτα**, ἐν τούτοις ἴσθι, ἵνα σου ἢ προκοπὴ φανερὰ ἢ πᾶσιν. ¹⁶**Ἐπεχε** σεαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ἐπίμενε αὐτοῖς· τοῦτο γὰρ ποιῶν καὶ σεαυτὸν σώσεις καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου (4, 13-14). Ως βασική λειτουργία-υποχρέωση και των ε. αλλά και του Τ. δεν προβάλλει η τέλεση της Ευχαριστίας αλλά το **πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει, τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ** (4, 13)⁴¹³. Αυτή, σύμφωνα και με τον Ι. Δαμασκηνό και τον υπομνηματισμό του συγκεκριμένου στίχου (PG. 95. 1012), θεωρείται ως το **κατεξοχήν χάρισμα** που έλαβε με την χειροτονία/προφητεία παρότι η τελευταία στο 5, 22 δεν συνεπάγεται τη μετάδοση απαραίτητα της κηρυκτικής ικανότητας. Άλλωστε και ο ίδιος ο Π. στην Α' Κορ. θεωρεί ότι η κατεξοχήν αποστολή του δεν είναι να τελεί μυστήρια αλλά να ευαγγελίζεται (1, 17). Είναι χαρακτηριστικό ότι στο τέλος των ΠΕ (που συνάμα είναι και η κατακλείδα ολόκληρου του παύλειου Σώματος των επιστολών) ο Π. παρακαλεί τον αποδέκτη του να του φέρει εκτός από τον φελώνη (για να αντιμετωπίσει το ψύχος), τις μεμβράνες για να μελετά ο ίδιος τις Γραφές στις οποίες ίσως περιλαμβάνονται και «βιβλία» της Κ.Δ. (Β' Τιμ. 4, 11-13). Προσκαλείται και ο Μάρκος κατεξοχήν για ιεραποστολική διακονία αλλά και ίσως προκειμένου μαζί τον Λουκά (που είναι ήδη μαζί του) να αναψηλαφήσουν όσα έχουν καταγραφεί στις μεμβράνες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και τον 2^ο αι. (17 Ιουλίου 180 μ.Χ.). Αφρικανοί μάρτυρες προσέρχονται στη σφαγή έχοντας ανά χείρας ως έσχατη παραθήκη τις επιστολές του Παύλου, ακριβώς όπως εκείνος στο «κύκνειο άσμα» του λαχταρά τα κείμενα της Γραφής⁴¹⁴. Ένα τέτοιο απήχημα παραμένει στο Κοράνι όπου οι χριστιανοί ονομάζονται **λαός της Γραφής ή του Βιβλίου**⁴¹⁵.

Είναι όντως παράδοξο ότι στις ΠΕ δίνεται μεγάλη έμφαση στο πρώτο μέρος της θείας Λειτουργίας κατά το οποίο «σαρκώνεται» μέσω των Γραφών και του κηρύγματος ο Λόγος ενώ δεν γίνεται καμιά αναφορά στο δεύτερο μέρος (ήτοι τέλεση της Ευχαριστίας) το οποίο όμως άνευ του πρώτου γίνεται αντιληπτό «μαγικά». Αντιθέτως υπάρχουν πλούσιοι υπαινιγμοί στο γεγονός της μεταστροφής που σφραγίσθηκε με το βάπτισμα και σήμανε παλιγγενεσία (Τιτ. 3, 3), ίσως και στη χειροτονία του Τ. που σήμανε μια δεύτερη **διαβατήρια** τελετή.

⁴¹³ Ως άγγελος χαρακτηρίζεται από τον Εκαταίο από τα Άβδηρα ο Ιουδαίος Αρχιερέας με την εξής αιτιολόγηση: *τὴν δὲ διατριβὴν ἔταξεν αὐτῶν γίνεσθαι περὶ τὸ ἱερὸν καὶ τὰς τοῦ θεοῦ τιμάς τε καὶ θυσίας. τοὺς αὐτοὺς δὲ καὶ δικαστὰς ἀπέδειξε τῶν μεγίστων κρίσεων, καὶ τὴν τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθῶν φυλακὴν τούτοις ἐπέτρεψε· διὸ καὶ βασιλέα μὲν μηδέποτε τῶν Ἰουδαίων, τὴν δὲ τοῦ πλήθους προστασίαν δίδοσθαι διὰ παντὸς τῷ δοκοῦντι τῶν ἱερέων φρονήσει καὶ ἀρετῇ προέχειν. τοῦτον δὲ προσαγορεύουσιν ἀρχιερέα, καὶ νομίζουσιν αὐτοῖς ἄγγελον γίνεσθαι τῶν τοῦ θεοῦ προσταγμάτων. τοῦτον δὲ κατὰ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς ἄλλας συνόδους φησὶν ἐκφέρειν τὰ παραγγελόμενα, καὶ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος οὕτως εὐπιθεῖς γίνεσθαι τοὺς Ἰουδαίους ὥστε παραχρῆμα πίπτοντας ἐπὶ τὴν γῆν προσκυνεῖν τὸν τούτοις ἐρμηνεύοντα ἀρχιερέα* (Διόδωρος Σικουλος, Ιστορική Βιβλιοθήκη 40.3.4.10-6.10).

⁴¹⁴ P. Guyot, / R.Klein, *Das fruhe Christentum bis zum Ende der Verfolgungen. Eine Dokumentation, Bd. I, Die Christen im heidnischen Staat*. Darmstadt 1997, 92 κε. Η παραπομπή ελήφθη από C. Schubert, *Biblische Spuren bei Minucius Felix, Fruehchristentum und Kultur*, Ferdinand R. Prostmeier (Hgg), Freiburg-Basel-Wien: Herder 2007 237-248, 237.

⁴¹⁵ Βλ. Χοακίμ Γνίλκα, *Χριστιανισμός και Ισλάμ. Μια νέα Προσέγγιση*. Μτφρ. Σ.Σ. Δεσπότης, Αθήνα: Ουρανός 2009, 191.

Βεβαίως στις ΠΕ το να γίνει κάποιος ε. δεν σημαίνει ότι ορίζεται ως «αντικαταστάτης» του απόντος Π. και του *alter ego* αυτού, ήτοι του «στρατιώτη» Τιμόθεου ο οποίος και νέος ήταν και οίκο δεν φαίνεται να διέθετε αλλά και δεν ήταν μόνιμος «αξιωματούχος» της Εκκλησίας της Εφέσου. Σε κάθε περίπτωση οι οδηγίες του Π. προς τον Τιμόθεο, οι οποίες στην Α' Τιμ. πάντα προηγούνται των παραινέσεων προς συγκεκριμένες κατηγορίες πιστών (άρα και αυτές των ε.), δεν καταγράφηκαν μόνο για τον ίδιο αλλά και για τα λοιπά μέλη της Εκκλησίας όπου και ακούστηκε η επιστολή και ιδίως τους προϊστάμενους. Το ίδιο άλλωστε ισχύει και για τους παράλληλους καθρέφτες των ε. και των χηρών. Εμμέσως απευθύνονται σε όλους τους άνδρες και τις γυναίκες.

Προφανώς στα κέντρα του χριστιανισμού, όπως η Έφεσος, τέθηκε θέμα συντονισμού των πολλών *κατ' οίκον* Εκκλησιών μιας περιφέρειας από έναν ε.-ποιμένα εφόσον δεν πρέπει να λησμονείται ότι οι αιρετικοί, οι εκπρόσωποι της ανιστορικής γνώσεως (Α' Τιμ. 6, 20), και μέσω των περιφερόμενων χηρών εισέβαλαν στον οίκο αποδομώντας κατεξοχήν με τον ακραίο ασκητισμό τα δύο «νεύρα» του: την τράπεζα και την κλίνη⁴¹⁶. Όσο υπήρχαν άνδρες με κύρος, όπως ο παραλήπτης της επιστολής Τιμόθεος, αναλάμβαναν εκείνοι το ρόλο του *συζύγου* της Φιλ. Όταν άρχισαν να εκλείπουν εξάίρετα η λειτουργία των ε. ανάμεσα στους *πρεσβυτέρους*. Αυτό συμβαίνει στην Α' Τιμ. Ο ε. οφείλει να έχει το **χάρισμα της διδασκαλίας** (που δεν το έχουν όλοι οι πρεσβύτεροι) προκειμένου να εδραιώσει το μυστήριο της θεοσεβείας και να αντιμετωπίζει με πραότητα αιρετικές απόψεις. Επιπλέον οφείλει να είναι και **φιλόξενος** προκειμένου στην οικία του να καταλύουν περιοδεύοντες **άγιοι**/προφήτες και ίσως να ελέγχει με το «προφητικό» χάρισμά του την ορθοδοξία τους. Όπως ήδη επισημάνθηκε, απαραίτητες προϋποθέσεις για το ήθος του α) να είναι αποδεκτός από τους οικείους του και δη από τα τέκνα του αλλά και β) ενσαρκώνοντας τα «κοσμικά» ιδανικά για τον ηγέτη να *ευπροσωπεί* την Κοινότητα προς τους εκτός.

Σημειωτέον ότι στην Α' Τιμ. η χειροτονία του αποδέκτη (η οποία δεν συνδεόταν στην πρώτη Εκκλησία με την κατάσταση σε ένα αξίωμα αλλά και την ιεραποστολή [πρβλ. Πρ. 13, 3]) είχε συντελεσθεί και διά των χειρών του πρεσβυτερίου, ο Τιμόθεος δεν χαρακτηρίζεται ως το μοναδικό **γνήσιο** τέκνο του Π. αφού έτσι ονομάζεται και ο Τίτος (1, 4) ενώ δεν καλείται να ορίσει έναν διάδοχο ακόμη και όταν προσκαλείται στη Β' Τιμ. να έλθει κοντά στον δέσμιο απόστολο των εθνών

4.4 Ο ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΤΟΝ ΙΓΝΑΤΙΟ

Η ανάδειξη **ενός** επισκόπου σε κάθε πόλη πραγματώνεται τελικά από τον άγ. Ιγνάτιο Αντιοχείας (Τραλ. 2.1.2· 3.1· 7.2). Προφανώς συνδέεται (α) με τον πολλαπλασιασμό των χριστιανών, (β) την αρμονική συλλειτουργία των συνάξεων εκάστης πόλης ως *μίας καθολικής* Εκκλησίας που ορθοδοξεί και (γ) την ευσχήμονα παρουσία του Χριστιανισμού προς τους «εκτός». Ο Ιγνάτιος (α) ήταν ισχυρή προσωπικότητα με κύρος το οποίο καθιερώθηκε και με το μαρτύριο στην Αιώνια Πόλη, (β) επίσκοπος στο κατεξοχήν κέντρο του χριστιανισμού μετά τα Ιεροσόλυμα (το οποίο είχε ταλανιστεί με τη διένεξη ιουδαιοχριστιανών και εθνικοχριστιανών) ενώ (γ) είχε ο ίδιος έντονο μυστικιστικό-ευχαριστιακό προσανατολισμό⁴¹⁷.

⁴¹⁶ Δεν αποκλείεται οι πρεσβύτεροι που προσκλήθηκαν στην Μίλητο να εκπροσωπούσαν ο καθένας πολλές *κατ' οίκον* Εκκλησίες από την ευρύτερη περιφέρεια της Εφέσου.

⁴¹⁷ Ο Σ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α'*, Αθήνα 1982, 176 αρνείται τον όρο *μυστικισμός* για τον θεοφόρο Ιγνάτιο και ομιλεί περί *συγκλονιστικού, φλογερού και άμετρου ενθουσιασμού για την ένωσή του (ή μάλλον την ανάκρασή του) με τον Κύριο*. Ο Π. Χρήστου, *Ελληνική Πατρολογία, Τόμος Β'*, Θεσσαλονίκη: Πατριαρχικόν Ίδρυμα Μελετών 1978 409, εκ του γεγονότος ότι ο άγ. Ιγνάτιος αποκαλεί εαυτόν ως επίσκοπο της Συρίας συμπεραίνει τα εξής: *φαίνεται ότι κατά την πρώιμον εκείνην φάσιν της διαμορφώσεως του επισκοπικού αξιώματος, εις την Συρίαν τουλάχιστον, μόνον της κυριωτέρας κατά περιφέρειαν πόλεως ο προϊστάμενος προσέλαβε το όνομα του επισκόπου και αυτός είχε ευρείαν δικαιοδοσίαν εκτός αυτής*. Επίσκοπος της Εφέσου ήταν σύμφωνα με την *Προς Εφεσίους* του Ιγνατίου

Είναι χαρακτηριστική η αλλαγή παραδείγματος όσον αφορά στην οργάνωση της εκκλησίας από τον Ιγνάτιο επί τη βάσει των εξής: (α) Με μια διατύπωση που ανακαλεί βαπτισματικές διακηρύξεις εξαιρεί την τέλεση **μίας** ευχαριστίας σε ένα θυσιαστήριο (και όχι μόνον κατ' οίκον⁴¹⁸) αλλά ταυτόχρονα προβάλλει τον **ένα επίσκοπο** ως ένα απτό σύμβολο ενότητας: *Σπουδάσατε οὖν μὴ εὐχαριστία χρῆσθαι* (1) *μία γὰρ σὰρξ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* καὶ (2) *ἐν ποτήριον εἰς ἔνωσησιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ* (3) *ἐν θυσιαστήριον ὡς* (4) *εἰς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνους τοῖς συνδούλοις μου ἵνα ὁ ἐὰν πράσσητε κατὰ Θεὸν πράσσητε* (Φιλ. 4.1). Βεβαίως και ο Π. χρησιμοποιεῖ τη μετοχή/κοινωνία στον **ένα** ἄρτο (αὐτὸν του τελευταίου δεῖπνου) ως επιχείρημα υπέρ της ενότητας και της κοινωνίας όλων εντός της Εκκλησίας στο Α' Κορ. 11, 27⁴¹⁹. Το κατεξοχὴν επιχείρημα, ὁμως, σε ὅλες σχεδὸν στις επιστολές του και στην Α' Κορ. (ὅπου το κατεξοχὴν θέμα εἶναι τα σχίσματα), αντλείται ἀπὸ το βάπτισμα, το γεγονός της κλήσης και μεταστροφῆς που διαφοροποίησε τη ζωὴ των παραληπτῶν σε «τότε και τώρα» και συσπειρώσε μέσω της καταγιστικής εμπειρίας του Αγ. Πνεύματος τους πάντες **σε ἕναν** (τον Χριστό): *καὶ γὰρ ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες εἴτε δοῦλοι εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες ἐν πνεῦμα ἐποτίσθημεν* (Α' Κορ. 12, 13· πρβλ. Γαλ. 3, 28· Κολ. 3, 11)⁴²⁰. Το ἴδιο συμβαίνει και στις ΠΕ με το επίσης βαπτισματικό κείμενο Τιτ. 3, 4-7: *ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπέφανη τοῦ σωτήρος ἡμῶν Θεοῦ [...]*.

Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ο Ιγνάτιος για να εδραιώσει τη μοναδικότητα του ε. δεν επικαλεῖται τα παύλεια κείμενα ἀλλὰ την **φωνὴ του Θεοῦ**: *Εἰ γὰρ καὶ κατὰ σάρκα μέ τινες ἠθέλησαν πλανῆσαι ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα οὐ πλανᾶται ἀπὸ Θεοῦ, ὃν οἶδεν γὰρ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει καὶ τὰ κρυπτὰ ἐλέγχει* (Α' Κορ. 14, 24-25), **ἐκραύγασα, μεταξύ ὧν ἐλάλουν, μεγάλη φωνῆ, Θεοῦ φωνῆ «Τῷ ἐπισκόπῳ προσέχετε καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνους»** οἱ δὲ ὑποπτεύσαντές με ὡς προειδὸτα τὸν μερισμὸν πινῶν λέγειν ταῦτα, *μάρτυς δὲ μοι ἐν ᾧ δέδεμαι ὅτι ἀπὸ σαρκὸς ἀνθρωπίνης οὐκ ἔγνων τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκήρυσσεν λέγον τάδε «Χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε τὴν σάρκα ὑμῶν ὡς ναὸν Θεοῦ τηρεῖτε τὴν ἔνωσησιν ἀγαπᾶτε τοὺς μερισμοὺς φεύγετε μιμηταὶ γίνεσθε Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ αὐτὸς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ»* (Φιλαδελφεῖς 7.1-2).

Προφανῶς στα τέλη του 1^{ου} αι. το γεγονός της μεταστροφῆς σε ἕναν ἄλλο τρόπο ὑπαρξης και κοινωνίας ἐν Χριστῷ δεν βιωνόταν με τον ἴδιο συγκλονιστικό τρόπο ὅπως στις ἀρχές καθὼς εκτὸς των ἄλλων μούονται στον χριστιανισμό ολόκληρες οἰκίες ὅπως τονίζουν και οι Πρ. (π.χ. 16, 15). Συνεπῶς και η ἀνάκληση του σχήματος «τότε- τώρα» (πρβλ. Α' Κορ. 6, 10-11) δεν λειτουργοῦσε συσπειρωτικά ἐνῶ και το βάπτισμα λειτουργοῦσε για κάποιους «ἐλευθεριάζοντες» ως σημεῖο τετελεσμένης σωτηρίας και πρόφαση ηθικῆς ἐλευθεριότητας (πρβλ. Ρωμ. 6⁴²¹). Το ἀποτέλεσμα ἦταν ο τονισμὸς του ενός ε. και της μίας ευχαριστίας, η ὁποία ἀντιθέτως ἐὰν ἐξαιρέσει κάποιος την Α' Κορ. δεν μνημονεύεται στο παύλειο Corpus. Βεβαίως με την ἔξαρση της ευχαριστίας ἐλλοχεύει ο κίνδυνος σακραμενταλιστικῆς θεώρησης του μυστηρίου, ο ὁποῖος και ἀναγκάζει και το *Κατὰ Ἰωάννη* που συνδέεται με την Ἐφεσο (κεφ. 13) να υποκαταστήσει την παράδοση των μυστηρίων με το Νιπήρα χωρίς βεβαίως να την ἀγνοεῖ (6, 50) ἀλλὰ και τον προφήτη συγγραφέα της Αποκ. να τοποθετήσῃ τη

ο Ονήσιμος και διάκονος ο Βούρρος, που χαρακτηρίζεται και ως σύνδουλος του ἀποστολέα (πρβλ. Κολ. 1, 7 [Ἐπαφράς]. 4, 7 [Τυχικός]). Η τελευταία παρατήρηση ἀνήκει στον Β. Τζέρπο.

⁴¹⁸ Chrys Caragounis, *Corinth and House-Churches: Was the Corinthian Church made up of House-Churches?*, *Απ. Παῦλος και Κόρινθος. 1950 ἔτη ἀπὸ την Ἀφιξή του. Πρακτικά Α' Παγκόσμιου Συνέδριου, Κόρινθος 2008* (Α'+Β' Τόμος) Σ. Παπαδόπουλος, Κ. Μπελέζος, Σ. Δεσπότης, Χ. Καρακόλης (επιμ.) Αθήνα: Ψυχογιός 2009, 365-417.

⁴¹⁹ Βλ. Ο. Hofius, *Κοινωνία στην τράπεζα του Κυρίου. Η μαρτυρία της Καινῆς Διαθήκης. Η ἀλήθεια του Ευαγγελίου. Συναγωγὴ καινοδιαθηκικῶν μελετῶν* (επιμ. Χρ. Καρακόλης [...]) , Αθήνα: Ἄρτος Ζωῆς 2012, 439-465.

⁴²⁰ Πρβλ. Bruce Hansen, *'All of you are one': the social vision of Gal 3:28, 1 Cor 12:13 and Col 3:11*. PhD diss. University of St. Andrews, 2007.

⁴²¹ Χρ. Καρακόλης, *Ἀμαρτία-Βάπτισμα-Χάρις* (Ρωμ. 6, 1-14). *Συμβολὴ στην παύλεια Σωτηριολογία*. Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 2002.

βρώση του μάννα στα τελικά έσχατα (Αποκ. 2, 27)⁴²². Μάλιστα θεωρώ ότι αυτή η προβολή ήταν ένας από τους παράγοντες που την περιθωριοποίησαν από τη λατρεία της Εκκλησίας. Ταυτόχρονα ο Ιγνάτιος παραλληλίζει τον θυσιαζόμενο εαυτό του με τον άρτο του Θεού (Ρωμ. 4.1· 7.3· Μαρτ. Πολυκ. 15.2) ενώ παραδόξως υπογραμμίζει τη σιωπή του ε. (Ιγν. Εφ. 6.1) αντί της διδασκαλίας η οποία δεσπόζει στις ΠΕ.

Αντιθέτως στη Ρώμη, όπου θα ανέμενε να έχει την προέλευσή της η επισκοποκεντρική εκκλησιολογία⁴²³, αυτή η τάση δεν διακρίνεται στα τέλη του 1ου αι. μ.Χ. και το πρώτο ήμισυ του 2^{ου} αι. μ.Χ. τουλάχιστον μέσω της Εβρ., της Α' Κλήμ. και του Ποιμένα. Ήδη η Ρωμ. δεν απευθύνεται σε μία Εκκλησία αλλά όπως φανερώνει ο επίλογος σε πολλές κατ' οίκον Εκκλησίες. Βεβαίως ήδη στην Α' Κλήμ. διακρίνεται το κύρος του Κλήμεντος που εκφράζει το *πρωτείο της αλήθειας*⁴²⁴ χωρίς όμως επισκοποκεντρικές προεκτάσεις. Ο ίδιος δεν επιβάλλει στην επιστολή τη συσπείρωση της εκκλησίας της Κορίνθου γύρω από έναν ε.

Συμπερασματικά μόνον στον Ιγνάτιο παρατηρείται η έξαρση του ενός επισκόπου και η σύνδεσή του όχι τόσο με τον λόγο αλλά με την Ευχαριστία και την ενότητα της Εκκλησίας. ΠΕ (Ποιμαντικές Επιστολές), Ιωάννεια γραμματεία, Α' Κλήμ. ακόμη και Πολύκαρπος (όπως συμπεράνα κατά τη μελέτη της Φιλ.) δεν φαίνεται να συνάδουν με αυτή τη θέση του θεοφόρου πατρός. Αντιθέτως στις «διαθήκες» του Π. μέσω των Πρ., των ΠΕ, αλλά ήδη και των επιστολών της αιχμαλωσίας η λειτουργία των ε. συνδέονται με ένα ήθος κόσμιο που συνεπάγεται αποδοχή από τους οικείους αλλά και τους εκτός αλλά και τον λόγο-τη διδασκαλία επί τη βάσει των Γραφών. Ακόμη και στη *συριακή Διδαχή* (15.1) οι ε. οι οποίοι χειροτονούνται από την Εκκλησία δεν συνδέονται άμεσα με την τέλεση της ευχαριστίας αλλά με την προφητεία και τη διδασκαλία.

4.5 ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΣΗΜΕΡΑ

Έστω αν και η τοποθέτηση της Α.Γ. πάνω στην κεφαλή κατά την χειροτονία του επισκόπου συνιστά κορυφαία στιγμή μέχρι του συγκεκριμένου «μυστηρίου» σήμερα, ενώ και β' Κανών της Ζ Οικουμ. Συνόδου προβλέπει ο ε. να μελετά *ερευνητικώς* τη Γραφή, υπό την επίδραση και των αρεοπαγιτικών συγγραμμάτων ήδη από τον Μεσαίωνα (Θωμάς Ακινάτης, *Super epistolam ad Titum Lectura, ad loc Tit. 1.5*⁴²⁵) αναπτύχθηκε από κάποιους ερευνητές ιδιαιτέρως την τελευταία τριακονταετία μια ευχαριστιακή θεολογία χωρίς βιβλικό υπόβαθρο αλλά με «νηπτικό χρώμα»⁴²⁶. Χρ. Γιανναράς⁴²⁷ και π.

⁴²² Και στις επιστολές της *Αποκαλύψεως* στις μικρασιατικές Εκκλησίες περί το 95 μ.Χ., παρότι ένα συνέδριο πρεσβυτέρων προβάλλει στον ουρανό γύρω από τον θρόνο του Θεού (κεφ. 4), διακρίνεται στις επίγειες μικρασιάτικες Εκκλησίες ένας άγγελος, ο οποίος «εκπροσωπεί» ολόκληρη την κοινότητα και είναι υπεύθυνος να αντιμετωπίσει κατεχοχήν τους Νικολαΐτες (που πρεσβεύουν τα αντίθετα από τους αιρετικούς των ΠΕ αλλά ίσως με τις ίδιες «δογματικές» προϋποθέσεις) και να επιδείξει έργα πίστης και αγάπης.

⁴²³ Π. Βασιλειάδη, *Μετανεωτερικότητα και Εκκλησία: Η Πρόκληση της Ορθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρά 2002, 129-130.

⁴²⁴ Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Α'*, 163.

⁴²⁵ Ελήφθη από Theobald, *Von den Presbytern zum Episkopos 210*. Αντιστοιχίζει τους επισκόπους προς τους Δώδεκα και τους πρεσβυτέρους προς τους εβδομήντα αποστόλους.

⁴²⁶ Π. Βασιλειάδη, *Η αντισακραμενταλιστική Διάσταση του Χριστιανικού Μυστηρίου* (Σχόλιο στο Ιω 6,56), *ΓρΠαλ* 73 (1990) 859-866.

⁴²⁷ Πρβλ. την κριτική που ασκήθηκε πρόσφατα από τους εξής: π. Α. Πινακούλας, *Ευχαριστία και Ηθική. Η επιστροφή της ηθικής. Παλαιά και νέα ερωτήματα*. (επιμ. Σ. Ζουμπουλάκης) Αθήνα: Άρτος Ζωής 2013 180-205. Βλ. στον ίδιο συλλογικό τόμο Θ. Παπαθανασίου, *Χαμένοι στην ηθική. Στάσεις της σύγχρονης θεολογίας* [281-318].

Ι. Ρωμανίδης είναι δύο χαρακτηριστικές μορφές-εκπρόσωποι αυτής της τάσης⁴²⁸. Πολεμώντας τον «πιετισμό» των θρησκευτικών οργανώσεων, οι οποίες και ερμήνευαν ηθικολογικά την ΑΓ, επιδεικνύουν ελάχιστο ενδιαφέρον στα έργα τους αναφορικά με την σύγχρονη κριτική βιβλική έρευνα ενώ στέκονται μάλλον αδιάφορα προς το οξύ προφητικό πνεύμα που διατρέχει την ΑΓ. Σημειωτέον ότι το έργο *Περί Εκκλησιαστικής Ιεραρχίας* απευθύνεται στον Τιμόθεο όπως και οι δύο εκ των ΠΕ έχοντας όμως εντελώς διαφορετικό προσανατολισμό.

Στη μοντέρνα εποχή της μετανεωτερικότητας ανακτά και πάλι τη σπουδαιότητα που είχε στα ελληνορωμαϊκά χρόνια η μεταστροφή: η συνειδητή ενσωμάτωση σε μια κοινότητα (εν προκειμένω την χριστιανική). Και σήμερα παρότι έχει επικρατήσει ο νηπιοβαπτισμός, συνειδητοποιείται το γεγονός ότι τελικά δεν γεννιέται κάποιος χριστιανός αλλά γίνεται μέσω της κλήσης και της συνειδητής ενσωμάτωσης στον σταυρωμένο και αναστημένο Κύριο και την Εκκλησία του. Έτσι γίνεται εξαιρετικά επίκαιρη η **θεολογία του βαπτίσματος** η οποία διατρέχει όλες τις επιστολές κατεξοχήν του Π. που βίωσε και ο ίδιος με δραματικό τρόπο τη μεταστροφή ως ανατολή ενός καινούργιου σύμπαντος εν Χριστώ.

Ταυτόχρονα συνειδητοποιείται η ανάγκη λειτουργίας της εκκλησιαστικής σύναξης όχι απλώς ως λατρευτικής αλλά ως εναλλακτικής κοινότητας όπου βιώνεται όντως το ιδανικό της αντεστραμμένης πυραμίδας μέσω της υιοθέτησης του έθνους της οικογένειας: άπαντες είναι *αδελφοί* υιοθετημένοι από Θεό – *Πατέρα* μέσω της θυσιαστικής εμπειρίας/κένωσης του Υιού του. Άπαντες διά του *αρραβώνα* του Αγ. Πνεύματος είναι κληρονόμοι της όντως ζωής.

Σε αυτό το πλαίσιο της αναβίωσης της ανάγκης της μεταστροφής, ο επίσκοπος καλείται να διαδραματίσει έναν διαφορετικό ρόλο από αυτόν που έχει σήμερα προσοικειωθεί. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις ΠΕ δεν περιλαμβάνονται ούτε οι θεοππίες των αρεοπαγιτικών συγγραμμάτων ούτε καν η παρότρυνση σε αυτοθυσία του Ιω. 10, της περικοπής του *καλού ποιμένα* ή μάλλον του *ηρωικού ηγέτη* (όπως θα έπρεπε να αποδίδεται στα νέα ελληνικά καλύτερα ο όρος). Συνεπώς το αίτημα για το σημερινό ε. δεν είναι να τελετουργεί και μάλιστα πομπωδώς αλλά με τον λόγο και τη στάση του να οργανώσει μια κοινότητα *μετε-στραμμένη* που να εξακτινώνει στο πολυπολιτισμικό της περιβάλλον ένα ήθος και έθος αληθινά κόσμιο ώστε να μεταμορφωθεί και ο κόσμος να σωθεί.

⁴²⁸ Το κενό αυτό επιχειρεί να θεραπεύσει με τα έργα του ο Π. Βασιλειάδης. Ευχαριστώ την Ελ. Κασσελούρη για την επισήμανση.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών 2015. Σωτήριος Σκιάνης. «Ερμηνεία και Θεολογία Καινής Διαθήκης. Η Α' Τιμόθεον (Εισαγωγικά-Υπομνηματισμός επιλεγμένων περικοπών)». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: σύνδεσμο μαθήματος.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

